

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ახალი ქართული ენის კათედრა

პ. ხუბუტია

თუზური კილო

ლ ე მ ს ი კ ა

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა

თბილისი 1969

ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ერთ-ერთ წყაროს წარმოადგენს თუშური დიალექტი, რომელიც მდიდარია ძველი და ახალი ლექსიკური ფორმებითა და ენობრივი მოვლენებით.

ნაშრომში გადმოცემულია თუშური დიალექტის ერთი მხარე—ლექსიკა. იგი განკუთვნილია ფილოლოგებისა და ქართული ენის განვითარების საკითხებით დაინტერესებული მკითხველისათვის.

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა

ქართული ერთ-ერთი უძველეს ენათაგანია, რომელსაც მრავალსაუკუნოვანი საკუთარი დამწერლობა აქვს. მისი განვითარება მე-5 საუკუნიდან ფაქტია. ამაზე ლაპარაკობს უძველესი სხვადასხვა წარწერები და ისტორიული ძეგლები.

თავისი არსებობის მანძილზე სალიტერატურო ენა საზრდოობდა დიალექტებით, რომლებითაც ქართული ენა მდიდარია. მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიის შესასწავლად. ასეთი ისტორიისათვის კი, ცხადია, ფასეულია ძველი ქართული ენის ლექსიკური ფორმები და ენობრივი მოვლენები, რომლებიც ბარის დიალექტებზე უფრო შემონახული გვაქვს მთის დიალექტებში. მათზე ხომ სალიტერატურო ენის გავლენა უფრო ნაკლები სიძლიერისა იყო.

სალიტერატურო ენის გამდიდრება-განვითარებისათვის მნიშვნელოვანია აგრეთვე ახალი ლექსიკური ფორმები და ენობრივი მოვლენები, რომელთა თავშესაფარიც მეტ-ნაკლები ოდენობით დიალექტებია. დიალექტების შესწავლა დღეს სასწრაფო და საჭირო საქმედაა მიჩნეული, ენიიდან ქვეყნის კულტურული დონის სწრაფ აღმავლობასთან დაკავშირებით სალიტერატურო ენის გავლენა მათზე მეტად დიდია.

იმ დიალექტთა შორის, რომლებიც მდიდარია ძველი და ახალი ლექსიკური ფორმებითა და ენობრივი მოვლენებით, მნიშვნელოვანი ადგილი თუშურს უჭირავს. ამ დიალექტზე მეტყველებენ მცხოვრებნი მთათუშეთისა, რომელიც მოქცეულია გომეწრისა და პირიქითის ალაზნის აუზში და შედგება ჩაღმის, გომეწრისა და პირიქითის

კუთხეებისაგან. ამ კუთხეების მცხოვრებთა მცირე ნაწილი დღესაც მთაში ცხოვრობს, დიდი ნაწილი კი ბარში გადასახლდა და დამკვიდრდა ახმეტის რაიონის სოფლებში—ზემო და ქვემო ალვანში, აგრეთვე ლალისუჯრში.

ავტორი ითვალისწინებს ამ დიალექტის მხოლოდ ერთ მხარეს – ლექსიკას, რომლის სრული სახით გადმოცემის პრეტენზია მას არა აქვს.

რას იძლევა თუშუჩის ლექსიკა

თუშუჩის ლექსიკა თავისებური და მრავალფეროვანია ნაწარმოებში სიტყვებით, კომპოზიტებით, ტერმინებით, ზმნის ფორმებით, რომელთაგან ბევრს შეუძლია ლიტერატურული ენის გამდიდრება. ის ასახავს მისი წარმომადგენელი ხალხის მეურნეობის მთავარ დარგს—მეცხვარეობას, საზოგადოდ, ყოფაცხოვრებითი ხასიათის საერთო საქმიანობას, მდგომარეობას.

ამ ლექსიკაში, ვიდრე რომელიმე სხვა დიალექტში ქართული ენისა, გაცილებით მეტია დამოწმებული ძველი ქართული ენის ლექსიკის ერთეულები. ეს ლექსიკა ასევე უზვად წარმოგვიდგენს ვეფხისტყაოსნის ლექსიკის ერთეულებს პირვანდელი სახით ან ბგერითი შედგენილობით შეცვლილს, მაგრამ ადრინდელი შინაარსით. იგი საყურადღებოა იმიტაც, რომ მასში დღემდის დაცულია ქართველი ერის მატერიალური კულტურის სხვადასხვა დარგის—ტანსაცმლის, იარაღის, წონა-ზომის და სხვათა სახელწოდებები, ღვთაებათა, დღეთა უძველესი სახელები, რომლებიც დღეს ქართულში გაუჩინარებულია.

თუშუჩის ლექსიკა საერთო ხასიათის ერთეულებით კავშირს ამყარებს როგორც ქართველურ, ისე კავკასიის მეზობელი ხალხების ენებთან და მით გარკვეულ წარმოდგენას ქმნის ქართველური, კერძოდ ქართული ენის გავრცელებულობის შესახებ კავკასიის მთიანეთში.

ტოპონიმიკური სახელების ანალიზი ცხადყოფს, რომ თუშეთის ტერიტორიაზე ქართველებთან ერთად ცხოვრობდა კავკასიის მეზობელი ტომების წარმომადგენელი ხალხი. დღეს ეს ხალხი ან მისი წარმომადგენელი თუშეთის ტერიტორიაზე არ გვხვდება. სხვადასხვა მიზეზის გამო ამ ხალხმა ჩრდილოეთით გადაინაცვლა. ამდენად ლექსიკის ამ დარგს მცირე მნიშვნელობა როდი ენიჭება მეზობელ ხალხთა მიგრაციის შესასწავლად.

ადამიანის საკუთარი სახელები გვეუბნება, რომ ისინი თითქმის ყოველთვის დასაყრდენია გვარებისათვის და რომ მათ მაწარმოებლად სადაურობის -ელ სუფიქსიცაა გამოყენებული.

1. თუშურ კილოს ზეუქლია ლიტერატურული ძართული მნის გამდიდრება

ა) ნაწარმოები სიტყვებით:

აქმაყება—სიბერისა თუ ავადმყოფობის გამო რამეზე (კიბე, აღმართი)
გაჭირვებით ასვლა
აფეშხობა—დაკლული საქონლის, ფრინველის ასო-ასოდ დაქრა (გურ.
აქნა)
აჯოყრება, -ული—თიბვას გადაცილებული, დაბერებული ბალახი.
გარემხრობა—გასვლითი მუშაობა
გასახლვა—სახელოებიანი ტანსაცმლის ჩაცმა
გაუფეროება—ავადმყოფობისა თუ შიშისგან ფერის დაკარგვა
დაცხენება—კვიცის კარგი მოვლით ადრე ცხენად გახდომა
თავგადანაფალი—რაც თავზე გადახდა კაცს
საისრეულო—ადგილი, სადაც ვარჯიშობენ მშვილდ-ისრით სროლაში.
ქალობინდელი—გათხოვებამდე ნაქონი რამე ნივთი
შემგლისფერება—შებინდება...

ბ) კომპოზიციებით:

ავშავი—ძალიან ავი აღამიანი, საქონელი
დარღურბელაფი—ცვალებადი ამინდი
დილაღამიანად—დილით ადრე
დღედშუაფი—დღეგამოშვებით
ზოლო-ზოლო—დაყოვნებით, ნელ-ნელა
ნაცარწვერი—ნაცრის დიდხანს ხარშვის შედეგად მის ზედაპირზე მო-
გდებული სუფთა სითხე, გამოყოფილი საპნად (გურ. ნა-
ცარგარო)
ლაშქაფიანი—ლაშებაქაფებული, მაგ., ცხენი
შხარშხირი—მაღლიდან ქვიშის ცვენის ხმა
ველმჭრობა—ხელის გამართვა, დახმარება
ვმაჭკვათჩაკრეფა—სიკვილი
ჯარანტარი—ჯარა და ტარი (თითისტარი, ჩერია)...

გ) ტერმინებით:

ავაჯა—ყოველგვარი ძველმანი
დელაშო—საყველედ შედეგებული რძე
ზროხობა—ძროხების ჯოგი
პაროვანი—ხარების ჯოგი

თავანჯარი—დარჩეული, უნაკლო, უზადო (მაგ., საქონელი)
ვირგლანი—უხეში, ტლანქი ადამიანი
მეპურწყლღ—საქმლის მომტანი
მიკვირღისა—რომ აქვს ჩასაცვამ-ღასახურავი ან რამე ნივთი და
უკვირს, ცხვირს ზევით იწევს
უკელთური—ხელსაქმის უცოდინარი ქალი

ღ) ზმნის ფორმებით:

დაქცევა—გაფანტვით გაქცევა; დააქცია—გაფანტვით გააქცია.
ეტყუა—ტყუილი ეთქვა
გაადიღებს—დიღას გაუთენებს
გაახვღებს—ღღეს გაუთენებს
გაგაქე—ქება ვითხარი, ქება შეგასხი
თენღი—ღამის გათევა
ირომებღა—თავისთან სიარულის ნებას აძღვეღა
ვანწღიღ—წყალი ვასვი, დავღღღინღ, მაგ., დამღულ საქონღს
მაამბოზ—მათქმღინღებ, მალაპარაკებ
მიერღო—მას ერღო
შეეწია—აღმართში დღეწია
ჩაქცევა—ზევიღან ქვევით სირბიღით ჩღღენა...

2. ძველი ქართული ზნის ლექსიკა

ღაპარაკია იმ საერთო ერთეუღებზე, რომღებიც ძველ ქართულ
ენას საზიარო აქვს თუშურთან:

მღღიღი: „მღღიღითა წყალთა ზღღსათა გარღღწყვისა“¹.

ქანურშიც მღღიღი მუქის გაღღებითაა ნახმარი: „ა მღღიღი თღრა ბაბა
მუღის ქომღეღ“² (ერთი მუქა ფული თავის მამას მისცა).

ასეთივე მნიშვნეღობა აქვს ამ სიტყვას თუშურში: ორათეს ღღეღი,
ერთ მღღიღ მარიღ მომღეღ.

როკვა ცეკვა. „როკვსა და ნესტვსა დღსასრული არარაღ არს“³.
თუშური: რაღვეღერ კარგაღი როკავს ღღს ღღღღღღაღ ქალი.

რღღღი სპიღენღი. „იყავენ თავსა შენსა ზღღღა რღღღ“⁴. თუშური:
მაყვღლო, რაღიღღ კარგაღენ რღღღღის ქღღაბ გაქვის.

¹ ბასიღ ღიღი, ექუსთა ღღღღაღ, 1938, გვ. 81, 23, გიორგი მთაწმინღღის
თარღმანი. ტმქსტი გამოსცა, გამოკვღეღა და ლექსიკონი ღღღღღო მ. კახაძემ.

² ს. ჟღენტი, ქანური ტმქსტები, 1938, გვ. 197.

³ ბასიღ ღიღი, ექუსთა ღღღღაღ, გვ. 8, 24.

⁴ ბასიღ ღიღი, იქვე, გვ. 39.

საჯნველი: „აღვადგოთ საჯნველი“¹. თუშურში იხმარება საჯნველი, რომლის შესახებ გამოცანაც აქვთ: აქ ჩაძურაო-დ აფიქ ამოძურაჲ (საჯნველი).

ყია მკერდი, ბერძნული ჭარბად-თორაქს. „ნაწლევთა ჩუენთა შორის აგებულ არს ფირტუ. ნაწლევთა თხელი და ვრცელი, რომელი იგი განწვეალებითა ყიისხაჲთა შეიწყნარებს ჰაერსა და იყნოსს“².

თუშური:

აჲ, იმალ მთასა გახედე,
მთას ქორებულად ხეიოდა,
მე მონადირე მეგონა,
იმას თურჩ წურული სტკიოდა:
გულს ეშქვა უთრი ისარი,
სისხლი ყიითა ზდიოდა,
სისხლი ყიითა ნადენი
ფეჯის ჩითათა ზდიოდა...

მამა-დედანი მამა და დედა. „ესე ვითარი არიან მამა-დედანი იგი“³.

თუშურში ეს სახელწოდება შებრუნებული იხმარება: დედა-მამანი დედ-მამანი: ობოლ ვარი, დედა-მამანი || დედ-მამანი არ მყავის.

მართლიად მართლა. „მართლიად გეტყუთ თქუენ: არა გიცნი თქუენ“⁴. თუშურში კი გვაქვს მართლიოდ: მართლიოდ შეთემე ჰაგრ ვითხრაჲ?

იზარდებოდა იზრდებოდა: „ხოლო ყრმაჲ იგი მცირე იყო ყამითა, ვითარ ექუსისა წლისაჲ და სახლსა შინა მამისა თუსისა იზარდებოდა“⁵. ასე შეუკუმშავი იხმარება ეს სიტყვა თუშურშიც: იგრ იზარდებოდ ელისოჲ ცხტასთან; ბალღის გაზარდაჲ წინავე იგრ იყუ.

აუგი ნაკლი, სირცხვილი. ...„და დავინახე აუგი საქმეთა ჩემთაჲ“⁶. თუშურში ეს სიტყვა გვხვდება შესიტყვებაში: აუგის დადებაჲ, რაც ნიშნავს შერცხვენას, ძვირის თქმას.

ერქუანი სახენელი იარალი. ...„ვინაჲ ერთ გზის დამდებელი ჳელისა ერქუანსა ზედა...“⁷

თუშურში მას ეწოდება ერქუანაჲ, რომელიც სახენელი იარალი კი არ არის, არამედ ხელნაჲ, სახელურიჲ საჯნველისა.

¹ ბასილ დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, გვ. 112, 31.

² იქვე, გვ. 81, 34.

³ იქვე, გვ. 108, 11.

⁴ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია..., მათე 25, 12.

⁵ გორგიშვილი, გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება, ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, ქრესტომათია, ა. შანიძის რედ., 1947, გვ. 26.

⁶ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 45, 24.

⁷ ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები. ტექსტები გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, 1955, გვ. 15, 9.

აღწუაგება გაამაყება, გადიდგულება, „ამაღლება“.

„ესე ვითართა ძნელოვანთა აწუევეს, ანუმცა ამით მოაწყინა და შე-
არყია, ანუმცა მეტად აღწუაგა და მერმე ქუეყანად დააკუეთა და
ურვასა მრავალსა შეაყენა“¹.

თუშურშიც იგივე შინაარსი აქვს, მასთან ზანტ ყოყორასაც აღნიშ-
ნავს: ბოსლი კარ აღიროფ გაწუაული იჯდგ.

აღმოვდომა ამოსვლა: „და კულად უბრძანა ბილწთა მათ კიდო-
ბანთა ახუმაჲ და აღმოვდა მუენით სული სულნელებისაჲ“².

ასეა თუშურშიც:

მზე ჩაჭდა, მთჳარე აღმოვდა:
ჯერ არ მიჰამაჲ ჰამი...

აღხუმა-ახუმა აღება, გაღება. „აღიხუნა თუალნი“³.

ბიჭუ, გერმან, ეს კარებ გაცხუენ.

აღვხება აღდგომა. „და ვითარ მოიწია აღვხებისა ორშაბათი
და მოვიდა პიტიახში ბრძოლისა მისგან ჰონთაჲსა, ეშმაკი თხრიდა
გულსა მისსა“⁴.

თუშურში ამ სიტყვას შინაარსი იგივე აქვს, დაწერილობა კი შე-
ცვლილია: ავგხებას უდერაჲ კვერცხებ შევაგროვი.

ამჰუმელი ბებია ჭალი, ბავშვის ამყვანი, მომლოვინებელი. „ერთ-
ბამად იშვა ყრმაჲ და ამჰუმელი იგი განიცდის შობილსა მას წული
ძი არს, ანუ ჭალი“⁵.

თუშურშიც ასეა: ნანელოჲ ჩემ ბაღის ამჰუმელიგ.

ასტამი რკინის ბრტყელი მომცრო ნაჭერი, გამოყენებული გობზე
დაკრული ცომის ასაფხეკად: „და აღილო ასტამი და უხეთქნა მას თავ-
სა და ჩაჰფლა და თუალი ერთი დაუბუსტა“⁶.

თუშურში ასტამის სახელია ასტამაჲ; ეს სახელი შენახულია ერთ-
ერთი სახეობის ცულის სახელწოდებაშიც: ასტამაჲ ცული—პირფართო,
მოგრძო ცული.

ბრალი ცოდვა, დანაშაული. „...და ნუ მოიქსენებ ბრალთა მათ“⁷...

თუშურში შებრალების, შეცოდების მნიშვნელობითაა ნახმარი:
ბრალი ხარ, იქირაულო, ... კაი ბიჭ იყუ, საწყალი...

განწირვა ხელის აღება... მიტოვება. „ხოლო უკუეთუ მოძლუარნი
შენნი და ჩემიცა შენ წარიყვანენ და მოძლუარნი შენნი იყვენ მშუდობასა

¹ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 68, 9.

² იქვე, გვ. 34, 10.

³ იქვე, გვ. 37, 8.

⁴ იაკობ ცურტაველი, შუშანიკის წამება, ძველი ქართული ლიტერატურის
ქრესტომათია, შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, 1545, გვ. 38.

⁵ ბასილ დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, გვ. 70, 3.

⁶ იაკობ ცურტაველი, შუშანიკის წამება.

⁷ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, 155, 28.

და გასუენებასა შინა და ჩემი განწირულ იქნას ჩემგან და იყოს შიშსა და კდემასა შინა“¹.

თუშურშიც ასეა, ოღონდ ნ-ს ჩავარდნით:

ქვაჯდის გავწირე ივანე,
დაპირილი რაცგვერც მვალიო...

გა(ნ)ყენება გაშორება, გადგინება, გაცილება. „გაუყენებივარ კაცთაგან“².

თუშურში: თორღვანთ ცხუარ გაყენებით ედგ.

დაგდება მიტოვება. „და მერმე მითხარ ლა, რაჟსა სდევნი წმიდათა, რომელთა საწუთროჟ ესე დაგიგდეს და არას გეზიარებიან მას შინა“³.

თუშური: ბევრი ვიარე, დაგვადე საზღვრებ უღერაჟ ქუეყნისა...

დაწინდებული დანიშნული. „მდიდართა ჳ შვილი დაწინდებულ იყო ჩემთჳს და მე არა ვინებე“⁴.

ასეთივე გაგება აქვს მას „ვეფხისტყაოსანშიც“.

თუშურში გვაქვს დაწინდვა; მას ორი გაგება აქვს: 1) ვაჟის მიერ ქალის დანიშვნა; 2) მოგების პერიოდის მოახლოებისას ძროხის მიერ ძუძუს ჩამოშვება; აქედან დაწინდული ძროხა—ძუძუმოკითხული, ე. ი. ძუძუებ შესამჩნევად ჩამოშვებული: დედო, ჩუენ დეკეველაჟი დაწინდულგ.

თავად თვით, თვითონ.

თუშურიც მას იმეორებს: რეტთან ცხურის შემანახავით თავად რეტთან არსაჲ.

ქუე ქვეშ. „არცა აღანთიან სანთელი და ქუე შედგიან იგი ქუმირსა“ (მათე, 5, 15).

თუშური: ქუე იჯედ, ჯამრულიზეთ, ცხენ ნუ აკერებ ნალებსა.

ლალი თამაჟი, ამაჟი. „ლაღ ამპარტავან და შუენიერ ხილვითაჲ“...

თუშური:

ლაღი არავის გეგონოთ—მიზარალდება ცხუარია...

მწუხრი საღამო. „და რაჟემს შემწუხრდა, მოუწოდეს ცოლსა ჯოჯიკისსა და ინებეს ერთად პურისა ჳამაჲ“⁵.

თუშური: ბიჳიაჟნთ მწუხრ არაჟ მოსწურეს.

¹ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 116, 25.

² იქვე, გვ. 20, 29.

³ იქვე, გვ. 56, 15.

⁴ იქვე, გვ. 54, 16.

⁵ იქვე, 3, 19.

* იაკობ ცურტაველი, შუშანიკის წამება, ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია, შედგენილი სოლ. ყუბანიშვილის მიერ, 1946, გვ. 37.

საგებელი ლოგინი, „წერილი... დაუტევა საგებელსა ზედა თვისსა¹.
თუშურშიც ასეა: ყიყის ბერკაც საგებელ დამრჩალ ყოფილ.

საცნაური გამოსაცნობი, შესაცნობი, შესატყობი. „პრქუა მათ ყრმა-
მან მან: უკუეთუ საცნაურ არიანა კაცთა შორის, რომელთა ეს შეემთ-
ხევის, რომელთა არა?“²

თუშური: საცნაურაყები — გამოცანები.

საბელი თოკი... „არარაჲ ემოსა, გარნა კოტორი ძაძისაჲ, საბლითა
შემოედვა უპითგან“³...

აღსანიშნავია, რომ „ვეფხისტყაოსანშიც“ გვაქვს საბელი: „მუნ ერთსა
ბურჯსა გარდეგდოთ წვერი საბლისა გრძელისა“, ოღონდ ის ყულ-
ფიანი უნდა იყოს, თორემ როგორ მოსდებდნენ ბურჯს?

თუშურში საბელი თხის ბალნისაგან დაგრებილი თოკია: ფეკებ შე-
კრულ მქონდ საბლითაჲ. მაგრამ ის ყულფიანიცაა: ეს უკანასკნელი
ქამანდაა, ე. ი. საბელი ქამანდით.

სწორი თანასწორი. „არა სწორ არიან“⁴.

თუშური: ერთგულ ვარ სწორებისანი.

შენდობა პატიება, მიტეება, „შეუნდვენ შეცოდებანი მისნი“⁵.

თუშური: შენდობა დემეტრეს შვილსა, საცა გარიგდეს ჯარია.

ზრახვა ლაპარაკი, საუბარი. „დაუცხრომელად დღე და ღამე იყავნ
ზრახვაჲ შენი“⁶.

თუშური: ყისენ იზრახოდეს...

მოდება წართმევა, გამორთმევა. „ღღეს მისცემს და ხვალე მოუ-
ღებს“⁷.

თუშურში მოტანას ნიშნავს: ქამაჲ ბალღებთანაც მიციღებს...

ქამადი-ქამად საკმელად. „მე ქამადი მაქუს ქამად, რომელი თქუენ
არა იციოთ“⁸.

თუშური: ქამის ქამად ო ქამისქამაზედ რომ დავსხედითაჲ, ზეობამ
დატყერა თოფებიჲ.

პერული ქაფი. „მრავალგზის აღიძრის რაჲ ზღუაჲ ქართაგან და
სიმაღლედ დიდად აღვიდიან ლელვანი მისნი, ვინაჲთგან კიდეთა ხოლო
ზღუს პირისათა შეების, პერულად განილიის და უკუნ იქცის“⁹.

¹ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 158, 20.

² იქვე, გვ. 23, 19.

³ იქვე, გვ. 85, 20.

⁴ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 105, 23.

⁵ იქვე, გვ. 155, 31.

⁶ იქვე, გვ. 52, 35.

⁷ იქვე, გვ. 107, 5.

⁸ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, იოვანე 4, 32.

⁹ ბ ა ს ი ლ დ ი დ ი, ექუსთა დღეთაჲ, გვ. 43, 24.

ამ ამონაწერში საინტერესოა მეორე სიტყვა უკუნ, რომელიც აგრეთვე დასტურდება თუშურში.

თუშური:

კოდნი მიღგანან საესენი,
გადმომდინარი პერითა...

ქალ როცა გადმოვ, ერთხენ წინათის შემუყველის, მემრინასრ უკუნ || უკუკ დაბრუნდება-დ ერთ-ჯელს პატანდ ასწევს.

ბაყლი ქუჭყი, ტალახი, ლაფი. „და მოაღებინა ნა[მნ] გვეთა-გან სკორე და მყრალი ძუალები მძორისაჲ და სხუაჲ საძაგელი ბაყ-ლები და კიდობანთა მათ შინა ჩადვა ყოველი“¹.

თუშური: ეგ ბაღლ რად ჯაქთაჲნ ბაყლიან დაგივალის, არ გრცხ-ვენისაჲ?

აღჯდომა ასელა. „და იხილნა ხენი, რომელთა ზედა აღჯდა“².

თუშური: აჯედ მაღლ—უთხრ ზედეგმ კახს.

სკორე ნეხვი. „და კაცი იგი ჯდა ინაჯით სკორესა ზედა, ხოლო დედაკაცი იგი უროკვიდა წინა და შეასხმიდა ქებასა“³.

თუშური: თურნ იყუნეს ერთ ცოლ-ქმარნი, მეტაყი ზარმაცები-დ სკორეს დახვეტაყი თურნ ეზარებოდ. ანდაზა აქვთ: ყცავი სასკორია-ზედ იჯდაო-დ ბოლოს არიდებდაჲ.

ფლასი თხის მატყლისაგან ნაქსოვი უხეში სამოსელი, ძაძა. „არაჲ ემოსა თვნიერ ფლასისა ნაძუელი, რომელი შემოედგა წელთა მისთა“⁴.

თუშურში ორი გაგება აქვს: 1) თხის ბალნისაგან უხეში ნაქსოვია, ფარდავისებური; 2) გარდაცვლილის ტანისამოსის ტახტზე დაგება გარკვეული დროით.

შაქუს (მყავს). „უფალო, კაცი არა შაქუს, რაჯთა, რაჟამს წყალი ესე აღირღუეს, შთა-მცა-მაგდო საბანელსა ამას“⁵.

თუშურშიც მყავს მაგივრად შაქუს და მექნება იხმარება: დედო, ჩუენ ცხუა მასწავლებელ გუჟეკნებ.

გამოასხა გამოიყვანა. „და რაჟამს გამოასხა ერი იგი, შევიდა და უპყრა ჯელი მისი და აღადგინა ქალი იგი“⁶.

თუშური: ზეგმზეგაყებს ცოლ-შვილ ჯუნდ წავასხ მთაშიგ.

გუაღე წადი, იარე. „პრქუა დედაკაცსა მას: სარწმუნობამან შენმან გაცხოვნა შენ. გუაღე ვიდოდე მშუღობით“⁷.

¹ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 33, 9 (ბ).

² იქვე, გვ. 36. 34.

³ იქვე, გვ. 50, 6.

⁴ იქვე, გვ. 33, 9 (ბ).

⁵ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, იოვანე, 5,7.

⁶ იქვე, მათე, 9,25.

⁷ იქვე, ლუკა 7,50.

ბალავარიანში ამ სიტყვის წოგუაღე ფორმაა მოცემული და ნიშნავს, როგორც პროფ. ი. აბულაძე ამბობს, მოდი, მობრძანდი: „მოგუალე და მივიდოდით ქალაქსა შინა, რაჟთა ვიხილოთ საქმე კაცთაჲ“¹. თუშურში იხმარება გუალ:

გუალ, ციო დარბაზს წაილეთ,
კოდ გუაქუის დასალოცაი...

ღრთა განმავლობაში ამ სიტყვამ განივითარა ფორმები და გვაქვს: აუგუალე: ბიჭუ, რაცს ელოდებ, აუგუალე, აუგუალე! აგრეთვე მრავლობითი რიცხვიც: გუალეთ: გუალეთაჲ, ქალმ უთხრ მეკოპრებთ.

საანჯმნოჲ ეკლესიასთან შემოღობილი ადგილი განკუთვნილი სალოცავად მამაკაცისათვის. ამ სიტყვიდან გამოიყოფა ჯმნ, რომელიც ძველ ქართულში ნიშნავდა უარის თქმას, გაცლას, გაშორებას: „ვითარცა უხმართაგან ვიჯმნეთ მათგან“²; „და იჯმნა მეფისაგან სპარსთაჲსა პიტიახშმან“³.

ეს სიტყვა, გარდა თუშურისა, შენახული გვაქვს გურულში: ვიჯმნი ეშაკისაგან ან ვეჯმნი ეშაკს, ე. ი. ღმრთისადმი სიყვარულით, მისდამი ლოცვა-ვედრებით ეწმაქთან, ავსულთან საერთო არაფერი მაქვსო.

ღმერთისადმი ასეთი ლოცვა-ვედრება წარმოებდა ჯერ ჯვარზე, რომელიც, როგორც ცნობილია, სამლოცველოს მაგივრობას ეწეოდა, ვინაიდან მას, ე. ი. ჯვარს დიდი გასაქანი ჰქონდა. შემდეგში ჯვარმა ადგილი ტაძარს დაუთმო და ახლა უკვე ტაძარში წარმოებდა ლოცვა-ვედრება, ცოდვების მონანიება. ტაძართან ერთად ლოცვა-ვედრების ადგილად ითვლებოდა საანჯმნოც, ე. ი. ტაძართან გამოყოფილი პატარა ნაკვეთი, რომელიც შემოღობილი იყო და სადაც შესვლა მხოლოდ მამაკაცებს შეეძლოთ.

მთაში ასეთ ადგილს საანჯმნო, საფიჯნო, ბეხენე, საჯარონე ეწოდებოდა.

რა თქმა უნდა, თავშეყრა სხვადასხვა ხასიათის, დანიშნულებებისა იყო და თითოეულ მათგანს თავისი სახელი ჰქონდა მთაში, მაგ.: ქორწილი || ტორწილი, ნათლობა, ტირილი, დღეობა, ხატობა, თენდი, დოლი, შიყარაჲ || შიყარაჲ, ტაშ-ტირილა || ტაშ-ტილილა, სალოცავი, თავის დამარხვა, თავბანიება, (საზოგადო, სათემო) ყრილობა, საანჯმნო, საფიჯნო, ბეხენე, საჯარონე და სხვა.

დღეს მთლიანად აღარ არის დაცული სალოცავი ადგილის გამოყენების ძველი წესი, მაგრამ მისი შეღობვა და დედაკაცისათვის შიგ შესვლის აკრძალვა ძალაშია.

¹ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 56.

² ბასილ დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, გვ. 106.

³ იაკობ ცუტაველი, შუშანკის წამება, ძველი ქართული ლიტერატურის კრესტომათია შედგენილი სოლ. ყუბანეიშვილის მიერ, გვ. 35.

განზოგადების შემდეგ საანჯმნო ჩვეულებრივ თავშეყრასაც ეწოდება ბოლო ხანებში.

იფქლი პურული მცენარე: „ხოლო იფქლი იგი შეკრიბეთ საუნჯესა ჩემსა“¹.

თუშური:

მიუჭარხარ, ხოხოხულო²,
იშორი³ იფქლო წითელი...

ქალი (ქალიშვილი, ძიყხ) ...არა მოკუდა ქალი ესე⁴...

თუშური: ჯერ ბიჭი ითამაშებს, მემრინასწ ქალ გადმოჰყვებ; ეს ქალობინდელიც.

რბევა: „არბევედ გარემო მისსა“⁵—არბენინებდნენ, აჭენებდნენ.

თუშური: გუშ, სამჭევის ჭალაშიც ცხენებ ვარბიეთ.

ჯერკუალი (ცუდი): „ესრეთ ყოველმან ხემან კეთილმან ნაყოფი კეთილი გამოიღის, ხოლო ჯერკუალმან ხემან ნაყოფი ჯერკუალი გამოიღის“⁶.

თუშური—ჯირყვალი: დეცი, ჯერკუალ მტკივის...

დაიწუხნეს: „თულნი მათნი დაიწუხნეს“⁷; ამავე დროს „ვეფხისტყაოსანშიც“ გვხვდება ეს სიტყვა: „დავიწუხენ თვალნი ყოლა ვერ შევადგენ ვითა მზესა“⁸.

თუშურშიც იგივე შინაარსი აქვს: დაიწუხნეს, მოკუტეს: ბიჭუ, რაცგუერეთაჲ თულ იწუხავ.

მამულად მამით; დედულად დედით: „ეგე კეთილად სთქუ, რამეთუ ვარ მე ბუნებით სარკინოზ, შობილვე მას შინა მამულად და დედულად“⁹.

თუშური:

მამულთა კაცი გაგზავნეს,
გზა შორ აქუ მოსავალია,
დედულნიც მალე მოიდნეს—
არ დამანატრეს თავია...

დაყუდება დაწყნარება: ..ყოველნი დაბადებულნი მოიყვანებიან შეერთება (სა), (ვიდრემდის) განთჯებით, ძრვით გინა დაყუდებით“¹⁰.

¹ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, 28, 24(c) მათე, 13, 30.

² სოფელია გომეწარში.

³ ადგილის სახელია.

⁴ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, 9, 24.

⁵ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 124, 27.

⁶ ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია, მათე, 7, 17.

⁷ იქვე, გვ. 13, 15. იქვე, გვ. 43, 15.

⁸ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედ., 1132.

⁹ იოვანე საბანიძე, აბოს წამება, ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, ენოსტომთია ა. შანიძის რედაქციით, გვ. 16:

¹⁰ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გვ. 150, 21.

თუშურში იგი გაჩერებას, ერთ ადგილზე ამართულ დგომას ნიშნავს.

თუშური: მე ბოსლი კარ ვეყუდი...

გონჯი კეთროვანი; ქეციანი. ნ. სიგონჯე¹.

თუშურში: შეუხედავი, ულამაზო, მახინჯი...

დახკვნა

გარდა იმისა, რომ ძველი ქართული ენის ლექსიკის ბევრი სიტყვა თუშურში პირვანდელი მნიშვნელობითა და დაწერილობით უცვლელადაა შენახული, ზოგმა ბგერითი შედგენილობა შეიცვალა: აწვეებაჲ (აღვსება), ასტამაყი (ასტამი). ეს უკანასკნელი მსაზღვრელადაცაა გამოყენებული: ასტამაყ ცული (პირფართო ცული); ერქუანაყი (ერქუანანი).

ზოგიერთმა სიტყვამ შინაარსი შეიცვალა ან გაიფართოვა: საციქული; დაწინდვა: 1—ქალის დანიშვნა; 2—ძროხის მიერ „ძუძუების მოკითხვა“; საცნაური: 1—გონი, 2—გამოცანა.

ზოგიერთმა სიტყვამ კიდევ შეიცვალა ფორმაც და რიცხვიც: აუგჷალე (გვალე), გჷალეთ....

3. ვეფხისტყაოსნის ლექსიკის ერთეულები თუშურში

ვეფხისტყაოსნის ლექსიკის ერთეულებიდან, რომლებიც შემორჩენილია თუშურში, ზოგი ფორმით და შინაარსით დღესაც მსგავსია, ზოგი ფორმით განსხვავებულია მათგან, ზოგს კიდევ ვეფხისტყაოსნის ლექსიკის ერთეულების შინაარსის გაგებაში ერთგვარი კორექტივის შეტანაც კი შეუძლია. მაგალითად:

ცხრო სიცივისა თუ შიშისაგან გამოწვეული კანკალი, ცახცახი. ვეფხისტყაოსანი: „მეტმან ზარმან გამაშმაგა მომიმატა ცხრო და თრთოლა“².

თუშური: ჩემ ბაბოს ველებს აცხროებდა-დ ო აცხრუებდა-დ ჩარე-ქაშიგ ჩასხმულ არაყ ეღვრებოდ. დაფიწუხენ ნახევრად დავხუჭე, დავპუტე.

ვეფხისტყაოსანი:

„დაეწუხენ თვალნი ყოლა ვერ შევადგენ ვითა მზესა“.

თუშური: ბიჭუ, რაცჭერეთაჲ თჷალ იწუხაგ.

¹ ბალავარიანის ქართული რედაქციები, ლექსიკონი.

² რ უ ს თ ა ვ ე ლ ა, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის კ. კეკელიძის, ა. შანიძის, რედ., 585.

გაწირვა დატოვება, დაგდება შენთან მყოფი პირისა
ვეფხისტყაოსანი:

„თუმცა მისი არ გაწირვა ჩემგან მტკიცობს არ სათუბს“.

თუშური: იმათ ცხუარშიგ ორ კაც ორ კაცებ გნწირ ყარაულად:
მოის, გაის, შეის, წაის—მოსვლისას, გასვლისას, შესვლისას, წასვ-
ლისას
ვეფხისტყაოსანი:

„შეის ხასობს, გაის ქუშობს, ენა ასრე მოაყიენებს
მტერი მტერსა ვერას აენებს, რომელ კაცი თავსა იენებს“¹.

თუშური: ასეთივე ფორმები გვაქვს თუშურში, ოღონდ ზოგი
მათგანი, მაგ., მოის დროსაც დაირთავს: ზროხათ გაის აედგები; კახეთ
წაის არაყ უნდ წიგლუ; მოის დროს ერთხენ კიდე დავძლებით.

რბევა ქენება ცხენისა.

ვეფხისტყაოსანი:

„რა გაემართის, არ იცის მას თუ არბევდის ცხენი საღ“².

დაწინდვა 1. დანიშვნა ქალისა; 2. ძროხის მიერ ძუძუების მოკი-
თხვა ხბოს მოგების პერიოდის მოახლოებისას, აქედან დაწინდული—
ძუძუებმოკითხული (ოღნავ ჩამოშვებული)

ვეფხისტყაოსანი:

„ქვე დაუწინდავს საცოლედ როსან ცოტასა ყმისაღა“³.

თუშური: მწუხრინასნ ეთეროღ დწუწინდავ ეფროს;
ნავღელი სეედა, დარდი, ნაღველი

ვეფხისტყაოსანი:

„კვლა იტყვის: მიკვირს ნავღელი კაცისა ქუიანისა,
რა მგმუნვარებდეს, რას არგებს ნაკალი ცრემლთა ბანისა“⁴

თუშური: მაკრატოს მეტაყ აწუხებდ ნავღელწ.

აქათ აქეთ

ვეფხისტყაოსანი:

„ერთმანეთისა მას აქათ, რაცა ორთავე ვიცითა“⁵
„იქით აქათ მოსდგომოდეს, ახლოს უჩნდა ოდენ თავი“⁶.

¹ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედ., 161.

² რუსთაველი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 163.

³ იქვე, გვ. 239.

⁴ იქვე, გვ. 168.

⁵ იქვე, გვ. 84.

⁶ იქვე, გვ. 220.

თუშური: დიქაცებ ბიკებთ უძახეს: აქათ არ მოზღდითაჲ?

ნეტარ ნეტავი

ვეფხისტყაოსანი:

„იტყვის, ნეტარ მიჯნურობა არ დამაჩნდეს და-მცა-ფვარე“¹

თუშური: ნეტარ, ვინ იქნებიან ყიყისენ, ბიკებტუ!

დაშვრომა დალაღვა

ვეფხისტყაოსანი: „მე დავშვრე, ვითა წესიაჲსაურავ გარდახდილისა“²

თუშური: ცოპის ქალ მეტაყ დაშვრა-ღ' შინისაკჳ წავიდ.

ზროხა ძროხა

ვეფხისტყაოსანი:

„მისთა სპათაცა ნუ დახოც ზროხათა, ვითა ვერთაო“³

თუშური: ზროხათ გაის ავდგები.

გვიქვიან ვეტყვით, ვეძახით

ვეფხისტყაოსანი:

„მიჯნური შმაგსა გვიქვიან არაბულითა ენითა“⁴

თუშური: დამრჩალ წვენს შრათი გვიქვიან.

ტყავკაბა ზედა ტანსაცმელია ბეწვიანი ტყავისაგან შეკერილი. „ჩვეულებრივ პერანგზე ჩასაცემელ კაბას გარდა, ვეფხისტყაოსანში ტყავ-კაბაც არის აღწერილი; ტარიელი რომ როსტევანმა და მისმა ამალამ პირველად ნახეს, სწორედ ამით ყოფილა მოსილი: მას ტანსა კაბა ემოსა, გარე თმა ვეფხისტყავისა, ვეფხის ტყავისა ქუდივე იყო სარქმელი თავისა-ო“⁵.

თუშურშიც ტყავკაბაა, სხვაგვარად დურაფტყავი ჰქვია: ბეწვიანი ტყავი შეკერილია პალტოსებურად, გრძელია: როცა ძილი გვეძინების, ჩალიან მეტებშივ ჩავწვებითა-ღ ტყავკაბებს დავიხურავთ.

ღარიბი (არაბული ღარიბ “უცხო“) იგივე ქართული ყარიბია, ეს უკანასკნელი კი ნიშნავს უთვისტომოს, ღარიბს, უცხოს, გადახვეწილს, მოხეტიაელს. ჩამოთვლილთათვის დამახასიათებელია ადგილმონაცვლეობა, სიარული. საამისოდ კი ჯოხიცაა საჭირო, იმიტომაცა ხალხურ ლექსში შემონახული ამ გაგებით.

¹ რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 143.

² იქვე, გვ. 113.

³ იქვე, გვ. 111.

⁴ რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, ვეფხისტყაოსანი, პ. ინგოროყვას რედ.

⁵ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, მასალები ქართული ერის ~~ისტორიისათვის~~ კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 117.

ვეფხისტყაოსანი:

„წელთა ოქრო შემოირტყა, საღარიბოდ მოეკაზმა.“¹

თუმურძი:... წელთ მოგცემთ ხალარიბო ჯოხს, იგი მაგრ დაიჭირეო...
ხამ ვარგა, საჭირთა

ვეფხისტყაოსანი:

„ბალსა შიგან თამაშობად საღამოსა გაველ ქემსა,
გავიტანე ხათუნები, მათი კმევა ჩემგან ხამხა“².

თუმურძი: არ ჭამ ცხუა ქალ ციქ შობიარესთან წასრულიყტ.
მიუმტკივნა მიუსამძიმრა

ვეფხისტყაოსანი:

„გოთანდილცა მიუმტკივნა, იტყვის დიდსა სიმძიმისა“³

თუმურძი: გენერლებთ შეთეს გარევერ ჰირ მშუმტკივნეს;
უკმოვახვენ მოვიხურე

ვეფხისტყაოსანი:

„უკმოვახვენ სარკმელნი და შევაქცივე პირი გზასა“⁴.

თუმურძი: ანო, ქალაუ, ეგ კარებ მიხტუნენი.

წინწალი || წინწელი ნაპერწკალი

ვეფხისტყაოსანი:

„მისთა ნაკვესთა წინწალი დამეცა ხანგრძლად მწველია“⁵.

თუმურძი:

კესელოს კესი გატეხეს,
დაყარა ნაწინწელიო

გვალე წადი, იარე

ვეფხისტყაოსანი:

„მე სიციცხლე არ მეგონა, შენ მომესწარ ცეცხლთა შრეტად,
რათგან დავრჩი, გვალე, ვნახთ, თუცავე ვარ ჯეროთცა რეტად“.

„გვალე შეგყრი ლომო მზესა, თავი მისკენ არე-მარე“⁶.

¹ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედაქციით, 170.

² იქვე, 1125.

³ იქვე, 1459.

⁴ იქვე, 1128.

⁵ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 65.

⁶ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედ., 900.

თუშური: გეგენაჲ, რაჲს ელოდებ, აუგჳალე, აუგჳალე!
გჳალე-თა-უ, უთხრ ქალმ შეკობრებთ...

ფარღული ასხმულა, ყელსაბამი
ვეფხისტყაოსანი:

„კვლა უძღვნა თვითო ფარღული, გარდასაყრელი ყელისა.
მგრგვლად დათლილისა თვალისა იაგუნდისა მრთელისა“...

თუშური: არა მარტო ყელსადებია ასხმულა, არამედ—საზოგადოდ, მაგ., სხვადასხვა ჩირისა, ფუძისეული ხმოვნის შეცვლით: კარგაყებ ფარღიღებ ჩამოგიკიდებაჲ, ნუგეშაჲ!

ქმნა ზმნიდან მომავალში ვიზამის მაგიერ თუშურში ვიქამ გვაქვს, უწყვეტელში ვიქამდ, იქამდ და მესამე პირში იქმოდ, მომავალში ვუქამ გვაქვს, რომელსაც შეიძლება შეენაცვლოს (ვ)უზ, უზ, წყვეტილში კი (ვ)უზი: ქისტო, რად უზი ღალატი!

გურულში ეს ფორმები ამ მოკვეცილია; მომავალში ვიქ, იქ, იქს გვაქვს, უწყვეტელში ვიქდი, იქდი, იქდა, წყვეტილში ვქენი, ქენი, ქ(ე)-ნა, სამპირიანი ვუქენი, უქენი, უქ(ე)ნა.

ვეფხისტყაოსანში კი შეკუმშულია:

„შენ რაჲა გითქვამს, მაგას ვიქმ, მრჯის რაზომც გინდა ხელობა“¹.

მგრგვლივ || მირგჳლივ ირგვლივ
ვეფხისტყაოსანი:

„მგრგვლივ მინდორსა მოსდგომოდეს ალყად გარე შემოჰკრვიდეს“².

თუშური: კაცებ მგრგვლივ || მირგჳლივ უარიან ჩადლებს.
ფათერაკი ხიფათი

ვეფხისტყაოსანი:

„შენგან დაერჩით ჩვენ ყველანი ფათერაკხა ეზომ ძნელსა“³.

თუშური: ანდაზა: ფათერაჲი ბინდი ფერიაჲ.
ქმრის შერთვა ქალის გათხოვება

¹ რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედ., 1466.

² რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 183, 18.

³ რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 202.

ვეფხისტყაოსანი:

„ფიციტ გითხრობ: შენგან კიდე თუ შევირთო რაცა კმარი,
სრულად მოესწყდეს სამოთხესა, ქვესკნელს ვიყო დანანტქმარი“¹...

თუშური:

ქმარსაწ მეაც შევირთვედე,
რომ ვიყოღე ორტოლაფი...²

რიალი აურზაური, ორომტრიალი.

ვეფხისტყაოსანი:

„სამთავე სამგნით მიმართეს თავსა მის უყვეს რიალი,
იკრეს ნობსა და დაბდაბსა, შეიქმნა ბუკთა ტკრციალი“³.

თუშური:

ფარსმაში ლეკებ მოიდნეს || მოიდეს
აფხაზი-დ შაცი ხქვიანი,
დაჯოკონ, ნურას გუჟშობენ || გუშობენ
წინ მაგათ უქნავთ რიალი...⁴

მ ს გ ა ვ ს ი შ ე ს ი ტ ყ ვ ე ბ ე ბ ი ა

ვეფხისტყაოსანი:

„ესე მესმა, დამტყდეს ცანი, რისხვა ღმრთისა ეცა გორთა“⁵.
„ქვეყანა ჩენი არ ასწყდეს, რისხვით არ დაგვტყდენ ცანია“⁶.

თუშური:

კესელოს ციხე მიტაცეს
ჩამოტეხაჲ ციხაო...⁷

ოთხშაბათს გათენებისას
შენაქოს დასცეს ცანია...⁸

საბელი გრძელი თოკი ყულფიანი

ვეფხისტყაოსანი: „მან ერთსა ბურჯსა გარდვაგდოთ წვერი საბლი-
სა გრძელისა“⁹

¹ რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 30.

² იქვე, გვ. 275.

³ იქვე, 227.

⁴ იქვე, 87.

⁵ იქვე, გვ. 268.

თუშური: თხის ბალნისაგან დაგრებილი თოკი: ფეგებ შეკრულ მქონდ საბლითაჲ. თუ კი ის ყულფიანია მაშინ იქნება საბელი ქამანდით.

ერთმანერთი ერთმანეთი

ვეფხისტყაოსანი:

„მათ მიხვდა ლხინი ყოველი ერთმანერთისა კერტითაღ“¹.

თუშური: ერთმანერთი კარგადაცი ვტკეცეთ.

აუგი ძვირის თქმა, შერცხვენა

ვეფხისტყაოსანი:

„მძულს, რა კაცსა სააუგო საქმე არა არ შესწონდეს“²

თუშური:

„ნადირი მონადირესა მუდამ არ ებედებაო,
ღლეს თუ ვერ მოხკლა, ხელ მოხკლავს, აუგ არ დაედებაო...“

ნიადაგ 1. მუდამ, ყოველთვის; 2. დიახ, რასაკვირველია.

ვეფხისტყაოსანი:

„რად სიცხე გულსა ნიადაგ მწუავს გმირსა სამს ალებისა“³

თუშურიში ორი გაგება აქვს: 1. მუდამ; 2. უეჭველად:

1. ამამე სახლსა ნიადაგ
ზეციით ღვინონმც ზღიანა...
2. ზემზუეგებს კახეთ წახვალ?
—ნიადაგ

ეტლი ბედისწერა

ვეფხისტყაოსანი:

„კვლა იცავის: ვერვინ ვერას იქმს, ოუ ეღლი არ მოსთმინდების“⁴.

თუშური: ბიკებბუ, საეტლო ზუ არ აგვერი.

თურე || თურჩ თურმე

ვეფხისტყაოსანი:

„ბინდის გვარია სოფელი, ესე თურ ამად ბინდების“⁵.
„შემოირბევდა ზღვის პირპირ, მას თურე წულული სტკიოლა“⁶.

¹ ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 140.

² იქვე, გვ. 153.

³ იქვე, გვ. 198.

⁴ იქვე, გვ. 213.

⁵ იქვე, გვ. 213.

⁶ იქვე, გვ. 120.

თუშური: იყრნეს თურე დიდოებ მამაი-დ შვილ; სუროშიგ ციცოჲ
თურჩ დაქყეტილაყი ზის.

ხვრეტა შესჰა, დალევა
ვეფხისტყაოსანი:

„ვა, სოფელო უხანო, რად ზი სისხლთა ჩემთა ხვრეტად“¹.
„იქით და აქათ მომისხდეს, მახვრიტეს სახვრეტელია“².

თუშური: მოდ ერთ სახვრეტაყი დავხვრიტოთ;
რეტი ავადმყოფობაა: ტვინის შერყევა ადამიანისა თუ საქონელის
ვეფხისტყაოსანი:

„შეერთა, დიდნი დიხახნა, წამოიჭრა ვითა რეტი“³.

თუშური: რეტიანის (ცხვარი) შემნახავიჲ, თავად რეტიან იქნები-
საჲ.

აზატი თავისუფალი
ვეფხისტყაოსანი:

„ორისაგან ერთი მიყავ: ტყვე მქმენ ანუ მათატი“⁴.

თუშური: ეთერო მეტაყნ აზატადაჲ გაზდილ.

გწადს გსურს
ვეფხისტყაოსანი:

„თვით შვიკერე, რაცა გწადს, ჩვენგან ნულარა გრცხვენინან“⁵.

თუშური: მაგრ თქუეს რომაჲ, რაცა გწადიანათი ხქენითათი, ფულ
არ გაძლევენათი.

„ორხო“

რამაზ მეფის საჭურჭლეთა დათვალეერების შემდეგ ტარიელი
ამბობს:

„საჭურჭლენი გარდაენახენ თავის-თავის კიდის კიდე,
უცხო ფერთა საჭურჭლეთა, დავშერები, თუ მოესთვალვიდე;
ერთგან ენახე საკვირველი ყაბაჩა და ერთი რიდე,
თუმცა ნახე, სახელისა ცოდნასაცა ინატრიდე;
ვერა შევიგენ, რა იყო ანუ ნაქმარი რაულად!
ვისაც ვუჩენი, უკვირდის, ღმრთისაგან თქვის სასწაულად:
არცა ლარულად ჰგდებოდა მას ქსელი, არც ორხაულად
სიმტკიცე ჰგვანდა ნაქედსა, ეთქვი ცეცხლთა შენართაულად“...⁶

¹ ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 109.

² იქვე, გვ. 68.

³ იქვე, გვ. 53.

⁴ იქვე, გვ. 50.

⁵ იქვე, გვ. 97.

⁶ იქვე, გვ. 93.

ფატმანიც, რომელიც ვაჭართა უხუცესის ცოლი იყო და, ვინ მოთვლის, რა ხარისხის, ფერისა და ნაქსოვობის ძვირფასი ქსოვილი უნახავს, გაოცებულია რიდიტა და ყაბაჩით და ამბობს:

სხვა გაამბო საკვირველი რიდისა და ყაბაჩისა
ვარ მნახავი ყოვლისავე უცხოსა და ძვირფასისა,
მაგრა მისი არა ვიცი, ქმნილი იყო რაგვარ რისა:
სილბო ჰქონდა ნაქსოვისა და სიმტკიცე ნაქედისა...¹

მაშასადამე, ყაბაჩა და რიდე ნაქსოვობით, სირბილითა და სიმაგრით საკვირველი, ჯერ უნახავი, არაჩვეულებრივი ნახელავი იყო. მათი ნაქსოვობა იყო არა ლარული ან ორბაული, არამედ მათზე უკეთესი, სასწაულებრივი. ისმება კითხვა: რა არის ლარულად და ორბაულად? ლარულად ნაწარმოები სიტყვაა ლარი-დან წარმომავლობის -ულ სუფიქსით. თვით ლარი კი ძვირფასი ქსოვილია. მის შესახებ ვკითხულობთ: „თუმცა ლარი ზოგადი მნიშვნელობის ტერმინიც იყო და სხვადასხვა ქსოვილებს გულისხმობდა ხოლმე, მაგრამ ძირითადად ლარი გარკვეული თვისების ქსოვილის აღმნიშვნელი იყო. ზღვათა მეფისაგან გარდახდილს ნესტან-ტარიელის ქორწილზე შოთა, მაგ., ამბობს: „მუნ იდგის გორი ლარისა, სტავრისა და ატლასისაო“ (აბულ. 1354,1 კაკ. 1388, 2).

საბასთანაც ლარი ფარჩაა. ამგვარად, ლარი ძვირფასი ქსოვილია. რომელიც „სხვათა შორის თავისი დამუშავებითაც განსხვავდებოდა“². ორბაულადაც ლარულისებურადაა ნაწარმოები ორბოდან. საბასთან მას ეწოდება ორბუა, ორბოვა და საფენთა წყებაში აქვს მოთავსებული. საგულისხმოა, რომ იმ საფენთა წყებაში, რომელშიც ორბუა არის მოთავსებული, ნოხი, ხალიჩა, ფარდაგი და მსგავსნი არ არის ნახსენები, ალბათ, იმის გამო, რომ ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებოდნენ.

აქვე უნდა გავიხსენოთ, რომ „საქართველოში გავრცელებულ ძვირფას ქსოვილთა შორის ნახლი-ც გვხვდება. შავთელი ამბობს:

სტავრა და ნახლი,
არ ბილწ ხელ-ნახლი
მოსიეს ტანსა
მკვერსა ზეზისა (აბულუმესია TP. IV, 49,3)

ნახლთან დაკავშირებით ორბოდან ნაწარმოები სიტყვა აქვს ფეშანგისაც გამოყენებული: „იამანის მეფის სასახლის დარბაზისა კართა ქრელითა ნახლითა მოარხავეებული იყო“ (პროზ. ზააქ. შაჰნ.

¹ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ. გვ. 224.

² ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართული ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, III—IV, გვ. 176.

11, 399)¹, რათა სიმდიდრე დარბაზის ნახლით მორთულობისა კიდევ უფრო გაეზარდა.

ნახლი საბა ორბელიანის განმარტებით „ნაქსოვი ძვირფასი არის“.

დ. ჩუბენაშვილი ვეფხისტყაოსნის, რუსულდანიანის და აბდულმესიას დამოწმებით განმარტავს: ჟარჩა ზარიანო (ლექსიკ.)².

ამგვარად, ამ ქსოვილის (ორხო) სახელწოდება გვხვდება სხვადასხვანაირად: ორხაო, ორხო, ორხოვა, ორხოვო, ორხოუა, ნაწარმოებ სიტყვებში არხავ (მო-არხავ-ებულ-ი) ფეშანგისთან და ორხა (ორხა-ულ-ად) რუსთაველთან. ამ ფორმებიდან ყველაზე სწორი ფორმაა ორხო. ორხაო და ორხო ორი სხვადასხვა მნიშვნელობის სახელი უნდა იყოს. ორხაო ნაქსოვია, მაგ., ნოხი, ფარდაგი..., რომელსაც ორი სხვადასხვა ფერის ხაო (ხოცი) აქვს და გამოიყენება მსაზღვრელად. არ არის გამორიცხული, რომ ორხაო ორივე პირის ხაოიანობის აღმნიშვნელი იყოს. ორხო კინობითი უნდა იყოს ორხოსი. ორხოვან თუ ორხოვი გ ჩამატებული ფორმაა ორხოსი. ორხო საგნის მსაზღვრელი კი არ არის, არამედ თვით საგანია. შედგენილობით ის ნარევი კომპოზიტი უნდა იყოს. შედგება რიცხვითი სახელის ფუძე ორ და ხო-საგან. ეს უკანასკნელი ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილად შედის სიტყვაში ქო(რ)ხო, რაც ბაცბურში ცერისა და ნეკის ერთობლივი მოძრაობით მათზე ამოსახვევ საქსოვ ძაფს, ანუ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ხელის ძაფს ეწოდება (ქო(რ) ბაცბურში ხელია).

ამგვარად, ორხოს ძვირფას ქსოვილთა შორის პირველთაგანი აღდილი ეკირა და თავისი ნაქსოვობით ის განსხვავებული იყო ნოხის, ხალიჩის, ფარდაგისა და მსგავსთა საფენისაგან. ეს რომ ასე არ იყოს, რუსთაველი გამოიყენებდა ფარდაგსაც და ნოხსაც, ერთიც და მეორეც ხომ ნახმარი აქვს ვეფხისტყაოსანში:

„ასმით ფარდაგსა აზიდნა გარე ვღვგ მოფარდაგულსა“³

„შევე, ღვევე ტახტსა ზედა, ქალი მოღვა ნოხთა პირსა“⁴.

შემდეგდროინდელ ავტორებთანაც, დღევანდლობის ჩათვლით, ეს სხვაობა ფაქტია:

ქსნის ერისთავის ანას XVII საუკუნის დამლევის მზითვის წიგნში ნათქვამია, რომ სხვათა შორის მას მზითვად გაატანეს ერთი ორხოვი და ერთი ხალიჩაო.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, III—IV, გვ. 176.

² იქვე, გვ. 177.

³ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, გ. წერეთლისა და ი. აბაშიძის რედ., გვ. 67.

⁴ იქვე, გვ. 72.

ა. წერეთელთან: ქვეშ ორხოები დაფინეს დაუდებელი ფასისა;
ბ. ლეონიძესთან: არც ხალიჩა, არც ორხოვა, არც საბანი ატლასისა;
კ. გამსახურდიასთან: ორხოვით, ფარდაგებით და ნატებით მორთულ-
დარბაზში შეიყვანეს კათალიკოზი და ტახტზე დასვესო; ხალხურში:
ქვეშ მეგო კარგი ორხუა, ზედ ღერებული მეხურა; თუშურში: შიგა
დგას ოქროს ტახტები, ზედ ორხოები ხეფნია...

ცხადია, ოქროს ტახტებზე შესაფერ საფენს დააგებდნენ და ასე-
თად ორხო იყო მიჩნეული. მაშასადამე, ორხო უნდა იყოს ორფა-
საქსოვი ძაფი, ორწვერა საქსოვი ძაფი, ორტოლად საქსოვი ძაფი,
ალბათ, სხვადასხვა ფერისა და, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ასეთი
ორწვერა ძაფით ქსოვდნენ განსაკუთრებულად და დიდი დახელოვ-
ნებითაც, რაც საზოგადოდ და ამ შემთხვევაშიც შესაფერ ოსტატობას,
ცოდნასა და გემოვნებას მოითხოვდა, მასთან ის რიგ სირთულეს-
თანაც იყო დაკავშირებული, ცხადი გახდება, თუ რატომ ამბობს
მქსოველი ქალი დანაზებით:

ქმარაწ შეაც შეიერთვედე,
რომ ვიცოდე ორტოლაფი...

ე. ი. ამდენხანს მეც გავთხოვდებოდი, რომ ორტოლა ძაფით ქსოვა-
ვიცოდყო.

ისმება კითხვა: რუსთაველმა ნაწარმოებ სიტყვაში ორხაულად რად
ინმარა ორხა და არა ორხო ან ორხოვა, მით უმეტეს, რომ ორხო-ს
პარალელურად არც ორხა (ორხა-ულად—შოთა) და არც არხა (მო-
არხა-ვებული—ფეშანგი) სინამდვილეში არა გვაქვს არც ძველ და არც
ახალ ავტორებთან.

საწარმოებლად ორხა-ს გამოყენების შემთხვევაში გვექნებოდა ორ-
ხული, ვინაიდან ორხა, როგორც საზოგადო სახელი ა-ზე დაბოლოებუ-
ლი, შეიკვეცებოდა. ეს თუ არ მოხდა, იმიტომ, რომ მაშინ ლექსწყო-
ბა დაირღვეოდა და გვექნებოდა: არცა ლარულად ჰგდებოდა მას ქსე-
ლი, არც ორხაულად; რა თქმა უნდა, რუსთაველს შეეძლო სიტყვა
არც ერთი მარცვლით გაეზარდა და მაშინ ლექსთწყობაც არ დაირღ-
ვეოდა: არცა ლარულად ჰგდებოდა მას ქსელი, არცა ორხულად. მაგ-
რამ ამ შემთხვევაში სიტყვა ორხაულად ერთი მარცვლით შემცირდებ-
ოდა, სტრიქონში მარცვალთა ერთნაირ ბგერიანობაზე—ერთმაზე
იმოქმედებდა და სტროფში სამი უკანასკნელი მარცვლის ერთნაირ
ბგერიანობას დაარღვევდა. რუსთაველს ორხოვა რომ გამოეყენებინა,
მაშინ ფუძე იქნებოდა ორხოვ და მისგან ნაწარმოები ორხოვული სა-
ხესხვაობით ორხავეულს მოგვეცემა. ეს თუ არ მოხდა, იმიტომ, რომ
რუსთაველისათვის ამოსავალია ორხო, რასაც თუშურიც ემოწმება,
მისგან ნაწარმოები აქვს ორხოული, სახესხვაობით ორხაული. ამ უკა-
ნასკნელში ო-ს ა-თი შეცვლა გამოწვეულია აუცილებელი საჭიროე-

ბით, სახელდობრ: ის სტრიქონთა სამი უკანასკნელი მარცვლის ერთ-
ნაირ ბგერიაწობას ეხმატკბილება:

რა-უ-ლად;
სას-წა-უ-ლად;
ორ-ხა-უ-ლად;
წენარ-თა-უ-ლად.

„წვერი“ და „სასალუქო“ ვეფხისტყაოსანში

ვეფხისტყაოსანში ყურადღებას იქცევს სიტყვები: წვერი და სასა-
ლუქო. ყურადღებას იქცევს იმიტომ, რომ ამ სახელების მოცემული
შინაარსი თითქოს ეწინააღმდეგება თვით რუსთაველის ნათქვამს, ამ-
დენად ეს უკანასკნელი ჩრდილში რჩება.

ცნობილია, რომ ამა თუ იმ ენობრივი მოვლენის ახსნაში, ცალკეუ-
ლი სიტყვებისა და შესიტყვების შინაარსისა თუ დანიშნულების ნა-
თელყოფა-დადგენაში მონაწილეობის მიღებით დიალექტები კარგ სამ-
სახურს უწევენ ლიტერატურულ ენას. მოცემულ შემთხვევაში, ე. ი. სიტყვების „წვერისა“ და „სასალუქოს“ მოცემული შინაარსის გაგება-
ში თუშურს კორექტივის შეტანა შეუძლია.

ამ უკვდავ ნაწარმოებში სიტყვა „წვერი“ გვხვდება ფორმებით:
წვერი, წვერთა, წვეროსანთა, უწვერული. ამ ფორმებით წვერი და-
კავშირებულია სამ ძმასთან, ავთანდილს რომ შეეყარა ტარიელის ძებ-
ნის დროს, ჭაშნაგირთან, მეფესთან, ჯართან და მონებთან.

ავთანდილის სამ ძმასთან შეყრასთან დაკავშირებით ვეფხისტყაო-
სანში ვკითხულობთ:

(ავთანდილს) „ხელთა ჰქონდა მშვილდისარი, მათე მია მხიარული.
ორთა კაცთა წვეროსანთა ყმა მოჰყავდა უწვერული.
თავსა იყო დაკოდილი, შეეზნიდა სისხლსა გული,
ტიროდეს და იჭირვოდეს, ცოტა ეღდა მას გლახ სული“¹.

ჭაშნაგირთან დაკავშირებით ასეა ნათქვამი:

„გაჰყარე, ბოზო დიაკო და დამდე გასათრეველად,
მაგრა სცნობ ხვალე ბასუხსა მაგა საქმისა მზღვეველად:
ვარ შენთა შვილთა შენითა კბილთა დამჰმეველად,
დავშალო, წვერთა ფე მყავ, ხელიდა ვბროდე მე ველად“.
ესე თქვა და კაცმან წვერთა მოიზიღნა, გავლნა კარნი“².

ქვაბთან დამალული ავთანდილი მალულად უჭკრეტს ტარიელს. ეს
ადგილი ასე იკითხება:

¹ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის
რედ., 157.

² იქვე, 1101, 1102.

„ავთანდილ ახლოს კვლა ნაზა სახე მისივე კაცისა,
ულვაშაშლილი, წვერ-გამო „ნუთუ მზეაო,-თქვა, -ცისა? -
ეყნოსა სული ალვისა, ქართაგან მონატაციისა
და ასრე უჩნს მოკლეა ლომისა, მართ ვითა ლომსა ეცისა“¹.

როსტევეან მეფემ გაიგო ავთანდილის გაპარვა და:

„რა მეფემან მოისმინა, დაიხანა მეტის მეტნი;
მთქვამს, იტყვის: „ვა, გაზრდილო, ელარ განახუნ თვალნი რეცნმ!
პირსა ხოკით, წვერსა გლეჯით გააკვირნა მისნი მკერეტი,—
და საღ წაჰხე და საღ დაკარგენ სინათლისა ევე სვეტნი?“²

ავთანდილის გაპარვასთან დაკავშირებით საერთოდ:

„ზარი გაისმა, შემოკრბა ჯარი მრავალი კაცისა,
დარბაზს ხასთაგან ჯარია ხელითა წვერთა ტაციისა,
იგლეჯს და იცუმს ყველი, ხმა ისმის თაესა ტკაცისა.
და თქეს: ბნელი გემართებს დღე-კრულთა, რადგან მზე მოგვიდრკა
ცისა!“³.

შერმადინი მოახსენებს როსტევეან მეფეს:

„მოახსენა: საწოლს ვპოვე ესე მისგან დან:წერი-
დგეს მონანი ნატირენნი, დეგლიჯა თმა და წვერი,
იგი მარტო გაპარულა, ყმა არ ახლავს, არცა ბერი.
და მე თუ მომკლავთ, მემართლებით, სიცოცხლე მჭირს შეუფერი“⁴;

როგორც ვხედავთ, რუსთაველი თავის ვეფხისტყაოსანში, ერთის გარდა, ყველა სხვა შემთხვევაში წვერს ხმარობს, ეს მაშინ, როდესაც მისი გმირები ყველანი ულვაშების მქონენი არიან. საკითხავია: რატომ არის, რომ უწვერო პირებთან დაკავშირებით რუსთაველი წვერს ხმარობს? რატომ არის, რომ ულვაშის გამოყენებას, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რუსთაველი გაუბრბის, მაშინ როდესაც არც ერთი მისი გმირი, ქალების გამოკლებით, უულვაშო არ არის? რატომ არის, რომ ერთ პიროვნებასთან დაკავშირებით რუსთაველი წვერს მრავლობითი რიცხვით ხმარობს? ეს საკითხები არ დაისმებოდა, რომ რუსთაველი წვერთან ერთად ულვაშსაც ხმარობდეს, წვერს ყოველთვის მხოლოდობითი ან ყოველთვის მრავლობითი რიცხვით იყენებდეს და არა ზოგჯერ მხოლოდობით, ზოგჯერ კიდევ მრავლობითით. ამ კითხვებზე პასუხი მხოლოდ ერთი შეიძლება იყოს, სახელდობრ: როგორც ჩანს, რუსთაველის დროს, ყოველ შემთხვევაში მისთვის, სიტყვა ულვაში გაბატონებული არ არის, წვერი კი როგორც ზოგადი სახელი წვერისა და ულვაშის, აგრეთვე კერძოდ ულვაშისა, ფართოდ არის გავრცელებული. ამის გამოა, რომ ზოგჯერ ის მრავლობით რიცხვშია ჩასმული.

¹ რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კეკელიძის, ა. შანიძის რედ., სტრ. 227.

² იქვე, 821.

³ იქვე, 825.

⁴ იქვე, 828.

საყვარელ ფატმანთან მოალერსე უცხო ყმის ნახვით შეურაცხყოფისაგან უკიდურესობამდის გაავებული ჭაშნაგირი ემუქრება ფატმანს: ხვალ თუ ისეთ საქმე არ გიყო, რომ შენი შვილების ხორცი თვითონვე არ შეგაჭამო, წვერთა ფე მიყავ-ო. აქ რომ დღევანდელი წვერი იგულისხმებოდეს, რუსთაველი მას მრავლობითში არ ჩასვამდა: თუ ჩასვა, უმხოლოდ იმიტომ, რომ ლაპარაკი აქვს უღვაშების შესახებ, მაშასადამე, გააფთრებული ჭაშნაგირი ეუბნება ფატმანს: თუ დანაპირები არ აგისრულო, უღვაშებზე მომაფურთხეო ან „ფუ, შენს უღვაშებს“—მითხარო.

აღსანიშნავია, რომ რუსთაველის ხანის უდიდესი ძეგლი „ვისრამიანიც“ წვერს ხმარობს უღვაშების ნაცვლად: „რამინი პირად მზესა ჰგუანდა. თვალ-წარბ შავი, თმანი მდიდარნი და გრუზნი, შავნი წურენი—მერცხლის ბოლო“¹.

რა თქმა უნდა, აქ ლაპარაკია უღვაშებზე, ვინაიდან „შავნი წვერნი“ მერცხლის ბოლოსთანაა შედარებული. მერცხლის ბოლო კი, გარდა იმისა, რომ შავია, გაყოფილიცაა უღვაშებივით. აქ წვერი რომ უღვაშს ნიშნავს, ეს რამინის დახასიათებიდანაც ჩანს: „ვისრამიანში“ კვითხულობთ: „გაზაფხულ წალკოტი თუცა კეკლუცია, რამინის პირი ათასჯერ მას უტურფეს იყო. ყურისა ძირნი წმიდასა ვეცხლსა უგუანდეს... ნიკაპსა ჯერეთ ცოტა ქაფურის ფერობა ჰქონდა“².

ცხადია, რომ წვერიან ადამიანს ნიკაპი არ გამოუჩნდება, ვფიქრობთ, არც ყურის ძირები.

ამასთან ერთად, ცნობილია, რომ დაგირავების, დაქადნებისა თუ ნაკისრი ვალდებულების შესრულების დასადასტურებლად მამაკაცი ოდითგანვე უღვაშს მიმართავდა, მას იშველიებდა ხელის გადასმით, გაწევით და არა წვერს. ამიტომაცაა, რომ ჭაშნაგირმა „ესე თქვა... წვერთა მოიზინა, გავლნა კარნი“, ე. ი. უღვაშებზე ხელის მოკიდებით და მათი გაწევით კარებში გავიდა...

ასეთივე შინაარსის მქონეა თევზის ერთი სახეობა ღლავი II ღლანი, რომელსაც მეტად გრძელი უღვაშები აქვს და ამის გამო მისი სახელია წვერა.

დღევანდელ უღვაშს, საზოგადოდ, წვერსა და უღვაშს რომ წვერი ერქვა, ამას მთის კილოები—თუშური და ხევსურულიც ადასტურებს. იქ უღვაშებს წვერი და მრ. წვერები ცვლის, მიუხედავად იმისა, რომ თუშსა თუ ხევსურს, რა თქმა უნდა, წვერიც აქვს და უღვაშიც, მაგალითად: წინ ძეს კაც რად ჯაქთაჟნ წვერპირიან დავალის (წვერ და უღვაშებ მოშვებული). მეტქვედითაჲ გამოძვრ დიდიდაჲ წვერიან (უღვაშები-

¹ ვისრამიანი, ა. ბარამიძის, პ. ინგოროყვას, კ. კეკელიძის რედ., გვ. 9.

² იქვე, გვ. 53.

ნი) რალაცი-დ უთხრ მაქმიეუ. დევისყურამ წვერაკაჯი კაკალ გამწებ წვერებით (ულვაშებით)..

„წელიწდეულის“ გაბუურის ხევისურულ მასალებში, რომელიც პროფ. აკაკი შანიძის რედაქციით გამოქვეყნდა, აგრეთვე ა. შანიძისავე შედგენილ მასზე დართულ ლექსიკონში, წვერი—ულვაშია.

წვერის შინაარსის არასწორად გაგებულმა თარგმანმაც რუსთაველისათვის და საზოგადოდ, ქართული სინამდვილისათვისაც უცხო, მიუღებელი შესიტყვება მოგვცა:

„Так распутница, отвергла ты меня лишивши чести,
Но с зарей узнаешь силу ты моей кровавой мести,
Причину такое горе, что детей сожрешь всех вместе,
Если этого не будет, пусть погибну я без вести,
Так сказав, ушел он в двери потрясая бородой“¹.

არაბუნებრივი იქნებოდა გვეთქვა, რომ დამუქრების შემთხვევაში ქართველი „потрясает бородою“, ე. ი. წვერს შეარხევს; თუ ქაშაგირი იყო „შემოდგა კარსა ყმა ვინმე კეკლუცი, ტან-ნაკეთიანი“, საექვოა, რომ ასეთ კეკლუც ყმას ისეთი გრძელი წვერი ჰქონოდა, რომ დამუქრებისას ხელის იქით-აქეთ გასმით ის შეერხია.

ამრიგად, რუსთაველი წვერს ხმარობს წვერისა და ულვაშის საზოგადო სახელად.

სიტყვა „სასალუქო“ დაკავშირებულია ფატმანთან. ვეფხისტყაოსანში ვკითხულობთ:

„ფატმან ხათუნ თვალად მარჯვე, არ ყმაწვილი, მგრა მზმელი,
ნაკეთად კარგი, შავ-გერემანი, პირმსუქანი, არ პირ-ხმელი,
მუტრითა და მომღერალთა მოყვარული, ღვინის მსმელი,
და და ეღვა სახალუქო დასაბურავ-ჩასაცმელი“².

ივ. ჯავახიშვილი ამბობს, რომ ვაჭართა უხუცესის ცოლს ფატმანს დაედვა სასალუქო დასაბურავ-ჩასაცმელიო და იმოწმებს აბულ. 1008, კაკ. 1031³.

ვანტანგის თარგმანით, როგორც პროფ. ა. შანიძე ამბობს, სალუქი შემკობის მოყვარულის სახელია:

თუ სალუქი „შემკობის მოყვარულის სახელია“, მაშინ სასალუქო იქნება „შემკობის მოყვარულის“ წესამკობელი და აბა, წარმოიდგინეთ, რამდენი რამ არის შესამკობელი?

¹ Руставели, Витязь в тигровой шкуре, перевел с грузинского Шалва Нуцубидзе, редакция С. Городецкого, 1941, გვ. 219.

² რუსთაველი, ვეფხისტყაოსანი, აღ. ბარამიძის, კ. კვეციძის და ა. შანიძის რედ., 1077.

³ ი. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 80.

რუსთაველი ამბობს, რომ ფატმანს სასალუქო დასაბურავ-ჩასაცმელი ედვაო, მაგრამ არსად არ ჩანს, რა სახის იყო ეს დასაბურავ-ჩასაცმელი.

მოგეხსენებათ, რომ შემკობის მოყვარული ყველა ადამიანია, მითუმეტეს ქალი, და, რა თქმა უნდა, ვეფხისტყაოსნის ქალებიც, მაგრამ რუსთაველს არც ერთის მიმართ არ უხმარია „სასალუქო დასაბურავ-ჩასაცმელი“, ამ სიტყვით მხოლოდ ფატმანის დასაბურავ-ჩასაცმელია დახასიათებული და სავსებით კანონზომიერადაც, ვინაიდან ფატმანი თვალად მარჯვეა, ნაკეთად კარგი, მუტრიბთა და მომღერალთა მოყვარული, ღვინის მსმელი, საერთოდ მხიარული, მსუბუქი ქცევისა და დასაბურავ-ჩასაცმელიც მასთან შეფარდებულია. სალუქი, როგორც ვახტანგი ამბობს, შემკობის მოყვარულს კი არ ნიშნავს, არამედ ის ნიშნავს მსუბუქს, ადვილს, იოლს, თხელს... სასალუქო კი ნაწარმოები სიტყვაა და მისთვის განკუთვნილია და რადგან ამ შემთხვევაში ლაპარაკია ფატმანის დასაბურავ-ჩასაცმელზე, ის თხელი, მსუბუქი გამჭვირვალე ქსოვილია. მაშასადამე, რუსთაველი ამბობს: ფატმანს თხელი ქსოვილისაგან შეკერილი დასაბურავ-ჩასაცმელი ეცვაო. ამას ადასტურებს თუშურიც:

თამანდამ || თამადამ ეს ყანწიც მოსცალ სალუქად, ე. ი. თამადამ ეს ყანწიც ადვილად, გაუჭირვებლად, მსუბუქად დაცალაო.

სალუქ თუ ხულუქ ერთი ფუძეა, ერთი შინაარსის მქონე, ოღონდ ერთ შემთხვევაში თუ ყანწის დაცლა თამადის მიერ იყო ადვილი; მსუბუქი, იოლი, მეორე შემთხვევაში დასაბურავ-ჩასაცმელია თხელი, გამჭვირვალე, მსუბუქი. მაშასადამე, ის არსებითი სახელი კი არა, ზედსართავია; იხმარება ზმნისართის სახითაც: სალუქი — სალუქად, როგორც თეთრი — თეთრად...

ამ შემთხვევაშიც რომ მთარგმნელს სწორად გაეთვალისწინებინა სალუქის-სასალუქოს ნამდვილი შინაარსი, მაშინ არ დამახინჯდებოდა რუსთაველის მიერ ფატმანის ერთი კარგი დასახასიათებელი საშუალებათაგანი:

„Хоть Фатма не молодая, но достаточно страстна,
Станем стройная, чернушка, не худа, полна она,
Любит песни, любит пляски вместе с чарою вина
И купчиха щеюшиха по нарядам в ней видна“¹.

რუსთაველს ის კი არ უთქვამს, რომ ვაჭართა უხუცესის ცოლს ფატმანს მორთვა-მოკაზმვა უყვარსო, არამედ მომღერალ, მოცეკვავე, ღვინისმსმელ, კარგ ნაკეთება და პირმსუქან მსუბუქი ყოფაქცევის ფატ-

¹ Руставели, Витязь в тигровой шкуре, перевел с грузинского Шалва Нуцубидзе, редакция С. Городецкого, М., 1911, гл. 213.

მანს შესაფერი თხელი, მსუბუქი ქსოვილისაგან შეკერილი „დასაბურავ-ჩასაცმელი ელვაო“.

ამგვარად, ვეფხისტყაოსანში ფაქტმანთან დაკავშირებით ნახმარო სასალუქო ნაწარმოებია სალუქი || სულუქი-იდან (სპარს. სოლუქი), რომელიც ამ შემთხვევაში ნიშნავს თხელს, მსუბუქს, სასალუქო კი—მისთვის განკუთვნილს.

დასკვნა

ვეფხისტყაოსნის ლექსიკის რიგი სიტყვები ბგერათმედგენილობისა და შინაარსის შეუცვლელად იხმარება თუშურში.

ვეფხისტყაოსნის ზოგი სიტყვა თავისი უჩვეულო ფორმებით შენახულია თუშურში: აქათ (აქეთ), თურე//თურ (თურმე), ნაველი (ნალველი), უკან//უკუკ (უკან), გვიქვიან (ვეტყვიან), სახვრეტელის დახვრეტა და სხვ.

ზოგ სიტყვას ბგერითი მდგენილობა შეცვლილი აქვს, შინაარსი კი—არა: წინწელი (წინწალი), ფათერაფი (ფათერაკი), კეპანი (კაპანი)...

ზოგ სიტყვას ბგერათმედგენილობაც შეცვლილი აქვს და შინაარსიც გაფართოებული: ფარღილი: 1. ყელსაბამი; 2. ასხმულა სხვადასხვა ჩირისა (ფარღული—ყელსაბამი).

თუშურს შესწორება შეაქვს ორხოვას, წვერის, სასალუქოს შინაარსის გაგებაში.

4. მატერიალური კულტურის სხვადასხვა დარგის —ტანსაცმლის, ზომის, იარაღისა და სხვათა სახელწოდებები

ყაბაჩა. „ყაბაჩა ძველად საქართველოშიც უხმარიათ, მაგრამ XII, XIII საუკუნის შემდეგ ამ სამოსელის სახელი ოდნავ ფონეტიკურად შეცვლილა და XIX საუკ. უკვე შენაზარდი რ-ს გაჩენის გამო ყაბარჩად ქცეულა... ხელმწიფის კარის გარიგებაშიც ყაბარჩა მამაკაცის სამოსელია... ის ფერადი ქსოვილისაგან იკერებოდა, მასთან იკერებოდა უტყაოდაც და ტყავიანიც¹.

თუშეთშიც ის მამაკაცის სამოსელია და ეწოდება ყაბაჩა || ჯაბაჩა: სალამო ხანს ციყის რო წარებ გუჯშვისა-დ დჰყბინავის, წავიდის წყაროსაკრ, დრყბანისა-დ მემრ ყაბაჩა || ჯაბაჩა წამოსხმულ გიყარის მეზობლებშიგ სასაობროდ.

ტყავ-კაბა. „ჩვეულებრივ პერანგზე ჩასაცმელ კაბას გარდა, ვეფხისტყაოსანში ტყავ-კაბაც არის აღწერილი, ტარიელი რომ როსტევეანმა და მისმა ამაღამ პირველად ნახეს, სწორედ ამით ყოფილა მოსილი:

¹ ი. ჯავახიშვილი, მასალები ქართული ერის მატირიალური კულტურის ისტორიისათვის, III—IV, გვ. 111.

„მას ტანსა კაბა ემოსა, გარე თმა ვეფხის ტყავისა, ვეფხის ტყავისა ქუდივე იყო სარკმელი თავისა“¹.

თუშეთშიც მას ტყავკაბა ანუ ღურაფ ტყავი ეწოდება, პალტოსე-ბურადაა შეკერილი ბეწვიანი ტყავი: როწყა ძილი გვეძინების, ჩალიან შეჭებშიც ჩაეწვებოდა-დ ტყავ-კაბებს ზევიდან დავიხურავთ.

ხრალი. „ხის ისეთ ქერქს, რომელსაც მოსაქსოვად ხმარობენ, ქართულად ზოგად სახელად ხრალი ეწოდება. საბას ნათქვამი აქვს: „ხრალი ესე არს რაფც ხის ქერქი დაიხვევის და სფირიდად, ავრიტად და ნეკად და მისთანათად მოიქსოვების-ო“².

ასეთ ქერქს თუშეთში ხრალი ეწოდება. ცაცხვის, ლაფანის და მსგავსთა ხის ქერქს დიდი ხნით წყალში დებენ, მერე ქერქი ძაფებად იშლება; ძველად ამ ძაფისაგან ქსოვდნენ კაბებს, გრებდნენ თოკებს. ასეთ კაბებს ხარლის კაბები ერქვა.

„თითი“. „იერემიას მაგ. ნათქვამი აქვს სისქე ოთხთა თითთაჲ“³.

თუშეთსაც საზომის ერთეულად აქვთ თითი, მაგ., ხუთთითგაშლაფი ან ხუთთითდადებაფი. „ხუთი თითი გაშლილით“ იზომება საქალამნე ტყავი, საბელი, ჩათო და სხვა.

საბარკული „ისეთ ტანისამოსს ეწოდებოდა, რომელიც მხოლოდ მუხლებს ფარავდა და მოკლე ნიფხვის მსგავსი იყო“⁴.

თუშეთში საბარკული დედაკაცის ქვედა საცვალს ეწოდება.

ადლი სივრცის საზომი იყო და იხმარებოდა როგორც მიწის, ისევე ფართლულობის, საქონლისა ან საგნისათვის.

„ადლის“ ოდენობაზე საბა ორბელიანს არაფერი აქვს ნათქვამი, მხოლოდ აკად. გვლდენშტედტის მოუპოვება ამის შესახებ ცნობა. მისი სიტყვით, ადლი როგორც აღმოსავლეთს, ისევე დასავლეთ საქართველოში ერთი ზომისა ყოფილა და ინგლისურ 3 ფუტსა და 5 დუმს უდრიდა, ანუ მეტრული სისტემით 1,0160 მეტრს. ამგვარად, ქართული ადლი სიგრძით ერთ მეტრს უდრიდა, მხოლოდ ოდნავ მასზე მოზრდილი იყო⁵.

თუშეთში ადლი საზომი ერთეულია; ის სიგრძით ერთ მეტრს უდრის: ბნ, შენ სახლ რამთუენ ადლიგ!

მილიონი. ძველ ქართულში სიგრძის საზომად „უტევეანი“ და „მილიონი“ იხმარებოდა... „მილიონი“ სახარებაში გვხვდება (მათე V, 41)...

¹ ი. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, III—IV, გვ. 117.

² იქვე, გვ. 196.

³ იქვე, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები, წიგ. III, I, გვ. 132.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, III—IV, გვ. 94.

⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი..., გვ. 134—135.

გ. მთაწმინდელს აღნიშნული აქვს, რომ იოანე მახარობლის ეკლესია ააშენეს „ლავრისაგან განშორებულად ვითარ მილიონ ერთ“. საბას მხოლოდ რიცხვით ოდენობად აქვს წარმოდგენილი¹.

მთაში მილიონაფი სიმრავლის გამოსახატავადაა გამოყენებული, იქნება ეს ბრტყელი ქვისაგან ნაშენი ბოძი, სვეტი თუ მთის წვერზე 1—3 მეტრის სიმაღლის ქვის გროვა ნაშენის სახით თავში თანდათან შევიწროებული რამეს სანიშნოდ.

გულა „ლიხთ იმერეთში ღვინისა და მარცვლეულობის საზომად იხსენიება“².

მთაში გულა გამოყენებულია ერბოს, ყველის, კალტის შესანახავად და საზომადაც: გულა ყველი, გულა ერბო და სხვ.; არის საჭმლის გულაც, რომელსაც ხაჭაშიაფ გულა ჰქვია; მომცრო გულა ანუ ტიკპორა კი არაყისთვისაა განკუთვნილი.

გალა „ბოსტნეულის გარკვეული ოდენობის ნაწნავს წარმოადგენდა“³.

თუშეთში მას გალაფი—გალაფები ეწოდება. ამ დაწნულ გალაფებს როგორც ძველად, ახმობენ და საზამთროდ ინახავენ.

ძნა „ამერ-იმერეთში იხმარებოდა მომკულ-გაულეწავი პურის, ქერისა და თივისათვისაც“⁴.

დასახელებულ მინდვრის კულტურებთან დაკავშირებით მთაშიც ძნა იხმარება, უფრო კი თივის გამოკლებით:

ძნის ასაკრავად ვაჟი სჯობ
საჭელ მალ შერეკებული...

სათარი „ვანტანგ მეფის დასტურლამალში გვხვდება შეშის საზომად: ბოლნისის გამოსალღების გარბებებში ნაცვლის სარგოდ სხვათა შორის თითო სათარი შეშა-ც არის აღნიშნული (გვ. 18). პ. უმიკაშვილს ამავე ძეგლის ლექსიკონში განმარტებული აქვს, რომ ეს ტერმინი „ერთის უღლის ხარით მოთრეულ შეშას აღნიშნავდა... საბა ორბელიანსაც ეს ტერმინი დაახლოებით ამგვარადვე აქვს განმარტებული: „სათარი შეშა მოთრეული-ო (ლექსიკ.). აქეთგან არა ჩანს, თუ როგორ იყოს შეშა მოთრეული, სახელდობრ რომ ერთი უღელი ხარით“⁵.

მთაში სათარი არის ხის მორი, უღელი ხარ-კამეჩის შემწეობით გათრევიტ წასაღები.

კოდი. კოდის სიდიდის გამოსახატავად XVI—XVII სს. ძეგლებში

¹ ივ. ჯ ა ე ხ ი შ ვ ი ლ ი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები, გვ. 135.

² იქვე, გვ. 94.

³ იქვე, გვ. 124.

⁴ იქვე, გვ. 124.

⁵ იქვე, გვ. 125.

ჯერ ცნობები არ ჩანს. ვახტანგ VI ცნობით კი, ადგილია კოდი რვა ლიტრიანია, ადგილია ათი, იქნების რომე თორმეტლიტრიანიც იყოსო (სამართლის წიგნი, კარი ვალისა)¹.

თუშეთში კოდი მეტნაკლები სიდიდისაა, ის გამოიყენება სულადის, ლუდის, არყისა და მსგავსთა შესანახად:

კოდი მიდგანან საგვინი
გაღმომდინარნი ჰერიოთა...

საღვინე. „ხელმწიფის კარის გარიგებაში ღვინის ჭურჭლად არის ნახმარი, ვახტანგ მეფის დასტურლამალში კი—ამის გარდა ღვინის საზომის აღმნიშვნელიც არის². თუშურში საღვინე სასმისიცაა, მასთან საარაყე თიხის ჭურჭელიც.

თასი მთაწმინდელის თხზულებაში ღვინის სასმისის მნიშვნელობით არის ნახმარი... ხოლო შემდეგში აღმოს. საქართველოში ვახტანგ მეფის დასტურლამალში იხსენიება ბრინჯისა და საჭმლის ერთგვარ საზომად... თასი ჭურჭლის სახელი იყო და არის... საბა ორბელიანის განმარტებით „თასი სასმისია“... შემდეგ უკვე აქ და ცხოვრებაში ერთგვარ საზომადაც იხმარებოდა. უეჭველია ასეთ შემთხვევაში გარკვეული სიდიდის თასი იგულისხმებოდა და ალბად მისი ოდენობაც ყველამ დაახლოებით მაინც იცოდა“³.

თუშეთში თასი სასმისია; თასი ეწოდება ჯიხვის ყანწსაც.

„მშვილდ-ისარი უძველესი დროის ქვეყნებში მოიპოვებოდა. ისრითა და მშულდითა შევიდენ რ ოკერ და ეკალ იყოს (ასაჲას 724: ოშკი)⁴.

ეს სასრალი იარაღი თუშეთში ოდითგანვე იხმარებოდა, მას ისარფუჰინდი ეწოდება.

საგორავი. „საგორავით გამოაქციეს, მგრდალს დაუკარგეს მცნებანი“⁵.

საგორავი შეიძლება იყოს: კუნძი, გოხი, ქვა-ლოდა, მალლიდან დაგორებული, რომელსაც შეუძლია ზიანის მიყენება ადამიანისათვის, ცხოველისათვის.

საისრე „დანიშნულების გამომხატველი სიტყვაა ისევე, როგორც მერმინდელი საპირისწამლე და მრავალი მისთანა. ამიტომ, ცხადია, რომ როგორც საპირისწამლე თოფის წამლის საცავის აღმნიშვნელია, საისრეც ისრების ჩასაწყობი ბუდე და საცავი უნდა ყოფილიყო“⁶.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები, III—I, გვ. 108.

² იქვე, გვ. 86.

³ იქვე, გვ. 129.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი. მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, III—IV, გვ. 244.

⁵ იქვე, გვ. 243.

⁶ იქვე, გვ. 245.

თუშეთში საისრეცა გვაქვს, საისრეულოც, რომელთაგან პირველი ისრების ბუდეა, მეორე კი ადგილი, სადაც ისრებს ისვრიან.

საპირისწამლე თოფის წამლის საცავია.

ეხლად შენ შემოთამამდო
საპირისწამლე კრელო...

ფხა. „ფხად ითქმის მაკვილისპირთა მოლესილობა“¹.

იგივე მნიშვნელობა აქვს ფხას მთაში: ამ ხანჯარს კაა ფხა აქვის; აქედან ფხიანი—ბასრპირიანი, გადატ. მოხერხებული, ყოჩალი.

სადავე—„ცოტა სადავის აწევა და ცხენის უკან უკუდგომა“².

თუშეთში ხმარობენ საღვევხ: ჩემ ცხენმ კაა საღვევ იცის, ე. ი. კარგი მიყოლა ადამიანისადმი.

აფუნდა... „რა შორილამან მეფე დაინახეს ცხენით მომავალი, ამით დაუქვეითეს, დიდი გზა ფეხდაფეხ წაიარეს, მეფეს ცხენს მჯდომს აფუნდას აკოცეს“...³

თუშეთში იხმარება აფუნტაყი—აფუნტაყები: ზადირო, კარგაყ აფუნტაყებ გაქუ.

სანიჰარი „ქორწილის შესაწირავი ტანთსაცმელი, რომელსაც უწინ სანიჰარს უწოდებდნენ“⁴.

თუშეთშიც იხმარება ეს სიტყვა, მაგრამ გარდაცვალებულთან დაკავშირებით, სახელდობრ: გარდაცვალებულის პატრონს ნათესავები დაეხმარებიან ზოგი ფულით, ზოგი ყველით, ზოგი სულადით და ა. შ. ამ დახმარებას ეწოდება სანიჰარი; სამაგიეროდ სანიჰარში დამხმარეებს მისცემენ: გარდაცვალებულის ტანისამოსს, თოფს, ხანჯალს, ნაბაღს, ცხენს, ლოგინს, მაფრაშას, მათრახს და სხვ. წამლებიც იტყვის: სულისად მომცესო.

კოწოლი

„ალვის ხეტანი,
მსგავსად შემტანი
აქვს კოწოლდაყრით
კვიპაროზისა“

შავთელის ზემომოყვანილი შედარებიდან ჩანს, რომ თმის მოგრძო კულულებად დაყენება სცოდნიათ, კულულებს კოწოლი ჰრქმევია, თვით თმის ასეთ დაყენების წესს კი კოწოლ-დაყრით... სწოდებია“⁵

¹ ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 250.

² იქვე, გვ. 279.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 117.

⁵ იქვე, გვ. 34.

თუშეთშიც კოწოლი—კოწლები კულულებია:

ქალო, შენ კეკელულო,
კოწლებ დაყრილო, მზის მაჯუფთავევ...

ველოსანი. „წელი მნიშვნელობით ლათინურს manus უდრიდა და უფლებასა და საქმეს ეწოდებოდა... ვისაც რაიმე თანამდებობა „წელი“ ჰქონდა, ის „ველოსანი“ იყო და „მოკელი“¹.

ველოსანი იგივე დეკანოზი, ხალხის მიერ არჩეული პირი იყო მთაში, მას ევალებოდა „ზედაშეების“ დალოცვა.

ეჯიზი. „ქართული ეჯიზი არაბულს ჰაჯიზს უდრის. ეს სიტყვა არაბულად მეკარეს, მეკარეთუხუცესს, ცერემონმაჰსტერს ნიშნავდა, ჩვეულებრივ არაბულში და სპარსულშიაც მარტივად ჰაჯიზად იხმარებოდა... ეჯიზს დარბაზში შესვლის განსაკუთრებული უფლება აქვს და მეფისადმი მთხოვნელთა სურვილის მომხსენებელია; საყურადღებოა, რომ საქართველოში ეჯიზები მარტო მეფეს კი არ ჰყოლია, არამედ დიდებულ ხელისუფლებს და თვით დიდებულ მანდილოსნებს².

სიტყვა ეჯიზი ორ ეჯიფი დღესაც იხმარება თუშეთში და დაკავშირებულია „მეფესთან“ და „დედოფალთან“; მათ ეჯიზებიც ცალცალკე ჰყავთ, ისინი მათი ყურის მგდებნი არიან: ეჯიზი ორ ეჯიფი წავალის პატახლის მოსაყვანად.

კაზიწი „კახა ერისთავთ-ერისთავს რკონის 1259 წ. სიგელში ნაბრძანები აქვს: საზომ ღუნოისა და ფქვილისა ანუ სეფისკუერისა და კიქაი, კოკაი და კაზიწი—ყუელაი გამოწყული იყოს და ეგრე წაიგებოდესო“³.

თუშეთში კაზიწი ფქვილის საწყაო ჯამია; დაწყვისას თავს კონუსისებურად მოაბამენ.

ქურო „ყოლჩაყ თურქულად სამკლავეს და ქუროს ნიშნავს. საბას განმარტებით „ქურო არს ორთავე ჯელთა შესაყოფი, ბეწვიანი, ფართო, სითბოსათჳს“⁴.

თუშეთშიც მსხვილი ძაფისაგან ნაქსოვი ხელთათმანებია: დალიშნულ მისცემს მოლიშნეთ სათითაოდ წინდაყებს, ზოგ ქუროებს, ზოგ ცხვირის ძონძებს.

საციქუელი ღომის საზომად იხმარებოდაო, ივ. ჯავახიშვილი ამბობს: „ცხრა საციქუელი ღომი“, „ათი საციქუელი ღომი“⁵.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, გვ. 108—9.

² იქვე, გვ. 164.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები, წიგნი III, გვ. 61.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, მასალები ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 59.

⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები, წიგნი III, გვ. 92.

შესაძლოა, თუშეთშიც ასეთი საწყაო თუ საზომი იყო საციქუელი, მაგრამ დროთა განმავლობაში მან დაკარგა ეს მნიშვნელობა, საოჯახო ნივთებში კი შემოინახა: საციქუელი ყოველდღიურად სახმარი საოჯახო ნივთია.

ამგვარად, მატერიალური კულტურის სხვადასხვა დარგის ლექსიკის ბევრი სიტყვა დაწერილობისა და შინაარსის შეუცვლელადაა შენახული თუშურში;

ზოგიერთმა სიტყვამ დაწერილობა შეიცვალა: ხარალი (ხრალი), საღვეე (სადავეე), ყაბაჩა II ჯაბაჩა (ყაბაჩა), აეჟანტაყი (აეჟანდა), ისარფ-შეინდი (მშვილდისარი)...

ზოგიერთმა სიტყვამ შინაარსი შეიცვალა: საბარკული, სანიჰარი...

ზოგიერთმა სიტყვამ კი მეორე სახელიც დაირქვა: ტყავკაბა, ანუ ღურაყტყავი....

5. თუშურის, ზოგი კავკასიური ენისა და ჰართველური ენების საერთო ლექსიკური მართებები

მაგალითები: ნარჩხავი დარქმეული აქვს ადგილს თვისების მიხედვით—ბუნებრივი მოვლენების გამო სხვაზე მეტად რომ ირეცხება, ისე როგორც ნარღვევთანა ეწოდება ადგილს, რომელიც ბუნებრივი მოვლენების გამო რომ ირღვევა, შვავდება.

ნარჩხავიდან გამოიყოფა რჩხ, რომელიც მეგრულ რჩხულაშია მოცემული (შდრ. ნახუა). იგივე ფუძე დაცულია მეგრულიდან გურულში შესულ ორჩხუში, ორჩხუში—ბლის ქერქისაგან გაკეთებული მოკლე ცოცხია, გამოყენებული ქვევრების სარეცხად: ორჩხუში—რეცხვისა. იგივე ძირია რჩხაში, რომელიც ტოტებიანი მომსხო ხეა მეცხვარის ბინასთან დასობილი სველი ნაბდის, თექისა თუ სხვათა გასაშრობად: სველი მიგდია ნაბადი, ველარ გავაშრე რჩხაზედა... განზოგადების შემდეგ ასეთ ტოტებიან ხეს ასობენ ბინიდან მოშორებით და მასზე მეცხვარე ჰკიდებს გულას, ნაბადს, ქვაბს..., რომ ცხვრის ძოვების დროს მოძრაობასთან დაკავშირებით ეს ტვირთი თან არ ატაროს. ჰანურში მისი შესატყვისია ორჩხუ—რეცხვა¹.

ანთაჲ კაცის სახელია

- ანთაჲ, ივანე რა უყავ,
- ყმაწვილ იუჲ უმეცარიო,
- ივანე ჰვაკილს გავწირე,
- დაკრილი, რაყვერე მჯალიო...

აქედან გვაქვს გვარი ანთაყანთი—ანთაძე, როგორც მელწყანთი—მელწყაძე, ინაურიაყნთი—ინაურიძე... ყიყის ცხუარ ანთაყანთი ყოფილიყო.

¹ ს. ელენტი, ჰანურ-მეგრულის ფონეტიკა, გვ. 97.

სახელი ანთა უკავშირდება მესაქონლეობისა და ნადირთ მფარველი ღვთაების სახელს, რომელიც როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში ყოფილა დაცული. „მესაქონლეობისა და ნადირთ მფარველი ღვთაება თუ აღმოსავლეთ საქართველოში ანატორის სახელით არის დაცული, დასავლეთ საქართველოში მეგრელებს „ანთარ“-ად უდიდებითა და აბნაზებსაც იგი „აფთარი“-ს სახელითა სწამთ. ამგვარადვე, თუმცა გურიაში ეხლა „ანთარი“ არ ახსოვთ, მაგრამ წინათ იქაც უნდა ყოფილიყო, რათგან „ანთარ“-ის ბოლოკვეცილი ფორმა „ანთა“ გურიაში, როგორც ეტყობა, ადამიანის სახელადაც ყოფილა მიღებული. ამ „ანთას“ სახელითგან უნდა იყოს ალბათ საგვარეულო სახელი „ანთაძე“ წარმომდგარი“¹.

ასევე ვგბი, ვგბუ, ობი სახელებში შემონახულია პარასკევის დღისა და ღვთაების წარმოშობის დროინდელი ქართული სახელები, რომლებიც, აკად. ივ. ჯავახიშვილის თქმით, მარტო მეგრულსა და სვანურშია დაცული.

პარასკევის დღისა და ღვთაების წარმართობის დროინდელი ქართული სახელი მარტო მეგრულსა და სვანურს-ლა აქვთ შერჩენილი. პარასკევის მეგრული სახელი „ობი-შ-ხა“ და სვანურის „ვებიშ“ ღვთაების სახელად „ობი“-სა და „ვები“-ს გვამცნევს“².

მაშასადამე, ეს სახელები საერთოა სამეგრელოს, სვანეთის, თუშეთის, ქისტეთ-დიდოეთისათვის..., რაც უთუოდ საგულისხმოა.

მზირი მოთვალთვალე:

...ნეტარ ის ვინ არის
თუ მზირია ჩვენი გზისა,
თურჩ არის ჩვენი მზირი,
ოთხი კაციც გვერდს უზისა...

აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერს:

პროფ. ნ. მარს ძველი „მზინა“ და მდაბიო „ბზინა“, მზისაგან ნაწარმოებ ნასახელარ ზმნად აქვს მიჩნეული (იხ. ОСНОВНЫЕ ТАБЛИЦЫ, 3 შენ.). სანამ ამ მნათობის პირველად სახელად მზე და ბუა იყო მიჩნეული, ასეთი აზრი ბუნებრივი იყო, მაგრამ რაკი ეხლა ირკვევა, რომ მზის სახელის უძველეს ფორმად „მზირა“ (მზერა) და „მეჟარა“ უნდა ყოფილიყო, შეიძლება საკითხი შემოტრიალებულ იქნეს“³.

ჭუჭუტაძე ძალიან პატარა რამე; ორსაგანს შორის ვიწრო ღია ადგილი: ბიჭუ, ყე, მაგ ჭუჭუტაშიგ გნცხედ.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, გვ. 106—107.

² იქვე, გვ. 130—132.

³ იქვე, გვ. 119.

ეს სიტყვა ფუძეგაორკეცებულ კომპოზიტებს ეკუთვნის.

ჭუჭუტა. პირველი ფუძის ტ დაკარგულია, როგორც ჩიჩინი (ჩინ-ჩინი), დაწიწილაკება (და-წილ-წილ-აკ-ებ-ა)...

იმავე სახით ეს სიტყვა ჭანურში გვაქვს: „არ ჭუჭუტა ნჯა რენაა-ერთი პატარა ხე არისო“¹. იმავე ჭანურში „ხოფური ქიტა, არკაბუ-ლი ჭუტა, ვიწური წუტა პატარაა“².

აქედან გურია-სამეგრელოში ჭუჭა—ჭუტა საკუთარი სახელია ტან-მომცრო ქალისა; ქიტა კი დამალულის ოდნავ, სულ მოკლე ხნით მსწრაფლ გამოხედვია.

ერულაფი ცეკვა ფერხული, შესრულებული რამდენიმე პირის მიერ ხელებჩაკიდებით: ბიჭებზე, ყვრთ ერულაფი ჩავაბათ! დღეს ეს ცეკვა დაეიწყებულა. ამავე დროს წისკვილის ზედა ქვას ერულზე ეწოდება: გუშინასნ ალონით ერულზე მოვილი. ამავე სახელწოდებას ატარებდა ერთ-ერთი საეკლესიო დღესასწაულის—ერულსალეთობის დროს გამო-მცხვარი დიდი პური, რომელსაც ამ დღესასწაულის დღეს თამაშის დროს მალლობიდან დააგორებდნენ და თან დაედევნებოდნენ დასაჰერად, სანამ ის დატყდებოდა. მასთან ავსულთა შეყრას და ღრეობას (რაც თითქოს ხდება) ერული || არული ეწოდება: ფიცრის ჭალაშიგ (ადგ.) ეშმათ ერული || არული გეგმართ. ფიცრის ჭალაშიგ ეშმათ ერულაფი ჩეგბ.

თუშურში არსებული ერული ბადალია ლიტერატურული ქართული ენის არულის, რომელსაც თავის დროზე, ალბათ, ფართო გამოყენება ჰქონდა. ერთ ლექსში ვკითხულობთ:

ჰე, არული გაუმართავთ
ერის ხილზე კუდიანებს...

აქედანაა სიარული და ილიას მიერ ნაწარმოები მოარული: „თავისუფლად მოარული საქონელი; გზატკეცილზედ მოარულნი“¹.

მასთან კავშირში უნდა იყოს მარულა (არულის მონაწილე) ნაწარმოები ისე, როგორც მამბაყუნა (ბოლოქანქალა), მამუქა. რა აქვთ მათ საერთო? ფუძე და მოძრაობის ფუნქცია, ა და ე მითითებითი ნაწილაკებია.

თუში საკიდელის ერთი სახეა, სახელდობრ: სწორკუთხედი მაგარი ჯოხი, რომელსაც ქვედა ნაწილი გრძელი აქვს ზედა ნაწილთან შედარებით. ამ გრძელი ნაწილით მას მიწაში არკობენ, მოკლე მოხრილ ნაწილზე ქვაბს ჰკიდებენ. გამოყენებულია მეცხვარეობაში. ეს

¹ ს. ე ლ ე ნ ტ ი, ჭანური ტექსტები, გვ. 215.

² ს. ე ლ ე ნ ტ ი, ჭანურ-მეგრელის ფონეტიკა, გვ. 82.

³ ი. ჭ ა ე კ ე ა ძ ე, ტ. VII, გვ. 205, 218.

სახელი დაკავშირებულია მეგრულ თუშთან. მათ საერთო აქვთ ფუძე:

„ჭან. თ-ი—თავი ГОЛОВА

მეგრ. „თუში ურმის კაეები КРЮЧКИ у ГОЛОВНОЙ ЧАСТИ ВОЗА“.

ქართ. თ-ავ-ი ГОЛОВА

თუში ჩოჩიალა ურმის კაეები, რომლებიც თავში აქვს ურმის ხელნებს მოდებული და უდელსაა მიკრული: თუ-ში—თავისა“¹.

მეცხვარეობაში თუშების მიერ ნახმარი თუშიც კავია, ოღონდ კავი—საკიდელი.

ქანჩი სალოკი თითის სიმსხო მტკაველი სიგრძის სწორი, მაგარი ჩხირი, რომელზეც ახვევენ კანაფს და წაქანაქნარ ყველიან გუდას თავს მაგრად უკრავენ.

საზოგადოდ ტომრის, გულის და მსგავსთა თავის მოსაკრავად მაგრად დაქანვის, დაზიდვის, გაწვევის საშუალებას ეს ჯოხი იძლევა და მისი სახელიც აქედანაა.

ამ სიტყვის შესატყვისია როგორც ფუძით, ისე შინაარსით.

ჭან. ქაჩ (ხელში) დაჭერა держать (вруке), хватать

მეგ. ქანჩ ხელის წავლება, გაწევა схватить, тянуть

ქართ. ქაჩ“²

გონთ კარგად. იხმარება შეხვედრის დროსაც როგორც ერთმანეთის, ისე ოჯახის წევრების მოსაკითხავად.

შეხვედრისას მისალმების შემდეგ ერთი ჰკითხავს მეორეს:

—გონთ ხართაჲ?—მეორე უპასუხებს:

—გონთ, გონთ; თავად?

ამ სიტყვას საერთო ფუძე აქვს ჭანურ-მეგრულ-ქართულთან, სადაც ის ნიშნავს გაგონებას, გაგებას, მიგნებას—ჭანურში; გაგონებას, შეგრძნობას—მეგრულში, слышать, понять—ქართულში³.

მაშასადამე, შეხვედრის დროს ერთმანეთისადმი ნათქვამი გონთ ხართაჲ? (გონს ხარ?) ნიშნავს გაგონების, მიგნების, გაგების, შეგრძნების გარჩევის, აღქმის უნარი გაქვს თუ არაო. ალბათ, ეს არის მიზეზი, რომ ჩამოთვლილის გამოსახატავად გონი მრავლობით რიცხვში დგას.

სწორედ ასეთი მნიშვნელობა ჰქონდა ძველ სომხურში სიტყვას შიტქ (ქ მრ. რიცხვს აწარმოებდა) მქთ⁴.

¹ არნ. ჩ ი ქ ბ ა ვ ა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 43—44.

² იქვე, გვ. 333.

³ იქვე, გვ. 262.

⁴ ი. შილაკაძე, ძველი სომხური ენის გრამატიკა, 1953, გვ. 200.

გორა: გორდაგორ ჩამოგორევედა აბრაშუნისა საცერი (მთვარე).

ამ სიტყვის შესახებ ვკითხულობთ: „განსაკუთრებით ახლო მდგომი და მნიშვნელობით იდენტური სახით ეს ქართულ-ზანური ტერმინისლავურ ენებშია დამოწმებული“¹.

ციცო

გუალ, ციცო, დარბახს წავიღეთ.
კოდ გვაქვის დასალოცავი...

ციცოს არეკაყი. ყერთ ციცო ყოფილიყუ... ჟეს რაყვეერ გაშინებ-თაჟ, ერაწუ ციცოიაჟ...

„აკად. არნ. ჩიქობავა ასახელებს რა სევანურ ციცუ, ხეეს. ციც, ქართ, ციც-უნ-ია-ს, ფიქრობს, რომ შეიძლება სწორედ ეს უკანასკნელია ქართველური ენებისათვის დამახასიათებელი სახელი კატისა, კატ ფუძე კი, რა თქმა უნდა, შეთვისებულია“².

საწდე მალალი ჭურჭელია ხისა; მასში ასხამენ მოხარშულ ლუღს. საწდედან გამოიყოფა სა -ე აფიქსები დანიშნულებისა და წდ, რაც სევანურ წგდ || მგწდაი“-ში გვაქვს.

ლაშქარი

ლაშქარს თოფიმე ვაუსკლბ,
დარჩების სირცხილიანი...

იგივე სევანური ლაშგარ || ლაშგარ-ია.

ბელელა გომეწრის სოფელია თუშეთში. იგივე ბელ ძირის შემცველია, რაც ქართულ ბელელში გვაქვს. „ბელ ძირი კანონზომიერადაა წარმოდგენილი ბალ-ით ქანურსა და მეგრულში... ბალუ-ს და ბელელის მნიშვნელობა ერთი და იგივეა“³.

ქარაფი,-ები კედლად აღმართული კლდიანი მალალი გვერდია ღრმა ხევისა. როყცა რომაჟ ქარაფის ბილიკაცს მივეტანეთაჟ, ყის ქალიჟ თავადაც ქარაფზედ გადავარდაო-დ ბელადიც თან წოყტანაჟ.

„ქარაფი, როგორც ჩანს, ნაპრალი უნდა იყოს, ღრმა ხევის დაქანებული კიდები; თამარ მეფის ისტორიკოსს მაგ. აღნიშნული აქვს, რომ ანისში, „გარშემო სამგნით ქარაფი იყო კლდიანი და ქვაბიანი“⁴.

ჭალა

ვიწროდ დაგბანდავ, ჭუნჩაო,
გზის შორის გამჭანებლო,
ნელ-ნელა შემოგლაჯავდი,
ქალაყო, ქუაჯიდისაო...

¹ გ. მელიქიშვილი, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის მოსახლეობის საკითხისათვის, გვ. 22.

² იქვე, გვ. 212.

³ არნ. ჩიქობავა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 151.

⁴ ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 5.

სამკვეთის კალაშიც ცხენებს მოვხადეთ.

„როგორც მდინარის ნაპირზე „ზღვის კიდესა“ და „ზღვის პირსაც“ (მტ^რე ქ^ა 493—499, გვ. 266) ადამიანი შეხვდება კალას (მტ^რ-
ენ ქ^ა-გვ. 263)“¹.

მეუმარა კვირა. როდესაც ახალგაზრდა დიდოს ლაბაზანეცს საუბრის დასასრულს ვკითხე ახლა რას აპირებ მეთქი, მან მიპასუხა: სიდა მეუმარა ხიზორ იკმაით^ლ ხუშეთალორ—ერთი კვირის შემდეგ წავალ ხუშეთში.

საყურადღებოა სიტყვა მეუმარა, რომელიც შედგენილი ჩანს სიტყვებისაგან მეუ და მარა. სვანურში მიე არის მზე, მარა კი მეგრულში კვირაა: ართი მარა გეთუ—ერთი კვირა გათავდა. მეუმარა მიღებული მეუმარადან ნერთია და ნიშნავს მზის კვირას.

მაშასადამე, დიდოს წინადადება მიიღებს ასეთ სახეს: ერთი მზის კვირის შემდეგ წავალ ხუშეთში.

ცნობილია, რომ ქართულში კვირა მზის დღედ და ორშაბათი მთვარის დღედ ითვლებოდა. მეგრულში მსგავსი ვითარება ახლაც გვაქვს. ორშაბათი თუთაშა (თუთაში დღა) მთვარის დღედ და კვირა ქაშა (მქაში დღა) მზის დღედ იწოდება. სვანურშიც კვირას მექლა-დელ (მეკემლადელ) ეწოდება. თუ დიდოურში ნახმარი მეუმარა გულისხმობს არა ერთ დღეს, არამედ მთელ კვირას, ეს იმიტომ, რომ „ეს სიტყვა (მზე) თავდაპირველად მზის სახელი კი არა, არამედ მნათობის ზოგადი ცნების გამომხატველი იყო და ამიტომ მთვარის აღსანიშნავადაც შეიძლება ნახმარი ყოფილიყო“².

ცნობილია, რომ ბაცებების ანუ წოვების მეურნეობის ყოველი დარგი, ყოფაცხოვრებითი ხასიათის ყრველი ფაქტი სავსეა ქართულიდან შესული სიტყვებით და ეს შიფნერისა და დემერიევის მიერ თვალნათლად ნაჩვენებია. ყურადღებას იქცევს მხოლოდ ზოგიერთი სიტყვა, რომელსაც დემერიევი აკუთვნებს ბაცური ლექსიკის ძველ შეურეველ ფენას, სინამდვილეში კი ასეთი სიტყვა ქართველური ენების კუთვნილებაა, მაგალითად, დემერიევი წერს:

„Из названий плодов и плодовых деревьев в древним (догрузинским) пластам относятся кхор яблоко (ср. восточновенихское кхор груша) и бал вишня (ср. восточновенихское бал в том же значении)³.

ბალის შესახებ ვკითხულობთ, რომ

¹ ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 8.

² იქვე, გვ. 130.

³ Дешериев, Бацбийский язык, 1953, გვ. 334.

„ჭან. ბ-ულ-ი ბალი ბალ ფუძეს ჭანურსა და მეგრულში
 მეგრ. ბ-ულ-ი черешня შეესატყვისება ბულ; ალ/ელ დეტერმინანტი
 ქართ. ბ-ალ-ი სუფიქსია სვან. ჰე-ბ-ში ძირეული -ბ- იგივე
 სვან. ჰე-ბ დეტერმინანტია. სუფიქსი არა აქვს, ჰე
 თავსართი ფორმანტი უნდა იყოს. ნ. მარი
 შენიშნავს (იხ. ჭან. გრამ., გვ. 132): ახალ სომხურში რომ რაღ გვაქვსო,
 ეს ქართული ბალი არისო“¹.

„Катам курица относится к догрузинским пластам бацбийской
 лексики (ср. восточновенахское катам в том же значении“².

„ჭან. ქოთ-უმ-ე ქართ. ქათ-ამ-ი
 მეგრ. ქოთ-ომ-ი სვან. ქათ-ალ

ქათამ ფუძეს კანონზომიერად შეესიტყვისება ქოთომ ფუძე მეგრული-
 სა. ჭანურში მ-ს უშუალო მეზობლობაში ო→უ: ქოთომ→ქოთუმ; სა-
 ზელობითის ნიშანი ჭანურს -ე აქვს. სვან. ქათალ გვაფიქრებინებს,
 რომ ძირეულია ქათ, მაგრამ ათინურ ქორმეს თუ დავეყრდნობით,
 ქორ || ქო პირველ ძირად უნდა მიგვეჩნია, თამ-თომ || თუმ მეორე ძირად,
 ქათამ || ქოთომ || ქოთუმ კი—რთული ფუძე, კომპოზიტი იქნებოდა“³.

„Древнее бацбийское название соломых чал (ср. восточновеи-
 нахское чал сейчас вытеснено наименыванием грузинского проис-
 хождения“⁴.

„ჭან. ჩალ-ა ჩალა, сухой стебель кукурузы
 მეგრ. ნა-ჩალ-ი სიმინდის ყანა ჩალის პოჭრის შემდეგ
 ქართ. ჩალ-ა поле после уборки кукуруз. стеблей
 сухой стебель кукурузы.“

ჭანურსა და მეგრულში ჩალა საერთოა; მეგრულში ახლა ჰა იხმა-
 რება ჩალის მნიშვნელობით, მაგრამ ნაწარმოები სახელი ნა-ჩალ-ი...
 ცხადყოფს, რომ ჩალა ჭანურის მსგავსად მეგრულშიც გვქონდა⁵.

„Мзахали груз. мдзахали (ср. восточновенахское захалу, захал-
 ой в том же значении“⁶.

ჭან- მ-ზახ-ალ-ი მზახალი, свояк, свояченица
 მეგრ. ძახ-ალ-ი
 ქართ. მ-ზახ-ალ-ი || მ-ძახ-ალ-ი

¹ არნ. ჩი ქო ბ ა ვ ა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 123.
² Дешернев, Бацбийский язык, გვ. 334.
³ არნ. ჩი ქო ბ ა ვ ა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 96—97.
⁴ Дешернев, Бацбийский язык გვ. 335.
⁵ არნ. ჩი ქო ბ ა ვ ა, ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 145.
⁶ Дешернев, Бацбийский язык, გვ. 131.

საბას განმარტებით „მძახალი—სიძე-სძალთ მამა-დედანი“... ძირია ზახ; ზ-სა და ძ-ს შენაცვლება, უკეთ რომ ვთქვათ, სპირანტ ზ-ს აფრიკატ ძ-დ ქცევა, ჩვენს ენებში სხვა მაგალითებითაც არის წარმოდგენილი (ზრახვა-ძრახვა)¹.

ეს ფაქტები მხოლოდ იმის მთქმელია, რომ ბაცებებისა და ქართველების მკიდრო ურთიერთობა უძველესი დროიდან მიმდინარეობს. ეს არის მიზეზი, რომ ბაცებს ორენიანობა ახასიათებთ, ბაცურთან ერთად მათ მშვენივრად იციან ქართული ენა და მშობლიურ ენადაც თვლიან მას. ეს საერთო ენობრივი მონაცემები შემთხვევითი ხასიათის არ არის. ის ნაშთია იმ ახლო მეზობლობისა, რომელსაც ისტორიული ცნობები ტერიტორიულად დღეს დაშორებულ კუთხეებს შორეულ წარსულში ახლო მეზობელ კუთხეებად იხსენიებს, მაგ., ლეონტი მროველი ამბობს: „დედოფთიდგან ვიდრე ეგრისამდე არს სუანეთი“.

ივ. ჯავახიშვილი ლეონტი მროველის ამ ცნობას სარწმუნოდ მიიჩნევს, ის წერს: „ლეონტი მროველის ზემოხსენებული ცნობა როგორც ეტყობა რომელიღაც ძველი საისტორიო წყაროთაგან უნდა იყოს ამოღებული და ქართველ ტომთა მოსახლეობის ძველისძველ მდგომარეობას გვისურათებს... სვანებს უეჭველია ეხლანდელზე მეტი მიწა-წყალი უნდა სჭეროდათ და მრავალი სხვა საბუთებიც სვანეთსა და კახეთს ერთმანეთს უახლოებს და მოსახლეობის ამ ვითარებას გვიხატავს ლეონტი მროველის ეს ზემოდმოყვანილი ძვირფასი ცნობა, მაგრამ რა საზღვრები ჰქონდა სვანეთს VII—XII ს. ს. სამწუხაროდ არ ჩანს“².

ზემოთქმულის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ შორეულ წარსულში ქართული ენა გავრცელებული ყოფილა კავკასიის მთიანეთში.

6. გეოგრაფიული სახელები

თუშეთი, რომელიც მდებარეობს გომეწრისა და პირაქითის ალაზნის აუზში, იყოფოდა ოთხ თემად ანუ რვა საზოგადოებად.

ვახუშტის ცნობით, თუშეთის სოფლების რიცხვი უდრიდა 73, რომელთაგან ჩაღმის და გომეწრის საზოგადოებებზე მოდიოდა 37, პირიქითისაზე კი—36. ხშირი ომების, ბუნებრივი მოვლენებისა თუ სხვადასხვა ეპიდემიურ დაავადებათა შედეგად ბევრი სოფელი დაკარგილდა, გაუქმდა. დღეს ომალოს || უმალოს საბჭო აერთიანებს თუშეთის სამი საზოგადოების 37 დიდსა თუ პატარა სოფელს.

¹ არნ. ჩიქობავა, კანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 39—40.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 47.

გომეწრის სოფლებია: დადიკურთა, კოკლათა || კოკლაყათა, ბიქი-ურთა, გულანთა || გულაყანთა, ილურთა || ილიყურთა, ვერხოანი, ჯვარ-ბოსელი, ალისგორი, ვეძისხევი, ვაკისძირი, ბელელაყი, დოჭო || დოჭუ, ბოჭორმა || ბოჭორნა.

გომეწრის ცალკე კუთხეა ივანაყურთა, რომლის სოფლებია: ვეს-ტომთა, ვესტმო, საჩილოლო.

ჩაღმის სოფლებია: ომალო || უმალო, შენაქო, დიკლო, ქუმელაურთა, აგვერთა || აგეყურთა.

ჩაღმის ცალკე კუთხეა ჯანჯახოვანი, რომლის სოფლებია: ხახაბო || ხახაბუ, ხისო || ხისუ, შტროლთა, ჩიგლაურთა, ქველურთა, ცოკალთა, ნაციხარი.

პირიქითის სოფლებია: დართლო, ჩილო, კვავლო, დანო ქეწო, კონ-თქიქ ფარსმა, დაქივრთა, გირევი.

რაც შეეხება მეოთხე თემს—წოვათას, ის დიდი ხანია გაუქმებულია და მისი მცხოვრებნი კახეთში არიან გადასახლებულნი მე-18 საუკუნეზე ადრე, ვინაიდან მეფე თეიმურაზ II დროს კახეთში იხსენიებიან, ამ თემის დაცლის შესახებ ალ. ხახანაშვილი გაზეთ „ივერიაში“ წერდა: „წოვათაში ხუთი ნასოფლარია: ეთელტა, საგირთა, წარო, ინდურთა და მიზართა. როდის დაანებეს წოვებმა წოვათას თავი და გადმოსახლდნენ ალვანში, ამის შესახებ ვერაფერს ვიტყვით, სიბნელით არის მოცული, მხოლოდ შეგვიძლიან ვსთქვათ, რომ ისინი მეთვრამეტე საუკუნეზე ადრე უნდა იყვნენ გადმოსახლებულნი, რადგანაც მეფე თეიმურაზ II დროს ალვანში იხსენიებიან. როგორც ერთი გუჯარი მოწმობს: ამ საუკუნის დასაწყისში საგირთაში მოვიდა დიდი ნიაღვარი, რომელმაც ისე წაახდინა სოფელი, რომ სახლი კი არა, ქვაც აღარ დაუნარჩუნებია ქვაზე, მცხოვრებლებმა თავი დაანებეს სოფელს; ამის შემდეგ რამდენიმე წელიწადს ისევ წოვათაში გადადიოდნენ, შემდეგ რუსეთის მთავრობას სთხოვეს ზაფხულში საცხოვრებლად ტბათანის მთა. მთავრობამ შეიწყნარა მათი თხოვნა. ეს მოხდა ამ საუკუნის ორმოცეულ წლებში. საგირთელებმა თავი დაანებეს წოვათას, მათ მიჰყვნენ სხვა სოფლის წოვებიც და მის შემდეგ წოვათას აღარ გადადიან და რჩებიან ტბათანაში“¹.

თუშეთის გეოგრაფიული სახელების მრავალფეროვნება თავისი წარმოშობისა და შედგენილობის მიხედვით გარკვეულ ინტერესს იწვევს, ვინაიდან გეოგრაფიული სახელების შესწავლა საზოგადოდ ხელს უწყობს, ეხმარება ამა თუ იმ ტერიტორიაზე ძველად მოსახლე ხალხის ეკონომიურ-კულტურული, სოციალური ვითარების ნათელყოფას, ხალხთა ადგილმონაცვლებისა და მისი მოძრაობის გზების შესწავლას,

აგრეთვე ენის ვითარების, მისი ცვლილება-განვითარების მიზეზების გამორკვევას.

წარმოშობის მიხედვით ეს სახელები იყოფა სამ ჯგუფად: პირველს ეკუთვნის ქართული სახელები, როგორცაა: ვაკისძირი, საჯიგვე კილდე, ჩაღმა, პირიქითი, ჭანჭახოვანი, ბელელაყი, ჩირდილი, დარბაზი, წყალმისაბრუნე, საჩხატაყი, ალისგორი, ახოსწყარო, ბაგათანაყი, ვეძისკვევი და სხვ.

მეორე ჯგუფს ეკუთვნის უცხო წარმოშობის სახელები, როგორცაა: ხისუ, რეკუ, ფელორი, ხიმუ, ტიე, წასნე, კოკლათა, ილბეე, აბლუჟ, ბუცე...

მესამე ჯგუფი გეოგრაფიული სახელებისა ნარეგია, ასეთებია, მაგ.: სავინთწყარო, ბუცესგორი, ცოკალთსამარე, ახვაკე, სონეხი, ზეთწასნე, სათიბრუანი და სხვ.

წარმოების მიხედვით თუშეთის გეოგრაფიული სახელები არის თანა დართული: ნარღვევთანა, კილდეთანა, სააყრეთანა, კართანა, ჭურჭვეთანა...

კილდეთანა ი განვითარებული ფორმაა კლდისა. აყარი—აყრები საჩქებად დადგმული შეშაა, აქედან სააყრეთანა—ადგილი, სადაც ასეთ შეშას დგამენ. ჭურჭვეთანა კვა-ღორღიანი, ძნელად გასასვლელი ადგილია.

აწარმოებს გენეტივის თა: ქუმელაურთა, ილურთა, ივანაყურთა, გოვრულთა... (ქუმელაისძე—ქუმელაშვილი, ილიაისძე—ილიაშვილი, ივანაისძე—ივანაშვილი).

ერეკლე ჩირდილისაო, შენ დამიგმენ გოვრულნი...

მაწარმოებელია ეთ: ორეთი, თოთიეთი, ვადაეთი...

მაწარმოებელია ოვან, ვ-ს ჩავარდნით ოან: ჭანჭახოვანი, სრელოვანი, მაგრამ: ვერსოანი, საბოლოკოანი...

ჭანჭახი || კენჭები გეოგრაფიულ სახელად გვხვდება აჭარაში, ჭანჭახი მდინარეა რაჭაში, ის ჩამოუდის სოფ. გოლოლას. თუშეთში ის მთელი ხეობის სახელია. ამ ხეობაში მიედინება ციცაბო კლდეებიანი მდინარე გომეწრის ალაზანი.

ჭანჭახიდან ივ. ჯავახიშვილი გამოყოფს ჭანჭი-ს, რაც ნოტიო, ჭაობიან ადგილს ნიშნავსო.

მაწარმოებელია უან მომდინარე ოვან-ისაგან: ყანუანი, არყუანი; მაწარმოებელია ქონების სუფიქსი იან: დიყიანი (სადაც ბევრი დიყი იცის), ნაშლიანი (ადგილი, რომელიც იშლება, ირღვევა), ფიჩხიანი (სადაც ფიჩხს აგროვებენ)...

აწარმოებს ეხი: სტვირები, ფიქები, სონეხი, გინჯები... ეხი პატარა გამოქვაბულია.

აწარმოებს რუხი: მოყვარეთრუხი, მღობიარეთრუხი... (რუხი სინონიმია ეხისა).

აწარმოებს ა: ბელელაყი, ჩახრიალაყი... (ჩახრიალა წყალვარდნილია).

გეოგრაფიულ სახელებად გვაქვს არსებითი სახელები: დარბაზი, ჩირდილი, ბაქანე, გუბი, ვაკე, ჯავახე, კეპანი, ჭყანტები... (ჩირდილი > ჩრდილი გაარსებითებული ზედსართავი სახელია).

ადამიანის სახელები: ადამაყი, ბასო, ქიონი, ერეკლე, ჭიხოლე—ეს ორი უკანასკნელი ხატის სახელიცაა.

კეპანი გვაქვს აჭარის ტოპონიმიაშიც. კეპანი II კაპანი ციცაბო, ძალიან დაქანებული ადგილია. იხმარება მრავლობით რიცხვში: კეპნები; საბასთან: კაპანი ქვალოჯია; ბაქანე კლდეში მცირე ვაკე რამ; ჭყანტი იგივე ჭანჭრობი კორდია სველი, ნოტიო.

გვაქვს მსაზღვრელიანი გეოგრაფიული სახელები სხვადასხვაგვარი: მაგ., მსაზღვრელი მართულია, დგას მხ. რიცხვში, გვიჩვენებს ვის ეკუთვნის საზღვრული: ალექსაის ნაბინავარი, ამირანის კვარები (კვარები ფშაურად გამოქვაბულია), ბრუდის ახოა, კიმოთეს წყაროა, მგელაყის კარი, ალის გორი და სხვ.

რას ეკუთვნის საზღვრული: ჯვარის ყანები, კაპიქის კუჭი (კუჭი—გორაკი), ქაჩუს ლელე (ქაჩუმთაა, ლელე—გადასასვლელი), ჭალაყის თავი, ჯვარის კარი, ვაკის ძირი.

გვაქვს მსაზღვრელი უბრუნვისნიშნოდაც წარმოდგენილი კომპოზიციის სახით: წისქვილტევი, ქოხძირი, ქვიბაკთანაყი...

მართული მსაზღვრელი ნართანიან მრავლობითში დგას: ყვავთ კუჭი, ცოკალთსამარე, ეშმაკთევი... ბილოეთ სათიბეა (ბილოძეების), ჩაკუანთბაკთანაა (ჩაკუანი), რუსთნადგომი და სხვ. მაწარმოებელია სა—ე, გვიჩვენებს დანიშნულებას: საძროხე, საყორნე, საწართხლე (სადაც წართხალი იცის)...

მაწარმოებელია სა—ო: საბორიო...

მაწარმოებელია სა—აყი: საჭვრეტელაყი, სახუნწიაყი (სადაც ბევრი ხუნწი იცის), საჩხატაყი...

გვაქვს მსაზღვრელ-საზღვრული შებრუნებული რიგისა: ველკეთილი...

გვაქვს ორმაგბოლოსართიანი წარმოება დანიშნულების ხასიათისა: საქულდ-ელ-ო, სა-გუბ-ელ-ო...

გვაქვს დანიშნულების მსაზღვრელიანი სახელები: საჯიკვე კილდე, საცხვრე ცერი, სალაშქრო ვაკეა...

გვაქვს ნა-პრეფიქსითა და -აფ, -ურ, -არ, -ალ სუფიქსებით ნაწარმოები სახელები, გვიჩვენებს წინა ვითარებას: ნაკაფავი, ნალობავი, ნაწილური, ნაციხარი, ნაპურალი...

გეოგრაფიულ სახელებად გამოყენებულია სხვადასხვა კომპოზი-

ტები: ძველციხეძირთანაჲ, წყალმოსაბრუნი, გოდორკდეთანაჲ, მეხიანავარდნი. გვაქვს ზედსართავები მსაზღვრელად, გვიჩვენებს, თუ როგორია საზღვრული: დიდბოსელაჲ, გძელყანაჲ, ნარიანტაფეა... ჯანოვერხვი (ჯანო (ს) ვერხვი), დოდკალტოჲ (დო და კალტი), ნაწოდებითარი სახელობითი. სხვადასხვა დაბოლოებანი, მაგ., ე: კამპორე, ვილე, ტიე, ნივრე, არლაჯე, ამბითუე, ილბეჲ; უ: გეჟუ, ვეპკუ, ვებუ, აბლუ II აბლუ; ევ: გირევი, ჭიქევი; ჭი: დანოჭი, ბეკევი, უბაკი; იკი: იზორიკი, მაწარიკი; ო: ტერელო, ნიშთაყო, გნო, ენჭო; აცი: ლამატაჲ, გინჯაურაჲ; ხოგორი, დონა...

გვხვდება გაარსებითებული ზედსართავი, სახელი და ზმნისართიც; მაგ.: ასეთ ანდაზაში: ქუეს მოუკიდნეთ, მირგველაჲ აქის დაგვრჩებაუ (ქუე—ქევეით და მორგველაჲ—მრგვალი—ადგილებია).

გეოგრაფიულ სახელად გვაქვს არაქართულთანდებულისანი სახელები: ფელორი, ბაჯლორი... (ლორ—ში); კარატა (ტა—ზე).

საყურადღებოა, რომ მსგავსი წარმოების სახელები გვაქვს რაჭა-ლეჩხუმშიაც: დიდ კარათა (ორბელთან), პატარა კარათა /ლებთან/ /მ. ჩიქოვანი/; აქვე გვაქვს დედოფლიკარა.

საზოგადოდ თანდებულდართული სახელები ხშირია საქართველოს სინამდვილეში; ჯერ თვით თუშეთში გვაქვს თანა-დართული სახელები: ჯურჯეთანა, საყრეთანა... აჭარის ტოპონიმიკაში კი: ეკლიას უკან, შარაქევე, ბლიძირიზედა და სხე.¹

გვაქვს გეოგრაფიული სახელები ზმნის გაქვავებული ფორმით: ილონე, ხოშანე,... როგორც, მაგ.: არაშენდა, არაზინდო...

საინტერესოა, რომ ხოშანე თუშეთში არის საშიში, შანის მისაგებელი ადგილი, ანუ ხატი, რომელზედაც წარმოებდა დაწყველა, შეჩვენება, გადაცემა; მასთან დაკავშირებით ერთი ყველაზე მწარე წყველა ასეთია: ხოშანესამც მოგინდებ საფქავის დაფქვაჲ, ე. ი. ისე გაგჭირვებოდეს, რომ ხოშანეში მოგწოდეს საფქავის წაღებაო.

ფორმითა და შინაარსით ეს სახელი სვანურ ლიშანედან (შანის მიგება, დაწყველა, შეჩვენება) ნაწარმოებ ხოშანესთან (ის მას სწყევლის, აჩვენებს) არის კავშირში.

გვაქვს არაქართულნაცვალსახელდართული სახელები: ხიმუ (ხი—წყალი, მუ—ესე); ასეთივე უნდა იყოს ტაბაჩე—(ტაბანათი, ტაბანმელა)... ტაბა—ტაბა და ჩე (ჩენი)². ნაწარმოებია ისე, როგორც დედაჩემი, თავოჩემო... სვანეთში ჩე ადგილის სახელია, იქვე გვაქვს უიბეჩე (ზედაჩე) და ჩუბეჩე (ქვედაჩე); ამის მსგავსად კუთვნილებითი

¹ ი. ს. ხ. ა. რ. ლ. ი. ძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმიკა, 1958.

² ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, გვ. 536.

ნაცვალსახელი ჩვენი, ნაწარმოები დანიშნულების მაწარმოებლებით სა—ო, დასავლეთ საქართველოში გვაქვს გეოგრაფიულ სახელად: სა-ჩვენ—ო, მასთან: ზედა საჩვენო და ქვედა საჩვენო.

უნდა აღინიშნოს, რომ თუშეთის ტოპონიმიკაში საკმაო ადგილი უჭირავს ქრისტიანული წარმოშობის ჯვარნარეკ სახელებს, როგორცაა ჯვარბოსელი, ჯვარის კარი, ჯვარის ქვიშები, ჯვარის ყანები, ჯვარ-ჩუა, ჯვართანა, ქალჯუარი, ჯვარღმერთი და სხვ.

„ჯვარი, როგორც ხატი ეს იყო ხარკი ძველი კერპთთაყვანისმცემ-ლური განწყობილების სასარგებლოდ, რომელიც უაღრესად ძლიერი იყო ხალხში. ქრისტიანობამ ბევრი რამ მიიღო ძველი და ცდილობდა ძველ გულაში თავისი ახალი ღვინო ჩაესხა, მაგრამ ცხადია, ამ გზით თვით სითხესაც გარკვეულად ეცვლებოდა იერი და ფერი“¹.

როგორც ცნობილია, შემდეგში ჯვარის ადგილი საყდარმა დაიკავა, რომლის კედლებს შორის და მის ახლო შემოღობილ ადგილზე წარ-მოებდა ღმრთისადმი ლოცვა-ვედრება ყოველგვარი საეკლესიო რიტუა-ლების პატივისცემის დაცვით. ასეთ შემოღობილ ადგილს მთაში ეწო-დება: ბეხენე, საფიხენო, საანჯმნო, საჯარონე...

თანა დართული გეოგრაფიული სახელების შესახებ ვკითხულობთ: „თანა თანდებულიანი წარმოებაც არის მთაში გამოყენებული: კალო-თანა (არხოტში), წითელთანა—ადგილია არხოტის ქალაში, ტბათანა—საზაფხულო სადგომია ალვანელი თუშებისა ალაზნის თავში, კართანა—ადგილია ფშავეში“².

ჩვენ დავუმატებდით, თუშეთშიც: კილდეთანა, სამარეთანა, სააყრე-თანა, ჭურჭეთანა... მეტიც, თანა დართული სახელები გვხვდება ლეჩ-ხუჭში: ღორათანა (მიხ. ჩიქოვანი, ტოპონიმიკური ლექსიკონი, შრო-მები, IX. 1939) და სვანეთშიც—ქველეთანა (ხუბერთან).

ურ—ზე დაბოლოებული გეოგრაფიული სახელების შესახებ პროფ. ა. შანიძე ამბობს, რომ „წარმომდგარია გვარისაგან, რომელიც ამ პუნქტში სახლობს ან სახლებულა... ამგვარი წარმოების სახელები გე-ნიტივის ფორმითაც არის დადასტურებული“ (ფშავესა და ხევსურეთში): ცაბაურთა, გოგოლაურთა, მიგრიაულთა და სხვა“³.

ჩვენ დავუმატებდით: თუშეთშიც: ქუმელაურთა, ილიურთა, გოგ-რულთა, ივანაქურთა და სხვ.

1 ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, საქართველო აღრინდელი ფეოდალიზმის გზაზე, შრომები 1, გვ. 235—236.

2 ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, წ. I, გვ. 135.

3 ა. შ ა ნ ი ძ ე, ვე კ ი ლ ო ს კ ვ ა ლ ი საქართველოს გეოგრაფიულ სახელებში, საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. II, № 8, 1941.

საქართველოს ტერიტორიაზე ურ-ზე დაბოლოებული გვარები გავრცელებული ყოფილა, მაგრამ „საერთოდ ასე ნაწარმოები გვარები აღმოსავლეთ საქართველოშიც უკვე XVIII საუკ. ძე-თი და შვილი-თ დაბოლოებულ წარმოებას უთმობს ასპარეზს და დასავლეთ საქართველოშიც ასე ნაწარმოები გვარები ამავე პროცესის გამო უნდა იყოს გამქრალი“¹.

ნიმუშად გავეცნოთ არაქართული წარმოშობის რამდენიმე გეოგრაფიულ სახელს. ასეთ სახელთაგან ზოგი ქართულსიტყვანარევია, ზოგი გენიტივის თა-თი დაბოლოებულია, ზოგი არაქართულთანდებულდართულია, ზოგიც მთლიანად არაქართულია, მაგ.:

საგინთწყარო გეოგრაფიული სახელია პირიქითში. ეს სახელი ქართულ-ქისტურ-წოვური წედგენილობისაა. ქისტურად, წოვურად საგ ირემია (მრ. საგარჩ). ქართულ გამოთქმაში გვაქვს საგინთ, საიდანაც გამოიყოფა ძირი საგ, -ინ სუფიქსი და თ გენიტივის ნიშანი, საგინთ—ირემთა || ირმებისა; აქედანაა თუწეთში შენახული უძველესი სახელი კაცისა საგითი ნაწარმოები ისე, როგორც დავითი, რაც ქართულში უდრის ირემას და გვარი საგითიძე, რაც ქართულად ირემაძე იქნება. საგითიძე შემდეგ საგინაშვილადაა შეცვლილი.

ცოკალთ სამარე სამარე, სადაც ტოტემიდან (მელა) მომდინარე გვარის მატარებელი ხალხია დასაფლავებული; ნ. ცოკალთა.

ახვაკეჟ პატარა ვაკის სახელია დართლოს გზაზე. ეს სახელი გვხვდება აჭარის ტოპონიმიკაშიც. ეს სახელიც ქართულ-ქისტურ-წოვური შედგენილობის კომპოზიტია; ქისტურსა და წოვურში ახ ნახევარია, მაშასადამე, ახვაკე—ნახევარივაკე; ნაწარმოებია ისე, როგორც იგრივაკე (თურქული იგრი—მრუდე)—მრუდე ვაკე.

სონეხი ადგილის სახელია ჩალმაში: ქისტურ-წოვურად სონ—ჩემი, ეხი—გამოქვაბული. ეხი საბასთან არის გამონახეთქი ქვაბსავით (კლდე არა ქვაბად გამოკუეთილი, არამედ მეორედ გამონახეთქი საჩრდილობელი რამე).

ბუცეხ გორი სათხე || საცხვრე გორი, ნ. ბუცე. სათიზრუანი სათიბიანი-სახელია ქონების იანი-თ ნაწარმოები, ზეთქურუანი—ზედა-ქურუანი (ქურჩიანი), ქვეთქურუანი—ქვედა ქურუანი, (ქურჩიანი) და სხვ.

ბუცე. ამ სახელიდან გამოიყოფა ცე „გულდენშტეტის XVIII საუკუნის ჩანაწერით ღუნძურად, ანწუხურად და ქარულად ცე დედალი თხა, უსლარის ცნობით კი ღუნძურად ეხლა წაე ეწოდება“².

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, გვ. 176.

² იქვე, გვ. 160.

დღევანდელი ვითარების მიხედვით ხუნძურში თხის სახელწოდებად გვაქვს წაე, დიალექტებში კი ცე, ქართულში მისი შესატყვისია წალ, რაც საბასთან თიკნის სახელია. ასეთივე მნიშვნელობით წალი იხმარება თუშურში. იგივე ფუძე მეორდება სიტყვაში და-წალ-იკ-ება, რაც ნიშნავს თხის და—განზოგადების შემდეგ—ცხვრის ერთეულებად დაყოფას; შინაარსით ბადალია დასავლურ კილოეში ნახმარი დაწი-წილაკებისა (და-წილ-წილ-აკ-ება), რაც წვრილ ერთეულებად დაყოფას ნიშნავს.

რაც შეეხება ამ სიტყვის მეორე ნაწილს, ცნობილია, რომ „როცა ამა თუ იმ ცხოველის ზოგად სახელთან ზუ იხმარება, სრული გასაგებია, რადგან ზ თანხმოვანი პირუტყვ სამეფოს გონიერ და პირმეტყველ არსებათაგან ცალკე ჯგუფად გამოყოფელი ნიშანი გამოდის“¹.

ცოკალთა (ქ-წ.). ცოკალ—მელაა; ცოკალთა—მელათა, მელებისა. ცოკალ, როგორც ჩანს, ტოტემია, საიდანაც ვითომცდა ესა თუ ის გვარი იღებს საწყისს.

კოკლათა || კოკლაჟთა სოფელია გომეწარში. ეს სახელი ორი ნაწილისაგან შედგება; ერთია კოკ (ქისტ.)—ცხვრის ტყავისაგან შეკერილი კაბისებური ტანსაცმელი, თუშურად მას ტყავკაბა ან ღურაჟტყავი ეწოდება; მისი მეორე ნაწილია ლაჟთ—აკრავს; კოკლაჟთ ტყავკაბა აკრავს, აცვია. თუშურ გამოთქმაში გვაქვს კოკლაჟთ ჩასმული გენიტეში—კოკლაჟთა, ერთი თანის დაკარგვით—კოკლაჟთა, გამარტივების შემდეგ კი—კოკლათა (ტყავკაბიანთა, ტყავკაბიანებისა).

დიდი ნაწილი ამ გეოგრაფიული სახელებისა საქართველოს სხვადასხვა კუთხის მცხოვრებთა მიერაა შეტანილი თუშეთში ისევე, როგორც „ამას ნათლად ეხედავთ შაჰ-აბასის მიერ კახეთიდან ირანში გადასახლებულ ქართველთა მაგალითზე (ფერეიდანში მოიპოვება სოფლები: ნინო წმინდა, ჩუყურეთი, მარტყოფი)“².

რა იყო მიზეზი ხალხის მთისკენ ლტოლვისა?

ერთი მრავალმიზეზთაგანი ხალხის მთისკენ მისწრაფებისა იყო ახალი სარწმუნოების—ქრისტიანობის გავრცელებისათვის ბრძოლა საქართველოში.

„მოქცევაი ქართლისაი მოგვითხრობს, რომ როდესაც წმ ნინო და ერისთავი ერთი წარვიდა და დადგა წობენს და მოუწორა მათეულთა და წილკანელთა, ქართლელთა და ფხოველთა და უქადაგა სარწმუნოება ქრისტისი... მათ განუყარეს თავი და ერისთავმან მცირედ წარმართა მახული და შიშით მოსრნეს კერპნი მათნი დალექად და გარდა-

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, გვ. 156.

² ა. შანიძე, ივ კილოს კვალი საქ. გეოგრაფიულ სახელებში.

ვიდა ერწოდ და დადგა ჟალეთს დაბასა ედომს და ნათელსცა ერწუთიანელთა, ხოლო ყუარელთა რაი ესმა ესე, შეშინდეს და თოშეთს გადაკრბეს“¹.

ფხოველებად კი იწოდებოდნენ: თუშები, ფშავეები და ხევსურები.

„В летописях грузинских все эти поколения (тушины, пшавы, хевсурь) известны под именем хзовелов“².

მით უმეტეს ძნელი იყო სარწმუნოების შეცვლა მთიელებისათვის თავიანთი კარჩაკეტილობის გამო.

ივ. ჯავახიშვილს მოყვანილი აქვს ლეონტი მროველისა და ჯუანშერის გამონათქვამები მთიელების სარწმუნოების შესახებ. „ლეონტი მროველი ამბობს: მთიულნი უმრავლესნი არა მოიქცნესო; ზოგიერთი ამთგანი აბიბოს ნეკრესელმა მოაქცია შემდეგში, მაგრამ რომელნიმე დარჩეს წარმართებასავე, დღესამდეო, ესე იგი მე-XI საუკუნემდე“³.

ივ. ჯავახიშვილი განაგრძობს: „ისტორიკოსი ჯუანშერიც მოგვითხრობს, ჯერ კიდევ მე V—VI სს. კახეთში ჭევსა მას ლოპოტიასა ქვეყანასა მას კლდეთა მოზღუდვილთა იყვნეს სოფლისა მის კაცნი წყლისა და ცეცხლის მსახურნიო“⁴.

ვახუშტი ბატონიშვილიც ამბობს, რომ ქრისტიანობასთან ერთად „უმეტეს უცნობელნი ჭეშმარიტებისანი არიანო, რამეთუ აქუსთ კლდე დიდი და მაღალი, და დღესა ელია წინასწარმეტყველისასა მოვლენ და შესწირვენ მას კლდესა ცხვარსა და ძროხასა და თაყვანს სცემენ კლდესა მას და რა იგი ესმის კლდისა მისგან სწამთ უმეტეს ყოვლისა იგი“⁵.

ამ წარმართული სარწმუნოების ნაშთები დღესაც ჩანს და დღესასწაულებიცაა მათთან დაკავშირებული, მიუხედავად იმისა, რომ, ვახუშტისავე ცნობით: „აწ მწყისს ალავერდელი მიმტაცე ხარჭაშნისა: არს ეკლესია მცირე აღშენებული ძველითვე და უვისთ ზუცესნ“⁶.

მიზეზი ხალხის მთისკენ ლტოლვისა იყო აგრეთვე ეკონომიური პირობები და სოციალური უთანასწორობანი: „მცხოვრებნი სამის ქართველთა თემისა, ვფიქრობთ, უნდა იყვნენ გადმოსახლებულნი (მომეტებული ნაწილი მაინც) საქართველოს სხვადასხვა კუთხიდან. შიში მტრის აოხრებისა, სასჯელისა და გადასახადისა აძებნიებდა ბევრს ქართველს მოსვენებულ ბინას მიუვალ მთისა და ტყის ფერდობზე“⁷.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. II, გვ. 214.

² Дубровин, История войны и владычества русских на Кавказе, т. I, кн. II, 1857. გვ. 281.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, გვ. 214.

⁴ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წ. I, გვ. 214.

⁵ ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურის, ნ. ბერძენიშვილის რედ., გვ. 105.

⁶ იქვე, გვ. 105.

⁷ ა. ხახანაშვილი, გაზ. „ივერია“, № 173, 1888 წ.

ამ მცირე მიმოხილვიდანაც უნდა ჩანდეს, რომ თუშეთის მრავალფეროვანი გეოგრაფიული სახელების ანალიზის გაცნობას თუშეთისა და მისი მეზობელი ხალხების მიგრაციის შესწავლის საქმეში გარკვეული მნიშვნელობა აქვს.

7. მცხვარეობა და მისი ტერიტორია

მცხვარის ბინა, ანუ ქოხი ეს დროებითი, სახელდახელოდ გაკეთებული ნაგებობაა, ვინაიდან ცხვრის საძოვარი ადგილების მონაცვლეობასთან დაკავშირებით ისიც მონაცვლეა. ცხვრის ნაღვამ ადგილს ნაზინავარი ეწოდება.

ამ ნაგებობის კედლები შეიძლება იყოს ხის, ქვის ან კიდევ ტალახ-შელესილი წნულისა. სახურავად გამოყენებულია ფართო ბრტყელი ქვა, რომელსაც სიში ეწოდება, ხურავენ აგრეთვე ყარტით, ზორტვით (ბელტი მიწისა/. ქოხში გამართულია გასწვრივი ტახტები, რომელთაც მესი-ეში ეწოდება: კედლების ახლოს მიწაში ჩარკმულია ორკაპა მსხვილი ჯოხები, რომლებზედაც გარდიგარდმო გადებულია წვრილი ხეები; ხეებზე დაგეპულია ლასტეში და ნაბლები, მათზე მწყემსები იძინებენ.

მეხების ქვეშ აწყვით: კეხ-ნაბლები, ხაკები, ბარდანები, „მეშოკები“, კასრები... ქოხის შუა ბოძზე კიდია: გულები, პარკები, ქულები; თოფები, ხანჯლები, სხვადასხვა სიგრძისა და სიმსხოს თასები. სიპში გარკობილია ჯოხები, რომლებითაც დამაგრებულია საქალამნები || საქამლეები, ქალამნები || ქამბლები || ქამლები, ქაფქირი და სხვ.

კედლის პირზე ანთია ცეცხლი, რომლის აქეთ-იქით მიწაში ჩარკმულია ორკაპა მომსხო ჯოხები, მათზე გადებულია სწორი კეტი და ზედ ქვაბი კიდია ან შუა კოკიდან ჩამოკიდებულია საკიდელი. საკიდელი სხვადასხვანაირი იციან: 1. ცეცხლის ზევით კედელში შეარკობენ მკლავის სიმსხო დაქდეულ ჯოხს, რომელზედაც ქვაბს კიდებენ. 2. 1—1 1/2 მეტრის სიგრძის მსხვილ ჯოხს დაქანებით ჩაარკობენ მიწაში; ჩარკობის ადგილას დაუდებენ ქვას; ეს ჯოხი ან კამპებიანია, ან დაქდეული; ასეთი სახის საკიდელი უფრო ბატკანშია მიღებული.

3. ცეცხლის ორ მოპირდაპირე მხარეზე მიწაში ჩაარკობენ კამპებიან ჯოხებს, მათზე გადებენ კეტს და კიდებენ ქვაბს. ასეთი საკიდელიც უფრო ბატკანშია მიღებული. 4. სამი მოგრძო ჯოხი თავშეკრულია, იდგმება შეკრული თავიდან. ჩამოშვებულია მათული ან კამპიანი ჯოხი, მასზე კიდებენ ქვაბს. 5. სწორკუთხედი მომსხო მაგარი ჯოხი, რომლის ერთი ნაწილი უგრძესია მეორე ნაწილზე. გრძელი ნაწილით მას მიწაში არკობენ, მოკლე დაქდეულ ნაწილზე კი ქვაბს კიდებენ; ასეთ საკიდელს თუში ეწოდება.

ცალკეა საყვდელე ქოხი. ყველის დასალაგებელ ადგილზე დაფენილია არყის ხის ფოთლებიანი წიწკები, რომლებზედაც ოთხ მწკრი-

ვად აწყვია ყველიანი გულები. ყველიანი გულები, მთავრობისათვის ჩასაბარებელი, თანდათან ჩააქვთ ბარში ჩასაბარებლად, პირადი სარგებლობის ყველი კი წველის დამთავრების შემდეგ ნაწილდება და პატრონს წინ მიაქვს.

ყოველი პატრონის გუდას სათანადო ნიშანი აქვს, სახელდობრ: გუდას შებმული აქვს ხის ფირფიტა, რომელზედაც აღნიშნულია ყველის პატრონის გვარი და სახელი, აგრეთვე წონა.

გუდაში ასხამენ წაქას, რომელიც მზადდება შრატისა და მარილის ნარევისაგან. ასეთი ნარევი ყველს ამაგრებს და კარგადაც ინახავს. როცა წაქას გუდაში ჩაასხამენ, გუდას თავს მაგრად უკრავენ ქანჩით. ქანჩი 10—15 სანტიმეტრის თითის სიმსხო მაგარი ჯოხია, რომელიც თავში საგანგებოდ ოდნავ გახეთქილია, რომ გუდის თავმოსაკრავი ბაწრის ერთი თავი ქარჩის ნახეთქში ჩაატანონ. გუდას თავს მაგრად უკრავენ, რომ წაქა გუდიდან არ გამოვიდეს და მისი უდგილი ჰაერმა არ დაიჭიროს. ყველიან გუდას 3—4 დღეში ერთხელ გადააბრუნებენ, შეატრიალებენ, რომ წაქამ გუდა არ გააფუქოს, მასთან ყველს სითხე კარგად გაუჯდეს.

შემოდგომაზე ცხვარს მირეკავენ წირაქში, შირვანსა და სამუხში. ცხვრის გარეკამდე წინასწარ მიდიან დასახელებულ ადგილებში საძოვრების დასათვალისაგან. უკან დაბრუნებულ მეცხვარეს ჰკითხავენ: როგორი ბალახიაო. თუ ის ჩვეულებრივი სიმალლისაა და ლურჯ-ნარევი, დაბრუნებული უპასუხებს კარგადააო. თუკი ბალახი მაღალი, ატეხილია, მაშინ ეტყვის: ძალიან ლიხობააო. მაღლა ატეხილ ბალახს ლიხი ეწოდება.

ლიხი ბალახი ცხვრის საკვებად მავნებელი არ არის, მაგრამ ძოვების დროს მოძრაობის გამო ცხვარს მატყლს აცლის, რასაც ღვერვა ეწოდება. ლიხი ბალახი ცხვარს ღვერავს.

დოლოზა

დოლოზა, ე. ი. ბატკნის მოგება იწყება თებერვლის შუა რიცხვებიდან და თითქმის ერთი თვე გრძელდება. სადოლე ცხვარი განცალკევებულია. დოლოზისათვის გამოყენებულია ფარეხი, რომელიც გვერდებამოწნული და დაბალი შენობაა. ამოწნულ გვერდებზე მიწაა მიყრილი. ამ დაბალი შენობის სახურავზე აქა-იქ ამოჭრილია სათვალეები სინათლისათვის. სათვალეებს კიდევ სანათურები ეწოდება. ფარეხის სახურავზე წვანან ძაღლები, რომლებიც ნადირისაგან იცავენ ფარეხს. მოხდება ხოლმე, რომ სანათურებიდან მგელი ჩახტება ფარეხში, ბატკანი ფრთხება და ერთმანეთს აწყდება. ფარეხში ჩამხტარი მგელი იმდენ ზიანს ვერ აძლევს ცხვარს, რამდენადაც დამფრთხალი ცხვარი ერთმანეთს.

ფარეხში ჩამხტარი მგელი შეიძლება ისევ ამოხტეს სანათურიდან, თუ არა და მას დაიჭერენ.

ბატკანმოგებულ დედას აძოვებენ ბინის ახლოს საგანგებოდ დაცულ ბალახში. ამ საგანგებოდ დაცულ ბალახთან ადგილს ყოჩული ჰქვია.

მოგებიდან 2—3 დღის განმავლობაში ბატკანს ჭორჭა ჰქვია. მთელი ფარა ბატკანს ერთსა და იმავე დროს არ იგებს. ამიტომ ჭორჭებს დედებთან ამწყვედევენ ცალკე შენობაში, რომელსაც საქორფე ეწოდება. 4—5 დღის ბატკანს ლამით აცილებენ დედას. ამას ასხლეტა ჰქვია. დილით, დედაცხვრის ბალახზე გარეკამდის, ბატკანს მიუშვებენ დედასთან ძუძუს საწოვრად. ამას დარევა ჰქვია. მერე ისევ ასხლეტენ და დედაცხვარს საძოვარზე გარეკავენ. პირველ ხანებში ნაშუადღევს ისევ მორეკავენ დედაცხვარს დასარევად, ისევ გარეკენ და კარგა საღამომდის აძოვებენ. ასე გრძელდება ბინიდან კარში გამოყვანამდის. ბინიდან კარში გამოყვანას ბინის გამოცილება ჰქვია. როცა დათბება და ბატკანს ბინიდან გამოაცილებენ, მაშინ აღარ ასხლეტენ, მაგრამ 2—3 დღეში თუ ერთხელ მოწველეს, მაშინ კვლავ ასხლეტენ. ასხლეტილ ბატკანს ლამით აყენებენ ჭალურებში. ჭალური ფარდულისებური დაბალი შენობაა. ჭალურში ამოთხრილია პატარა-პატარა ორმოები, რომლებიც ერთმანეთთან შეერთებულია პატარა არხებით. ამ ორმოებში გროვდება ბატკნის შარდი, რომ ბატკანი არ დასველდეს და არ შეწუხდეს. ჭალურში ორ კარულში აგებენ წვრილ ხეებს, რომლებზეც ყრიან შემოდგომის მალალღეროიან ბალახს, რომელსაც კაჭახი ჰქვია; უკეთესია, რა თქმა უნდა, ჭარულის დაგება ყარღოთი, რომელიც ჭაობის მალალღეროიანი, მრგვალი, უგულო მცენარეა. შარდი მასზე ტურდება და ადვილად ჩადის ორმოებში. ბატკნის და ცხვრის განავალი, რასაც ჭურთი ეწოდება, სისტემატურად იწმინდება.

ჭარული და ფარეხი ერთმანეთთან შეერთებულია ბაკით, რომ დარევა ადვილი, მოსახერხებელი იყოს. ზოგჯერ ხდება, რომ ბატკანი დასველდება, ამოიწუწება, მაშინ მას სხვა სუნი უდის და როცა დედაცხვარს დაურევენ, დედა მას არ მიიღებს. ამას შეძულეება ეძახიან. ამ შემთხვევაში მეცხვარე დედასთან აბამს ბატკანს და ნელ-ნელა ისევ აყვარებს. ხდება, რომ შეძულებულ შვილს დედა ბოლომდის არ შეიყვარებს და, მაშასადამე, ძუძუსაც არ მოაწოვებინებს; ეს კი ბატკნის დასუსტებას, დაავადებას იწვევს, რის შედეგად შეიძლება ბატკანი კიდეც დაიღუპოს.

ასეთი საფრთხის თავიდან ასაცილებლად მეცხვარე წნავს მოგრძო გოდორს, რომელშიც ათავსებს შვილშეძულებულ დედას. როდესაც ბატკანს მასთან მიუშვებენ ძუძუს საწოვრად, დედას არ აქვს მობრუნების საშუალება, რომ ბატკანი გააგდოს. ასეთი გზით მეცხვარე საბოლოოდ მაინც აყვარებს დედას შვილს. ამ წნულს კორაკანაჟი ჰქვია.

დედის სიყვარული შეილისადმი ზოგჯერ ისეთი ძლიერი ძალით მუღავნდება, რომ განცვიფრებას იწვევს. ასეთ დედას ცხვირ-პირში რომ კეტი ურტყა, ვერ მოაშორებ შეილს. ასეთი დედები ხშირად გადათელავენ მეცხვარეებს, რომელთაც მათი შეკავება სურთ და ბლავილით გაეჭანებიან შეილებისაკენ.

დედა-შვილის დარევაში დიდ როლს თამაშობს მცნობი, ე. ი. პიროვნება, რომელიც დედა ცხვარსა და მის შეილს ცნობს. მცნობი ორნაირია: ერთი, რომელიც შეჩვევით ცნობს დედა-შვილს, მეორე კი იერით არჩევს მათ. დარევის დროს ბატკნები ერთბაშად ვერ ცნობენ თავიანთ დედებს და გაურჩევლად მიაშურებენ დედა ცხვრებს, მაგრამ ზოგი ამ უკანასკნელთაგანი უარს ეუბნება ძუძუს მოწოვებაზე და არის ერთი ორომტრიალი. ამ დროს მცნობი დგას მომადლო ადგილზე, ამას კარგად ხედავს და იძლევა განკარგულებას, თუ რომელი ბატკანი რომელ დედას მიუყვანონ.

გაზაფხულზე, დაახლოებით მაისის პირველი რიცხვიდან, ცხვარი ამოდის მთაში. ამოსვლის შემდეგ ამინდის მიხედვით წარმოებს ბატკნის დარჩევა. ბატკნის გადარჩევის შემდეგ მას მირეკავენ საცხვრე მთის წვერზე, სადაც ის ბოლომდის რჩება. ამას თან მისდევს ერთი ან ორი მებატკნე და ძალი. ძალი დლით მებატკნის ჯივს, ანუ საკვებს ყარაულობს, რამით კი—ბატკანს. მებატკნეებიდან (თუ ორნი არიან) კვირაში ერთხელ ერთ-ერთი გადადის ბანაში, სოფელში და გადმოაქვს ჯირა და მარილი. ბატკანი ხშირად ხაშლდება (ლუზდება) და ამ დროს ძალიან ეტანება მარილს. ბატკნებში ურევია 2—3 ვაცი და თიკნები. მებატკნეს თან აქვს თოფი, ხანჯალი, დანა, რადგან ბატკანს ძლიერ ეტანება დათვი, მგელი.

დარჩეულ ცხვარს უწყებენ წველას. წველის დაწყებამდის აწარმოებენ ქალების ჩადგმას: მამაკაცები ასახლებენ ქვრივებს, ბიჭები კი—ქალებს, პირველ რიგში კარგებს, მიყოლებით ცუდებსაც, გონჯებსაც. ამისდა მიხედვით წარმოებს წველა. ყველა ცდილობს პირველი იყოს, ვინაიდან წველის პირველად დამამთავრებელს ყველაზე ლამაზი ქალი ერგება, მომდევნოებს—მომდევნო სილამაზისა, ხოლო ბოლოში დარჩენილებს კი—ულამაზო, გონჯი.

რძეს ასხამენ კოდში, რომელშიც ჩადგმულია ჩხლაკვის გოდორი. გოდორში ჩაფენილია ჭინჭრის დედა, მჩადაცის ფოთლები, რომ რძე ქურთისაგან გაიწუროს, გაიწმინდოს.

წველის დამთავრების შემდეგ მწველაები იბანენ ხელ-პირს, ხოლო ხარკალი, ანუ მთავარი მწყემსი რძეში უშვებს შაბოშს || შაბუშს | /დვრიტა, კვეთი, დედა/ დაახლოებით თითო კასრზე 50 გრ. შაბოშ-ნაქნარ რძეს დააყოვნებს ნახევარ საათამდის, შემდეგ კი დაურევს, სწორედ ამ მომენტში შაბოშნაქნარ რძეს დელამო ეწოდება. დარევის

შემდეგ ისევ დახურავს კოდს 10—15 წუთით. ამის შემდეგ იღებენ ყველს. ამოღებული ყველი იწურება ტილოს პარკებში და შიგვე კეთდება ყველის ფორმაზე. ზოგჯერ ყველს სავანგებოდ დაახამებენ, დააყოვნებენ, „დააღპობენ“ და შემდეგ აზელენ., ასეთ ყველს ჩოგი ეწოდება. ყველის ნარჩენს შრატი ჰქვია. შრატისაგან მზადდება კალტი შემდეგნაირად: შრატს ქვაბებით ცეცხლზე შეჰკიდებენ, კარგად გააცხელებენ, რის შემდეგ შრატის პირზე წარმოიშვება კალტი, რომელსაც მოხდიან, ტილოს პარკებში წურავენ და ამარილებენ.

მეცხვარეების საკვებია უმთავრესად ყვავი, ანუ ქუმელი, ე. ი. დახალული პურეული, რომელიც გუდაში აქვთ, და საჭირო რაოდენობით გუდიდან იღებენ და გაზელენ წყალში. სატნად ხმარობენ ყველს, კალტს, ხორცს. სატნის ერთი სახეა მუავე, რომელიც მზადდება რძისა და შრატის ერთმანეთში არევით. ასეთი ნარევი მუავე გემრიელია და მეცხვარეებისათვის საყვარელი დასახვრეტია, ე. ი. სასმელია.

მეცხვარეები ქუმელს მხოლოდ კალტით ზევენ; ამ ნაზელს ნაველი ეწოდება.

მეცხვარეები ძაღლებს ყურადღებით ეპყრობიან და კარგად კვებავენ. ძაღლებს ბინაში თბილი შრატით კვებავენ. ბატკანნი—კი ქუმელით (ქუმლით). ბინაში 5—6 ძაღლი ჰყავთ, ისინი იცავენ ცხვარსა და ბინას. ძაღლების სახელებია: ციბრანა, ჩიბია, აღმასა, სათარა, საქულა და სხვ.

თავისუფალ დროს მეცხვარეები ნადირობენ ჯიხვზე, ფსიტზე, ვაცზე, შურთაზე, კაკაბზე და სხვა გარეულ ცხოველებსა თუ ფრინველებზე.

მეცხვარე დილით საძოვარზე გარეკამდის დამატლავს მატლჩაყრილ ცხვარს სამატლიაფით, ჭრილობაში ჩააყრის გულაფშუტას (საცუარას) ან ნახშირს, ან ნაფტალინს (თუ ასეთი მოეპოვება), ან ღიწს, რომ ჭრილობა ამოაშროს, პირი შეუკრას. მერე იცვამს თექას (მოკლე ნაბადი), აზურავს ცხვრის ტყავისაგან შეკერილ ქუდს, რომელსაც ბარჯღალაფი ჰქვია, ისხამს იარაღს და დაურიაღებს ცხვარს: ვრრრრეეე, ვრრრრეეე, ჰო, ჰო, ჰო, ჰო... და საძოვარზე მირეკავს.

ცხვრის პარსვა

ცხვრის პარსვა იწყება 20—25 ივლისიდან და გრძელდება თვის ბოლომდის. პარსვა ასე ხდება: პირველად ბატკანს უპარსავენ მუცელს, ამისათვის მიწაში ჩაარპობენ ერთ მტკაველ თითის სიმსხო მანას, რომელზედაც მიბმულია ბაწარი. ბაწრის ბოლო მიბმულია მოკლე ჩხირის შუაზე. ბატკანს უკანა ფეხებით მიაბამენ ბაწრიან მანაზე ახლოს, მერე მანის ბაწარს ფეხებზე დაახვევენ და ბაწრის ბოლოს ჩხირთან ნაწილს ფეხებს შუა ამოსდებენ ისე, რომ ჩხირი ფეხებს ზევით გაიჩნ-

როს და ბატკანი რომ გაიწევეს, თავი ვერ გაითავისუფლოს. ასე პირადმა დაწოლილ ბატკანს უპარსავენ მუცელს. მუცლის გაპარსვის შემდეგ ფეხებს გაუთავისუფლებენ და შეუკრავენ უკვე სხვაგვარად, მაგ., მარჯვენა უკანა ფეხს და წინა მარცხენა ფეხს ერთმანეთზე მიადებენ, მარცხენა უკანა ფეხს და მარჯვენა წინა ფეხს—ერთმანეთზე და ერთად შეკრავენ; ასეთ ვითარებაშია ბატკანი გაპარსვამდის.

ერთი ბატკნის ნაპარსს ეწოდება კრაველი (ყველაზე კარგია), ერთი ცხვრის ნაპარსს კი—ნაპარსი. გაპარსულ კრაველს გრძლად (1 მეტრის სიგრძით) დაახვევენ და გამოსკვნიან, როგორც ცხენის ძუას. ასეთ ნაპარსებს აწყობენ ტომრებში, რომლებსაც ბარდანა-ბარდანაგები ეწოდება. გაზაფხულის ნაპარსს რისვი ჰქვია. რისვი დაბალი ხარისხისაა. რისვებში ყველაზე კარგია თოხლის მატყლი; საზოგადოდ კარგია შემოდგომის მატყლი, რომელსაც შემოდგომის ნაპარსი ჰქვია.

ავადმყოფობა

დახაშლება ფილტვებით დასუსტება, დაავადება. მეცხვარე, რა სქმა უნდა, დაინტერესებულია ბატკნის სიცოცხლით, ამიტომაც მას მკურნალობს შემდეგნაირად:

დახაშლებულ ბატკანს ცალკე გამოყოფს და დილაობით მას ჩაჰბერავს ჰაერს (ბატკნის პირს ჩაიდებს თავის პირში). ჰაერს ჩაჰბერავს იმ რაოდენობით, რომ ბატკანს ფერდები ამოეხსოს. ამას იმეორებს განკურნებამდის.

დალუბება. ნ. დახაშლება

რეტი. სხვადასხვა მიზეზით ცხვარს ტვინი შეერყევა, მისი მორჩენა შეუძლებელია და მეცხვარეც მას კლავს. იტყვიან: რეტიანის შემნახავით თავადაც რეტიან იქნება. მკურნალობენ ასე: უხვრეტენ ყურებს, შეიძლება დააქრან კიდევ. არის შემთხვევა, რომ განიკურნება.

თვალის სატყვივარაჯი ხშირად ბატკანს ემართება. ზოგჯერ თავისით გაუვლის, ზოგჯერ კი ორივე თვალს სრულიად გაუფუჭებს. მკურნალობენ ასე: მარილს ან შაქრის ფხვნილს მეცხვარე ჩაიყრის პირში, ავადმყოფ ცხვარს თვალს გაუხელს და პირში ჩაყრილ ფხვნილს შეაფრქვევს თვალში. ასეთი მკურნალობა გარკვეულ ეფექტს იძლევა.

საბეწვე. ცხვარს, თხას ჩლიქებს შორის უჩნდება ხორცმეტი, ის აიბურცება და ცხვარს აკოჭლებს. ასეთ ამობურცულ ხორცმეტს ეწოდება საბეწვე. მას მკურნალობენ შემდეგნაირად: საბეწვეს ამოჭრიან დანით და დარჩენილ ამოღრუტნულში ჩააყრიან საცუარას, ნახშირს ან დიშს და კურნავენ.

ძარღვების განახკვა. ნაწლავები გაესკვნება და რომ გაიშალოს, ცხვარს დააწვევენ, ფეხებს უკეცავენ, ზელენ ხელებით და მიზანსაც აღწევენ.

ქუძუს სატივარაგი სწრაფად გადამდებია. ეს ავადმყოფობა სამი სახისაა: 1. ქუძუები უსივდება ცხვარს და შეიძლება დააღებოს კიდევ ან ქვესავით გაუმაგრდეს. ბატკნის მოგების უნარი ასეთ ცხვარს შერჩება, მაგრამ რძე არ ექნება; 2. შეიძლება ცალი ქუძუ გაუფუჭდეს საბოლოოდ, ცალი კი შერჩეს ნორმალურ მდგომარეობაში; 3. ქუძუები უსივდება პირველი და მეორე შემთხვევის მსგავსად, მაგრამ ეს სიმსივნე გადადის თვალბუზზე და შესაძლებელია დააბრმავოს კიდევ.

მარგი თხის ავადმყოფობაა, ზოგჯერ ცხვარსაც ემართება, ტყირპი უსივდება და კლავს.

ქეცი თხის ავადმყოფობაა: ბალანი გასცივია სულ, ზოგჯერ ნაწილობრივ, მაგრამ მაინც კლავს. მკურნალობენ სხამაჩის წვენით, შაბიამანის ხსნარით, ბანენ შარდით.

მიწის ჭამაგი ბატკნის ავადმყოფობაა: ეჩვევა მიწის ჭამას და თუ ბევრი ჭამა, მოკლავს კიდევ.

ბეპელაგი ნ. დახაშლება.

შლეთელაგი ქუძუებისა და ფეხების ტკივილია. ზოგჯერ თვალბუსაც აიტკივებს. ამ ავადმყოფობის შემდეგ დედა ცხვარი საწველად აღარ ვარგა.

მატლდაყრილი ცხვარი. კანსა და ხორცს შუა ცხვარს უჩნდება მატლები, რომლებიც ძალიან ვნებს. მეცხვარე მას აცლის სამატლიათ; მეს უკანასკნელი ნეკის სიმსხო 5—6 სანტ. სიგრძის ბრტყელპირა ჩხირია, რომლის დაწოლით მატლს ამოაგდებენ ზურგიდან, წყულში ჩააყრიან კრილობის მოსაშუშებლად და პირის შესაკრავად დიშს—კლდის ერთგვარი ქანია, რომელსაც ფქვევენ.

მატლიანობას, კოკლობას ცუდი ამინდი იწვევს.

ყიყვი. სიცივის ნიადაგზე ქვედა ყბის ქვეშ ჩამოეზრდება ხორცი და ყიყვი გაუჩნდება. იშვიათად დაასწულებს, თავისით გაუვლის. ზოგჯერ კი ადვილად არ გაუვლის და მის ნიადაგზე ცხვარს პეპელა უჩნდება; ეს ავადმყოფობა უმეტესად გაზაფხულზე იცის.

ლაპარაკი გვექონდა ავადმყოფობათა მკურნალობის იმ პრიმიტიულ წესებზე, რომლებსაც თვითონ მიმართავდნენ აბლო წარსულში. დღეს მომთაბარე კვალიფიციურ ექიმთა მთელი ბრიგადები შველიან მეცხვარეებს ცხვრის მოვლა-მოშენებაში.

თითოეულ მეცხვარეს მის განკარგულებაში არსებული ცხვრისათვის აქვს ნიშანი, რომლითაც ის თავის ცხვარს სხვისი ცხვრისაგან არჩევს. ასეთ ნიშანს ეწოდება სერი. მაშასადამე, სერი ცხვრის ნიშანია დადებული ყურზე სხვადასხვა კრილობის სახით, ასეთებია; ახელი, გამოკაფული, გვერდზე გამოკაფული, გვერდზე ამოღებული, უკან გამოკაფული, უკან ამოღებული, უკან დანისფხა, წინ დანისფხა, ისრის კილო, ყურის წვერმოჭრილი, წინ წათლილი, უკანთბე, უკან ჰკდე

ნახევარწრედ, უკან ჰკდე კუთხურად, უკან წამოთლილი, მოჭრილზე ახეული, წინთბე, წინ ჰკდე ნახევარწრედ, წინ ჰკდე კუთხურად და ა. შ.

კოლმეურნე მეცხვარეს კანონით ჰყავს პირად სარგებლობაში ცხვრის გარკვეული რაოდენობა. ამ ცხვარს ის იყენებს სურვილისა და საჭიროების მიხედვით. პირადი სარგებლობის ცხვრებიც გაერთიანებული ჰყავთ და ერთად აძოვებენ, წველიან, კრეჭენ და სხვ.

გარდა იმისა, რომ სერით ცხვრის პატრონი თავის ცხვარს სხვისი ცხვრისაგან არჩევს, სერი საჭიროა ცხვრის სიკვდილიანობის შემთხვევაში (ავადმყოფობა, ფეხის მოტეხა, სიკვდილიანობა) ანგარიშსწორებისათვის, ამის გამო მწყემსმა სერი პატრონს უნდა აჩვენოს.

გ ე ე ს ს ი ვ მ ნ ი

თავური ქილოს ლექსიკონის რაობა

ამ ლექსიკონის მასალა შეკრებილია მთაში ადგილობრივად და შემოწმებულია იქვე რამდენჯერმე სხვადასხვა პირებთან.

ზმნების საწყისებია მოცემული, მაგრამ როცა საწყისი არ იხმარება, მაშინ თვით ზმნაა მოცემული იმ სახით, რა სახითაც ის იხმარება სალაპარაკოდ.

საწყისს იქვე მოსდევს მიმღეობა. განმარტებულია საწყისი, ზოგჯერ მიმღეობაც მეტი სიტყადისათვის.

სახელები სახელობითის ფორმითაა მოცემული, ზოგჯერ ორივე რიცხვში, უფორმო სიტყვები კი—ნახმარი ფორმებით.

შესიტყვებები მოცემულია ლექსიკონში იმ წყობით, როგორც იხმარება ლაპარაკში, მაგ.: აკავნის საკრავაყები, სუფრის აბარგება, დანის საწვერაყი და ა. შ. საჭიროების შემთხვევაში ზოგჯერ ეს წესი დარღვეულია.

სემანტიკურად ერთნაირი, მაგრამ ფონეტიკურად განსხვავებული სიტყვები ცალ-ცალკე ერთეულებადაა შესული ლექსიკონში. ზოგი სიტყვა, ნახმარი ლიტერატურულ ქართულში, აგრეთვე სხვა კილოში, შესულია ლექსიკონში, ვინაიდან ან შინაარსია მეტნაკლებად განსხვავებული, ან დაწერილობა.

ლექსიკონში შესულია აგრეთვე რუსულიდან მომდინარე სიტყვები, რომლებიც „სალდათში“ ნამყოფთ შეუტანიათ თავიანთ კილოში და თავისებურად შეუცვლიათ ამ სიტყვების ფონეტიკური მხარე. ამდენად, ესეც არ უნდა იყოს ინტერესმოკლებული.

ბალახს, ზოგჯერ ხეს, ბუჩქს, სოკოს, დაძებნილი და მიწერილი აქვს ლათინური სახელწოდებანი.

თითქმის ყოველთვის ცალკეულ სიტყვას განმარტებასთან ერთად ახლავს საილუსტრაციო მასალა წინადადებების, გამოცანების, ანდაზების, ლექსთა ნაწყვეტების სახით. განმარტებებს გარდა, ყველგან დაცულია ბუნებრივი თუშური.

ცალ-ცალკეა მოცემული: ტოპონიმიკური სახელები, ადამიანის საკუთარი სახელები, ადამიანის მეტსახელები, ცხოველების სახელები, გამოცანები და ანდაზები.

აკითხეთი ნაწილია. „გულშიგ ჩა-
ვარდნილ ქაზიმათის სიყვარულმა-დ ნლო-
ბამ მუხამა სვიოლჩ ჩამუცქენტი... იფიქრ,
იფიქრ: ვითხოვ? იხმარება აგრეთვე
დართული. „ძალა შესწევსაჲ? აქვის
იმტენ თავ, რო ჯავრ ამრწყაროს მტრი-
საჲ?“

აბაბანებაჲ სიცივის, შიშისა თუ სიბ-
რანისაგან აკანკალება, აცახცახება. „გაჯუა-
რებულს მთელადე ამაბაბანაჲ“.

აბაბაჲ გაკვირვების, მოწონების შო-
რისდებულის: უჰა ვაშაი ოჰოი „აბა-
ბაჲ, რა უღერაჲც ცხტიარ მოალის“.

აბანოს თავითები აბანოს თავზე (აღგ.)
მყოფნი. „აბანოს თავითები ზოგ
გომეწრისაჲც წავალისა-დ ზოგ ჩალმო-
საჲც“.

აბარგებაჲ ალაგება; ნ. სუფრის აბარ-
გება.

აბატინეჲ ცომი. „ესეჲ გონთ (ნ.) გამ-
ცხვარ (ნ.) ვერაჲ, ისთაიეჲ აბატინეჲ“.

აბეზრად წახვლაჲ ვათხოვილი ქალის
შშობლებთან წასვლა საჩიველად უხასია-
თო ქმრის შესახებ. „თეჲკომ თურჩ აბეზ-
რად წავიღ ჯალბთას“ (ნ. ჯა-
ლბანი).

აბზინტი 1. ქამრის ბალთა, 2. ცხენის
მოსართავის ლითონის შესაბნევი. „ბიძომ
ქალაქით სარტყელ მომიღტი, მეტაჲცნ ლა-
მავ აბზინტი აქტიეს“. „მოსართავზედ
აბზინტი დეჲაკერი“.

აბლაბულაჲ 1. ბალახ-ბულახი; 2. ობო-
ბას ქსელი. „ქართანაშიგ (ნ.) ბაღლ თა-
მაშობდ, ერთ გაქენდა-დ აბლაბულა
შიგ ჩავარდა“; „აი, სი ბებერაჲც (ნ. ბე-
ბერაჲც) აბლაბულაჲ გუქებაჲ“.

აბრაშუნის საცერი გადატ. მთვარე-
გამოცანა: „გორდაგორ ჩამგორეჲდა აბ-
რაშუნის საცერი“ (მთვარე).

აბრაშუნის ხაზინაჲ „აბრეშუმისაგან
გაკეთებული ხაზინა. „ერთ ჶემწიფეს
ბქონდ აბრაშუნის ხაზინაჲ“.

აბროშკაცი რკინის სატე: ნ. ყაპ-
ყატო.

აბურახებაჲ საზოგადოდ ნათის აბა-
ლახინება; აქედან: აბურახებული—აბალა-
ხინებული, ბალახმორეული: „რაცგვერჩ
მეტაჲც აბურახებული მეს ყანაჲ“.

აგათი ასეთი. „აგათი მარკე ზამ-
თარ ჯერ არ ყოფილ თუშეთ“.

აგეთი ნ. აგათი.

აგრ აგრე, ასე. „თუშურაჲც ყველს აკე-
თებენ რაცგვერც ზროხისი, მაგრევი ცხუ-
რის ზის (ნ. ზეჲ). ზეშიგ ჩუქშობენ შა-
ბუშსა-დ (ნ. შაბუში) პატას ხან, დაზღმენ
აგარ“.

აგულებაჲ დალაგება ოთახის, სამზარეუ-
ლო სახლის... „ქალაქი, თინა, შემოდი-დად
ეგ ოთახ ციციგულჩ“.

ადიღოს დალოცვის ერთი სახე იყო.
„ადიღოსა-დ“ გუქმარჯოს დღეს დღე-
სინდელს (ნ.), დღეს ნახსენებ ღვთის შუა-
ლებს, თისიდ (ნ.) ბინის ხატებს, ამ ადგი-
ლის მოცაერე (ნ.) ანგელოზებს, მოგვეცეს
წყალობაჲ, მოგვიმართოს ჴელი, დავკო-
მარცხოს მტერი, გავიმარჯოსთა-დ' გად-
ღეგრძელოსთ“.

ადლი ზომის ერთეულია, ერთი მეტ-
რი. „თქუენ სახლ რამთუენ ადლიგჲ“

ავადლობაჲ ავადმყოფობა. „ბიქუტი, არ-
ჩილო, გარევი (ნ.) ავადობაჲ“

ავაჯანჩქე ყოველგვარი ძველმანი: ქსოვი-

ლი, ტყავეულობა, რკინეულობა და სხვ. „ბალკუმის (ნ.) კუთხემიგ რამთქენ ა ვ ა - ჯ ა ა ც ი გ მ“.

ავაჰმე ვაიმე. „საბამ დნქძახ: ა ვ ა ჰ მ ე, ძმებოქ“.

ავდარჩს დაყრაჲ მგზავრობის დროს, მინდურად და ტყეში ყოფნისას ხილზე თუ სამეუშაოდ, ავდრის მოსწრება, გააედრება. „ჩვეულობ ვიყუენთა-დ' ა ვ დ ა რ დ ა გ ვ ა - ყ ა რ გ მ, ნ. ჰეფთაბ წასვლაჲ.“

ავდიოთა-დ' ჩავდით ავდივართ და ჩავ- დივართ; ნ. თუშეთ-ქახეთობაჲ.

ავლი ფერული.

ავფანტაჲ, მრ. ავფანტაყები უზანგი. „ადირო, მეტაყ კარგ ა ვ ფ ა ნ ტ ა ყ ე ბ გაქქუ“.

ავტომატაყი ისარი, რომელსაც ზროდ (ნ. ზროჲ) „ავტომატის“ მისრას უქეთუ- ბენ.

ავშავი მეტად ავი ადამიანი, ძალღი. შუა- მავალს ავი დედამთილის შესახებ ეტყვიან: „ბ ი კ ლ ე, მთხილად შეხვიდი, თუარ, მეტაყ ა ვ შ ა ვ ი დ ა ა ც ი გ მ“; „გიყოს მეტაყ ა ვ შ ა - ვ ი ძალდ ხყავის, დწყრიდნ“.

ავშარაყი, მრ. ავშარაყები ტყავის ან თოკისაგან გაკეთებული ულაგმო აღვირი, ავშარა. „არაყს ელოდებზ, ა ვ შ ა რ ა ც ე ბ რ ჩუწყარი ცხენს“.

აზალკოზაღაობაჲ თამაშობაჲ. ბევრები ორ თანასწორ ნაწილად გაიყოფიან. ერთი განაყოფი დგება ერთმანეთის მიყოლებით, მოხრით, მიჯრითა და ერთმანეთის წელზე ხელის ჩაულებით. მეორე განაყოფის თი- თოეული წვერი ცდილობს პირველი განა- ყოფის განკუთვნილ წვერს ზურგზე შეახტეს, მაგრამ გამოყოფილი „დედა“ (ნ.) მათ იცავს. შეხტომის ცდის დროს „დედამ“ თუ რომელიმე შემხტომთაგან ფეხით „დაჭრა“ მამინ შემხტომი განაყოფი წაგებულა და პირველი განაყოფის ადვილს იჭერს. შე- ხტომის დროს „ჯოროი“ თუ წაიქცა და „დედამ“ მამინ დაჭრა შემხტომი, ეს უკა- ნონოდ ითვლება. შეხტომის შემთხვევაში შემხტომნი იძახიან: აზალ კოზალ ჩინჩრი კოზალ, სალაჲამ გიტრიცინა, ჩოპ, ჩოპ, ჩოპ! შემდეგ ცვლიან ადგილებს.

აზარი ასი მტერი ან ნადირი მოკლე- ლი მემრის ან მონადირის მირე. შემდეგ

კი თოფი თუ ხმალი, როგორც ცოდვებით დამძიმებული, პატრონს მიწაში უნდა დაე- მარხა სამი დღით. „დღი დღემო მითხრ, რომაჲ სამეჯერაჲჲ ჭქონდაჲ შეთვისაჲ ა ზ ა - რ ი ათავებულიო-დ' სამეჯერაჲჲ მრწაშიგ დამარხა კმალიჲ“.

აზატი თავისუფალი, ლალი; ნ. აზატად გაზდილი.

აზატად გაზდილი თავისუფლად, ლა- ლად, სათუთად გაზრდილი, მაგ., შვილი. „მეგ ბიქ მეტაყ ა ზ ა ტ ა დ ა ა გ ა ზ - დ ი ლ“.

ათინაგენები საეკლესიო დღესასწაულე- ბის საზოგადო სახელი.

აისედ' ჩაისი ასვლა და ჩასვლა, მაგ., ბარიდან მთაში და, პირიქით, მთიდან ბარ- ში. „სხენ ვიყიდ, ა ი ს ე - დ ჩ ა ი ს ი მინც აღარაჲ შემაწყუბებს“.

აკავანაყი აკენის მსგავსად ჩაღრმავე- ბული ადგილი.

აკაგანი აკვანი. „ქალაჲ. ბაღლ ტირი- სა-დ ეგვი ა ვ ა ვ ა ნ დაცანჩქილი“. აკაგნის შექანება აკენის დარწყება. „აკაგენ შანქან, ბაღლ ტირის“.

აკაგნის საკრავაყები აკენის არტახები „მარე, მესენ რაყვერი ა ვ ა ვ ა ნ ი ს ა კ - რ ა ვ ა ც ე ბ ი, პატა გონთე ვერ დასწანგ“?

აკაჰმაჲ შალის საქსოვი იარაღია, რო- მელიც წარმოადგენს 5—6 მეტრის სიგრ- ძისა და 1 მეტრი სიგანის ორს, ერთმანე- თისადმი პარალელურ და ცერად დაყუდე- ბულ ძელს. ამ ძელებს თავში და ბოლოში გაყრილი აქვს ბრტყელი ფიქრები, წოდე- ბული ვილებად. ვილებზე დახვეულია ძა- ფი, რომელიც აკაჰმის შემწვობით გაქიმე- ლია. ვილებს ორივე მხარეზე აქვს სოლე- ბი, რომელთა შემწვობით საპირობისდა მიხედვით შესაძლებელია ვილებს აწვედე- წვეა. ქვედა ვილიდან 1/2 არშინით ზევით დამაგრებულია კბილება ორი თითი, რომ- ლებიც იჭერს საშევარს (ნ.). საშევარზე კი წიბოთი (ნ. წიბო) დამაგრებულია შე (ნ.). საშევარი თუ ერთია, მაშინ იქსოვება ცალ- პირაჲ (ნ.), თუ საშევარი ორია, მაშინ იქ- სოვება ორმაველაყი (ნ.).

აკამკება ავადმყოფობისა თუ სიბერის გამო მთაზე, აღმართზე, კიბეზე გაქირვე- ბით ასვლა. „ავადმყოფობისგნიე მეტაყ ნე-

ბა-ნება (ნ.) ა ვ ე კ მ ა კ ი ა ლ მ ი ა ს უ ზ ე ლ “ (ნ. აღმთაყი).

აკუშე თავმოყრილ ნაკვერცხლებს ბევრი ნაცარი დაყარე, რომ ნაკვერცხლები შეინახოს დილამდის: გამოცანაა: „ღამ აკუშეთ, დილას ჰაქეთ“ (დახვეტილი ცეცხლი).

ალავერდ შენთან ვარი ითქმება მართო ქვიფში კი არა, არამდ მაშინაც, როცა პირველი იწვევს მეორეს ამათუმი საქმიანობაში, თამაშში...

ალაზანი საზოგადო სახელია დიდი მღინარისა. „ქალაქს ვიყავი-ღ“ ერთ დიდ ალაზან ვნახნ“.

ალაღაქნ I. დაბალი ხარისხის არაყი; II. ჰკვირი ადამიანი, საქონელი. „თითოთო სადილია არაყ დავლიოთა-ღ“ მემრინასგ ალაღაქნი დავაყოლოთ“; ჩემ კეკყა (ნ.) მეტაქნ ალაღაქნი გ“.

ალაში დროშა, ბაირალი.
— „ქალაქი, სიდ იუტენო?
— ვესტმოს (სოფ.) ვიუტენო, ხარჯუშიგ.
— მემრნ, რაგვეერი ხარჯუ ჰქონდ?
— მეტაქნ კარგაყი, რაყიოდ კარგაყნ ალაღაქნი ჰქონდგ“.

ალაო წმინდა ფქვილი, გაფუჭებული ქუმლისაგან, ფორისაგან, სინესტისაგან. ასეთი ფქვილისაგან ხდიან არაყს; აცხოზენ პურსაც, რომელიც გემოთი ტკბილია.

ალაყოზა თამაშობაა: ერთმანეთის ნახშირით გამურვა. „წუხრინასნ (ნ. წუხრი) იმტენ ვიქალაქეთ, რომი ბერიაყებს ვლგვანდეთ“.

ალაოტელაქნ მცონარე ადამიანი. „ამროა საქმეს გონთ ვერ გაცვეთებს, მეტაქნ ალაოტელაქნი“.

ალატო საფქვილე ქურქელი წისქვილში. „ბიქუტი, ციციდ ქოჯოი-ღ (ნ. ქოჯო) გამოგავედ მეგ ალატნი“.

ალატის ხეა წისქვილის ქვების ასაწვედასაწვეი ხე.

ალელაქნ განმარტოებული ფრინველი, ცხოველი, მცენარე; ვადატ. ობოლი ადამიანი. „ყმი ქალმ აგრ მითხრ, რაყი უნდ ვხქნე, ქმარ ქეოპრებთ მომიკლეს, ერთ

ნბიქ მუჭანდ, ისიც მომიკთედ, მახლ ალელაქნი დავალოთ“.

ალთო პირშეუქრავი, თხელი ყინული. „გარის, ფირის ქალაშიგ (ადგ.) ალთოს დეჭარიღ“. „ალთო შევანჩქერი (ნ. შენჩქრევა) წყალისი“...

ალი ცეცხლის ბოლისაგან მიღებული მური.

ალმათისას სწრაფად. „კოტალემ მეგრ, დნწყუტი: უჩინაყ (ნ.) დამე იყოთ, მაგარამ ალატითთას წავდიოდეთაჲ ტყეშიაჲ“; „წულად (ნ.) მაქ იუტი კოტალემ, ალატითთას ციქ დნცბადგ“.

ალუდაური (Ribes orientale) მთის ხილია, იზრდება ბუჩქნისებურად, ისხამს წითელ ნაყოფს მტევნებად, იქმება.

ალუდ I. ადგილობრივად გამოხდილი ლული; II. გარდაცვალებულთან დაკავშირებით გაწეული ხარჯი. „მეტაქნ კარგაყი ალუდ მოვხარში, მოდიღ, არ გინდაჲ? მაზეგ ალუდ მაქთისა-ღ“ კახეთ ვერ წივალი“.

ალუდის საფუარი სალუდე მარანი, სადაც თავდახურულ დიდ კასრებში მოხარშული ლული დგას. ქორწილისა თუ ხარჯის დაწყებადმდის საპატიო სტუმარს პირველად საფუარში მიიპატიებენ და გაუმასპინძლებიან. „მაკრატო (ბაგრატი), წიყვან სტუმარ საფუარში გ“.

ალლო ზნე. ანლაზაა: „წარი ვარსთან დნცბი-ღ“ ალლოს ცრცლებსაჲთ“.

ალუა, მრ. ალუაყები ჩონგურისა თუ ფანდურის სიმები. „გოგალნ (სახ.), მე მაგ ცხტარს რა დაკლავ, ალუაყებშილ// ალუაყებოდ გაცაკეთიღ“.

ალხაჯი მებატენის (ნ. მებატენე) დროებითი ბინა: ერთ ადგილზე მებატენე დაასობს ჩხას (ნ. ჩხაბ), რომელზედაც ჩამოჰკიდებს ნაბადს, ქვაბს, გულდას; ამ უკანასკნელში აქვს ქუმელი, კალტი (ნ.), ხორცი, საზოგადოდ ჯირა (ნ.). „ბიქუტი, ალხაჯი სიდ წიციღგ“.

ამად-ამადაყი ამაღამ კაცთან, ადგილთან, მთასთან „...კაცმ უთხრ დიაცეს: ამად-ამადაყი ეშმიკისად იარ“.

ამაყოზაჲ ამასობაში. „ამაყოზაბი-ში გ მზემ მაღლ ამნწყიგ“.

ამიჯნინვაჟი ნ. ამიზენიერ.

ამიჯნინერ ამის გამო.

— ბიკეტი, ამიზენიციე ჩამოხველი?

— ჰო, ამიზენიციე ჩამოვედგა.

ამირიკაქერ ნარმა. „ქაზინათმ გრესწორ ლურჯ ამირიკაჯი სარტყელი“.

ამოლადერ ნელი, მძიმე ხასიათის აღამიანი. „სალიკ (სალომე) კარგაქერ ქალი, მაგრაამე მეტაჯ ამიოლადეი“.

ამოლ-ამოლადეი ნელ-ნელა, ნება-ნება. „ხვედეგი მიდიოდ ბალახის ქამით ამიოლადეი“.

ამოლდებამ ამოლდებამ სითხისა ქურკლიდან. „ქერთ ტარკოშაქი (ნ.) ამიოზდევი კოლითაქი, ციე ალუდერ კარგაქი“.

ამოთრამ ამოლდებამ სავნისა ქურკლიდან; ამოვლებამ სავნისა სითხეში. „როცაიცილდრად წუტი-მწუტიეს (ნ.) ყუელიანი, ვადავეციდ მამას: ბატალი ყურძენ ამიოვთაროთაქი, მეტაქერ მინდაქი“. „კახოს თინამ მწყვად მანდილი-დ ამიშქთარი ერბოშიგა“.

ამოთქლეფამ თქლეფით ამოქმა. „ქალაქი, რაქელი ღორმუტელაქი სამოხ (სამსონ), ეს ქეტიბ თავად (ნ.) ამიოთქლიფეგა“.

ამოიხეტი ამოსვლისას, დაბრუნებისას. „ქალ თურქი (ნ.) სეის ჩალებას მუშაობსა-დ ამიოიხეტიქი თითო წყვილ ფეჭებს (ნ.) ხქსოვს“.

ამომტყევრამ ამოხვევით კერვა. „ზალ//ზალი, ეს საკალტე ჩანთამ (ნ.) დახეულა-დ ამიომხტივერიგა“.

ამოსადებელაქერ სითხის ამოსალები მომცრო ტოლჩა. „კოლითამ ალუდ ამოზდევი-დ მინდ ამოსადებელაქითა“.

ამოსაზიდი ხეი ნ. ალატის ხეი.

ამოლდებული ამოქრილი; ნ. გვერდზე გამოკაფული.

ამოყმეწილერ მეტი ლაპარაკისა თუ ყვირილისაგან ან სიმღერისაგან ყელგამშრალი. „მეტაჯ ამიოყმეწილ ვარი-დ რაქელი აღუდერ მინდა“.

ამოშქმამ ამოძრობამ. „ნაშინამ ამეცაშქვი სიხერშიცით მახათა“.

ამოქდომამ ამოკვლა მთვარისა, შხისა.

„მზე ჩაქდა, მთვარე ამიოქდა, ჯერ არ მიქამაქი უამაქი“...
ამოქსნამ ამოხვევამ ნართისა. „ნინ (ნი-ნო), ეს დულუქაქი (ნ.) გარ უნდა ამიოქსნამა“?

ამხვევამ აესებამ ქურკლისა სითხით, მარკელულით. „მე აწ ალარამ მინდ, მრე-ბოლიდ მასინდელამ-დ ამისეტი ყანწი“.

ამტენი ამდენი. „მეკობრებთ (ნ. მეკობრაი) ერთმანერთშიე ვეტიქი, რომეტი ღმერთს არ ვაწყინოთაქი ამტენ ხალხის კოცაიტი“. ამქუმელერ ბებია ქალი, ბავშვის ამყვანი, მომლოცინებელი. „ნანელამ ჩემ ბაღლის ამქუმელიგა“.

ანამ, —ანანამ ან კი ან არა, ალბათ. „თებრომ მითხრ ზეგმზეგაქებს (ნ.) ვაფაობ (ნ.) ანამ წვალიო-დ ანამ ვერაუ“. ნ. აქსამ.

ანლაზაქი ამბავი. „ეს ანდაზაქი თუშეთის ცხოვრებიდან“.

ანდრეჯერ ანდერძი. „ჩქენ კიმოთელ შოილეს ანდრეხ უნდა გწყწირაქი“ (ნ. ვაწირაქი).

ანდრეჯეს აგებამ ვადატ. მოკვლა. „ეფილომ ისთაქ ოჯერ კაცი, რომერ ცოციბ ბიქს ანდრეხს წეგებესა“.

ანიბარაქულ სხვისი იმედით. „ცხტით ანიბარაქულე დარ უნდა დარშქ კაცი“.

ანჯახი ნ. კამპი.

აოქრებამ აოხრებამ, აკლებამ. აქედან: აოხრებული, აკლებული. „აბაბამ, რა უდერაქ ამიოქრებულ თუშეთა“.

ამავერ ნ. აპაური.

ამაურერ აპეური. „სუ მავალ ქარს მეგამაპურ გამშქკარიგა“.

ამელაცია ნ. ყიტაქერ ნაწლევი.

ამყი (Heracleum villosum) მთის მყენარე, აქეს ბრტყელი დაკბილული ფოთლები, დაბალი იზრდება. მისი ღერო კანის გაცლის შემდეგ იქმება.

აფერებამ აფერებამ. „მალედაქვეერ გარმონი აქამურდ, აქე რა სათამაშოამ“.

არადაქი არაო რა.. „ერთხენ თურქ შამქ ერეკლეს შემყუტვალ: ერთ მოქიდავე მყავისაქი, თუ ამის ფანდს გამრწყვანაქი, ვაქილოთაქი, თუ არადაქი—შემოგესევიტი“.

1 ლათინური სახელწოდებებისათვის გამოყენებულია ა. მყაშვილის ბოტანიკური ლექსიკონი, გამოცემული 1949.

არაშე არადანი მე. თამაშის დაწყების წინ მოთამაშეების მიერ არჩეული ორი პირის მიერ ამხანაგების ორ მოწინააღმდეგე ბანაკად გასაყოფი თქმები:

—არჩევანი მე.
—არამე“.

საინტერესოა, რომ ეს თქმები თამაშის დროს ძველადაც იხმარებოდა (იხილეთ სიღამონიძის წერილი: რას მოგვი-თხრობს „ეინმე მესხის“ ჩანაწერები, გაზ. „ლელო“, № 72, 11 აპრილი 1964 წ.).

არასი არსად. „წუაყებ/წუაუბ (ნ. წუა-ყები) იმაშივე არასი ყოფილიყო“.

არახით არსიდან. „არასით ღრუ-ბელ გარ მოდიოდ“.

არაფერთაა არაფერი? „ბაწარ არა-ფერთაა?“

არაყიჯნივ დაჭრილი არაყით დამთ-ვრალი. „მკარატო, დაჯედილ, არაყის-გნივ დაჭრილ ხარი“.

არაყი დაყრაა არაყის გამოსახდელი მასალის—სარაყის (ნ.), ფორის (ნ.) წყალ-ში არევა, რომ დადუღდეს და არაყი გა-მოიხადოს.

არაყის მოწურვაა არაყის გამოსხა-ვა. „ზეგმზეგაყებს არაყის მოწურვაა მინდ“.

აროლიზ არასოდეს, არასდროს. „მთა-შივე მასთაყ ამბავ აროდისი გარ ყო-ფილ“.

არომებს ატარებს, არონინებს. „ერთ თაემოწონებულ ლეკს იორდა შავრაყ ცხენ (ნ.) ხყენიყუტ, სოფლის თავ თურზ ხან არომებს ად“ ხან აქენაყებს“ (ნ.)

აროს ნ. აროდისი.

არტახაყი 1. არტაშანი; 2. დაგრებილი წნელით შეერთებული კონკილასებური ორი ჯოხი, რომელსაც უჭერენ ლუდიან ხაკს (ნ.) გასაწურავად. „ბაბოჟ, მამ ბიქს ჯელის ძვალ გწეცყადა-დ არტახაყი გწეცყეთი“; „რაქლო (რაქდენ), ვრილ მემამ ხაკს არტახაყი მწეცყი“.

არქუმაა ხელში აყენა მხოლოდ ბავშვი-სა. „ბაბლ მეტაყი ტირისა-დ“ ჯელშიგალ ციცი ორქუტი“.

არჩივაყი ნ. ბაღლის არჩივაყი.

არწმინდა ქალის მშობიარობის პე-რიოდი.

არჯობალქ უეარგისი, უხარისხო; ნ. ირჯობალ თივაა

არჯობალ თივაა დაბალი ხარისხის თივა.

„არ ქამ მეს არჯობალ თივაა“.

ასამზღები „პეტლები“, ანჯამები. „მე მაგ კარებს ეგელ ასამზღებ დწყ-კარი“.

ასაყოფა ლუდის ასაფუებელი დედა-ქალაქი, ნახელ, ცუმა ასაყოფა მალ გარ ციცილოაქ“

ასაშენებელაყი ასაშენებელი. „ალონ-შივე უნდა წაიდ, სახლ მატქის ასაშე-ნებეღაყი“.

ასაქლომაყი ასახტომი, ასასველი.

ასთაყი ასეთი. „ასთაყ ამბავ გარ გამიგოვ“.

ასრი-დ' ახრ ასე და ასე; ნ. პასრი-დ' პასრ.

ასტაბახტაყი დანისწერაობის (ნ.) მე-თორმეტე სახეა: მოთამაშეს დანა უჭირავს წვერით. ტარის მიწაზე დარტყმით და თა-ვის მარჯვნივ მობრუნებით თქმაზე—ასტა, ტარის მიწაზე დარტყმით და თავის მარჯ-ვნივ მობრუნებით თქმაზე—ბასტა. სწრაფი და მოკლე სრალით დანა პაერში უნდა გადატარილდეს და წვერით მიწაში ჩა-ერქოს.

ასტაშენ პატარა ნაქერი რკინისა, გა-მოყენებული ქვაბსა თუ გობზე დაკრული ცომის ასაფუებად. „გერმან, ეგელ ასტა-შენი მომბიანი, მამ ქტაბს მოფუხვაყ“,

ასტაშენ ცული მოგრძო და პირფართო ცული.

ასსლექტა ოთხი-ხუთი დღის ბატენის ლამაზობით დედისაგან გამოცალკეება.

ასხმა ადამიანის აყენა, საქონელის აღე-ნა ბარიდან მთაში. „ზეგ თუ ცხენ მექნებ, ბაღლებ ჯუნდ ავასხ მთაშიგ“.

ატაყაშიგ წასვლაა ბავშვის ენაზე სხვაგან წასვლა. „მოდელ, ნანელო, ატა-ყაშიგ გარ ვინდ წასვლაა?“

ატევაა აშევაა დაბმული ცხოველისა.

ატინებმაა ატირება. „შენ ატირე-ბაა გარევერ მასონს“.

ატისტატი მოწმობა. „ატისტატი მა-

ქმ, ციყმას წყეტან, იმაშივ მომცემენ პენ-
ციას.

• ატრაწაცებს მუცელში გახსნილია,
თხლად ვადის, მავ, ძროხა. გამოცანაა:
„ჩვენ ფურ ბავა-ბავა ატრაწაცებს“
(საყერი).

აუგის დადებამ ძვირის თქმა, შერცხ-
ვენა.

„ნადირი მონადირესა
მუდამ არ ებედებაო,
დღეს თუ ვერ მოხვალა, ხელ მოხ-
კლავს.

აუგ არ დაედებაო...

აფეხ მწვანე ფერი. „მეს კაბამ მეტაც
აფეხი-ღ' ხარ ვამ“ (ნ.).

• აფეხხოვებამ დაკლული საქონელისა
თუ ფრინველის აქნა, ასო-ასოდ დაქრა.

აფცარი ოფიცერი. „მეს თოლი აფი-
ცარ მარქე“.

აჯათ აქეთ. „ბიკებთ უძახს დიხაცებს:
აქათ არ მოზდითაჲ“?

აჯათ-იქით აქეთ-იქით. გამოცანაა: „აჯათ-
იქით გადაუზღევი, უქაქინთა ამოვზღევი“
(ცხენის საკაზმი).

აქეცვამ კანის აძრობა, აცლა, აფცქენა
ადამიანის სხეულზე, ხეზე. აგუშ ტყეშივ ვო-
ყქინთა-ღ' ყრთ არყის ხეს მთელაყვი
ქერქ ავხქეცეთ.

აქვიხალა? აქესლა? „თავ აქვისალა,
იმტენ თავ, რო ჯავერ ამიყყაროს მტრი-
საჲ“.

აქვიტი ნორჩი ახლადმობიბინებულ
ბალახი. აყციქ ნაბინაყარზედ (ნ. ნაწილა-
რი) ისთაყრ აქვიტი ბალახ ამოყრილ
რომინ“...

აქთაცები// აქთაცები ასეთები, ამნაი-
რები. „აფეგან აქთაცები, ბეჩაჲ, მავა-
თამჩ რაც დადვენა ყუნდ“.

აჭითამ აქედან. აჭირჩიავის (ნ.) შვიდო-
ბიანად ვაბრუნდ აქითაჲ, თუარემ მე
ვოც შენი“... აქითაცო—აქედანაც. „აქი-
თაიც წინცლეს მეკარებთ ერბოჲ.

აქის/აქიხ აქეთ. „დღიროგე ქუმელაურ-
თის (სოფ.) აქისჩ წისქვილებსთან ჩამო-
სკლიყქინეს“.

აქისაქრ აქეთენ. „ბალღებ აქისაქრ
დასითა-ღ' კამამ კამონ“.

აქიხაყეცად აქეთენაც. „აქისაქე-
ცად მწელეთ არაყი“.

აქისემ ეგებოს, ვინიცობაა. „ბაქოს
(სახ.) ერთ დიდ ეაც ხყვანიყუ, იმისად
ესიბ, აქისემ გამობრუნდოსაჲ, ცხტარიც
ციყიმას გამოხყებოლაჲ“.

აქშირინებულჩ დალაღვისაგან სუნთქვა-
გახშირებული ადამიანი, ცხოველი. „ძალ-
ღებამ დნყყეს აქშირინებულ იყრი-
სი-ღ' ყელის ვაწყევი-ღ' გამოწყეჲ“.

აღარამ აღარაფერი. „სცენ ვიყიდ, აი-
სე-ღ ჩისი აღარაჲ შემაწყუნებს“.

აღარხი აღარხად. „ივანემ აღარხი
ყოფილიყუ“.

აღბაღეხ მოუხერხებელი, ულაზათო.
„აბიქუ, აღბაღეხ ხარი, რაცვეერჩ ვერ
იცი თოფის სრეჲჲ“.

აღელღებამ აღელღებამ. „მთის სილამა-
ზემ აღელღებამ იცის“.

„ამიღელღებამ გუნებამ
მთების ნახეთამ, ტიალი“...

აღმ (ზნისართი) აღმა.

აღმართის შეყიდღებამ აღმართზე ასეღა.
„შუა დღე იყუ, რო როსტომის აღ-
მართს შეეეკიდი“.

აღმიყვი აღმართი. „მელთაყლაჲ (მთა)
მეტაც აღმი აყვი“.

აღმოყღომა ამისეღა. „მზე ჩაყდა, მთე-
რე აღმოყღა“...

აღრ აღარ. „ხან ენაზედ ვიყმინდიოთ,
ხან თითზედ, რო აღრ დაგვიყინებიყუ“.

აყალო მოუსაელიანი მიწა. „აყალოს
ჩად ხნაჲ, მანდ არაყციყ ხარ მოყვ“.

აყარჩ, მრ. აყრები I. ოთხკუთხად და-
წყობილი შუმა. II. დიდი ცეცხლი. „შეშობ
ვიყქინთა-ღ აყრებ დავღვიოთ“. „ქალაჲ,
ციცხლიმც მოგეღებ აყარი“.

აყრა ნ. აყრა ბინისა.

აყრა ბინისა ბინის (ნ. ბინა) აღებამ
სხვაგან ვადასატანად, რაც გამოწყეუღია
ცხერის ძოვების ადგილონაცკეღობით.
„ავხყარეთ ბინაი-ღ' ცხუაქრ წავი-
ღეთ“.

აშლიტოლჩ უგულოდ ვაბრდილი მცუ-
ნარი. „წელს მეტაც აშლიტოლ სვიღე-
ბიგ“ (ნ. სვილა).

• აშურაყნ ქუმელნარევი ღო.

„პირშიგ ასხმოღენ ა შ უ რ ა ც ს
ყელშიამც ექინძებისა“...

↳ არო ცხენისადმი შეძახილი: ა ჩ უ! „ცხე-
ნო ა ჩო, თუშურაჲ!

აჩქამებაჲ ახმურება,

„ა ჩ ქ ა მ დ რ, საპურის მთაჲ,
თუშეთ მიმავალ მგზაურითა...“

აცოცოვეზაჲ მისუბუქად, მჩატელ აწევა
სიმძიმისა. „ეურომ ორ ტვირობა შეზაჲ
წ ც ც ი ვ ც ი ვ“.

აცურაყნ ბავშვის ღუნღულუმბი. „ბა-
ლუ, ა ც უ რ ა ც ი ჩნყხური“.

აწვადებაჲ დაბლიდან მალლა აწოდება
რამე საგნისა. „ზალოჲ, ჯეგელ დულუ-
კაჲ თეოს ცაქაწვიად რ“.

აქანჭახებაჲ ატალახება, ალაფება საღ-
გომისა. „საქორუეს ა ქ ა ნ კ ა ხ ე ბ ა ც არ
კამ“. აქედან: აქანჭახებულო. „ჩუენ საზრო-
ხე ბაიჲ მეტაყ ა ქ ა ნ კ ა ხ ე ბ უ ლ ი გ“.

აქე ნ. გარეთა მახეჲ.

↳ აქენაყებს აქენებს. „მეკობრის ბელად
ცხენს თურნ ხან ა ქ ე ნ ა ც ე ბ ს, ხან არო-
მებს“.

აქიბაქიყაყნ დავიდარაბა, ორომტრია-
ლი. „აღამოჲ მოიღა-ღ' ერთ ა ქ ი ბ ა ქ ი -
ა ც ი ასტეხ“.

აქკანტაყნ (Vicia variabilis) ფერად-
ყვავილიანი მთის ბალახია, საქონელი ჰამს.
„ყიყიმ რუშიგ (ნ. რუვი) მეტაყ კარგ
ა ქ კ ა ნ ტ ა ც ი ამოსულ“.

აქკავეზაჲ. 1. მომღურავეისათვის ხმის
გაცემა, დალაპარაკება; 2. ამა თუ იმ მოქმე-
დების ჩადენის დროს ვითომც ეშმაკის
საწინააღმდეგო გამომხაურება, რაც ცუდის
მომასწავებელია. „გულშინასნ თეოს ა ე -
ქ კ ვ ა ვ დ ი“. „ჯარამა რომ გნყგუ ღიყა-
ცის ძახილი, თქუეს: აქის ნულარ წავალ-
თაჲ, ეშმაკ ა გ ვ ქ კ ვ ა ვ დ ა ჲ“.

ახალ ზალოჲ პატარძალი. „გიჩაღე,
ჲეგ არჩილოანთი ა ხ ა ლ ზ ა ლ ო ჲ გონთა
ხყავაჲ“

↳ ახალოღარ ახალუხი.

„წვიმა წვიმს და ნამი არა
ა ხ ა ლ ო ლ შ ი გ გამიარა“...

ახალუხაღნჩ ახალგაზრდები. „ჩუენ
ა ხ ა ლ უ ხ ა ლ ნ ი რ ა იქნეს“.

↳ ახეული ცხვრის სერი: ყურის წვერთ
გაქირილი შუაზე.

ახლ 1. ახლა, 2. ახალი. „ახლ წავიდეთ
ხილობ“; „მე ახლ მეწი-ბეოლე ვარი, ჯერ
მჭრებზედ ტყერ ცარ დამდები“.

ახლამჩ ნეტავეი ახლა. „ახლამჩ რაიღ
ვექეთ“; ნ. ახლ.

ახლოყც ახლოს. „მე ჯაქ ფოთლებშიგ
დავიმალბეთ, სუროს (ნ.) კარების ა ხ -
ლ ო ა ც ს ა ჲ“.

აჯბუკაჲ ნ. აჯებუქეჲ.

აჯღოაჲ ასეღა. „ა ქ ე დ მალღ, — უთხრ
ხევედემ კახს.“

აჯებუქეჲ ზღაზენით. ზანტად მოსია-
რულე ადამიანი. „რაყოღო, რა აჯებუქეჲ
ღლაქავ (ნ. ლაქვა), გონთ გრყარ“.

აჯვეზაჲჲ აღდგომა. „აჯვესებას იმტენ
კვერცხებ ცუნღ დავაგროვ, რომჩ“...

აჯია/აჯიყან გამბული ქეიფი ოჯახისდან
ოჯახში გადასვლით. „გუშის წინ სუ ა ქ ი ა -
შ ი გ დავდიოდი-ღ მეტაყ ამოყმეწილ (ნ.)
ვარი“.

აჯრუქაყნ კლდე-ღორღი ძნელად გასა-
ვლელი. აჯრუქაყიან გზაჲ კლდე-ღორღი-
ანი, ვიწრო გზა. „ხანთხან (ნ.) მეტაყნ მო-
მინღებ ა ქ რ უ ქ ა ც ი ა ნ გ ზ ა ჲ“.

აჯჩაჯუნაყნ ნ. აჯრუქაყიან გზაჲ. „მეგ
ლეგთოყის გზაჲ მეტაყ აჯჩაჯუნაყი“.

↳ აჯირღაყნ უღაყი, „აკაუჭაყს კარგ
ა ჯ ი რ ო ა ც ხყავის“.

აჯოყრებაჲ თიბეას დროგადაცილება,
დაბერება სათივე ბალახისა; აქედან: ა ჯ ო -
ყ რ ე ბ უ ლ ი — თიბეას დროგადაცილებუ-
ლი, დაბერებული სათივე ბალახი. „გულში-
ნანს ა ჯ ო ყ რ ე ბ უ ლ თივაჲ მოვეღლი“.

აენამ//ანამ ალბათ. „თუ ცხენ მექნებ
ხეაღნ ა ც ნ ა მ // ა ნ ა მ წავალი კახეთ“.

აენს//ას არის. „სოფელ ჯვარბოსლის
წინ, ალაზნის პირზედ ა ც ს ერთ მილიონა-
ცი (ნ.) აგებულ“.

ბაბო/ბაბოა ბაბუა, პაპა. „ბაბო ს კელებ აცხრუებდ“ (ნ. ცხრო).

✓ **ბაღღებ**ნ ცხერის ხანგრძლივად ნადვომ ადგილზე ამოსული ატეხილი ბალახეულობა. „წუხბრ მივდიოდი-დ“ ნიკუანთ სახლის ბლოზზედ ბაღღებ შიგ ჩავარდნ“.

ბაღღის არჩევამ ბაღღას, სასურველი თანატოლის არჩევა: მომალლო ადგილზე ჩამწკრივდებიან გასათხოვი ქალები, რომელთაგან ქორწილიდან უკან დასაბრუნებლად ამხედრებულ მყარები ირჩევენ საცოლოებს. მაყარი მასპინძლისაგან მოითხოვს თათლ ან შაქარარეგ არაყს ყანწით. როცა მიუტანენ, მას მიაწოდებს არჩეულს. ეს უკანასკნელი ცოტათი მოსვამს და ყანწს დაუბრუნებს მიმწოდებელს. ყმაწვილი დალოცავს არჩეულს და ყანწს დაცლის. ხშირად ასეთი ხუმრობა მართლდება.

ბაჯაღაცნ მოვერცხლილი, ვერცხლით მოქედლი დამბაჩა. „ბაბო ეფროს ისთაც ბაჯალა ცი აქვის, რომელ...“

✓ **ბაჯუნა**ცნ 1. ხის პატარა თასი, რომელიც ეწევა კიჰის მაგიერობას. გამოყენებულია უფრო მეცხვარეობაში, მგზავრობაში. 2. შეკამანდის ჯამი. „სამცორნოს (მთა) წვერზედ რომ ავედი, ციციქ თითოთო (ნ.) შესანდობარი დავლიეთ ბაჯუნა ცი თ“. „ქალაქი, მაგალ ბაღღს ბაჯუნა შიგ პატაყი ქამაჯ ჩუცღდეგ“.

ბათალო (Hedera) ხედა მცენარეა, რომლის ფოთლებს ხარზავენ. მიღებულ სითხეს ურევენ ძალას და ხმარობენ საღებავად. „გუშ ბათალოზედ ვიყავი-დ, მოიდ კერთ ხუნჯირის თიპარ“.

ბაკან, მრ. ბაკნები ქვაბი. „მაქალათები (ნ.) იტყვიან ცხეცილიეთაჲ ფაფიან ბაკნებო-დ“ წავიდეთაჲ“.

✓ **ბაკა**ცნ (კნ.) ბატკანი. „საბუაყანთ ცხუარს ლამაზ ბაკაყა გუცხინებუ“.

✓ **ბაღღან** თხის ბეწვი, რომლისგან გრეხენ საბლებს (ნ. საბელი), ქსოვენ ხაკებს (ნ. ხაკი); საბლებს კაცები გრეხენ და წნავენ, ხაკებს კი ქალები ქსოვენ.

ბაღღა (Malva silvestris) გარეუ-

ლი ბალახია, ხმარობენ საწებაში (ნ. საწე-ბაყი) მხალად.

ბაღღიში მქედლის იარაღი; ბრტყელი და გახვრეტელი რკინა, რომელსაც ქვეშ უღებენ გასახვრეტ რკინას.

ბაღღუშნ აივანი. „მწუხბრინანს შევედი თ კერთ ბაღღუშ ი ა ე შ ი ა ნ სახლის კართანაშეგ“ (ნ. კართანაშეგ).

✓ **ბაღღის** გაზღვამ თხის ბეწვის დართეა. „კვირიონ, დღესად მიშველიდი ბაღღისი გაზღვესაგ“.

ბაღღა ჩიტის დასაქერი ძუის მახე. „გუშის წინ მიხომ ბაღღოთ ი ჩიტ დიწყკირ“.

✓ **ბაღღა**შინ ლებინების დროს ამოყოლილი კუქის წვენი. „ჩიტოს სიმთვრალისგნივ უღერაყ (ნ.) ბაღღამ აღები“.

ბაღღმის ბალახი (Euphorbia) იცის კლდეებში, ფიჭვის ახალი წიწვის მაგვარია. მას კრეფენ და რძეში დიდხანს ხარშავენ, სახელდობრ: ერთი ხელადა უნდა დადგეს ერთი კიჰა, შემდეგ წურავენ და სეამენ ციების წინააღმდეგ.

ბაღღი ძველმანი, ჩვარი. „მეგელ ბაღღი შემწყლი-დ“ მამ ბაღღსად ქვეშ დუცგან“.

ბაღღურაყი ზარმაცი, ზანტი ადამიანი. „ქალაქი, რა ბაღღურაყს ა ვით ღვდიხარი, მანად მესი გუცკეთე-დ მანად ცუცი-სიგ“.

ბაღღედაყი მიწის ბრტყელი სახურავი სახლისა, ბანი. „ყოტალე, ანტუანთ ბაღღედაზედ ჩუქ ქალ ზისა-დ“ ციციმასად დუცქაში“.

ბაღღედაყიან ბანიანი. „ესტოს ბაღღედაყი ან წისქვილ აქვის“.

ბაღღი მიწიატაკი სახლში.

ბაღღელიან ბაღღეცლიანი. „ყოღ გავგორდ, ფქვილ გამწყარად თანაჲ შიგი-თაჲ კერთ რაყმ ბაღღული ან გამოხტიარდ“.

ბარაქაღაყი უანგარიშოდ, უთავბოლოდ გამცემი ქონებისა. „ცხუად ბარაქაღაყი ირ უნდ იყუ კაცი“.

ბარაქის დაღვენებამ გულუხვად მიცემა. „გარისო, რაყგვერი ცუტუხაყი (ნ.) მო-

გაქუთ, ცოტმატაყი (ჩ.) ბარაქაყ დნყ-
დევნიგა.

ბარგ-მანდი ბარგი-ბარხანა.

„ლიკლოშიგ (სოფ.) დილო მოილა
მკრეფელი ბარგ-ბანდისაო“.

ბარგის კეხი საბარგო კეხი. „ორათუ,
ბარგის კეხ მომეცი, არ გაქვამ?“

ბარგობ წასვლაყი ცხენითა თუ სხვა
გამწევი ძალით ჭირაზე თუ დახმარების
სახით სხვისთვის ბარგის გადაზიდვა, წა-
ლება შორს მანძილზე. „ჩაზე ბიჭი ბარ-
გობ წავეილ კახეთ“.

ბარღანაყი, მრ. ბარღანაყები სამატყლე
დიდი ტომარა. „მატყლის ბარღანაყე-
ბი სამსვიაყი შაქტის“.

● ბარი საქონლის ნაწლაყებს და ფილტ-
ვებს ღაქრიან სიგარებზე და ერთად და-
წინაყი, მერე ჩაყრიან ადუღებულ წყალში
და მოკამძაყენ (ნ. მოკამძლაყი); ცოტა ხნის
შემდეგ ამოიღებენ, დაამარილებენ, გააშ-
რობენ მზეზე და საზამთროდ ინახაყენ.

ბარიახი ბაირალი, დროშა. „ციხეშიგ
ყერთ ბებერ ყოფილიყუ. ყიყის ასრულიყუ
ციხის ჩარდალშიგ (ნ. ჩარდალი) ეთქუ:
აქაყ. ყერთ წითელ ბარიახ აქვისაყ,
ისტაყ ლეკ ჩამოიდაყ“.

ბარიელი ნ. ბარიახი.

ბარიეხი ნ. ბარიახი.

უჯოყან ახატელებსა
„საყმონი ხალითისაო,
ბარიეხ ხალითელების
თუშთ ბატონს მიხჷონდისაო...“

ბარის ყოლი მოყვი (*Vaccinium myr-
tillus*) არჩევენ ყოლს ბარისას და მთისას.
ბარის ყოლს მარტელები წყრილი აქეს და
უფრო მაღალზე იზრდება, ვიდრე მთის ყო-
ლი. „ნინ, მაქალ მოდი, ყოლ არ გინდაყ?“

ბარობა ნ. ბარობისი.

ბარობისი ბარში ჩასვლის დრო. „ბა-
ბო, დახლან ბარობისი დროი-დ“ არ
წყაიდეთაყ“

ბარსკელაჲ ფეხებაყევით პირალმა და-
ყემა, მოურიდებლად ჯდომა, ჯანსაყუთრე-
ბით ჭალისა. „ამ თინამ რაყგვერითაყი
ბარსკელაჲ ჯდომა იცის“; აყედან
დაბარსკელული მოურიდებლად მეჯდომი.

„რა დაბარსკელ ზიხარი, არ
გცხენისაყ?“

ბარძიმაყნ ფეხიანი ხის სასმისი, რომ-
ლითაყ ლუღს სვაყენ.

ბარძიმი ვერცხლის თასი, რომელშიც
დეკანოზი (ნ.) ასხამს ადგილობრივი მლო-
კველების ზედაშეებიდან (ნ. ზედაშე). ცოტ
ცუკის და საერთოდ დაილოცება. ამის
შემდეგ დეკანოზი ლოყავს სტუმრების ზე-
დაშეებს.

„ბარჯლაყი ცხერის გრძელბეყვიანი
ტყავის ჭული. „მაქისაყნ რრ კაცებ მოდო-
დეს ბარჯლაყ ჭულებით, არ გინ-
ხაყაყ“

ბასტა-ბასტა გავსლაჲ ადამიანების,
ცხოველებისა თუ ფრინველების ვიწრო
ადგილში მიყრათ გავსლა, ჭყათა, ხილთა
ყვენა. „ისენ ბასტა-ბასტა მოდო-
დეს“.

ბატაობაყი საბაყვეო თამაშობაა—ბა-
ტობანა.

„ბატკანაყი ნ. ბატკანი.“

„ნანლო, შენი ბატკანი სად არის?
—ჩემ ბატკანაყი წაყიდ ბალახზე-
და“.

„ბატკნის დარჩევაი-დ“ ჭოყბაჲ დაახ-
ლოებთ მოგებიდის საბი თვის შემდეგ
დედა ცხერისაყან ბატკნის მოცილება და
ცალყე ჭოყვები.

„ბატკნის შექულიბაჲ დედის მიერ თავი-
სი ბატკნის შექულიბა იმ მიზეყით, რომ
ბატკანი ზშირად განაყალსა და შირდში
ამოისყრება და ცული სუნი უღის.“

ბატონაყი ბატონი.

ბატონ ჩიხიყაყი ბოლოყეცხლა, შაშვის
ოღენა, ნაყრისყერი ჩიტი. იცის გალობა
მოყლე-მოყლე ჰანგებად: „რაცს იხედებ ჩი-
ჩიკაყ. ცალაყაყის თაყლითაყ“.

„ბატრაჲ ცხოველის ტყჩი, უფრო
ცხენის ჩიჩერი; გადატ. ითყქემა ადა-
მიანზე. „რა ცხენსაყით ბატრაჲ ჩა-
მოგიდოყ“.

ბაყიყი ნ. ალბადეჲ.

ბაყილაყი ნორჩი, სუსტი მყენარე;
იტყვიან ადამიანზედაყ: „მარე, რაყგვერთ
ბაყილაყი ცყიყის ბიჭ“.

ბაყლი ჩირჷი, ბალღამი; კუყუყი, მური;

v ბეჭი ხის მოკლე და კბილებიანი საქსოვი იარაღი, რომლითაც წარმოებს ქსლის ჩაბეჭვა, დატყენა.

ბეჭვნეა ეკლესიისთან შემოღობილი პატარა მოედანი. საეკლესიო დღესასწაულების დროს, რომლებსაც ათინავენებს უწოდებდნენ, მამაკაცები თავს იყრიდნენ ბეჭვნეში სალოცავად. ბოლო ხანებში მამაკაცები თავისუფალ დროს საზოგადოდ ბეჭვნეში ატარებენ. „ერთხენაყი დღეობაა ყოფილიყო მაქ, ბეჭვნესა...“

ბი ბიკო. „სი წახულო, ბი...“

ბიზინოა ზანტი, მცონარე ადამიანი, „აბაბაჲ, აბაბაჲ, რაყვეერი ბიზინოა ხარი“.

ბიკაჲ ობი. „მართო, რაყვეერი ბიკაჲ გასჩენი გამ პურს, ხხალ ყარ გაქვაჲ?“

ბიკი ნ. ბიკაჲ.

ბილიკაყი ბილიკი.

v ბინაჲ, მრ. ბინები ცხერის ფარასთან დაკავშირებული დროებითი ნაღამობა მთაში. ეს შენობა ადგილმონაცვლეა ცხერის ძოვებასთან დაკავშირებით. ის ადვილად გადააქვთ ერთი ადგილიდან მეორეზე. „ცხუას წელ დოქუს (სოფ.) თავშიგ მექნებ ბინა“; გზად მიმავალი ცხერის ფარა და მისთან დაკავშირებული მეცხვარეები თავიანთი ბარგითა და ძაღლებით. „ზეისკითა კიდენ ცხუა ბინე ბ მოდიოდ ციყიმ დროს ცხუა-ცხუა კოლექტივისაჲ“.

ბინის გამოცილებმა თბილ ამინდში ახლადმოგებული ცხერის ბატკნიანად მინდვრად გამოშვება.

ბინის ხატები ცალკეული ბინის, ოჯახის სალოცავი ხატო.

ბირკაყნ ბურჭისებური მცენარეა, ისხამს წვრილკბილება ნაყოფს, რომელიც განმობის შემდეგ ადვილად ეყვრის ქსოვილს. ხმარობენ ცოცხად.

ბირმაჲ ნ. ბირმაჲ.

ბიტლარაყოზაჲ რამე ნიეთის ხელში თამაში. „გუშინასნ მიაც გნახი შორით გახედულად, ციყიმას რას აბიტლარაყე ბდი ჰელშიგ“.

ბიძაყის ქალო ოჯახის წევრის გამო-

სახმობი ძახილი (მღრ. მასპინძელო || მანძელო).

ბიძა-მისწულნი ბიძა და მძიშვილები. „ბიძა ჩემ ბიძა-ძმისწულნი გ“.

ბიძოჲ ბიძა.

ბიძოს ქალო ნ. ბიძაყის ქალო.

v ბიკა ბატკანი ქურდულად განერბილი ცხერის მიერ მოგებული ბატკანი. „მეს ბიკა ბატკანი გ“.

ბიკაყი 1. ახლადშობილი ვაჟი. 2. ცოლისთვის მასზე უმცროსი ძმა ქმრისა.

ბიკო ცოლისთვის ქმრის ძმებისა და ყველა ახლო ნათესავი მამაკაცის სახელწოდება. საზოგადოდ ბიკოდ იწოდება ყველა ცოლიანი თუ უცოლო მამაკაცი 20—25 წლამდე. ამ ასაკის შემდეგ ყველა კოცია.

ბიკო გოგია მოლაღური. „ეს ჩიტი სუც ბიკო გოგიას იძახის“.

ბიკონნ მოხალული ქერი, ხორბალიწვილა.

ბლაჯიბლუჭნ ბაჯბაჯი, ტლანქად ხტომა, მოძრაობა. „ჩვერით ცუნდ თამაშობაჲ, დათვმაც იცის ბლაჯიბლუჯნ“.

ბოზოჩიყი მარჯილის ქალი; უკეთდება ორობი მარხილის ფეხებზე (ნ. მარჯილის ფეხები).

ბობლანაყნ დონდლო, უუნარო ადამიანი; ანდაზა: „ქალის თხონვან ბობლანაყი ცადგების“.

● ბოზაჲ ხორბლის, ფეტვის ბურახი. მომეკეო და სასიამოვნო სასმელი. „ქაზიმათმ ძაღლის სალაფავს წულის მაგიერ ბოზაჲ უქნ“.

v ბოიკი მოზვერი.

ბოკვერაყნ დათვის ბელი. ბოკვერი.

ბოკვი (Acet) ნეკერჩხალი.

ბოლო კული; ნ. სასკორიაყი.

ბოლუქ-ბოლუქ ხშირად, სკლად ამოღული ბოსტნეული, პურეული. დეჭი, მეს ხახვი მეტაყნ ბოლუქ-ბოლუქ ამოსულა.

ბოლქვაჲ ნ. ბოლქვი.

ბოლქვი ამალღებული მიწა, აგრეთვე ბელტი მიწისა.

ბორაჲ (Hippobosa egiuna) მთის

მსხვილი ბუზია, ძალიან ეტანება საქონელს.

ბორბაღნი ზოგადი სახელია წისქვილის ქვედა ნაწილისა: ღერძი, ბორბალი, ფრთუბი სხე.

ბორბოდიდაჲ (ბოლოდიდაჲ) აუჩქარებელი ადამიანი. „გან ყველაფერშიგ ბორბოდიდაჲ ცუნდ იყუ კაცი“.

ბოროტიანი გაბრაზებული, გაგულისებული.

„გომეწარ (კუთხე) გარაიხემა ცხენს გომოქრა ძუანი, წელზედ შეიბა ფრანგული, ზედ შეეგდა ბორბოტიანი“...

ბორტვი ნ. ბოლქვი.

ბორტვის ჭუღურაჲნი ბეკობზე კუდივით ამალალებული ადგილი.

ბორწყალი პინცეტი. „ბიბოჟი, ქალაქით ერთ ბორწყალი მომილი“.

უ ბოხელი, მრ. ბოხლები საზამთრო ბინა ადამიანისა და საქონლისათვის სოფლის ახლო დაბლობში.

უ ბოტი ერკემალი.

● ბოტის აურაღება ნერბვის პერიოდის მოახლოებისას ბოტს მყარალი სუნი უდის. ამ დროს მისი ზორცი არ იქმნება. ასევე მოსდის ყოჩასაც, ოღონდ უფრო ნაკლებად.

ბოტლაკაჲნი წრუწუნა, ლლაპი.

ბოღვერი ტახტის სართაულის ხე.

ბოყოტი ბაყაყი.

ბოზარი ნ. ბუზარი.

ბოზრის თაროჲ ლამის დასადგმელი, წვრილმანი საგნების დასადები ადგილი ბუზარზე.

ბოზჩაჲ ნიუთების გამოსაყარავი დიდი ნაქერი ქსოვილისა. „ბუშინასნი, მაქითი გახედულს, ციყაჲ გაღმ ერთ დიდ ბოჭჩა გამოქრულ მიდიოდ“.

ბრაღნი შესაბრალი.

„ბრალნი ხარ, იქირაულნი; კაი ბიკ იყავ, საწყალი“...

ბრემაჲ ბრმა. „გუთანაყანთ პაპაყი ბრემაჲ ბრემაჲ“.

ბრემაჲ განხატვაჲ გაკეანძვა, ჩასკენა. „ბიბოჟი, მეგ საბელ რად მაგრ ბრემაჲ გაღნისკვი“

ბრუნელი ბოლოში ხის წრე გაკეთებული მოგარძო, საღვებში ჯოხი.

ბრუციანი ბრმა (გასაჯარებელი): „ვეუ, შე ბრუციანი“

ბუბუნაყი ზოგადი სახელია ყვავილისა.

ბუბუნაყი წახვლაჲ ბაეშის ენაზე: საშიშ ადგილზე წასლვა. „შენ დეჲ ბუბუნაყი დე-დე“ მალ დაბრუნდებ“.

ბუბი ბუ.

ბუზვანი მუშტი. დავაყოლეთ ერთმანერთს ბუზვანი.

ბუზვი ბუზი.

„ციხით ბუზვი გამურა-დე“ გამიყილო ზუზუნი“...

ბუზიკაყი გარმონი.

ბუზრუკი კრაზანა, ბზიკი.

ბუზრუკადარული კრაზანაშემგდარი, ბზიკემგდარი, ბუზნაქალშემგდარი საქონელი, რომელიც გახელებული დარბის; იტყუან ადამიანზეც: „რაყვერ ბუზრუკადარულს აეთ დაქენაობაჲ“.

ბუკაყაყი კოლო. „დეჲ, ბუკაყაყმ მიემინ“.

ბუკაჲნი კვარი.

ბუკაჲნიჲ ქოჯოჲ კვარის წვრილი ნაქრების კონა.

ბუკაჲნიჲ კოტი, მიკიოტი (ნ.).

ბუღაყი კა. „უშალოშიგ მიოდანზედ (ნ. მიოდანი) ბუღაყიგ“.

ბუღოჲ ნ. ბულღეუაყი.

ბუნაგნი, მრ. ბუნაგნი საოჯახო კურკელი.

„მარე, სველილ ჩამისხი.

—ბუნაგ მიცილაჲ“

ბუნგალი მტერის ბული; აქედან: ბუნგალიანი— მტერიანი.

ბუნდრი აღმური, დიდი სიციხე. „აბანოს წვერზედ რო ამოედით, კახეთისაჲნი გახედული ციყისთაღ ბუნდრი იდგ, რო“...

ბურკვი, მრ. ბურკვები ჩალის, თივის და მსგავსთა კონა: დეჲმ მითხარ: „ჩალის ბურკვებიჲ ცეცხლმოკიდებულეებიჲ იმ ჩასავალაჲშიგ ჩახყარესაჲ დიდოთაჲ“. „ჩადალშიგ (ნ. ჩადალი) ბურკვე დამაქლდა-დე“ მევედ ბურკვე მომიტანი“.

ბურნითი ბურნეთი. „ხუდღემ ნიფხვის (ნ. ნიფხვი) ჯიბაშით ბურნით ამილო-ლ' სრინტყაცი (ნ.) ღრწყუჭი“.

ბურწუჯაობაა უთავბოლოდ ფაცფუცი. „დიდღეცი, ყარ გაყთაერ ბურწუხაობა ააჟ“

ბურწუხაყრ კელიანი ქარი. „წელანისი რაყვერეთაყი ბურწუხაყი ქარ მოიდ“.

ბუხყუნაყობაა ბაყმეების კოტრიალი, გორაობა.

ბუხურმანჩ მუსულმანი.

ქმალს ეტყოდ ხუდღეგ ვაქააცი:
კმალო, ამოლი კინაო,
ბუხურმან ლეკის ნარტყამა
გან ისრი შეგაშინაო...

ბუტულაობაა სხვადასხვა მიზეზით აღამინისა თუ საქონელის ერთ ადგილზე ტრიალი. „მეს ჩუენ ზროხაჲ ერთ რაყსამ ჩაღის, ბუტულაყობაა ღრწყუჭი“.

ბულღაყაყრ ნ. ბულღეყაყი.

ბულღეყაყრ ზღაპრული საშიში არსება, რომლითაც ბაყმეებს აშინებენ.

ბულღანაობაა//ბულღანაყობაა ხარის ყვირილი და რქებით მიწის თხრა, ბულრაობა.

ბუყრ არაყის ნახალი, საქონელი სვამს

ბუყის წვერი დაყენებული არაყის ზელა ნაწილი, სასმელად რბილია, ხმარობენ საკმელში.

ბუტყნაყრ ოდნაყ დაყონებული ხაყო, რომელიც კარგად იწყებება; მისგან აყეთებენ ხაყიწს (ნ. ხაყიწი), ქაღას.

ბუწყნარჩ ახალგაზრდა ხშირი ტყე „ბიქტი, ხვალელ წელი-ლ' ყიყიქ ბუწყნარ შიგ საცოტხე მოშეკრ“.

ბუხარჩ ცეცხლის დასანთები ადგილი საღვრმსა თუ სამხარეული სახლში.

ბუხარი ჭული ბოხოხი.

ბუხტუნჩ სიბრაზისაგან აღამინის მოუხვეწრობა, ბორგვა, თაყისთვის ლულული. „მეგ ჩუენ ქალისი ქმარ წუხარინანჩ რაყვერეთაყი ბუხტუნე ბდ სიბრაზისგნიე“.

ბუჭგვაყი მატყლისა თუ მსგავსთა ხელში დამეჯიღვა. „რად იცი მასთაყ ბუჭგვაყი“; აყედან: დამეჯიღვი—დამეჯიღვი. „ქალაჭი, მეგ მატყლი რად მაქთად დამეჯიღვი გიქერაჭი“.

ბუჭღვაყი ნ. ბუჭგვაყი.

ბუხერაჲ (Petasites) ყვითელყვაყილი, უგული მყენარე, ჩვილს ხმარობენ მხალად, გადატ. უთვისტომო აღამინი, მეტადრე ქალი; ნ. უმამისახლო.

„ფოთოლი ბუყყრაისი,
საქანებელი ქარისი“.

ბლანძღაყობაა ხელისწაყლებით, ფოთური ხუმრობა. „ახალწო, რაყვერ ბულღესაყით ბლანძღაყობა“.

ბლაჭები ოლორ-ჩოლორ, კლდე-ლორღიანი გზა. „ბუყეანილ წრყდ ისთაყრ ბლაჭებში გვერ ახტალი“.

ბძოლის ველი ბძოლის ველი, „ამით მოიყსენიოს ბძოლის ველზე დღულული“.

ბ

განტრებაა გაოყება, გაყვირება. სახტად დარჩენა უჩვეულოს ნახეთ ან თქმით; აყედან: განტრებული სახტად დარჩენილი.

„მე რომჩ პირველაყრ ქალაქი ვნახი, სვიოდრ (ნ.) გაანტრებულ დარჩე“.

გამ-გამ ხარებისადმი შეძახილი: ქვეყით! „ქარო, გამ-გამ, სი მიხტალი“?

გამტრებაა ფარეხიდან, სადაც დღულულია და ბატანი ერთად, „მტრა-ბე-

რას“ ძახილით დღულა ცხვრის გამოცალყვება და სამოვარზე გაღენა.

გამეჭრებაა გამრავლება, მოშენება ცხოველისა თუ ფრინველის. „გეგოლჩ, რაყიოდ გავგობეყრებაჭი მეს ცხტარი“.

გამოტრებაა მკის დროგადაცილება ყანისა. აყედან: გამოტრებული—მკის დროგადაცილებული. „მეტყი გონთ გამბორეებულ მეს ყანაჲ“.

გაბუჭებამა ამტკერება, ბუქის დაყენება. „ნაცარქეჩიამ, თურჩ, გაბუჭებებს ნაცარს.“

გაგანთ გახვლაცი სიმღერით, ცეკვა-თამაშითა და საკრავით გამოხატული სიხარული, აღტაცება. „გაყვოთ, ქალაქი, ამდენ გაგანთ გასვლაციო.“

გაგაქე ქება ვითხარო. „ამთუენ გამაქე-გაგაქე არ ქამ.“

გაგახაროს ქალის მისალმებაზე მეორე ქალის პასუხი. ქალი ქალს ესალმება თქმით: გახარება ან გახარება, ქალი გზაში შემხედრი ან ოჯახში დამხედრი ქალი უპასუხებს: გაგახაროს! ან: ღმერთიმ გახარებს!

გაგაცი ბავშვის ენაზე პურია. „ღეცი გაგაცი მინღ.“

გაგლაა ნათესის გათელვა. „მე მაგ ყანას ლღლი, რაყს დახული შიგ!“

გაგლეჯილამ თამაშობა: ბავშვები გაიყოფიან ორ თანასწორ ნაწილად და ხელეჩაივლებულნი დგებიან ერთმანეთის პირდაპირ წრედ. პირველი წრიდან რომელიმე დაუძახებს მეორე წრის წევრებს: ნიშხა, ნიშხა... მოპირდაპირე წრიდან რომელიმე უპასუხებს: ბალბალუქა//ბალბალუქა. პირველი განაგრძობს: ქალაქი, მელო, მაქ მობრძანდი. მერე გაიქევა მოპირდაპირე წრისკენ და ცდილობს წრის საღმე გაწყვეტას. თუ შესძლო გაწყვეტა, ხელგაწყვეტილს ტყვედ წამოიყვანს, წინააღმდეგ შემთხვევაში თვითონ რჩება ტყვედ.

● გაგოჯვამ გაქონვა, გაპოხვა ერთობი. „ტყავს კარგავ გაგოჯვამ ხუნღ: აქედან: გაგოხილი—გაქონილი, გაპოხილი; „მიტრო, ციყიმ კაცს რაყოღ მეტაქრ გაგოხილ ქათიმ აცივი.“

გაგორებამა წაქევა. „ანთამ პატაყად გაქენდალ—გაგორღ.“

§ გაგრება დაგრება, დაწნა. „ბაწარს გონთ გაგრება შვირღებ“; აქედან: გაგრებილი—დაგრებილი. „მეს საბელ გონთამ გაგრებილღ.“

გაგრილებამა გაყინვა. „თუშეთ წაისი გაბროა გუჯგრილებათ.“

გაგუგებამა ხმაგაქმედით, გაუნძრევლად ყოფნა. „ქოქტესკითაყიმ თუ სრევა (ნ.)

ვერ მწყერკ, გაგუღღება - ღ' ხედავს კერღღელს სიყის წაეალისა.

გაგუჭებამა გაბუჭება, განწყენება. „გოჩალემ მეტაყ გაგუჭებამ იცის. აქედან: გაგუჭული, გაბუჭული, განწყენებული. „თეყო, ნინ არ გინახავამ?“

—ბოსლი კარ ეყულ გაგუჭულღ.“

გაგულღიდებამა გამბედავლ ქევა, გულის მოცემა. „გაგულღიდღეს ღიდო-ები-ღ' უმიშრად მოღიან გზახულღ.“

გაგულღორებამა გულის მოსვლა, ძლიან გაჯერება; აქედან: გაგულღორებული—ძლიან გულმოსული, გაჯერებული. „ალუღამ მეტაყი გაგულღორება იცის“; „გაგულღორებულ ბათირი შეწყფარ ბელუაყშიგ“ (ნ. ბელუაყი).

გადაბლაჭუნებამა ნელი და ტლანქი სირბილით რამეზე გადასვლა. „მუხამამ კარქემიგ გადაბლაჯუნღ თუღლებუნღ კელიმით.“

• გადაბუცებამა შეუსვენებლად სასმისის დაცლა, შესმა. „სარამ შესაფერ ღრცლოცა-ღ' მეს ყანწიღ გადაბუც.“

გადათეთხვამა ცეკვის დროს ტანისა და ხელ-ფეხის მრავალფერი მოძრაობა. „გარმონმ ღღქრ „მიოკელი ჩამორბოდის“ ქმად' აბა, რო უყურ ბიჭიას, ჩანწერი, ლეკური, ღიდური, თუშური სუ ერთმანეთშიგ ყური, გაღითეთხა-ღ' გაღმრეტთხა.“

გადახავალაღრ საზოგადო სახელია მთაზე გადასასვლელი ადგილისა.

გადასავლელაყი ნ. გადასავალაყი.

გადაფეხვამა აღამიანისა და ცხოველის კლდეზე გადაჩეხვა. „მემრინასწრ ციყის მეკობარ კღებუნღ გაღიფეხვ.“

გადაფრენამა გადატემა.

„ქალაო, ქავთარისაო, ღმერთმან ვაცხონოს მკედარიო, გაღაღფრინღ, გადაიყოლე ლეკების წინამღღეარიო...“

• გადაყმენამ საკვების შემოღევა, შიმშილი. „ცობრლამ მკადუნღ ვართა-ღ' სუ გაღავიყმიწენით“; აქედან: გადაყმენილი — საკვებშემოღეული. „რაყი უნღ ეხქნე, ვერ ვიც, სუღ გაღავიყმიწილ ვარი.“

• გადაყრუნწვა სასმისის ერთბაშად დაცლა. სარამ თქუა: „ამასად კი შევსტამ, გინდ მომკლასაცაო-დ“ მთელაყვივ გა დ ა ყ რ ნ წ ვ .

გადაჯერვა გადაკარგვა, უგზო-უკვლოდ დაკარგვა, წასვლა. — ბიქუ, სი გ ა დ ი ვ ა ფ რ , ნ აყ უღო მ ?

— ვერ ვიცი, ვერ გავიგეძ.

გადაჯერვა მძლავრად დარტყმული ცივი იარაღით სხეულის ორად გაკვეთა, გაფატრა. „ერთ ხანჯარ (ნ.) დავხკარ ბექ-შია-დ“ ორად გადიქერ, ნ. ვაქერვა.

გადაჯდომამ გადახტომა. „ჯერ პირველაყ ბიქ გა დ ა ვ ღ ე ბ ი ს ა - დ “ პატახსან ითამაშებს.“

• გადაღაცება გაშრობადაწყებული ცხერის დილაობით მოწველა. წველის შესუსტების, ე. ი. ცხერის გაშრობის პერიოდში, დაახლოებით ორი კვირის განმავლობაში, ცხერას წველენ დილაობით: ერთთ კვირის განმავლობაში ყოველ დილით, მეორე კვირის განმავლობაში კი — დღეგამოშვებით.

გადიყარნეს გადიყარნენ, გადაცვიდნენ, „მძებ წაიდიესა-დ“ გა დ ი ყ ა რ ნ ე ს წყა ლ შ ი გ .

გადიხვაცი ნორმალური ზომის დანა. „ერთ კაი გა დ ი ხ ვ ა ც ი მქონდ, მაგრა-ში ცხტიარშიგ დამეკარგ.“

გადმორეკება საზოგადოდ კუთვნილი ფულის ნაწილის უგულოდ მოკემა. „აღგ ხაზენინ-დ“ ერთ სამმანათიან გა დ მ ო მ ი რ ე კ ა .

გაღღერძქლოხ ქალის პასუხი მამაკაცის მისალმებაზე.

გაიგივ ვასელის დრო; ნ. უღლის დებად გავლენა ქარისა მძიმე საგნის მსუბუქად აწვეა.

„სამოც ფუთიან კინასა ქვეშ გა ა უ ვ ლ ი ე ქ ა რ ო ა ...“

გაზარდად გაზრდა. „ბაღლის ვაჩნა-ნა-დ“ გა ზ ა რ დ ა ც ი წინავერ მაგრ იყუ“, გა გ ი ზ ა რ დ — ვაგვიზრდა. „დარეჯო, რა-ცოდ დიდ ბიქ გა გ ი ზ ა რ დ ა ტი.“

• გაზღვა დატოვა ძაფისა. „რა უღე-რაც გა გ ი ზ დ ა ტი, ნანელა“

გაზღტა ნ. გაზღეაყი.

გაზეკვა დატყენა, გატენა, მაგ, ტომრისა მატყლით, გულისა კალტით (ნ. კალტი), დატყენა მიწისა. „მეგელ კალტიან გულად გა ზ ნ ე კ რ “.

გაზიარება ნ. ეშხის ვაზიარება.

გაზ-კვერნ გაზი და კვერი, გაზი და ჩაქუჩი, მაგ, ცხენის დასაქედად. „არჩი-ლო, გა ზ - კ ვ ე რ გამომიტანიდი ერაწუ ხანსა.“

გაზუაულნ ზანტი, მოშვებული, მასთან ყოყოჩა აღამიანი. „კართანაშიგ შევედი-დ“ გაბროდ გა ზ უ ა უ ლ ი ი ღ ტუ “.

გათათნება//გათათნება გაფიცება, სიბრაზისთან წონასწორობის დაკარგვა. „სამომ ისთყ გა თ ა თ ნ ე ბ ა მ ი ცის, რომალ... აქედან: გა თ ა თ ნ ე ბ უ ლ ი — გა ბ რ ა ზ ე ბ უ ლ ი ; „ რ ა ყ ვ ე რ ი მ ე ტ ა ყ ვ ა თ ა თ ნ ე ბ უ ლ ი მიქენაყბო“. ნ. გულლორი.

გათანაცება შეამხანაცება თამაშსა თუ ქიეფში. „ქალბეტი, მეს თამარიც გ რ ც თ ა ნ ა ც ე თ “.

გათობადა გაცხელება. „დღეისყურამ უთხარ წვერაყაცის დედას: ტაფითათუ ქონ განცთებათუ. გნცთებს ქონ-დ“ დღეისყურამ-წვერაყაცის დნცხს წვერებზედ, გწცფუქად“ მოკუღ.“

გათენებაზევერ გათენებისთანავე; „გათენებაზევერ ავღგები-დ“ გავამზადებ თოფსა-დ“ პატრონაყბსა.

გათენებ დილას გათენებულში. „გათენებ დილას დნცმარხვის კტარი.“

გათვალადა დათვა. „რაყვეკერნ გ ა ე თ ვ ა ლ ო თ ა მ ?“

გათონხა სიმინდის ყანის ვაწმენდის სამივე პერიოდის (პირველი თოხი, ანუ გამარჯვლა, მეორე თოხი, ანუ გათონხა, მესამე თოხი, ანუ ვაწმენდა) საერთო სახელი. „ეჰმე, ვაქსილაცს გ წ ც თ ო ხ ნ ა ე ს ი მინდგა.“

გათხელაყება ხის კოვხის, სხვადანხვა ცივი და სამუშაო იარაღის პირის, აგრეთვე სქელი სითხის გათხელება. „ხისის კოვხებს ერთ მჭარეს გ წ ც თ ო ხ ე ლ ა ც ე ბ თ “.

გათხოებულ ქალწი ნ. გათხოილ ქალი. გათხოილ ქალწი გათხოილი ქალი. „ჩქენ თეკოა გა თ ხ ო ი ლ “.

გაიხვას ვასკლისას, ვასკლის დროს. „ზრახათ გაიხვას ავღღებენ“.

გალაღებამა ამა თუ იმ მოქმედების შედეგად საამოვნების მიღება, აღტაცება.

„მტერმა რომ თოფი მომარტყა, გულის პირ სისხლი მდისაო, აედევ... და პირქვე დავეცი გული გალალდა მტრისაო...“

გალაჯვამ ცხენის, ხარ-კამების, ცხერების მიერ აღამიანის გათელვა; მანქანის, ტრამვაის... მიერ აღამიანის გატანა. „პაველმა ამაშინას გუჯლაჯაჲ“.

გალაჯი, მრ. გალაკები გალა, დაწნული ნედლი ხახვი, ნიორი და სხვა ბოსტნეული, რომელსაც საზამთროდ ამრობენ.

გალე ნ. გალი.

გალესული გალესილი. შუბებ გალესულ უნდ იყოს.

გალი შუშის ნაპობი.

გალოა, მრ. გალოები 1. თავებში გახერხებული ფიკარი, ჩამოცმული ვირის კურტნის ჯოხებზე, ტოლებზე; 2. ძვალი. „კობეა, გალო მომიტან ტოლებზედ გუჯუთუჲ; არა უღერაჲ გალოებ გამუჯხრაჲ გელს“.

გამაქე ქება მითხარი, ქება შუმახსი; ნ. გაგაქე.

გამაციენებენ ხწორები თანატოლები ყველას თვალში სასაცილოდ გამხდიან. „გამაციენებენ სწორები, დამიძახებენ ქალაქსა“...

გამაქლებამა კრილობის, წყლულის გამიხუზება. „ბიქუ, დწერიდი, ნაქრევი | ნ. ნაქრევი) გამაჯლებაც იცილს“. „აჲგ, ოვერ ნაქრევი რაგვევრდ გამიმაჯლდ“.

გამგულარნ მორიდების, მოუხერხებლობის გამო გაჩუმებული. „ყუელანი ამბობდესა-დ“ ციფის კი გამგულარ იჯდ“.

გამწეულაყებამა ხუმრობით დიდის მიერ პატარა ბიჭისათვის საჯაროდ შარვლის ჩახდა.

„მოდ, ორათეა გავამხეულა-ცოთ“.

გამოქვირებამა გასუქება, გასება, გათქვირება მეტადრე საქონელისა. „ტარების მეტაც გამოქვირებაჲ ყარ ეამ“.

გამიწიანებამა მიწით დასერა, გაქუქყიანება. „ტყაე დწევი, თუარამწლემ (ნ. ლე-ში) გამიწიანდებე“.

გამიფუშდ დამიბუდუდა. მონადაც ჯლო-მისგნიე ფეჲ გამიფუშდ.

გამოთრამა 1. შესხნა: 2. მაგარი, მძიმე, საგნის გამოთრევა. „აჲ მაგ ცხენს საბელ გამუჯცთარი“; „რაცს ელოდებ, გამოსთარიკინაჲ“.

გამოოსი გამოსვლის დროს, გამოსვლისას. „პრულომ გამოსი ერთ შემოხერ გიჩალეს“.

გამოკაფული ცხერის სერია: ყურის წვერი გრძელ ოთხკუთხად ამოღებული.

გამომანჯვრინე გამომანჯვრეინე.

გამომბალრ უფხო, მცონარე აღამიანი. კაცები ხუმრობითაც ეტყვიან ერთმანეთს: „აბესო, რა მეტაც გამომბალრ კაც ბარი“.

გამონაჭარი პირველი ნახალი არაყის ერთი ბოთლი (ერთ ქვაბზე ერთი ბოთლი მოდის) „მეცა-დ“ გიყომ დარეჯუანთას წინა გამონაჭარი დავლიეთ“.

გამოუფიუნებამა გაზაფხულზე ცხერის ფარის ვაშლა სამოვარზე.

„შენიმ დალევა, ეინამ თქვა, გამთეთრებელი მთისია, პატრონის გამლაღებელი, გამჯავრებელი მტრისია; საშემოდგომოდ შირაქი, საზამთროდ იერის პირსია, გაზაფხულ გამოქიქინდებე, ნეტარ გულს პატრონისია“...

გამორიდებულნ გამორჩენილი. „ღარაშ-მუხამა ნაც-გამორიდებულსავით“.

გამოტოტბარიყებამა შეკითხვაზე უსწორმასწორო, მიკითხულ-მოკითხული პასუხი. „გუშინასი მართომ თალიკოა გამოატოტბარიკ“; „წელანისი მიხოსთან ვიყაე, კახეთ როდის წახვაჲ უთხარი-დ“ იმან კიდენ გამოატოტბარიკ“.

გამოფარება წრეს, ჯგუფს მოცილება. ჩამოშორება, სახლიდან გასვლა. „გაგულ-ლორებულმ (ნ. გაგულლორება) გამოვეფარი იქთაბსა-დ“ სახლიგ შემოვეფარი“.

„სალო, ანიკო სილაჲ?

—ვერ ვიცი, გუ მანდ გარეთ კი
გამეცხუარა-ღ“.

გამოქილიყებაჲ გაიკლევა, ძვირის თქმა.
„ბაინდურმ ბათლოჲ სუც გამოაქი-
ლიც“.

გამოქუსულაყებაჲ ხელის ჩამორთმევი-
სას ხელის გულზე საჩვენებელი თითის
ხშირად გასმა-გამოსმა ხუმრობით. „ბაკუ-
რი, ველ ჩამაყრთვი-ღ“ ერთ გამუქქესუ-
ლაგი ცაოს“.

გამოღრანტვაჲ ნ. გამოღრუნტვა.

გამოღრუნტვაჲ კლდეში, მიწაში, ხეში,
კლდეში სიცარიელის გაკეთება. „აი სი
გამოღრუნტ წყალს კლდე“. აქედან:
გამოღრუნტულ — გულამოღებუ-
ლი. „ჩილოს ძირ გარეთ გამოღრუნ-
ტულ არის“.

გამოღრუნტვაჲ სხვადასხვაჲ მიზეზის გამო
სახის აწითლება; აქედან: გამოღრუნტულ —
სახეაწითლებული. „ბუბას ენთჲ
დიდ ცეცხლი-ღ“ გამოღრუნტულ იჯდ“.
გამოყრაჲ გამოკენა. „გამინცყარ-
ნეს გარეთ მეზობლებჲ“.

გამოჩანჩლებაჲ გამოუმჯობესება, გამო-
კეთება. „ჩუენ ვარს გამოჩანჩლებაჲ
ეტყობ“. „ბესაროს ცხენ მონა ცხენ იყო-ღ“
„მეხედ რა მეტაყ გამინცყარა-ღ“.

გამოწვდაჲ 1. გამოღება კრილოზიდან
ტყეისა, ეკლისა; ამოღება ლურსმნისა,
გამოძრობა ლობიდან წნელისა და სხვ.
2. მოგლეჯა, მაგ., ხელისა, ფეხისა... „გოჩო,
ქიქ მეტაყ მარტე (ნ.) ძალღებ არიანა-ღ“ მე
მაგ ლობითაჲ წეკლაყ გამოსწვადი“.
„ხვედეგმ დნქორ თათარ, ამინგარ ილია-
შია-ღ“ ერთ მქარ გამოსწვად, მქარი
აქისაკი ვალდგლო-ღ ტანი იქისაკი“.

გამოწკებაჲ სამუშაო იარაღის მოპირება,
გამოჩარხება. „გოგემ გონთ გამოწკე-
ვაჲ იცის“.

გამოხვეწებაჲ ტყეობიდან გამოქცევა,
გამოხარვა; ხიფათის თავის დაღწევა. „გუ-
გური, უარულ რო დაგიდგ, ციმას რაყ-
გვერტ გამეცხუეწი“.

გამოხრამვაჲ აქედან: გამოხრამული;

ნ. გამოღრუნტვა.

გამოხრატვაჲ აქედან: გამოხრატული;

ნ. გამოღრუნტვა.

გამოგველებაჲ ნ. ზამთრის გამოგვე-
ლება.

გამოჯრაჲ ნ. კარების გამოჯრა.

გამრუაყ 1. თავგამტანი, მოხერხე-
ლი ადამიანი; 2. წამგლეჯი, დამტყუენი;
3. კარგად მკამელი, მომკმელი საქონელი.

„ჩემ კაც ისთაყ გამრუაყი, თავს ყველ-
გან დინცრენს“; „შენ ჯემაგ კოსტას
უმთხილი, თუარამი ისთაყ გამრუაყი,
რო ერთ რაყს გაგციქნავს“ (ნ. გაცი-
ქნაჲ); „ჩემ ვარებ კარგაყ გამრუაყიგ“.

გამფუშტად გამოხუდა ან დამხიბუდა,
მაგ., ფეხი. „ფეჲ გამფუშტად“.

გამცხვარჲ გამომცხვარი; ნ. აბატინეჲ.

გამწვავებაჲ გაცხელება წყლისა, გა-
ვარვარება რკინისა. „თავბანუების (ნ. თავ-
ბანიება) დროს წყალს მეტაყ გამწვავე-
ბაჲ ყარუნდ“. აქედან: გამწვავებულ-
ლი — გაცხელებული. „გამწვავებულ
კინაჲ კარგაყ იქედებ“.

გამწვავალი ნ. გამწვავებაჲ.

გამწვეტაყებაჲ მარჯილის, სარის, მანის
წვერის წათლა, წამახვა. „ალქესო, მოდილ
მანას გამწვეტაყებაჲ უნდ“.

გამწვეტულ ჭლომაჲ ნ. გაწვეტულ
ჯლომაჲ.

გამწვივარი გამხდარი ადამიანი, საქონე-
ლი. „მეტაყ გამწვივარ მეს ვარაიგ“.

გამხანებელი შორი გზის შეუმჩნეველად
გამვლეული.

„ვიწროდ დაგბანდაჲ, უნჩაო (ნ.
უენჩაჲ),
შორი გზის გამხანებელიო“...

განათვლიებაჲ ნ. განათვლიება სახლისა,
განათვლიება სახლისა მოლოგინებულ-
ქალის 13 კვირის შემდეგ სახლში მო-
ყვანა და ამისთან დაკეშირებით მღვდლის
მიერ სახლის კურთხევა ყოველგვარი უწ-
მინდურების გასადევნად.

განათობება დამსხვრევა, ნაწილებად
ქცევა მაგარი საგნისა.

„ღევს მოუქნიე საგმირო (ნ.),
კლეს მაყაფარა თავიო,
კლე ოთხად გავანათოსე,
ღევს გამოვსთხარე თვალიო“...

განარებაჲ აჩქარებული საქმიანობა, მოქ-

შეღება, აქედან: განარებულ — აჩქარებული. „ღმწეწებთ განარებულ კრეფას ვკრეფას (ნ. ვერა), თან ერთმანეთს კბარეძახებთ: ძირ კერ მწყვალთ საჯვავაყვასაჲ“. იხმარება მრავლობითშიც: „განარებულები ღმწეწებთ კრეფას“.

განარცხებაა გაქუქყიანება, გასერა.

განასკვაყვი გასკვნა ბაწრის, საბლისა ლა მსგავსთა; ნ. ბრიმად განასკვაყვი.

ღანერბვამა ყოჩის შეშება თარაში ცხვარების დასამაყებლად.

გან იხი განა ის. „გან ისი მოალის?“

განორღებაა შინაური ცხოველისა თუ ფრინველის გაველურება. „გატამა გავვიწორად, შინ აღარ ჩერდებ“.

განძრახვაა განზრახვა. „ყიყიმას თურჩ განძრახვაა ხქონდ ნოტო (ნ.) მწყსხლიტ“.

გაორგნებაა შიშის, ჯავრისა თუ სხვა მიზეზით დაბნევა. „შიშისგნოვ იკალეჲ სეიოდჩ გორგნდე; აქედან: გორგნებული — დაბნეული. „გაგულლორებულ აღიროჲ დადიოდ იქის-აქისჩ გორგნებული“.

გაბაღუნებაა გაპანღურება. „გუშ პოლატემ განკაღუნ ბესაროჲ“.

გაპორბება ნ. საქმის გაპორბება.

გუფორებაა შეშის წყლით გაველნთა. აქედან: გაჟიმურებული — წყლით გაჟღენთილი. „შეშად მოვილი, მაგრამჩ არკამ, მთელაყვი გაჟიმურებული გჲ“.

გუფორება ნ. გაჟიმურება.

გარაჲ მეტრი თუ მეტრნახევრამდე სიგარძის მომსხო, ბოლოებწამახული მრგვალი ხის ნაკერი, რომელზედაც ქსელია მოთავსებული. „საბედლოს ისთაჲ დიდ გარაჲ ხე, ს. ზ. რომჩ ათ ქსელ ღმწეგეოდ ზედ“.

გარეგანოდ ნების, სურვილის გარეშე. „ღეთის გარეგანიოდ არაიცი არ მოხდებ“.

გარევეჩ ისევე, კვლავ. „ყარაულ ხან განიწყლიძებს პატასა-ღ' ხან გარევეჩ ღმწეძინების“.

„დაგილამდ გარაიზეო,

ხვალ გარევეჩ გაგითენდების“...

გარეთა მახემ ჩიტის მახეა. შედგება

ბრტყელი ქვის და მოკლე ჩხირებისაგან, რომლებსაც ბოძი, ქული და აქე ჰქვია. ბოძი და აქე ბრტყულადაა გათლილი, ოღონდ აქეს ბოლოში აქვს რამდენიმე ნახეთქი, მათში დამაგრებულია ქიები. აქეს ზედა ნაწილზე 3—4 კდე აქვს. ამ კდეების დაბლა გვერდზე მას ალმაცერად აქვს ჩაპკრილი. ბოძს თავზე ჩამოაცემენ ქულს, რომელზედაც დაადგამენ ცალპირად აყენებულ ქვას. ქვის ქვეშ შედებენ აქეს ისე, რომ გვერდზე ჩაქდული გამოედვას ბოძს, 3—4 ჩაქდულით კი დაიჭიროს ქულის ბოლო. როცა ჩიტი ქვის ქვეშ შექვრება და აქეს ბოლოში დამაგრებულ ქიებს ქამას დაუწყებს, მაშინ აქე თავისთავზე დამაგრებულ ქულს აისხლეს და ქვა ჩიტს დაეცემა.

გარეკვაჲ გასროლა, გატყორცნა ქვისა, ჯოხის... წაყვანა ადამიანისა; წასხმა საქონლისი. „წელანისი ბიკებ მიიღესა-ღ' ქულებჩ ვღრეკეთ“. „ზგმზეგაყვებს ცოლ-შვილისა-ღ' ვარ-ზროხის კახეთ გარეკვას ვაპირებ“.

გარეკილაყი სიტყვადაუფიქრებელი. „გემგე კაპიტანმ“ (მეტსახელია) რაჲგვერითაჲ გარეკილაყ სიტყვა იცის“.

გარელაყი განზე, გვერდზე. „ბიქტი, გარელაყ დაჯედ“.

გარემიცევს ალყა შემოარტყეს. „თუშეთის ციხეზე გარემიცევს“.

გარემოჲ 1. მატყლის ბაწრის ბრტყელი ნაქსოვი, რომელიც შემოკრებულია ჩითების (ნ. ჩითები) საპირებზე დასამაგრებლად, 2. წისქვილის ქვების გარშემო შემოკლებული ხის რკალი, 3. წისქვილის ქვებსა და რკალს შორის დაგროვილი ფქვილი.

გარემჭრობაჲ გასვლითი მუშაობა, უფრო ცხვარში წასვლა ფულის საშოვრად. „გეს ფული ჩემს გარემჭრობით მაქტი/მაქტის მოღებული“.

გარბანდის ქული ბუხრის ქული. „ჩტენ აღუქსოს გარბანდის ქულ ღმწეხურა-ღ' ისთაჲ დადიოდ“.

გარიგება ჭარხისა დღესასწაულებზე, ხარჯში ხალხის შეგროვება, თავმოყრა.

შენდობა დემეტრეს შვილსა,

საცა გარიგდებ ჯარიოა...

გარიშობა ნ. გარემო.
გარსაკრები ტყავის მოსართავეები. „ბე-
წუნაჲ, გარსაკრებ წარ გაქვად?“
გასაბერავი მახრა გულამოღებულ
მოკლე ჩიხრი, რომლითაც გულას ბერა-
ვენ.

გასათიბელაჲნ გასათიბი; ნ. სამუშა-
ცელზედ წასვლაჲნ.

გახაკეთებელაჲნ გასაკეთებელი.
გახაკვირვებელაჲნ გასაკვირი რამ.
„ეშმაბ უთხარ კაცს; დილაჲ, ერთმანერის
რომელიც უფრო გასაკვირვებელა-
ლაჲს ვანახებთ, ცხენიც იმისიაჲ“.

გასაქლვაჲ ჩაქმა, მაგ., თექისა. „თექა
ქუნდ გავსატლჲ“.

გასერვაჲ გაბზარვა, მაგ. კურკლისა;
აქედან: გასერილი—გაბზარული. „ღე-
წი, ჩუენ ქება გასერილგ“.

გასივებაჲ გაბუტვა. „გუშ დილაჲც ბი-
კიაჲც გაგვისივდალ-ქამაჲც ალარ
ქამ“.

გასოღვა ქსლისა ვილებზე (ნ. ვილი)
დაბეული ძაფის, რომელიც გაქიმულია
აკაზმით (ნ.), სოლების აწვე-დაწვეით საქ-
სოვად გამზადება.

გასქლომაჲ გასკდომა, გახეთქვა. ვინც
ჩემს შესახებ აეს იტყვის: „ლაშქარს თო-
ფიმცე გაუსქლებ, დარჩება სირცხვი-
ლიანი“...

გასხვეტილ ჯლომაჲ ნ. გაწვეტულ
ჯლომაჲ.

გატება ნ. კმის გატება.

გატლექავარ ჩხუბის შედეგად სახეზე
კვალის დატყობა დაკაწერის, ტყავის და-
ზიანების, სიმსივნისა თუ დაბეგვის სახით;
მუშაობისა თუ სიმძიმის აწვე-წადების
დროს შემთხვევით ხელ-ფეხის გადატყავე-
ბა... „გუშინასნ ბრულოს ერხუბა-ლ-სახე
მთელაჲც გმცტლიკვ“. „მუშაობას ველ-
ფეჲ გამეტლიკვგ“.

გატლექილნ არაფრის მქონე, ლატაკი.
„ბასილოჲ წერტ გატლექილ კაციგ“.

გატურნვაჲ გატურნვა; აქედან: გა-
ტურნული—გატურნული, ხმაგამედი-
ლი. „ბიქუ, რაგვეერ გატურნულ ხა-
რი“.

გატურტნულნ გათხუპნული, გამურუ-
6 პ. ხუბუტია

ლი. „დიდოს ქალაჲ, გატურტნულ
ხარი, არ გრცხენისაჲ?“

გაუფრხვავი რისე (ნ. რისეი) გაუცვენე-
ლი ცხვარი.

ს გაურწნება უშობელად გახდომა, ითქვე-
ბა უფრო ცხენზე. „ჩემ ცხენ გა-
ურწნდგ“.

გაუფეროებაჲ გაუფერულება, ფერის
დაკარგვა. აქედან: გაუფეროებულ-
ლი—ფერდაკარგული. „გაუფეროე-
ბული სიბედლოჲ სახეს იხოკდ“.

გაფეშვაჲ გაფართოება. აქედან გაფე-
შვილი—გაფართოებული. „მეს ზეინნ
მეტაჲნ გაფეშვილიგ“.

გაქაჯვაჲ ლუდის, დაწნეხილი ყურძნის
გაწურვა.

გაქება შენთვის ქების შესმა. „ამ-
თჲენ გაგაქე-გამაქე წარ გამაჲ“.

გაქერებებაჲ 1. გამზობა ხის ქერქისა;
— აღმინის კანის დახეთქა სხვადასხვა
მიზეზით; აქედან: გაქერეკებული—
გამხმარი, დახეთქილი. „ცაცხვის ქერქს
გაქერეკეება წარ უნდ, უნდ დალაჲს,
რო ძაფებდ დრეშალოს“. „ბიქუ, რაგვე-
ერნ გაქერეკეებულ კან გაქუის“.

ს გაქერვაჲ ცხვრის ფარისწინ ვაცის და-
ყენება, რომ ფარა მას გაუყვეს.

გაქურცენაჲ გაუტყენა კარტოფილის,
საქმელი ბალახეულობისა და მსგავსთა;
გადატ. დატყენა, წართმევა: „მეგ ლე-
რენაჲნთ ოსეჲ სვიოდი გუქქურცენა-
ვქ ქალაჲს“.

ს გაქცეულნ უმეთვალყუროდ დატოვე-
ბული, მინდვრად გაშვებული საქონელი.
„მეს ზროხაჲ რა გაქცეულ დაგი-
დაიან“.

გაღვერაჲ 1. ხისთვის გარეკანის შემო-
ცლა; 2. გაიძვერა აღმინის მიერ სხვისი
გამოძალეა, „ხის გაღვერაჲ არ ქამ“.
„მე მაგ ქალუნაჲსებმ იკირაული სუ
გაღვერა“.

გაღივებულნ ჰკუიდან შემეცარი. სისუ-
ლელის მთქმელს ეტყვიან: „რაცს ამბობ,
გაღივებულ ხარი“.

გაღინებაჲ გაღიმება. „მანდ რას ზიხა-
რი-დ-ილინებ“.

გაღმინებაჲ ნ. გაღინება.
გაღორებაჲ ძალიან გაბზარება; აქედან:

გ ა ლ ო რ ე ბ უ ლ ი — გაბრაზებული. «მუ-
შუნი მეტაც გალორებულ იყუტ».

გაუენებამა 1. ღვინოსა თუ არაყში
წყლის გაყრევა. 2. არაყის გამოხდა. აქედან:
ღვინო: გაყენებულელი — წყალნარევი ღვინო
ან არაყი. «ღღეს არაყის გაყენებ-
ბამა მინდ. „ინთაყანთა გაყენებულ
ღვინ გვასმიეს». 3. ცხერის ძოვება აღ-
გილმონაცვლებით. უსაგებაყის ბინას
ცხტარ გაყენებით ხყავ ტერელოზედ»
(აღგ.).

გაშიშხნამა გაფა ' ვრა; აქედან: გაშიშ-
ხნული — გაფატრული. «სტუმარი რო
მილი, ჯივე გაშიშხნულ იყუტ».

ვაჩვენაყი შეილის შობა; საქონელის მიერ
შეილის მოგება; «მელანო, მახლ ბიკუნდ
განჯჩინუტ»; «ჩქენ ღურმ ღიდ ქმობ (ნ.)
განჯჩინს».

გაჩვრეტამ დახვრეტა.

გაჩითვამ შპალერის გაცერა; აქედან: გა-
ჩითული — შპალერგაკრული. «გიორგი-
ყანთ მთელაყივე გაჩითულ სახლებ
აქუტ».

გაჩხრეტამ გასინჯვა, შემოწმება. «მეორე
წელს-ზღუელთ (ნ.) გარევე წამიყუნანესა-
დ' როცა გამჩხრიკ შექედულობაზედ,
მასწავლებელ მითხრ მივიღებაჟ, თუ კარ-
გადაყი ისწავლიჟ».

გაციცქნამ ნ. გამრუტაყი.

გაცხადებამა 1. დანაპირების ასრულება
2. საიდუმლოს გამოაწკარავება: «ლიკმ
უთხრ შამოსი: თუშებოჟ ისთაყ ხალხიაჟ,
თუ თქვიანაო-დ გაცაცხადებენაჟ». «ჩქენ
ნათუქ რად განჯცხად, ყარ ჯამ».

გაცხრინვამ გაცხრილება, ცხრილში გა-
ტარება. «მოდილად მეგ პური გავცხრი-
ნოთ».

გაძეკვამ ნ. გაზეკვამ.

გაძვერამ ნ. ჭურჩვეამ.

გაწვეგიო-დ გამოწვევამ გაწვე-გამოწვევა;
ნ. აქმრინებულნი.

გაწვეტულ ჭლომამ თავმომწონედ, მე-
დიდურად ჯლომა ხალხში; «ეთეროჟ, რაყნი
გაწვეტულ ზიხარი».

გაწვრით გაწვრთნა. «ღედის ქმამ გაწ-
ვრით ლაშქრობას დისწული».

გაწირვამ დატოვება. «ქვაჭიდს (აღგ.)
გაეწირე ივანე, დაქრილი რაგვერც
მწალიო»...

გაწირვინებამა ყველაზე განაწილება,
რისიო კი შეიძლება. «ყველ ცოტა იყუტ
მაგრამრ უჭელას გუე წწროწინიგ».

გაწუნკალულწ დასველებული.

«—რა გაწუნკალულ ხარი?

—მე მან წყალ დამალვარეს».

გაწუნწკვამ ისრის, ქვის შორს გატ-
ყორცნა; ცხენის გაქენება შორს მანძილზე.
«მეაყ-დ' ქეთარამ ისრებ გავწუნწკეთ»;
«მოდილ, კობა, ცხენებ გავწუნწკოთ».

გაქენებამა გაქეცვა აღამიანისა; «გა-
ქენდ თურე-დ' წყაროს ღმწწაფ ცის
კაქრ».

გაქინტვამ გაქინთვა. «მეჟ გაეიქინ-
ტებიჟ, ჩიტ გამოფრინდებო-დ' ცულ
დახკრილითაჟ».

გაქოდვამ თოვლის ზედაპირის გაყინვა;
აქედან: გაქოდვილი — გაყინული თოვ-
ლის ზედაპირი. «მელთყულაყის (მთა) წვერ
ისტაყ გაქოდვილი იყუტ, რომრ ფეჟი
თოვლშიგ არ ჩაგვიდგი».

გაქუზნტლვამ გასრესა. «ყართანაშიგ
გაქუზნდი-დ' კუქულაყა გავქუზტლგ».

გაჯანება გჯიჯა საუბრით, სიმღერით
გზის შეუმჩნეველად გავლა. «კაცუჟ, მამ
საობრ-საობრით გავაჯანეთ მეს გჯამ».

გაჯანებამა, ჭალ მამაკაცის მისლმება
ქალისადმი, ქალი უპასუტებს: ღმერთიმც
გაგანებებს (ან: გადღეგრძელებს!).

ვაგახვლი ცხერის სერი (ნ.). სიგრძეზე
გაქრილი ყურის წვერა.

გახვლიობამა 1. მომპირნეობა, თადა-
რივიანობა, მაგ., სურსათ-სანოვაგისა თუ
ფულის ხარჯვაში. 2. სასიკვდილოდ გამე-
ტება აღამიანისა. «ბიკუჟ, ფულის გახვლი-
ობებამა ყარ უნდ იცოდე?» «ზურაბოჟ, მე
მეგ გაბაროს ყარას განჯხვლიობეს».

გახვეწამ აღდგლიანდ აყრა და გაქცე-
ვა, წასვლა. «ქირის გაქეულები იქნებ გა-
დავრშინთაჟ, გახვეწილან მთებშიგ».

ვახვრეტით გალომ ცხერის უკანა ფეხის
ზევითა ძვალნი.

ვახოწვამ მოკლე, თითის სიმსხო ჯოხით
ძაფის გახვეწა.

გაქვრებაა გაშეშება, გაქვავება. „პირ-
შიგ გან გაქვრებაა უნდა“. შექვრდ—
შედავა, გაქვავდა.

გაქვრებაა გაპოზა ორად. „ორე, მიშე-
ლიდი, დამ ფენგარაყის (ნ.) გაქვრებაა
მინდა“. ნ. გადაქვრება.

გაქვინულნი იგივეა, რაც გაგოზილი (ნ.
გაგოზვა), მაგრამ ეს უკანასკნელი ითქმება
ცხიმეულობით გაქვუქვიანებულზე, გაქვინ-
ლი კი—სხვა სახის გაქვუქვიანებულზე.

გაქვირჩლაყვებაა გაჯიუტება, თავისის
დაჩემება ლაპარაკსა თუ მოქმედებაში; აქე-
დან: გაქვირჩლაყვებულნი—გაჯიუტე-
ბული. „საობარშიგ გაქვირჩლაყვებაა
არ ვამ“, „დამერიდი დამ კარებითაჲ, მაქ
რა გახირჩლაყვებულ ხყუღისხარი“.

გაქვლაა თოფის გასროლა. ახალი წლის
გათენებისას. ჩვეულების თანახმად, იციან
თოფის სროლა. დედა ეუბნება შვილს;
„ბიჭუტ, რად არ აზღვები, სამომ წელანისწ
თოფ გაცვალ“.

გაქვუნ-გამოვნაა გახნა-გამოხნა, ერთი-
ორი კვალის გავლება საქნუელით (ნ.); ნ.
შეშება.

გაქვანაა გახსნილება, მარხვის დამთავ-
რება; „კვირაყეს იქსნება-დ“ ჩამოხვი-
ლოდნ“.

გაქვარაყვებაა გამწკრივება. „იქ ბალღებ
გაჯვარაყვებულნი ყუტნეს“.

გაქვარებაა გაჯავრება. „აეიამე, დიდ-
დედომ რაყვეერწ გაჯვარებაა იცის“;
აქედან: გაჯვარებულნი—გაჯავრებულ-
ნი. „მეტაყ გაჯვარებულ გავეფა-
რი შინისაქრ“.

ვაქვალევაყი რქოსანი საქონლის მიერ
აღამიანისა თუ ცხოველის დაშავება, ზოგ-
ჯერ სიკვდილით. „გუშის წინ ვახტომ ვარმ
გაჯვლო იქ“.

გაქმევაა ყვავილის მიერ აღამიანის სა-
ხის დაჩერება; აქედან: გაჯმევილი—
ყვავილისაგან სახედაჩერებელი. „ჩიყიმ
კაცს გაჯმევილი რაყიმ სახე ჰქონდა“.

გაქვუნჯვლაა ცხოველისა თუ ფრინველის
ტანზე უშნოდ აშლა ბეწვისა, ბუმბულისა;
აქედან გაჯვუნჯვლული—უშნოდ ბეწ-
ვაშლილი. „მელწაყანთ მონა რაყიმ გა-
ჯვუნჯვლული ძაღლწ ჰყავთ“.

გაქვრვაა გაწურვა. „ნაშინაყ ძმას ეძახ

მონადირისად: მეაყ ისთაყ ლონიერ
რომეტი გორსაც ვლგლეჯ-დ“ ხინკრიკვა-
საც (ნ.) წვენ ვაღენატი, თან თურწ გაბუ-
ქვის ნაცარს, ხან კონჩხულაყს (ნ.) გაჯვუნ-
რავს“.

გაღვი გრღემლი.

გაღვიმის წვერები გრღემლის ცხვირები.
ზოგ გრღემლს ერთი ცხვირი აქვს.

გეწწ 1. მიმართულება, 2. ბრტყელობი-
რა ისარი. კურღელს თავის გეწწ აქვს;
„გუშინასი ერთ კა გეწწ გავაკეთი“.

გელი მგელი. „იციომ დაქნებულეყუ,
სიყაც გელ იყუ, იქისაქრ“.

გემუანის გემოიანი, ნ. დამთქაყება.

გერწანაა ნ. ქვეყანა.

გეწაა გულამოღებული მთლიანი მორი,
გამოყენებული არაყის სახდელად, სარეც-
ხისა თუ ძაღლთა სალაფავისათვის. „რეც-
ზოს კარგაყ არაყის გაჯვად გეწკეთე-
ბატი“.

გეწაყაა პატარა გეყა.

გვალაყ წელიწადი გვაღვიანი წელიწადი.
„რა ისთაყ რაიმ გვაღაყ წელი-
წად იყუტ შარშინისწ“.

აღჯაღე აუჩქარა: „რას ელოდებ, აუ-
გუაღე, აუგუაღე“!

ვაველის ძუაყი ცხვრის აეადმყოფობაა:
ცხვარს ყელში უჩნდება გრძელი კია და
კლაყს.

გვერდაღაყი ვიწრო, ცერა აღმართი.
„მეჯ კუნების გზად მეტაყ გვერდაღა-
ყი“.

გვერდები წეკიდება ნ. აღმართის შე-
კიდება.

ვავერღე გვაყოფული ცხვრის სერია:
ცხვრის ყურის უკანა მხარის წინა ნაწი-
ლის გვერდი გრძელსამეუხედად, ირბად
ამოპრილი.

გვერდულწ დანისწვერაობის მეთერთ-
მეტე სახე: მოთამაშე დანას იქერს წვერით
მარჯვენა ხელში და მარცხენა მხარზე
სწრაფი გადაგდებით არკობს მიწაშ—ეს
მარჯვენა გვერდულია. მოთამაშე დანას
იქერს მარცხენა ხელში და მარჯვენა მხა-
რზე სწრაფი გადაგდებით არკობს მიწა-
ში—ეს მარცხენა გვერდულია.

გვეწმე გვეყოლება. „აღვი, ჩუენ ახალ

ლია ბაწრისთვის. როცა შვილდის ორივე მხარე თანატოლად არ იხრება, იტყვიან: „გოზა ხეებ არ მოზღვესაჲ“.

გოზდაგი, მრ. გოზდაცები წვრილი ლურსმანი.

გომატი სამხლე ბალახია.

გონათ მოხვლამ დაფიქრება. „საობარს გონათ მოხვლამ ყუნდ“

გონთ კარგად. „საქმე გონთ მაქვ დაყენებული“.

გონთე ნ. გონთ.

გონთ დაჭურვამ კარგად გაწურვა. „საყველედ დამზადებულ ზეს ხანჯრით დაშქრიანა-დ' ციყის რ ნაპარაკებს ტოლებშიგ ამწყლებენ, გაჯუ რენ გონთა-დ' მემრ გულაშიგ ჩაწყობენ“.

გონთადა, რაცვევრითაჲნ როგორია, მოგწონს? მაგ., ქალი რომ კაბას შეიკერავს, მერჯეს ჰკითხაჲს: „აბა, ქალაჲ, გონთადა, რაც გეკერი თაჲცა?“

გონე ვ გონია. „გონი, შეთვის ძალიან ეუკერების დიღობ“.

გონე გონაჲცი უგონო, უქუო, დაუფიქრებელი. „რა მგთაჲცი გონე გონაჲცი ხარი“.

გორაზა გორიხი.

გორგუჩაჲცი მოკლე და მაგარი პალო; გადატ. ტანდაბალი, ჩასკენილი კაცი. „მეტაჲ გორ გუჩაჲცი იეს კომოჲ“.

გორდაგორ გორიდან გორზე გადასული. გამოცანა: „გორ და გორ ჩამოგორედა აბრაშუნისა საყერი (მთავარი).“

გორდილაჲცი, მრ. გორდილაჲცი ხორბლის, სიმინდის ფქვილის კერები წყალში მოხარშული. „დედო, დღესად კადის გორდილაჲცი ბრ გვიდღილი“.

გორილაჲცი 1. (Piper nigrum) გორიკლა; 2. ძაფთი სასე კოჲი (კოჲისძაფი); 3. ბაეშეების სათამაშო ხის ბურთი.

გორნაჲცობა კოტრიალი. „შებედ, ცხენებ გორნაო ბენ“.

გოზი, მრ. გოზები მსხვილი ქვა. „მეკობრებთ მოგვიარეს სათავეზედ, დაგვაყარეს გოზებ-დ' კინად ქარ დაგვეკოცეს“.

გრანცია საზღვარი (Граница).

გრდემი ნ. გდემი.

გრდემი წვერები ნ. გდემის წვერები. გრდემნი ქალის თმის დასამაგრებელი გრძელკბილება საყარცხელი.

გრილი ცივი

გრილოჲ ჩრდილი. „დავისვენოთად კარგა რაჲც გრილოჲ“.

გროლნ რგოლი. „რა კარგაჲნ ჩათოს (ნ.) გროლიც“.

გუგაჲნ დედოფალა.

გუგოჲ ჩვილი ბავშვი. „ლამაზ გუგოჲ ჰყავთ პეტრიაჲნთ“.

გუგუშაჲცი დილი, ფოლაჲცი. „დეჲცი, ლამაზ გუგუშაჲცი დაგვარაჲც“.

გუგუშაჲცის დაჯდომა ირავით საესე ქურტლის ზედაპირზე ჯაჲკისებური წრე რომ გაეეთლება.

გუგუჲნ მოდის შორეული გრილის ხმა ისმის. „რაჲციოდ მეტაჲნ გუგუჲნ მოდი, ზეე თუ გამოიღ“.

გუგუტაჲცი გუგული. „ჩქარ აღეჲცი, გუგუტაჲცი არ დაგძლიოს“.

გუდაბეარაჲცი ნ. გუზუშმერი.

სადრა ყველისა ყველის შესანახავი გულა, რომელსაც ამზადებენ უმეტესად ცხვრის ტყაისაგან: გარეთა ბეწვიან მხარეს კრეჲენ, კარგად რეცხავენ და შიგნით აქევენ, დებენ ყველს და ასხამენ მარილწყლის ხსნარს, გულა ამ ხსნარს იჲერს და ყველს კარგად ინახავს.

გულახ რაჲც გიჲვიანის გულაში რა გაჲქეს, რა გიდეეს. მეცხვარე—მეცხვარეს, მებატკენე—მებატკენეს, მეძროხე—მეძროხეს, მებერწე—მებერწეს ეტყვის:—გულახ რა გიჲვიანის?

კალტი-დ' (ნ. კალტი) ყვაი (ნ.) მიჲქვიანის, ან და რა საჲმელიც შიგ უდეეს, იმას დანახებულს.

გუდის ღარძლაჲ გუდის სამხრე ბაჲარი, თასმა.

გუდის ხამჯრე ნ. გუდის ღარძლაჲ,

გუდუტაჲ პატარა გულა.

გუზუშმერი ნ. გუდის. „მონაჲც რაჲც მსივანაჲნ ხარი, გუზუშმერი“.

გულად გასვლაჲ შეჲწნეჲ, შესწრება

თვალისა. აღეგებთ გუ ლ ა დ გ ა მ ი ე ვ ი -
ნ ე ს ა ო - ლ ' ვ ე რ წ ა დ რ ი ლ ' .

გულბალნიან ბრკი გადატ. გაბელუ-
ლი, უშიშარი. „ერთ დიდოს დმეკვეხნს: მაგ
შეთესაჲ მე მუხვლით თადადიჲ. თაეის მა-
მას კიდენ ეთჲთ იმისად: ისიჲ ცხუა გუ ლ -
ბ ა ლ ნ ი ა ნ ბ ი კ ი ა ჲ , პ ა ტ ა ჯ ი მ თ ხ ი -
ლ ე ჲ ' .

გულბანდნ (Valeriana) კატაბალახა.
გულგრიდნ გულსივი. - „გუ ლ გ რ ი -
ლ ა ლ რ ა წ ი მ შ ე მ ო გ ვ ე ზ დ მ ა რ თ ო მ ' .

გულდინდნ ამპარტავანი, ზეიადი.

„გუ ლ დ ი დ ნ ო უ მ ა ლ ო ე ლ ნ ო ,
რათ ენდობოდეთ ძილსაო...“

გულნ კედის, ხაჰაპურის შიგნითა
„აბა, ჰეგედ კოტორ (ნ.) ნახი, გონთ გუ ლ
აჰეაჲ?“

გულის კანებაჲ გულის ჯერება, სურვი-
ლის დაკმაყოფილება. დაკმაყოფილეთ ერთმა-
ნერთს ბუზვანი (ნ.). „ამ კაცს წამმეყდინ
სისხლ, მე კიდენ ტაჲეიდ ეტაჲეც (ნ. ტაჲე-
ცუაი), სანამდ გუ ლ ს წ ა რ ვ ი კ ა -
ნ ე ბ ლ ' .

გულის მობოხრებაჲ ნ. გულის კანება.
გულის პირი, მრ. გულის პირები ქა-
ლის ბუბუბები. „დეჲა, გუ ლ ს პ ი რ ე ბ
ა მ ტ ა ე ლ ' .

გულის ფარაჯაჲ პატარძლის გულ-
მეკრდის ვერცხლის სამოსი ასხმული მძი-
ვებად.

გულმძიმედ აუჩქარებლად, დინჯად.

„გუ ლ მ ძ ი მ ე დ წ ა მ ო ვ ი ფ ი ე ,
თვალი მოვხკარი მტერსაო...“

გულთან გულადი. მაცნემ (ნ. მაცნე)
უთხარ შამილს: „ჯერ ვერ იცნობაჲთ კარ-
გადეჲი თუშის შვილებსაჲთ, ვაჲებსაჲთ გუ-
ლ ო ა ნ ე ბ ს ა ჲ ' .

გულხაფარაჲ წინსათარი, ფეშტემა-
ლი.

გულს გამოციდ გული მოუვიდა, გაბ-
რაზდა. „ჯამრული გუ ლ ს გ ა მ ო ჯ ი დ ' .

გულფათობაჲ გამბედაობა, უშიშო-
ბა სავის შესრულებაში.

გულდორჩ ფიცხი აღამიანი. „ჰემაგ
სტეფოზე ამბობენ, მეტაჲნ გუ ლ ლ ო -
რ ი ა ჲ ' .

გულდუღუღნ გულჩათხრობილი, მძიმე
აღამიანი. „ნინ, რა მეტაჲნ გუ ლ ლ უ ლ უ -
ღ ი ა მ ე ს ფ ი წ ა ლ ე ჲ ' .

გულფვითელაჲნ წყლის ჩიგია მოლე-
გო ფურისა, გული კი ყვითელი აქეს. არ
იკმება.

გულშეკლებულნ გულნაკლული. „დი-
დოს აკმევედეს ხოტს (ნ. ხოტი), ცუყამის-
გნივი ცუყის გუ ლ შ ე კ ლ ე ბ უ ლ ი ი უ ჲ ' .

გულჯავრიან ბრაზმორეული, გულმო-
სული.

„თუშო, ვინ ხარი თუშეთშიგ,
კოხტად ვინ ღბრუნავ ბანზელა,
ყოფილხარ გუ ლ ჯ ა ვ რ ი ა ნ ი ,
ქელი გიძს ხანჯრის ტარზელა...“

გუნებაგაჯავრებულნ გულმოსული,
გაბრაზებული.

„ციხე სჯობ ნაპირ ქალაქსა
საომრად გამაგრებულთ,
შიგა—ნაკიდებ სიათა,
ტყვიან—წამალი მრავალი,
მაგის სასრევედ ვაჲი სჯობ
გუ ნ ე ბ ა გ ა ჯ ა ვ რ ე ბ უ ლ ი ' ...“

გურიელი გურული.

გურჩნ 1. ფილთა ქვა, სანაყის ქვა;
2. მომცრო პალო.

გურჩ-საცხველი ფილი, როდინი თა-
ვისი. ქვით „ქალო ნინ, გუ რ ჩ - ს ა -
ც ე ხ ვ ე ლ მ ო მ ე ი ' .

გუფთაჲ 1. დაკეპილი ხორცი. 2. მრავალ-
კრილობამიყენებელი კაცი. „ჩრუჲლა
ხორცის გუ ფ თ ა გ ა ვ ა კ ე თ ი , ხ ი ნ კ ა ლ ც უ ნ დ
ვ ა ლ უ ჲ ' . „ბათლოს უდერაჲნ გუ ფ თ ა
აჰვის ტანზელა“.

გუფთად კრილობად, კრილობებად.
„მეკოპარს ფიდონაჲ სუ გუ ფ თ ა დ უ ჲ -
კ ი ' .

გუშ გუშინ. „გუ შ კ ვ ა ფ ა ო ბ ვ ი ყ ვ ე ნ თ .
გუ შ გუ შ ი ს წ ი ნ გუ შ ი ნ ი ს წ ი ნ .

„ქალო, გუ შ გუ შ ი ს წ ი ნ ა თ ა
დ ე ლ ა რ ა დ გ ი ჯ ვ ა რ დ ე ბ ო ლ ა ,
მ ო მ დ ი ო დ შ ე ნ ი ტ ი რ ი ო ლ ი ,
ვ ა ჲ შ ა მ ი მ ი მ წ ა რ დ ე ბ ო ლ ა ' .

გუშის გუშინ.

გუშის წინ გუშინის წინ.

გძელი მამული გრძელ ზოლად გამო-
კრილი სახნავ-სათესი მიწა.

„ჯერ ჯორ სჯობ საქონელშია
ქარზედ მოჭაკილებული,
მერე ჯარ სჯობავ უღელი,
გძელ მამულს გაკიდებული“...

გძელშტოლი დაბალფეხებიანი გრძე-
ლი სუფრა. „წელიდ, ცივის გძელ შტო-
ლი შამიცილიდი“.

და - ჩამოცილებული „და“ კავშირი.
„კოლმურნისა-დ“ კერძო კაცის ერთმანეთ-
შიგ საობარი“.

დაალიანებამ ალისაგან გამოურვა, მაგ,
ქებასა.

დაბ დაბლა. „კაც დაგორებულეჭი
დაბ ქალასიკე“.

დაბადულჩ დაბადებული. საქონლის
მიერ მოგებული ხბო, ლოდო, კვიციო.“
„მეგ ბოიკი (ნ.) ჩემ ზროხის დაბადულიგ“.
დაბანდევამ დახეულზე ნაკრის დაკე-
რება.

დაბებერაყებამ დაწვის ნიადაგზე კა-
ნის ამობურცვა.

დაბერურანტებამ ღრმად მოხუცება,
გადაბერება.

დაბეკვამ ბეკით (ნ.) ქსოვილის დატ-
კენა, მიჯობთვა.

დაბზენილჩ მოშვებული, მოღუნებელი.
დაბლითა კარებები პირველი სართუ-
ლი სახლის კარები. „მეგ დაბლითა კა-
რებებეი გამჩხებენი“.

დაბლით შუყამ ორსართულიანი შე-
ნობის ოთახი, რომელშიც მხოლოდ პირვე-
ლი ოთახიდან შეიძლება შესვლა—

„—სილოს დეცი (ნ.), უთლილ მომეცი (ნ.).
—შე არ მცალის, შენალ შედ დაბლით
შუყას, ციციქ იწენის“.

დაბრუტაყებამ მაგარი საგნის თავში
ჩარტყვით დარეტანება უფრო ცხერისა
და ცხენის; იტყვიან ადამიანის მიმართაც,
ოღონდ მიმღეობის სახით: დაბრუტა-

გზილე წადი, იარე.

„გუალ, ციკო, დარბაზს წავიდეთ:
კოდ გვაქვის დასალოცავეი“...

გვხვდება მრავლობით რიცხვშიც: გუალეთ:
„გუალეთათ—უთხრ იმ ქალმ დილოთ“.
გვხვდება აგრეთვე ფორმით: აუგუალე—
აუჩქარე: „რაცს ელოდებ, აუგუალე,
აუგუალე“

გუთეულაყი ხარბი, შურანი. „მეგ ლი-
ხაყი ისთაყ გუთეულაყი, რო სუთაყი-
საყ ხორაყს.“

ღ

გებულო. „ქარგაყ დაბრუტაყე-
ბულ წავიდ აღქროა“.

დაბერაყებამ სალამოს მოსული ცხერის
მოწველამდის დაახლოებით ერთი საათით
დაყენება.

დაბზერახებამ აქედან: დაბზერახე-
ბული „მეგ სვილები მეტაყი დაბზე-
რახებულიგ“. ნ. აბურახებამ.

დაბურწუხაყებამ ნ. დაბურწუხებამ.
დაბურწუხებამ ქარიშხლის დროს მთებ-
ში საქონლის მიერ გზა-კვალის არევა, და-
ქარგვა. აქედან: დაბურწუხებულ —
გზა-კვალარეული. „თქუენ ცხენებ და-
ბურწუხებულ ჩწყვარნეს ქალასიკი“.
„სეტყვამ დწყყარა-დ ზროხებ დაბურ-
წუხებულ გაღმყყარნეს“.

დაბლაჭურებამ ხიფათის დროს ვინ-
მესთვის ან რამესთვის ხელის ჩაქიდება
დაბლაჭება. „ანტონამ ყერთ მაგრ და-
მებლაჯურ“.

დაგდებამ დატოვება. „ბერი ვიარე,
დავაგდე საზღვრებ უღერაყ ქუეყნისა“.

დაგვრეწილჩ ხშირი თმა. თუ ქალი-
საა, მაშინ დაწნულიცაა. „ყიყიმ ქალს
დაგვრეწილ თმა ზქონდ“.

დაგლაყი წყითანი საგანზე (ლურმანი,
ეკალი...) ფეხის დაყრა. „უსმარს (ნ. უსმა-
რი) ფექ დავაგალ ი; „ცხენ მარგილ-
ზედ დმცგალ რ“.

დადეყნამ დადეყნება; ნ. აქთაყები.
დადი ბიყისა „მეფისა, სასიძოს ანლო-
მეოფი, მომვლელო.“

დადი ქალისა „დედოფლისა პატარძლის
ახლომეოფი, ყურისმგდებო.“

დადურადეა ცუდ ამინდში ცხვრის გა-
ცივება, დაავადება.

დადურნილი დაღვრემილი, კოპებ-
შერული. „რაცგუერნ დაღურენილი
დამგუდარხარი“.

დადურთება დაქორწინება. „მემრინასრ
კაც წალალეებენა-დ' მრყევანენ ზალოსა-დ'
დნგერთებენა“.

დავლათი იღბალი; ნ. ცულიაფი.

დავრჩინთ დავრჩით. „ვინც და-
ვრჩინთათი, იქითაა გაგვრეკასაჲ“.

დავლილი, მრ. დავლილები ვაზრდი-
ლი. „იგრ ვართ დაზდილები“.

დავლივება მთელი ძალით გაწევა ბა-
წრისა თუ მსგავსთა. „ბიქუთ, ნუ იც საბ-
ლის მაგრ დაზიდებამ, თუარამწ გა-
წელებ“.

დავრობამ ვაყინება. „დაზრები,
რაცს იქირცლებიგ“ (ნ. ქირცვლამ).

დავუნწრულწ დახუნწლული. „ხილობ
ვიუენთა-დ' დახუნწრულ კვაფაფი
ვნახწ“.

დათაქლამიშებამ მუშტის, ჯოხის ჩა-
რტემა; ნარდის თამაშის დროს ერთი რომ
მეორეს ქვას მოუკლავს, უკანასკნელი
ეტყვის პირველს: დაყათამქლამი-
შეამ?

დათეთხილ დაქლომამ მოურიდებლად
დაჯდომა ქალისა. „დათეთხილ ზიხა-
რი, რად ყარ გონთ დაჯდები“.

დათვბურაფი (Pussilago farfara)
მალალღერიოინი და ბრტყელფოთლება მცე-
ნარეა, იცის თეთრი ყვავილები.

დათვის კიტრამ Lifium srovit-
sianum მთის მცენარეა, იზრდება მა-
ლალზე, თავზე იკეთებს კიტრისებურ ნა-
ყოფს.

დაილონის ხეა ვითომცლა სამოთხის
ხეა, უკვედების ნაყოფის მომცემი.

დაქერება ნაღისა ცხენის დანალვა,
დაქედვა.

ქქუთ იუკედ, თორღვთ ჯამრულო,
ცხენს ნუ აქერებ ნალეხსა,
ველარ გადახვალ ქაჩუმთას,
ფარსმის ვერ ნახავ ქალებსა“...

დაკერილწ შეკერილი. „მეგ თექაცო
რაციოდ გონთ დაკერილიგ“.

დაკიცვა მუჭლებისა მუხლმორკით და-
ცემა სასიკვდილოდ განწირულისა.

„ნუცებ დაკიცვა მუჭლები,
დაეცა ქარაფ კდზედა“...

დაკვალაცემა ნიშანში მორტემა; ნ.
საბრტემა.

დაკვერება ნ. დაკერება.

დაკვირილ ცტარი მაცე ცხვარი, რო-
მელსაც ბატკნის მოგების მოახლოებისას
ძუძუ წამოუზრდება.

დაკილაყემა თვალის ჩაკერა. „უჩი-
ნაშიგ ვიუკდილით, ქალებს უკილაი-
დიუთ“.

დაკირცლებამ ენის ჩვენებით, დაღრე-
ჯითა თუ სხვა საშუალებით ვინმეს გა-
ჯავრება.

„—რად სტირწ, ქალაჲ!

—მეყაჲ გერმანაფი დამეკირცნლ,
მით ვტირი“.

დაკისერაყებულწ კისერმორეცილი
ადამიანი, საქონელი. ვაბომ მეტატწ და-
კისერაყებულიგ“.

დაკრა ვმისა დარხევა ხმისა.

„დახკარ ვმა: აჯადს მოიდნეს,
იქ დნყწერონ ჯუბარიო“...

ნ. ვმის ვატეხა.

დაკულწ ნ. ნავლი.

დალაყობამ ხუთი ამხედრებული ვაქა-
ცის მიერ გარდაცვლილის მატეკსაცემად,
მოსაგონებლად მარტივი, მაგრამ თავისე-
ბური წყობის სიმღერისა—სადალაოს თქმა.
სიმღერის შესრულებისას გარდაცვლილის
გვარს დროდარო მოიხსენიებენ საქირო-
ების მიხედვით.

დალევამ 1. კომლის ამოწყვება, გვა-
რის ვადაშენება, 2. სასმელის შესმა, 3. გა-
ცულება, ფუჰად ჩავლა ამა თუ იმ საქმიანობისა. „იმ სახლშიგ ბალიცი აღარ
დარწ, სუ ყველა დიწლი“; „თუ გინდ
მოქლასაჲ, ამას მთელაფი დავლევაჲ“
„ზედ (ნ.) ურიედ' კარაჲი ვერ მოვიყუან,
დამელიგ“.

დალიკვებამ ტკენის შედგად ხელის ან

ფების დასივება. აქედან. დალიკვებუ-
ლი — დასივებული. „ფეროს ველ უტკი-
ვებალ“ დალიკვებულ ჰქონდა.

დალიშენა დალიშენა ვაეის მიერ ქა-
ლისა და, პირივით, ქალის მიერ ვაეისა.
აქედან: დალიშენული—დანიშნული. „ბერ-
დედოს ქალის დალიშენული სად ეთქმ
დიდოების მოსვლაჲ“.

დალიშენებაჲ ცხერის, უფრო ბატკნის,
საზოგადოდ ცხოველის დამკლევება. აქე-
დან: დალიშენებული—მკლე. „გაიწუ-
ლაყნთ ცხტარი მეტაყნ დალიშენბუ-
ლი იგ“.

დამაშენებაჲ შემოსვლა, დამწიფება ბა-
ლახეულობისა.

დაშატი კონაფოთლება თამბაქო, გამ-
ზმარი, გამზადებული დასაქრელად.

დამატლულ ცხტარი მატლდაყრილი
ცხვარი. ცუდი ამინდის გამო ცხვარს კანსა
და ზორცს შუა უჩნდება მატლი, რომე-
ლიც ძლიერ ვნებს. მეცხვარე სამატლია-
ყით (ნ.) ცხვარს მაშინვე ასუფთავებს.

დამბა დაბმა. აქედან: დამბული—
დაბმული. „კართანაშიგ დამბულ ვირმ
ასტეს ყვირილი“.

დამდგომაცი დამდგომი. „თუ შინ და-
მდგომაყი ვინ ხევის, ბარგს შინავი
გასწირავენ“ (ნ. გაწირვა).

დამელიგ გამიცილდა. „ზეს ურთიელ-
კარაქ ვერ მოვიყუან, დამელიგ“.

დამეშინ შემეშინა. „უჩინაყ დამეშოგ
მეტაყი დამეშინა“.

დამშოგვებაცი სათქმელად, საჩხუბრად
თუ სხვა მოქმედების შესასრულებლად მო-
მზადება. „კოსტამ სათქმელად დემქმზო-
გვა-ლ“ ვედარ თქვა; „ჩქენ გიორგი
დემქმზოგვ დასარტყმელად“.

დამთხოზა დაფრთხოზა საქონელის,
ფრინველის.

„ცხტარი დგა აქვარის თვა,
ნეტარ, რად დამთხვა ტიალის
მწყემსები გახკვირდებიან,
მთაიწარ ვაკაქუა მგლიანი...“

დამიწეზება ძველი შექედლებით ხა-
ტის (ნ.) მიერ გამწყარალი და ამ ნიადაგზე
დაეადებული ადამიანი. ხატში სალოცა-
ვად წასულს საკლავი (მოზვერი, ცხვარი)

უნდა დაეკლა ხატისათვის, წინააღმდეგ.
შემთხვევაში, თუ ავად გახდებოდა, იტყო-
დნენ: ხატმა დაამიზნაო. ოჯახის რომელი-
მე წვერის ავადმყოფობას ამა თუ იმ ხატს
აბრალებდნენ და ამბობდნენ ხატის მიერ
დამიზნებულაო. ასეთი ავადმყოფი ხატში
საკლავს უკლავდა გამწყარალ ხატს. ამის
შემდეგ ის თუ შემთხვევით კარგად გახლე-
ბოდა, იტყოდნენ ხატმა უშველაო.

დამირგვლება დამარგვლება, რკალის
შემორტყმა. „ცხენ ცუხდ დამევირა-ლ დქც-
მირ გვლეთ, მაგრამ ვერ დავივირათ“.

დამკვართვა 1. ჩონის აკლთვა, შარ-
ვისლის ტატების აკეცვა. 2. ამა თუ იმ
შემთხვევისათვის მოსხლევით დგომა, მზად
ყოფნა. აქედან: დამკვართული—
მზადმყოფი. „მეგ მიტოვ რაყვერითაჲ
დამკვართულ ჰყუდავ“.

დამარჩალნ დარჩენილი. „სახშიგ ერთ
ბერიდყაილ-ლ ერთ ცუტუნაყ (ნ.) ბლლ
დამარჩალი იყუეს“.

დამარჩვალნ, მრ. დამარჩვალევი დამლ-
რჩვალი. „ყველაყნ (ცხვრები) დამარჩვა-
ლები იყუენეს“.

დაშსკერვაჲ ჰურკლისათვის ძირის გა-
მოღება.

დამტყუნებაჲ მოხერხებით, მოტყუებით
დატყუნა, დაცანცელა, წართმევა. „თებ-
ურიკაყის (ნ.) ქალს დათოსად ცუნდოდ
დქცმტყუნ ცხენა“.

დამშვალნ დალილი, დაქანცული
ჩემ კაც მეტაყი დამშვრალ მოილ“.

დამშუპარი დადარდიანებული, სევდ-
შეპყრობლი. „ბოქუ, ძლ აღქვი, რაყვე-
რი დამშუპარი ხარი“.

დამშხალულნ დახეთქილი, მაგ., გამოშ-
ცხვარი პური. „მეტად დამშხალულ
პურ მაქთის“.

დამწყალობენება დეკანოზის (ნ.) ან ჯე-
ლოსანის (ნ.) მიერ ხატში მოტანილი პურ-
მარლის დალოცვა: სწყალობდეს, შეეწიოს
ზედაშეს (ნ.) მომტანს.

დამჭირჩალნ დაობებული ნამცხვარი;
სინესტისაგან ყანის, ნამკალის დაობება.
ჩქენ თივაშიგ წყალ ჩასულიყო-ლ დამ-
ჯირჩალი იყუეს“.

დანალვაჲ ნ. დაკერება ნალისა.

დანაცხა ნაცბებისა (ნ. ნაცბი) გაკეთება, დადგა მინდვრად.

დანაცვლა მოცლვა. „დღეს გარ მცალის. თუა ცუნდ დავნაცლუ“.

დანაძლივება ნიზლავის დადება. „დაძლივდეს ჟეს ორხი“.

დანდღვაა შორი-შორს ხელით კერვა.

—ქალო, ცაცო, მაქად მოდი,

—არ მცალის, თუა უნდ დავ-

დანდლ“.

დანდობით თქმაა საიდუმლოს განდობა. „მამამ ჟესნ ნაფიქრებნ შვილს დანდობით უთხარ“.

დანის საწვერაჟი ხილისა თუ ზოგი ბოსტნულის ნაქერის დანის წვერზე წამოგებით დანის პატრონისადმი მიწოდება. „გარსო, საწვერაჟი გამწყეოლ ჟე მიგდანას“.

დანის ჟხხა ცხვრის სერი: განად გაქრილი ყური.

დანისწვერაჟობაა თამაშობა; აქვს შემდეგი სახეები: 1. სელური; 2. თითური; 3. მუშტური, 4. ფიცრული; 5. მაკრატელაჟი; 6. კაქური; 7. კმილური, 8. ცხვირული; 9. თვალური; მარჯვენა თვალური, მარცხენა თვალური, 10. თავური; 11. გვერდული; მარჯვენა გვერდული, მარცხენა გვერდული; 12. ასტა-ბასტაჟი; 13. შემორეჟაჟი /შემორეჟებულაჟი// შემოტრიალაჟი; 14. უკან გადარეჟაჟი; 15. მუქელი.

თუ თამაშის დროს მოთამაშემ დანისწვერაობის რომელიმე სახე ვერ შესარულა, ან დამარცხებულია და იწყებს მეორე.

გამარჯვებული თლის პატაზას, სამი სანტიმეტრის სიგრძის პალოს, დანის წვერს დაიჭერს ნეკას და არათითს შუა და დარტყამს პალოს, რომელიც ოდნებ ჩაერტობა ამოქრილ „ბორტეში“, მერე დანის წვერს დაიჭერს არათითსა და შუა თითს შუა და კვლავ დაარტყამს პალოს, რომელიც უფრო ჩაერტობა მაწაში. შემდეგ დანისწვერს დაიჭერს შუა თითსა და სალოკ თითს შუა და ისევ დაარტყამს პალოს. მერე დანის წვერს დაიჭერს სალოკ თითსა და ცერს შორის და კვლავ დაარტყამს პალოს. პალო კარგა სიღრმით ჩაერტობა ამოქრილ ბორცეში და დამარ-

ცხებულმა ის ცბილებით უნდა ამოაძროს.

დანჩქლევაა აკენის დარწვეა, სითხიანი ქურტლის დანძრევა. „ჟეგელ აკეან (ნ.) ნება-ნება დაკანჩქლიგ“.

დაო მამიდა. „დღეს ჩემ დაო მოიდ შენაქოთა“.

დაოსებაა მეტად დაქანცვა.

დაოსებაა დანაყრება. „დღეს ცხვარ პატაჟი მოავოხეთ“; აქედან: დაოხებულ — დანაყრებული. „ქუმელ გაუზილი, კეუმელ-ქ პატაჟი დოოხებულ ვარი“.

დაპატოჟება დაპატოება. აქედან: დაპატოჟებული. „მოიდ ხალხი, კოდისკარ ღვედელ წიყვანეს რო აქურთხოვ, წაიღეს დაპატოჟებულ ხალხიც“.

დაპოხვაა ქონის, ერბოს წასმა სხვადასხვა საბრძოლო თუ სამუშაო იარაღზე, რომ უნგი არ მოევიდოს. „მემრინასნ დაპოხავს იარაღს“.

დაუანტებაა დასველება ტანისამოსის, იარაღის; აქედან: დაუანტებული — დასველებული. „ჩემ თუქა მეტაჟნ დაუანტებულიგ“.

დაარანაჟი ხელოვნური თხრილი წყლის გასაყვანად: „ჟეგელ წყალ პატაჟი გამუცდარანაჟი“.

დაარჯაჟებაა ნელი, უღონო სიარული მოხელისა. „ჩუენ ბაქომ კართანაშიგ დარაქრაქება იცის“; „გოიგ გერმანაჟანთას ჩარაქრაქელ“; „გუშ ბათლომეგ ვნახელ-ძლივა წარაქრაქებდ“.

დარდუბალი ნ. ზახრუზნეა.

დარევაა დილით ბატკნების მიშეება დედებთან“.

დარეგანი დარაჟი, დარაჟები. „გატეხეს დიკო, შენაქო უმალოს დარეგანიო“.

დარიალებაა ცხვრის საძოვარზე გასარეკი ძახილი. ვრარევე, ვრარევე... პო, პო, პო, პო!

დარიღებაა მორიღება, გაცლა. „ცხენმ გარგავლაჟოს, დეჟარიდ“.

დარიჟენაა ხორბლის მეორედ გაწმენდა წვრილი მიწისა და ქვიშისაგან, „ქალუ, ჟეგელ პურ გადადრიკნილი“.

დარკევაა ცხვრის გადარჩევა ბეწვის,

დუმის, ტანადობის მიხედვით. იშვიათია, რომ მეცხვარემ მრუდვ დუმიათი ცხვარი თუ ყოჩი ფარაში გააჩეროს. ასეთი ყოჩის ნაშენი მრუდდუმიათი იქნება, ეს კი მეცხვარისათვის სირცხვილია და ის დაცინვის საგანი გახდება. აქედან: დარკვეულ — გადარჩეული. მეტაჟ დარკვეულ ცხვარ ჰყავის ნიქუანთ.

დააკოჲ ლუდის პირველი ნახარში. და რდუბელაჲი ცვალებადი ამინდი. რდღეს რაჲგვერნ კარგ ამინდია-დ' გუშარა-ცოდ დარდურ ბელაჲი იყუჲ. და რჩომაჲ დარჩენა.

ნალონს დამრჩალა გიორგი, მთაშიგ ვერ ამოდისაო....

დასადგინაჲებამა შეჯიბრება ამა თუ იმ საქმის დროულად და ხარისხიანად შესრულებაში.

დასაზვავებელაჲი მთის საზევო ფერდები. მიქსაჲის ფერდები ყველა დასაზვავებელაჲი იყუჲ.

დასართებაჲა სტუმრიანი ოჯახის ახლოს დაყუდება დაპატოების ლოდინში. მშენ იქ რაჲიდ დეჲსართიგ.

დასაწერელაჲი დასაწერი. ქალაღ (ნ.) მიქტის დასაწერელაჲი ი-დ' წერა ვერ ვიცი.

დასწავლაჲა დამახსოვრება. მემაგ სიმღერას (ნ.) დასწავლაჲა ცუნდ.

დასწვად დაძრო, მაგ., ფიცარს ლურმნები. ნალექსომ ყადაღაჲებ (ნ. ყადაღ) დასწვად ფიცარს.

დატლინაკებაჲა ტლინების ყრით საქონლის გაქცევა. მზურუქლაჲკრულმ (ნ.) ჯარმ მეტაჲენ დატლინაკებაჲა იცის.

დატმაჲუნებაჲა ავადმყოფობის გამოტორტმანი ადამიანისა თუ ცხოველის; რყევა დგამისა. გადატ. იტყვიან წმარუნა-გრეხით მოხიარულე ქალზე. ავადობის-ვნივ ბათაჲ კართანაშიგ დატმაჲუნ-ნე ბდჲ; მიკლობანშიგ მუხამაჲ ჩუჩხურება-დ' კილობანმ დრეწუჲ დატმაჲუნ-ნე ბაჲ.

დატყვრომაჲა 1. თოფების ერთად სროლა, ბათქი. 2. სიცივისა თუ კანის ავადმყოფობის გამო პირის კანის, ხელების დახეთქა. ეერთხენაჲა დატყვრ თოფები-დ',

დამაჲე ცხვარი; სიცივისგნივ ჰვლე სუც დამიტყვარგ.

დატყვრომაჲა ხორბლეულის მოხალვა, მოშუშვა; მიტენ 'დიჲცებენ ბიკონ (ნ.) ვატყრობთა-დ' წისქვილ წაეილებთ.

დაუჩინაჲებამა შეიოღამება. სიცივის (ნ.) გზაშიგ დაღუჩინაჲებ იყოდ' ერთ მელაჲის სუროს (ნ.) შეხერაჲუჲ. მამ დაუჩინაჲებამიგ სი წაჲტალი.

დაფაჲა ოლი. მიმბრნ ნეფაჲა დაფას მოხპარავს.

დაფარვაჲა დაფარცვა ყანისა. მბალიო, მეგ ყანაჲა დაფარვიდი მიტენ მოსელამდ.

დაფენაჲა გაფენა სარეცხისა. მიზე გამოიღ, რად ჲარ სარეცხელაჲებ (ნ.) დახეჲენ.

დაფერებაჲა დამსგავსება. შეიღმ შობელთ დაფერებაჲა იცის, აქედან: დაფერებული — მსგავსი. მეგ ელოჲ სვიოღნ დედის დაფერებულიგ.

დაფ-ზურნაჲა დაფ-ზურნა. მიტაჲები წადიან სიმღერითა-დ' დაფ-ზურნით.

დაქაჲულნ გაიკებულ-დახეჲტილი. შეუნდოსაჲ... ნაცარ დაქაჲულთ.

დაქვეითებაჲა ქვეითად სიარული.

მივინამ სთქვა, ენამც გაქმება, ბერიკათ ჯაჲო ბერია, ცენხედ შეჯღების—ქორსა ხგავ, დაუქვეითის—გელია...

დაქლეთთა უშნოთ, ულაზათოდ ჩაცმა აქედან: დაქლეთილი — უშნოდ ჩაცმული. ასაბედლოჲა დაქლეთილ დავალის.

დაქლეთთაჲა გაღლეუბა, დაიარაჲება. მიცენმ საუღომ დამაქლიშ.

დაქცევაჲა გაფანტვით გარეჲევა. მიკალემ ფურ-ბერწ დნქციგ.

დაღალებაჲა მოშუშვა, მოხალვა მარცველულისა; აქედან: დაღალებული მოხალული. მეგ გონთ დაღალებული ვერაჲე.

დაღალნ კარებში გაკეთებული ხის ბრტყელი და მოძრავი, კბილებიან საგდღულის გასაღები. ეელისო, იცის დაღალ სიღაჲა, მეგედ კარებ გაჲალი.

დაღამულნ დაღამებული: დაღამული იყუჲ — დაღამებულიყო, რდაღამულიშიგ ნება-ენება წაედილით თავ-

დაწვერაჲ ზეინის თაჲის შევიწროება დასახურაჲდ, რომ შიგ წყალი არ ჩაიღღეს. აგრ ზეინ მეტაქრ გაფეშვილ (ნ. გაფეშვა) არ ცნაგჲთ, პატაიდ და წვერილი; ზეინის კარგაჲ და წვერილი უნდ.

დაწინდვარ 1. ვაჲის მიერ ქალის დანიშნენა, 2. ძროხის მიერ ძუძუების მოკითხვა ხბოს მოგების პერიოდში, აქედან: დაწინდელი—ძუძუმოკითხული ძროხა; „დელო, ჩუენ დეკველაჲ და წინდულეგ“.

დაწრიაღებაჲ გზაზე წერილი ნამტყრეუბის დაპნევა სანიშნოთ. „იმ ქალს საყურბეჲედ გზაზედ დეცწრიაღეგ“.

დაწუწვაჲ ნ. გაწუწვაჲ. დაწუხებაჲ შეწუხება; აქედან: დაწუხებულ ი—შეწუხებული. „რაცკვერჩ დაწუხებეჲა იცი, ნანელოჲ“. „ბათირი ბოსლი კარს ეყუდ დაწუხებულ ი“.

დაწუხვაჲ დახუქევა თვალისა. „რათ მაგრ გონთ დაწუხვაჲ იცი“. აქედან: დაწუხვილი—თვალდახუქული. „ინაურთანთ კოსტაჲ თვალბ-დაწუხვილი იჯლ“.

დაწუხვაჲ დაწუხევა. „რაცცი დაგვეწყვი ზალომაჲთ, მოგვეწი თურეგ“.

დაწუ-მოწუნეს დაწუნენ, მილაგდნენ. „როკაითალრა დაწუ-მოწუნიეს ყუილანი, გადაეკიდ მამას; პატაიდ ყურძენ ამოეთაროთაჲთ, მეტაქრ მინდაჲთ“.

დაქენებაჲ გაქევა. „დილოებ დაქენებულ იყუნიეს“.

დაქეჲვაჲ ბარგის მაგრად შეკერა, კარების მკიდროდ დახურვა. „ბალო, ყარ იცრ, რო კარებ დაქეჲვაჲ უნდ, ეგელ კარებ მიკიკეგ“.

დაქიპაებაჲ დამიზნება. „კურდღელი ახლოს რო მოჲთ, დეჲქეპიპაებს თოფსა-დ' ასრეჲს“.

დაქრელებაჲ აქრელება. მეორე დილისად ეშმაქმ თხა დეჲქრელე; აქედან: დაქრელეებულ ი სხვადასხვა ფერით შეღებილი. „ეშმაქმ დაქრელეებულ თხა მჩყუან კაცსთან“.

დაქრებაჲ 1. ზომაზე მეტად დაგრება, მავა, სასაბლე ბალნისა, 2. მოხატვა კილოზნისა; სახლის აიენისა, მთარაბის ტარისა და სხე. აქედან: დაქრეხილი—

ზომაზე მეტად დაგრებილი, მოხატული... „გორგის მთარაბის ტარ მეტაჲი დაქრეხილიგ“.

დაქუპტვაჲ დაქუპტენა ქსოვილისა, ტანისამოსისა. „გოგო, კაბის დაქუპტვაჲ ყარ გამ“. აქედან: დაქუპტვილი—დაქუპტვინილი. „ყუყმი კაცს მონა რაყმ დაქუპტვილი ახალოდ ეტჲ“.

დაქუპტვაჲ შემოკვევა საბნისა. „მეგელ საბან დეჲქუპტვილი“.

დაქუპტილაჲთ თვალებგაფართოებული. „ციკოჲ თვალბ-დაქუპტილიჲცი ზის სურარიგ“.

დახაზლებაჲ ბატკნისა მიწისა თუ მეტი მარილის კამით ბატკნის დამქლევება.

დახედვა ხაჭმისა საქმის გაკეთება, მოგვარება.

დახვეულაჲთ დართული ძაფის მორკვი.

დახვრეტაჲ 1. მჟაჲეს (ნ.), საზოგადოდ სითხის შესმა კოვზითა თუ ჯამით. 2. ცემა. „მოდ ერთ დაეხსდეთა-დ' სახერეტაჲი დავხვრიტოთ“. „მეტაჲ მიაგებ მჟაჲეს (ნ.) დახვრეტაჲ“. რომელ მოთამაშესაც პირველად დაუგროვდება ათი კენჯი, მას ხვრეტენ; ნ: კურულაობა.

დაჯამებაჲ დაყოენება. „ცუტუნაჲც დაჯამე-დ' ისთაჲნ შესჲ“.

დაჯამინებაჲ გამოწრობა, გამოდგობა. „ზოგ წოდველმ კარგა დაჯამინებაჲ იცის“; „ცულ კმარებაშიგ დაჯამინდება“.

დაქერიულებაჲ მატყლის ტყლაპების ფთილების გაკეთება.

დაჯირებაჲ

„მე მაშინ გამეცინებოდ, ტილ რო ტილს დაუქირებსაჲ...“

დაჯარაჲებაჲ ნ. გაჯარაებაჲ.

დაჯაჲდვრაჲ მოფოცება. „ფილო, ყარ მცალის, ჩემ თიჲას დაჯაჲდვრაჲც უნდ“.

დაჯირაჲცი (Salvia verticillata) მთის მცენარეა, იკეთებს ლურჯ ყვავილს, ხმარობენ საწურად.

დაჯუჲჯუტრებაჲ მოკიდება, დაბლაჲუება ვინმეზე ან რამეზე. „ცხენ დამეზიდ, ვე-ჯუჯუტრე-დ' ვერ დავიჯირ“. „ჯარემ დაჯუჯუტრებაჲ ნუ იცი, თუარემ...“

დიდურაჲ ქალი დიდოელი ქალი.
დივიშლ-მივიშაყუნთ დაეიშალეთ.

„—ახალ-უხალნო, სი იყუნენ?
—შიყარაყი (ნ.) გვექონდა-დ' დ-
ვიშლ-მივიშაყუნთ“.

დიკეველაყი ნ. დეკეველაყი.
დიკოა ნ. დეკეველაყი.

დილადამიანად უთენიას, დილაბენელში.
„ნარჩომა ხალხი ენქოს (სოფ.) გადასული-
ყუნეს, ყიყიქითა დილადამიანად
წასულიყუნეს“.

დილაყოზას დილაობით, „მასპინძელს
დილაგობას ჩაი მყელუ სუფრაზუნ“.

დიანგი დიდი ზომის სანაყი ქვა; ნ. სა-
დინგე.

დირეჲ 1. შენობის ქვედა კოჭი, რო-
მელზედაჲ შენობაჲ აგებულჲ; 2. დელეზე
გადებული მსხვილი ხე გასასულელად.

დიწულ-დედისძმანი დისშვილები და
დედისძმები. „ბუბა, სახლ გონთ ყიყიყუ-
ლი, დისწულ-დედისძმანი მოგი-
დიან“.

დიყი (Heracleum) მალალეროიანი
მთის მცენარე. მისი ღერო გაფტქენის შემ-
დეგ იკმება.

დიში ნითითებება, რომელიც მოიპო-
ება ჯეგებში (ნ. ჯეკი). მას ფქვეენ და ხმა-
რობენ ცხერის წყულლის საშრობად, აგ-
რეთვე ნელ ტყაეზე შაბის მავიერ.

დიკგაცი დედაკაცი „ყიყის ვის დიკგაც
იყუ“.

დნყბ-მნყბანხ. დიბან-მოიბანს. „დნყბ-
მნყბანისა-დ' მემრინასჩ ჯაბაჩა წამო-
სკვლუმ ვიყარის მეზობლებშიგ სასაო-
ბროდ“.

დნყდაჲ, მრ. დიყიდაყები დიდები, სრუ-
ლები, მაგ., ფესსაცმელები. „აგეს ფაქებ
დიყიდაყებ მაქუ“.

დობილიანი ავადმყოფობა, რომელიც
ძალიან აპირეველებს ბავშვებს. ამ ავად-
მყოფობის დროს ბავშვს თავზე შემო-
ავლებენ შავ ქათამს და კენტი რიცხვის
ციანებს, მერე გაუშვებენ. აცობენ ქაღებს,
ანთებენ სანთელს და წვარამწერელს (ნ.)
ეხეწებთან მის განყურნებას.

დოგი საზღვარზე დარკობილი მსხვილი
დაბალი ხე მიჯნად, ყორღნად.

დოდა ტლანქი, ზანტი ადამიანი, სა-
ქონელი. „მეგ რა მონად დოდაჲ ვარი“.
დოვჩ დო, კარაქის მოხდის შემდეგ
დარჩენილი სითხე. „ზეს ზღვეებენა-დ' კა-
რაქს ამიღებენ, ყიყმის მემარჩ დარჩე-
ბე“.

დოვის მოთბობაჲ დოს გაცხელება. გა-
ცხელებული დო თავზე მოიდებს კალტს,
როცა მას მოხდიან, დარჩება სველი, რო-
მელსაც მეცნარეები შრატს უძახიან.

დოთაღეჲ არაკობა ადამიანი, მძიმე,
ზანტი ცხენი. „გან ვერ ყიყ, კაცო, ჩქენ
დოთაღეჲ დანოდა“. „პოლატეს ცხენ
მეტაყ დოთაღეჲ“.

დოლაქჩ ურქო, დოლა საქონელი.
დოლობაჲ ბატენის მოგების პერიოდი
ცხვარში.

დოლოყოლოჲ არეულ-დარეული ხალ-
ხი; დაულაგებელი ბინა. მათთან ჯარ
ქონდ, ყიყქი ვიყუნთა-ო' ისთაყ დო-
ლოყოლოჲ ხალხ იყუ, რომჩ არა გნყ-
გებოდა“.

დონდღეჲ დონდო.
დონყაჲ, მრ. დონყაჲები კიშკის ბო-
ძები, რომლებშიც ხირხლებია გაყრილი.

დორდლი დორბლი.
დოსტორიჲ პირდაპირ, ჯიქურ. „სა-
ჯოგე ბინაშიგ წადიოდეთ, ვლებ გამო-
ჩინდესა-დ' დოსტორიჲ მოდიოდეს,
ჩარა აღარ იყუ, გზაყიად დუყგდეთ“.

დოყვჩ დაწვისა თუ დაქვის შედეგად
სხეულზე დარჩენილი კვალი.
დოხვეკრობაჲ დუხვირობა, გაპირება,
„ჩემ დოხვეკრობაჲ რო იყოდე, გახ-
კირდებჩ“.

დროშაყიანი დროშიანი.
„შეყეწი ქისტის ლაშქარსა
ლურჯაყი ლაშქაფიანი,
ვაინადგურა ფეკითა
ქისტოლა დროშაყიანი“...

დრუჟინეჲ ნ წყვილი დანა-ჩანგალი,
კოვზი, თეფში და სხვა ჭურჭლელობა.

დუბელაყჩ ბუნებრივად თბილი, უგე-
მური წყალი. „რა დუბელაყი-დ' მო-
ნაჲ აგეს კახეთის წყალ“.

დუგდუგე თავისთავთან ბუზლენი, ლა-
პარაკი.

დუღუნე ბუტბუტი, ბურტყუნი. „ნე-
ტარა მანდა რაჟი დუღუნე“.

დულუკან დართული ძაფის მურგი,
გორგალი, „კაცმ უნდ ვადუგდოს დუ-
ღუკან ნახიდა“.

დუმნანე ცხვრის ღუმა.

„სამოს თავიდან მოუღის
ყოჩ-ვერძი დუ მნ ა ც ი ა ნ ი“...

დუმხო მეომართა ჯარი.

დურაჟ ტყავი საბნისებურად შეკერილი
ცხვრის ტყავი; კერავენ პალტოსებურა-
დაც; ნ. ტყავ-კაბა.

დურდურე, მრ. დურდურაკები თოფის
სროლის ხმა.

„გამოსტყვერე დურდურ ა ე ბ ი
ჭმა გავიგონე ორისა“...

დურკე, მრ. დურკები ცხვრის საწვე-
ლი ხის კასრი; ერბოს შესანახავი მთლიანი
ხის ძირგამოდგმული ჭურჭელი. „თინამ
ვახედა-ღ“ ნახ ერბოთ სამსუიაცი დურ-
კებ“;

„ნუმც გათენებულ ორშაბათ
დილაჟობა მზიანი,
ტბათანას ქისტის შვილებმა
დურკებ დაღვარეს ზიანი“...

დუღებმა ჯორცხა ხორცის მოხარშვა,
„დახკლავენ საკლავსა-ღ“ აღუღებენ
სამ სუფრა ჯორცხა.

დუშაყებში ცხენის ფეხების მოხერხე-
ბულად შეკვრა, რომ მან იორლა სიარუ-
ლი ისწავლოს.

დუცი (Heracleum pubescens) კალ-
მის მსგავსი ძარღვებიანი მცენარე. მას
კანი და ძარღვები ადვილად ეცლება, იჭ-
მება.

დუწდევარაჟი დაუღვარი ადამიანი.
„ოსე, მეტაჟე დუც დ ე ვ ა რ ა ჟ ხარი“.

დუწნაჟავი თავთავი გაულეწავი, მარ-
ცვლებგაუტული თავთავი.

დუწხვენებელაჟი 1. მოუსვენარი, ცელ-
ქი, მაგ., ბავშვი; 2. დაუსვენებლად სირ-
ბილი, წაღება სიმძიმისა, დაცლა სასმი-
სისა... „რაჟვერე დუც ხ ე ე ბ ე ლ ა ჟ
ხარი, ბალო“, „თამანდამ გადახკრ დუ-
ც ხ ე ე ბ ე ლ ა ჟ ე ს არაჟი“.

დუწხვენებელაჟი „გადმობრუნდ ეს
დუც ხ ე ე ბ ე ლ ა ჟი ჯალიან ხონ შიგ
მღვარ ხაეწიან ქუბანი-ღ“ ზო პირ-
ხე-ღ“ გულზედ დუწხარი ბიკიასს“.

დუწხრევიებავ დუყრევიებავი. „თუ-
შებს დუც ხ რ ე ვ ე ბ ა ვ ტყვები-ღ“
ჩამუხსხამაჟი სოფელშიგ“.

დუწხრევი დუქერია. „ვაჟ, შენ დედა-
საჟი, ბერიკაიხეჟი, ქუმელაურთაიწაჟი ჯარს
დუწხერაჟი“.

დღეთ გუწაჟი მუშაობის დაწყების
პირველი დღე; ამ პირველ დღეს მინდ-
რიდან აღრე ბრუნდებიან, „დღეთ გუ-
ა ლ ა ჟ ე თ ვიუქინთა-ღ“ ეულ გამოუღე-
ვით“.

დღეთშაჟი დღეგამოშვებით, დღეჩა-
გდებით.

„—ბულედან, რაჟვერე ხარის
—დღეთ შუაჟი მაიციხს“...

დღეხინდელე დღეანდელი. „გუწ-
მარჯოს დღეს დღე ხ ი ნ დ ე ლ ს“,

დღელამეომაჟი თამაშობა: ბავშვები
თავს მოიყრიან და არჩევიანი-არამეს შემ-
წობით გაიყოფიან ორ თანასწორ ჯგუ-
ფად. ეს ჯგუფები დღებიან ერთმანეთის
მოპირდაპირედ 20—30 მეტრის დაშო-
რებით. ორივე ჯგუფს ჰყავს თავისი დედა
თამაშობის ადგილზე. შემდეგ ორივე ჯგუ-
ფის წევრები დღებიან შუა ადგილზე 3—4
მეტრის დაშორებით ერთმანეთისაგან და
ირჩევენ ერთ ბავშვს, რომლის მოვალეო-
ბას შეადგენს მომტრო ბრტყელი ქვის
ზევით აგდება. ამ ქვის ერთი მხარე ვან-
გებ სველია, მეორე კი—არა. არჩეული
ბავშვი ამ ქვას მალა ააგდებს. დაცემი-
სას თუ სველით დეცა, მაშინ დღე გამო-
უდგება ღამეს და—პირიქით.

დამღვენებელი მისდევს გაქცეულს დე-
დამდე, მანამ კი, რამდენსაც დაიქვრს,
ტყვედ მიჰყავს. დაქვრას გადარჩენილები
ისევ თავიანთ ადგილებზე დღებიან და ისევ
ქვის ზევით აგდებით ერთი ჯგუფი მეო-
რეს მისდევს.

დღველი სახლის სახურავის კოკები.
დღვეი მსხვილი, მაგარი ჯოხი, ღაბ-

ლოებით ერთი მეტრის სიგრძისა; სმარობენ დასაკეტად, მიბრუნებით.

დღისივ თვალით დღე და ღამის გაყრის

დრო. „დღისივ თვალით ვიყუენთ ნიკუანთას“.

დღისიოცაჲ ნ. დღისივ თვალით.

2

ეზა აბა. „მონადირემ უთხრა ნაშინაცს, ეზა, ეშვილაჲ“.

ეგემც ეგების, ვინიციბაა. „თამანდამ გადახკრა არაყი, ეგემც ცხუჭათაც ასრ შესტანათ“.

ეგიაჲთ ასეთი. „ეგიაჲთ ამბავ თუშეთ არ მოხდების“.

ეგრ ეგრე; ნ. ეგერი.

ეე; დედაჲ ძროხის დასაყვავებელი თქმა.

ეკალწ ეკალზე, აკაცია.

ეკლალწ გაუჯაერდი, გარეკე, მაგ., საქონელი.

ეკლავა პრიალი, მაგ., ხმლისა მზეზე.

ეკლვაჲ ფარაჲ მოყვანილობით, მატყლისა და სილამაზის მიხედვით საგანგებოდ დარჩეული ცხერის ფარა.

ეკლვაჲ ალმაცერად, მრუდულ ამოყვანა შენობის კედლისა, დასობა სარისა... ილმაცერად, იქვის თვალით შეხედვა ალამიანისაღმძი. „ჯუჯუერი, ეკლმაცად აგყავის კედელ, არ ვამ“; „რად ეკლმაცად შემომხედ გიჩალემ, ვერ ვიცი“.

ეკლმაცე ელაში. „ვერ ვიცი, კაცო, სიციხისაკრ იხედებ ეკლმაცე პავლემ“.

ეკმამაჲ ხარის დასაყვავებელი თქმა.

ეკმანდაწაჲ აკი მანდ არის.

„—ფუფეჲ, დეცო სი წავილწ
ემანდაწაჲ“.

ემანდიოთაცი მანდელან. „ემანდოთაჲჲ ეჲგ ბეკ მომამწვადი“.

ემეჲ ლაპარაკის დროს რამეს დავიწყების შემთხვევაში მოსაგონებელი სიტყვა, (მდრ.: რა ჰქვია...)

ეობნებ ეუბნება. „გათხოილ ქალ ეობნებ თურწ დედინაცვალს“.

ერაწაჲ პაწაწინა. „ლორს ეთქუ, მესემ რაცკვერწ გაშინებთათ, ერაწაჲ ციცოიაჲ“.

ერაწუნაცი ნ. ერეწუნაცი.

ერაწუნანი ცოტახანი.

ერლოჲ ქვედა სართულიდან ზედა სარ-

თულში შეგინდან ასასულელი, რომელიც მთლიანი კარებით იხურება.

ერეწაჲ ნ. ერაწაჲ.

ერეწუნაცი სპილენძის პატარა ქვაბი.

ერი//ერთ დროია-დაჲ ერთი დროა და. ერთ დროია-დაჲ მუხამამ გრეგუჲ ქაზიმათის მამამ წისქვილ წაეაჲჲ.

ერთ ზურგი ერთი ტვირთი ხორბალი, თეჲ, ჩალა და სხვა. „ხორბალი ერთ ზურგ მაქვის, მეტ არაჲ“; „ერთ ზურგ ჩალამ მომეცი, ქალაჲ“.

ერთიჲჲ კაცი ერთადერთი კაცი. „მეს ერთი იცაჲკაცი, დანარჩენ სუ დიაცუებ ყოფილიყუნებ“.

ერთკვადიხად ერთმანეთისათვის. „იმ ტყვეთ ეთქვათ ერთკვადისად“.

ერთმანერთი ერთმანეთი. „ერთმანერთი კარგადაცი ვტკეცეთ“ (ნ. ტკეცვა).

ერთ მუჰარაჲ ერთი თალია, ერთჯერ. „ერთ მუჰარაჲ გავკენდ, მაგრამწ მეტაცი დავუშერთ“.

ერთ როდისეჲ როდისმე. „ისთჲჲ მონადაცი უნდ ავაგუჲ მეს ციხეჲ, რომეჲ ერთ როდისეჲ ჩრხგერესაო-ლ“ უდერაგწ ხალხ ჩრხტანოსაჲჲ.

ერთფერაცი მსგავსი. „მეს ნანელომ დედის ერთ ფერაცი“.

ერთ წიკოჲ ცოტა, ერთი ბეწვი. „გაკენდილ, ერთ წიკოჲ ყუჲჲ მიციტანილი“; „ერთ წიკოჲ მარლ ჩამიყარი“.

ერთხანაგწ უცებ, მოულოდნელად. „მე წავილოდ გორის უკენა-ლ“ ერთხანაგცი კაკაბ ამიფრინლ“; „გათენდ უკუჲ, ერთხანაგცი ბინამიგ ქისტებ მოილნეს“.

ერთხენ ნ. ერთხენაცი.

ერთხენაგწ ერთხელ. „ერთხენაცი ზღუელით ერთ საშინელ ამბავ მოჲდ ნაქერალამიგ“; „აკაცებ ერთხენაცი წავილესა-ლ“ ვერაჲ მოკვლეს“.

ერთხუთთაოლი ერთი ხუთიოდე.

ვეცხლი ვერცხლი. „ბალღმაჟ ას თუმან იწონაჟ ვეცხლის ფულთჳ“.

ვეძაჲ მინერალური წყალი.

ვითაჟი რამდენი. ვითაჟი ლირ რამდენი ღირს, რა ღირს.

— ვითაჟი ცხტარ გყავის, ფარო?

— ცოტაჟი, ოროციოდ მექნებჳ.

ვიკმინილით ვიკებნით. „ენაზედ ვიკმინილით, რო არ დაგვიჩინებოჟ“.

სვილნ აკაზმების (ნ.) შემაერთებელი ორი ფიცარი, რომლებიც მას თავში და ბოლოში აქვს და სოლებით აიწვე-დაიწვეა. ვილებზეჲ გაკომული მოსაქსოვი ბაწარი (ნ.) ანუ თხორი.

ვინამ ხარი ვინ ხარ. „უჩინაჟშიგ ნაცვალამ დუქძახ: ვინ ამ ხარი თჳ“.

ვინცჲჲ ვინც არის. „ქოქუთსაკრ ვინცაჲ, ციყის პირდაპირ წავალის ჯავიანებზედ“.

ვირბინაჟეთ ვირბინეთ; ნ. ვირბინილეთ.

ვირგლაჟი ტლანქი, უხეში ადამიანი. „უთიღონაჲ მეტაჟ ვირგლაჟი“.

სვირუჟაჲ ნ. ვირი.

ვისად ვისთვის. „ფროსე, ვისად ხქსოვ მემაჟ წინდაჟებს“.

ვისებ ვისი. „ჩქენ დუქძახით: ვისებ ხართაჟ, სიღითა მოზღითაჟ“.

ვისთანითა მოხუ ვისგან მოღიხარ. „ქა-ცანეჲ, ვისთანითა მოხუ?“

ვისიმ რაჟია ნეტავი ვისია. „მეგ დაგერეზილ თმიან ბალლ ვისიმ რაჟია“.

ვისირბილეთ ვირბინეთ. „ჯერ ტყუზედ ვისირბილეთ, შემერინანს— ბილიკაჟებზედ“.

სვიტანჩ, მრ. ვიტნებო საქონლის ტყავისაგან შეკერილი ტომარა, რომელშიც ინახავენ ხორბულულს, სურსათ-სანოვავეს.

ვიმშობილოთ დაემშობილეთ. „მთუ მეს მაგრეთ, მითხარ, ვიმშობილოთაჟ“.

ვიჟენაჟეთ ვირბინეთ. „მეტაჟ გვექჩარებოდა-ღ“ ამისგნივ ბილიკაჟებზედ უღერაჟ ვიქენაჟეთ“.

ვივილოთ ვივილოთ. „ასთავიან დევმ უთხარ ასფურცელას: მოდ, ვივილოთაჟ“.

სვირ... ვირ... თხის გასაჩრებელი ძაბილი.

ვუში უვი/ვაი შენ. „ვუ ში, რაჟგვერი მკვეხარაჲ ხარი თჳ, უთხარ დეჟიჲ“.

ვუქუთით ვუქუთ. „უქამას ვუქუთაჟ“.

ვხვდი ვწვიდი „ვხვდი დამ კაცსად დუნწჳ“ ტაქეჲჲ (ნ.)

ზ

სზადრ ადამიანის, საქონლის, იარაღისათუ ქურკულულობის რაჟე ნაკლი. „მამ ქუაბს ზად აქუთის“. აქედან; ზადიანი— ნაკლისმქონე. „ზადიანი არათუროც ყარ ჯამჳ“.

ზადრ ნ. ზალოჲ.

ზალოჲ რალო. „ნარჩომაჟ, ვერ იცნობ, მეს ჩქენ ზალოჲ“.

ზაღტეჲ საღტე.

ზამთრის გამოვწყელება თოვლის აღება, მიწის გაშრობა. „ზამთარმ გამინჯქმელ“.

ზანტი ზარმაცი. „ლელაჲ ზანტი ქალოჲ“.

ზარაჟობაჟი ხის ტოტზე ჩამოკიდებით ქანობა. „გოგალემ მეტაჟრ ზარაჟობაჟი იცის“.

ზარმათი ნ. ზანტი.

ზარმაცი აზარმაცი.

ზარფუშნ არაჟის სახდელი ქვაბის მთლიანი თავსახურაჟი, გადატ. თავის ქალა. „პატა ყარ იყოს გაჭურდ ზარფუშიც“.

ზარჟინტაჟობაჲ აიწონა-ლაიწონა. ბეშეებო ხეზე ან ქვაზე გადებენ ფიცარს. ერთ ფიცარს ერთ თავში დაჯდება, მეორე კი— მეორე თავში. რიგ-რიგობით ფეხების მიწაზე დაკვრით აღი-ჩაღიან.

ზახრუზნეჲ ზახრუმა. „ვეუში-ღ ზახრუზნეჲ“.

ზადგოლ სდგამდა. „ისთაჟ როკვედ, რომჩ ფუკებშიგ ვერ შანტყობდრ რომელს მალღ იღებდა-ღ“ რომელს დაბლ ზდგმოლ“.

ზადვაჲ ნ. ზლუაჲ.

სზღუთჲ 1. ძათის სთვა, დართვა; 2. რტყმეჲ, ცემა. „ებდღო, ზდღუაჲ მაქუთ, 99

მიწველილი“; -დიღურაჲ ბიჲმ ბატკანანს ღიდ ქჷა ზ დ ჷ ა-ღ' მოკლ“.

ზღუღილნ სთველი, რთველი, შემოდგო-მა. -მგორე წელს ზ დ უ ე ლ თ გარევი წა-მიღუღანეს სკოლაშიგ“.

ზეგმზეგაგებს მანეგ. „ზე გ მ ზ ე გ ა-ე ე ბ ს კახეთ ცუნდ წაიღ“.

ზედა თანავე. „აბანოს თავშიგ ა ს ვ ლ ა-ზე დ ა ჲ ავღარ მოიღ“.

ზედამღეჲი ზედამხედველი, მეთვალ-ყურე წვეულების ღროს. „ილიაყი ღღეს ზ ე დ ა მ ღ ე ქ ო ი ყ ჲ“.

ზედაშეგ მლოცველის მიერ ზატში მი-ტანილი სამკუთხედის ფორმის სამი პური, ბოლი არაყი, ყველი და სანთელი, ზოგი ლულსაც მიიტანდა. მიტანილი კენტი რი-ცხვისა უნდა ყოფილიყო.

ზედაჯიღებო სახლის ზედა კოკები, რა-ზედა ლამფას აკრავენ.

ზედგარი სამფეხი. ანღაზაა: „სამფეჲაჲ, კაკაბაჲ სიციხეშია მაგარაჲ“ (ზედაღგარი, სამფეხი).

ზევითაჲ ზევიდან. „ზევითაჲ ნება-ნება მოიღოდ იკაღეჲ“.

ზევითთაჲ ზევიდან; „ღმწსიენეს ზოგ წინათითაჲ, ზოგ ზევითითაჲ“.

ზეზედაჲ თვალისანი ბუღიდან წინ წა-მონწელი, გაღმოკარკულთვალეზიანი.

ზეზედაჲ მჩატედ, მსუბუჲად. „ქალო, რა ზ ე ზ ე დ ა ე დახუალი“.

ზეზერაჲ ზეზეურად, საჩქაროდ. „ზ ე-ზე რ ა ე თითოთოთო ალუღ დავეღეთა-ღ, გავეფარით“.

„ზე ზ ე რ ა ე მოღით, ლეკებო, ღათო ციხეშიგ არიო“...

ზეთ ზედა. ზ ე თ გზაჲ—ზედა გზა; ზ ე თ გორი—ზედა გორი და ა. შ.

ზეისაკნ ზევითკენ. „ამზანაგებნ ზ ე ი-ს ა კ ო იქნებიან“.

ზეისნ ზევით. „ილიტოჲ ზ ე ი ს ო წ ა-ღიღლ“.

ზეისკითები ზევითკენ მყოფნი (ზევით-კენებო). „ზე ი ს კ ი თ ე ბ ი ციყისრ წაღიან; სიყისეღ გეზ აქჷ კურღღელს“.

ზეის მიცურღო ზევით მიიწიე, მიიჩო-ჩე. „ბიჲჲ, პატა ზ ე ი ს მ ი ც უ რ დ ი“.

ზეეგაჲ ტკენა; დატენა. „კალტს სა-კალტიაშიგ (ნ.) კარგაჲ ზ ე კ ვ ა ჲ ცუნდ“.

ზეეჲუციაჲ სანაჲლოს წაგებასთან და-კვეშირებით წამებების მიერ მომგებთა წა-ყვანა სახლში საქეფოდ. „თუ ვერ მწერ-ტყამღ, ჩემ ბაბოჲ თოღუღედ ცუნდ ცწელჷ ჲელი, თუ მწერტყამ-ღ“, გიყოს უნღ ჩწყენ ზეჲუციაი-ღ' ჲამ ზალხს ღიღით საღამო-მღის ესეათ, ეჲამათ“.

ზეეზოჲან ნ. ზეუბან. სზეგ რჲე. „ზეს ზღღეზებენა-ღ' კარაჲს ამიწღებენ“.

ზეეგ, ზეგ ზარისადმი შეძახილი: ზეეით, ზეეით.

ზეერაჲ (juniperus) ღვია. გავლილი, დაბალი და გვლიანი მცენარე.

ზეერჩ (juniperus rufescens) ბუჩქი-სებური, იხმარება ცოცხალ ღობედ.

ზეერიანი, მრ. ზერიანებო ჩირგვებიანი აღვლი. „ყიყის ღოსტორიჲე წავალის ჯა-გიაენებუა-ღ' ზ ე რ ი ი ა ნ ე ბ ზ ე ჲ“.

ზეუბამ ზემო უზნიდან. „ზე ე უ ბ ა მ თოღი გამოღის, ჲურაზაშეიღო არიო“.

ზეუზან ნ. ზეუბამ.

ზეუწარი სხვადასხვანიარად მოხატული ფიცრებით გაკეთებული აივანი.

ზევავი ხეებში ჩაწოლილი ნაზეავი თოვლი.

ზევავაღებულნი ზევისის მიერ წაღე-ბულნი, ნ. მოკვეღევაღ.

ზევავა ძახვა ძაფისა. „ჯარენებს ეზეახ“.

ზევისის ძირჩ ძირამღის დაყვანილი თი-ვისის ზეინი.

ზეიყი ნ. ზეგ.

ზეივზიგჩ სინაზე, კობტაობა ქალისა, „რაცგვერჩ ზ ი ე ზ ი ე ი თ მიღის ჲეს ფიქ-როჲ“.

ზეიმთები//ზეიმთევი მზითვები.

„კაცი მოჲუკავთ ლეკებსა სამი ზ ი მ თ ე ბ ი ს ფასია“...

ზეის სახვერეტღაჲი რძის შეხვერეპა, შესმა.

ზეოგჩ ზოგნი. „ღღეობაშიგ ზ ო გ ნ სუ ჲარ წავალის“.

ზეოვავა ზოზინი. „რაცგვერჩი ზ ო ზ ე ა ჲ იცნ, კატუაჲ“.

ზოკოა სოკო. „მეკომრებთ ენახათ, რო შეთეა ზოკოს ხკრეთუ“.

ზოლო-ზოლო გაქიანურებული ლაპარაკი, ნელი სიარული. „ცვიმე კაცს კიდენ ზოლო-ზოლო ლაპარაკ სკოდნა“.

ზოროდაცი ზროინი ისარი, ნ. ზროა, ზრახვაა ლაპარაკი, საუბარი. „ცისენ იზრაახოდეს“.

ღვინეა 1. ზმილი საქონლისა; 2. ადამიანის კენესა ტკივილისა თუ მწუხარების გამო. „ავაიმე, რაცვერეთაცი ზრინავს ჩქენ ვარი“. „ბიკუ, მაქ რაყად ზრინაუ“.

ზროა წვეტიანი ლითონი ან ძვალი წამოგებული ისრის წვერზე. ზოგჯერ ისრის წვერზე მამლის დეხებს აგებენ.

ღვინეა ძროხა. „აქს ჩემ ზროხაა“.

ღვინეა ძროხების ჯოგი, ნახირი.

ზუნჯური თოფისა ხელის კანკალით გამოწვეული ტოკვა თოფისა ნიშანში სრო-

ლის დროს. „ზუნჯურებდ პაპაცი თოფ, ერთხენ-ყო გავარდა-დ' ხანჯარს უსმარ მოსწყეიტ“.

ზურგაჯ ქება მოსქო, ხელით სასროლად მოხერხებული ქვა.

ზურგის ძვალი ხერხეძალი. „ერო ტვირთობაა შეშა მოვილი-დ' ზურგის ძვალ მეტკინა“.

ზუტი ქალის სასქესო ორგანო.

ზღაჯ გომურის იატაკი დაგებულ ბერგით.

ზღვაა, მრ. ზღვები ნ. ზღტენი.

ზღვენ ჩღენი. „აქს ზღვენ-დ' ულუფაა ცუციმისიგ“.

ზღვის შტრეთი თოლია.

ღვტენ ბაშტეს (ნ.) იატაკი დაგებულ სიბი ქვით. „უმარს ბაშტეშიგ ზღტენ/-ზღვენ ჩღყარი“; „საქონლის გომურშიგ ზღტენ დაგებულ იყუ“.

თ

თაბოა ბეშვის ენაზე თავი. „დღეცი, თაბოა შტეცი“.

თავკატაობაა თამაშობა: კატათავობანა.

თავა თავზე.

„დიკლოსა თავა ჩამოდგა დინგა-ქოინოს ჯარი“...

თავადაცი თვითონ. „ფარსიკაყანთ ლაზარეა წასულიყუ თავადაცი“.

ღვანეკარი საქონელი უზადო საქონელი. „ბათლოს ცხტარ მეტაყჩ თავანეკარიგ“.

თავბანიება მეორმოცე დღეს ჰიროსუფლის მიერ გარდაცვლილის თანატოლების სახლში მოპატივება და თავის დაბანიება. ოჯახში გარდაცვლილ ქალსა თუ კაცს ოჯახის წევრები, მოკეთებები, თანატოლები და ხშირად შთელი სოფელი გლოვებს. გლოვის ნიშნად მამაკაცები მკლავზე შავი ქსოვილის ნაჭერს გადიკვრებენ, თმასა და წვერს მოუშვებენ ორმოც დღემდის. მეორმოცე დღეს, იმის მიხედვით, თუ რომელი სქესია მეკდარი, ჰიროსუფალი მიიპატივებს სახლში გარდაცვლილის თანატოლებს, თავს დაბანიებს

და პურ-მარლით გაუმასპინძლებს. კაცუბი თავს გაიკრეკენ, წვერს გაიპარსავენ.

თავგადაწავლადაცი თავგადასაველი. „ჩემ თავგადაწავლაა მტაყ გძელოგ“.

თავგადაწაჭდრ ნ. თავგადაწაველადაცი.

თავგუჯალადაცი უთაბოლო, საქმისათვის თავის ვერ გამართმევი ადამიანი.

„აქე მიტოა გონთ თავგუჯალადაცი“.

თავზე ვაის დაყრა უზომო მწუხარება.

მარიამა შვილის სიკვდილი რომ გაიგო „უაის იყრიდა თავსაო“.

თავზეითაა თავიდან, „თავზეითაა მინდილ მუქაღ ცი დიაცეს“.

თავ-თავადაცი ცალ-ცალკე, თავ-თავისთვის, „ჯევილები-დ' ქალ-ზღები ლხინს გაღმართებენ თითო ბინისებ თავთავადაცი“.

თავითაა თავიდან.

თავითებთ თავზემუფენი, მაგ. „ბაბანოს თავითები ზოგნ გომეწრისაკრ წაველი-სა-დ' ზოგნ ჩაღმისაკრ“.

თავითითაა ნ. თავითაა.

თავის ქმე თავის ქვეშ, „დიდოსაქ ის ხუნჯირიით თავის ქმე ღმწდვაუ“.

თავის დაძარცვაა მოხუცების მიერ სიცოცხლეშივე შესრულება ყოველგვარი

ცერემონიალისა გარდაცვალებასთან დაკავშირებით. „ღღეს წარ მცალის, ჩიტოეთ ბებრებ თა ვ ს ი მ ა რ ხ ე ე ნ ა ტ ი“.

თავისი ძმად ჩემი ძმა (СБОН). „ის ჭელოთ თა ე ს ძ მ ის ჯ ე ლ ს ვ ა ე რ ე უ თ, გ ა მ რ ი ე ლ ი - დ ' თ ა ვ ის მ ე პ ა ტ რ ი ნ ე თ უ თ ხ ა რ ი თ ი“.

„გვიხაროდ ხვალეთ თა ე ს თ ა მ ი გ წ ა ვ ა ლ თ ა ო - დ ' შ ი ნ ა ც წ ა ვ ა ლ თ ა თ ი“.

თავის წაპარბებამა ჯობნება ამა თუ იმ საქმეში, მაგ., მცნობის (ნ. მცნობი) მიერ მცნობისა.

თავის წესზე ნადგომი ნ. არწმინდა.

თავმანდილნი მანდილი.

თავნი ცხტარი ძირითადი, სანაშენო ცხტარი. „თ ა ე ნ ი ც ხ ტ ი ა რ ზ ე ი დ მ ე ტ ი ს ო - დ ' ნ ა შ ე ნ რ ე ა მ“.

თავ-პირის დაპარსვამა ზამთრის მატყლის, რისვის (ნ. რისვი) კისრამდის თავისით გაკუნა. „ცხტარმ თ ა ე - პ ი რ ის დაპარსვამა ღნეწუთ, ღროფ ცხტრის გაპარსვის“.

თავრელაჲნი თავი. „ზათირ, მაგ თათხაზას (ნ. თათხაზაცი) ერთ თ ა ე რ ე ლ ა შ ი გ ჩ ნ ყ დ ე ე“.

თავრობამა მთავრობა. „თ ა ე რ ო ბ ა ს ე ბ მ ა ნ“.

თავ-რქამა თავი და რქა „საქონლისა. „თ ა ე - რ ქ ა მ შ ე ნ წ ი ჯ ლ, ა რ გ ი ნ დ ა მ“

თავსაკრავაცი მანდილი.

ქანდაქის თ ა ე ს ა კ რ ა ე ვ ა ც მ ა თ ე ა ლ ი მ ი მ ტ ა ც ა ც ქ რ ი თ ა“..

თავს ვახვლამა საქმის მოგვარება, საქმისთვის თავის გართმევა, „ქარ იტნი, რო ყველა საქმეს თა ე ს გ ა ს ე ლ ა მ ე ჯ ნ დ“.

თავსდებნი თავდები: ღეკანოზის (ნ.) მიერ არჩეული კაცი ან კაცები, რომლებიც პასუხისმგებლები იყვნენ ხატში ყოფნის დროს ამა თუ იმ მლოცველის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის.

თავსდებნი ნ. თავსდები.

თავური დანისწვერაობის მეათე სახეა: მოთამაშე დანას იღებს თავზე პირით ზევით. ხელის სწრაფი ჩამოკვრით დანის წვერი შიგნით, ე. ი. მოთამაშისკენ უნდა მოექცეს და ჩაერკოს მიწაში.

თავფართეა დაღმართი.

თავჭვართი ნ. თავფართეა.

თავჭვია ნ. თავფართეა.

თავშავა (Origanum vulgare) იცის ბრტყელი ფოთლები, ღერო მაღალი და შტოიანი აქვს. ღეროს თავზე იკეთებს ნაყოფს, რომელსაც ხმარობენ საღებავად.

თავშექცეულნი საქმეებისგან მოუტეული, საქმეებით გართული. „ეგ ალომ რა მეტაყნი თ ა ე შ ე ქ ე ქ ე უ ლ ი საქმეებით“.

თავწიდაცი თავწითელა, ბარის ფრინველია, გაზაფხულზე აღის მთაში, არ იკმება.

თავწიდაცი მთის ჩიტია.

თავხარაყი მთის ჩიტია.

თავხეა ნ. საყვავე.

თათაბო (chenopodium) ნაცარქათამა, ხმარობენ მხალად.

თათხაზაცი ყოჩალი, მარდი, ცქვიტი ყმაწვილი, უფრო გოგო. „თეკო მეტაყნი თ ა თ ხ ა ზ ა ც ი, ხ ა ნ ს ი გ ა დ ა ხ ტ ე ბ ა - დ ' ხ ა ნ ს ი“.

თამანდა თამადა. „თ ა მ ა ნ დ ა მ ჯ ი ე ვ ს უ ბ უ ქ დ ა ც ა ლ“.

თანთან თანდათან.

თანითა ზედიზედ, მიყოლებით. „მამამ თ ა ნ ი თ ა უ ძ ა ხ ქ ა ზ ი მ ა თ ს“.

თამ მთა. „უფროსებთ გვიტხრეს დახლოტქენ გარეკეთაუ ცხტარიათ თ ა შ ი ო ა ტ ი“.

თაოდ თავად, თვითონ. „გაცოცხლენესთ, გაგახარენესთ, გამყოფენს თ ა ო დ“.

თარეში ცხენისა ცხენის თამაშით ქენება.

„ნაპირის ცერას ვინ არის, ვინ ათარეშებს ცხენსაო, ცის იქნებ გიგნანისზე, იმის მუქლების მზესაო, თ ა რ ე შ ო ბ ი თ რ ო შ ე ი ვ ლ ის აჭრუქაიან გზებსაო“..

თასნი ჯიხვის რქის ყანწი. „გოგალემ ციცილოთ ლუდიან თ ა ს ი - დ ' შ ე ს ტ სა ღ ლ ე გ ე - ლ ო მ“.

თაჩო, მრ. თაჩოები ბავშვის ენაზე თვალები.

თავსუნი თოფის გავარდნა; თოფ გათაქუნდ—თოფი გავარდა; თოფებს ათაქუნებდეს—თოფებს ისროდნენ.

თავჩაჲ კედელში დატანებული გან-
ჯინა.

თხეჲ, მრ. თხეები ფრთა. „უნახავსთ,
რომჩ ყიაშია-დ' თბებშიგ სისხლ აქ-
ვის“.

ღთებოჲ ცხვარი ტანიდან გამოყოფს ერთ-
გვარ სითხეს, რომელიც გაქსელილია მა-
ტყლის ძირში. ცხვრის პარსეის დროს მე-
ცხვარეს ხელები უშეადება თებოთი. საკ-
მარისია უსაპნოდაც ხელების დაბანა, რომ
ისინი ქათქათა გახდეს.

თებურიოჲ ავი სული, ეშმაკი. „სუ-
ლთანელ დათოს ხეგაროდ ჟერთ თებ-
ეო რიკა ციხი ქალ“.

ღთეგერაჲ მსუქანი ადამიანი, საქონე-
ლი. „რა გა თე გერა აც მონვერაჲცოჲ“.

თეგი დიდი მარწუხი.

ღთეარაჲ თეთრი, მოთეთრო, უფრო,
ცხენი. „გაბიდაჲნათ ცხენ მოხპარეს თე თ-
რაჲ იყუ“.

თეთრის ფერისაჲ თეთრფეროვანი (ქა-
ლი).

თელამუში (*Ulmus scabra*) თელის
ჯიშისა, მაგარი.

თენდი გათენდი.

„ამ ლამეს თენდი დაეხქეივოთ,
ციხკრისა მანათობელი“...

ასე მღერიან როცა ქეიფში ლამეს ათე-
ვენ, ეს კი უფრო ახალი წლის დღებში
ხდება, ამ დროს ქეიფი მთელი კვირის-
მანძილზე გრძელდება.

ღთოჲ ღამით დამდგარი ცხვრის ადგი-
ლის ნაპირი, სადაც მეცხვარეს სძინავს
„ბოხელაჲ დაწოლილიყუ თეოზედ“.

სალამოს ცხვარი რომ დაბინავდება-
მეცხვარეები ხელპირს დაიბანენ და ვახშ-
მის საქმელად დასხდებიან. ამ დროს, წე-
სის თანახმად, პატარა მწყემსების მოვა-
ლეობას შეადგენს ცხვრის ყურისგდება.
ამიტომ ერთი მეცხვარეთაგანი დაიძახებს,
„ბალო-დ' ძალღ თეოსაჲ“.

ღთოჲ მოკრულენ ცხვრის ფარის წინა
წყების რკალისებურად ძოვება. როცა
ცხვრის ფარა საბალახოდ გაიშლება, წინა
წყება რკალისებურად მიდის და არ შეიძ-
ლება, რომ ადგილმონაცვლეობის დროს

შეკრილ-შემოკრილი ძოვდეს, შიგადაშიგ
კი გაფანტულია. ამხე იტყვიან: ცხვარი
თეომოკრული მიდისო.

თეჲჲ 1. ქვისგროვა, 2. ბორციე, ბე-
ქობი. „ქუა დაყარესა-დ' მთელაჲნი გორა-
სავით თე ე ჲ ა ლადგ“.

თეჲჲჲ პატარა ლამბაჲი.

ღთეჲჲჲ თეჲჲ: ნახდის პალტო, მოკლე,
სარჩულიანი. „ნაქერალაშიგ დამდგარან
თუშები თე ქი ც ა ნ ე ბ ი“.

თეჲჲჲჲ მთის ხილის (ჯვაფა, ჟოლი,
სტომი, კეწერაჲ, ხუნწი...) საკრეფად
ყოფნის დროს კარგად მსხმოიარე ადგი-
ლის მისაკუთრება: „აჲჲ, ბიქებუ, მე თე-
შ ა ც ი“.

თვალეობის დაშლეთაჲ დაბრმავება.

თვალეჲ ჟურია თვალეები აქვს. „მა-
მას მონაჲ თუალეჲ უერიაჲ, ქისტებთ თქუ-
ეს“.

ღთვალის სატყვიარაჲნი ცხვრის ავა-
დ-მყოფობა. გადამდება, ზოგჯერ ორივე
თვალს გაუფუჭებს. უფრო ბატკანს უჩნ-
დება და ზოგჯერ თავისთავად გაუქვის.
მკურნალობენ სუფთა დაფქული მარილით
ან შაქრით. დაფქულ მარილს ან შაქარს
ჩაიყრიან პირში და შებერვით შეაყრიან
ავადმყოფ ცხვარს თვალეში.

თვალურნ დანისწვერაობის მეცხრე სა-
ხეა: იგივე ქაქურია (ნ.), ოღონდ დანის
თვალთან მიტანით. მარჯვენა თვალთან
მიტანით მარჯვენა თვალურია, მარცხენა
თვალთან მიტანით—მარცხენა თვალური.

თვარამნ თორემ. „ჩუენ ცხუა გზით
წავეათ, თე არამჩ თუ ჩუენც იქისაკჩ
წავიდოდეთ, ჩუენც ყუყისრ დლეა მოგუ-
ლოდ“.

თვიან ბოლოჲ (*Raplanus sativus*)
თვის ბოლოკი.

თვირთვილენ თრთვილი.

„ცხუარიცამ ოჯრად დაგრჩება,
მთაზედ გიღვ თე ი რ თ ე ი ლ ი ა ნ ი“...

თვიჲჲ სათივე ბალახი.

თვიჲჲჲ კრეჲჲჲ თვიჲჲჲ მოფოცხვა და
ჩაღლებად (ნ. ჩაღალი) დაღმა.

„გუშე თე ვას ხკრეჲჲჲჲ
ზღამიღი ლამაზ ჩაღლებსა,

ჯარანსავით ღბრუნავდი
და აფრქვევდი მადლებსა,
აბა, ასეთ შრომასა
ვინ არ დაგიმადლებსა!...

თივის ძირ, მრ. თივის ძირები თივის
ზენი. „თავერის უდერაჲრ თივის ძი-
რ ე ბ უღ“.

თითი, მრ. თითები 1. სიმების მოსარ-
თავი ჩხირები ფანდურზე.

„ფანდურმ ალყა (ნ.) გამიწყვიტა
თითის მოკირებაშია,
გუქუმარჯოს ჩვენებთ ბიკებთ
ლაშქართ გაკირებაშია“...

2. საზომი ერთეული: ხუთთითგაშლაჲცი,
ხუთთითფადღებაჲცი... იზომება ტყავი, სა-
ბელი, ჩათო...

თითნიკაჲრ ნეი.

თითო-ითო თითო-თითო. „იყუნეს სამ
ძმებო, სამ ცხტარ ჰყუნად, გრჯარნესად-
სამთავ „თითო-ითო შეხედ“.

თითონ თითონ. „თითონ მოდითაჲ
ღელათ ვატირებთაჲ“ (ნ. ღელათკირე-
ბაჲ).

თითო ფეჭეშაჲ თითო ნაპერი, ნაპო-
ბი შეშა. საღანო ხანს ჯარინობის დროს
ხალხმა თავი რომ უნდა მოიყაროს, ერთი
სოფელეთაგანი ადის მალლობ ადგილზე
და ხმაშალაი ძასილით ატყობინებს მთელ
სოფელს, რომ საჯაროს მოიყარეთ თავი
და მოიტანეთ თითო ნაპობი შეშა. „საჩი-
ლოლოლებო, წუხრიაგნს ყველაჲ საჯაროს
მოჭქჩილთაჲ-დ მიწელთ თითო ფეჭეშეშა“.

თითუღელაჲცი ზოგიერთი. „თითუ ელა-
ცი ღნიწყეებს ვიცი რაჲციმეო-დ“ შედგებ სა-
ობრად“.

თითუღელაჲცი ჯერაჲცი ზოგჯერ.

თითარჩ დანისწევრაობის მეორე სახეა:
მოთამაშე დანას იღებს ერთმანეთისადმი
მოხრილ ცერსა და შუა თითზე წვერით
წინ, საჩვენებელი თითი გაშლილია, არა-
თითი და ნეი კი—მოხრილი, დანის ზე-
ვით შეგდებით დანის წვერი მოთამაშისკენ
უნდა შემოტრიალდეს და მიწაში ჩაერ-
ქოს.

თიკვირ ჩითების (ნ.) ძირის სარჩული:
ხაის, ხურჯინის და მსგავსთა ნაპერი.

„ღლისიოსაჲ ფეჭთ (ნ. ფეჭები) თიკვირ
წყნდ ამოვკარაჲ“.

თითოჲ შემციუნება, სიკავე. „წყალს
გამუყრიე-დ ტანშიგ თითო ჩამიჯდ“.

თისით თავისი. „გუქმარჯოს ნაწენებ
თუშთ შეილებსა-დ“ თისით ბინებს“.

სთქალთოჲ თოქალთო. ცხენის საკმაზის
ნაწილი: საოფლის შემდეგ ცხენის ზურგზე
საფენი ნაბადი, რომელზედაც უნაგირს
ადგამენ.

თმაგრუჲოჲ ხშირთმინი, გრუხათმი-
ანი.

„ქალო, შე, კეკელეულო,
თმაგრუხო, კოწელწითელო“...

სთმანი ძუა-ფაფარი.

„თათარაჲც სულაიეზემა
ცხენს შეუნასკვა თმანი“...

თოვლები მრავლობითი რიცხვია თოვ-
ლისა. „ყოველ ზამთარ მეტაჲც დიდ თო-
ვლებ თუშეთ“.

თოვლის ჩამოქცევაჲ დიდი თოვლის
მოსვლა, ღრმა თოვლის დაღება. „მთა-
თუშეთ თოვლის ჩამოქცევაჲ იცის“.

თოვლ-ჰყვანი თოვლ-ჰყავი. „შირვანი
მოის გზახედ თოვლ-ჰყვამ მოგვივიდა-დ
ბატენებ დაგვივოც“.

თოთაჲრ//თოთეჲრ დაცინება-წაქეზებით
თქმა: „ეე, შე, თოთაჲც“ (იპ, შე „ყო-
ჩალო“).

თოთხარი გაკირება, ხელმოკლეობა.
„ერთმანერთის მწარდაპერითა-დ“ შეგნებით
უერთი კარგადაჲც გაკეთებდ ყველაჲცი
თოთხარი აღარ გუქეწების“.

თოკი წყრილი ბაწარი. „წერილა რაჲციმ
თოკით დაგობამაჲცი ჯეს ცხენი, ცუმაწ
ქარ ცეტიოს“.

თოღწ თოვლი. „ვხედავდ ცხტარს გა-
ლავანსავით აქეთის თოლი“.

თორღვალიკაჲრ გრძელფრთიანი პრე-
ლი პეჲელა, ეტანება ცეცხლს. „რაჲც თორ-
ღვალიკაჲცსავით ცეცხლშიგ ღვარდებიგ“.

თოფ გათაჲუნდ თოფი გავარდა. „ერთ-
ხენაჲცი თოფ გათაჲკუნდ“; „ესინ თო-
ფებს ათაჲკუნებდეს“.

თოფის გამოსვლაჲ თოფის სროლის

იმამ იმან, „იმპე გუშინასრ ჩამორეკ ცხენებ მითთა-ლ' წაიდ კახეთ“.

მამაც იმანაც. „იმამ ც გვიტხრ მი-
აცყალ გამაგებციდითაჲ თქუენ წასვლა-
ოჲ“.

იმამ მაშინ. „თურნ იმამ შ მოიდ ლა-
ზარე, მე რა თქუენს ვიყავ“.

იმამაც/იმამაცი მაშინვე. „მურთაზმ
იმამ შ ივ ვასც ბძანება თავის ჯარისად:
შეხკრიფეთათ თითო სრევა (ნ. სრევაჲ)
წამალაჲ“.

იმამაც მაშინვე. „ლაზარე იმამ შ ი-
აც ი გამხრწიყუჲ“.

იმამინახვეი (აი) მაშინვე.

იმამინდელივ (აი) მაშინდელი.

მერღებო ზოგადი სახელია დასაუღეთ
საქართველოს მცხოვრებთა.

მთუენ იმდენი. „ხისოს რა მეკობარ'
მოიდ, ცუტუნაც ვიყავ, იმთუენ გონ
არ მქონდის“.

იმამინვე იმის გამო. „იმამ შ გ ივ შინ
დავრჩი, ციცო კილენ ჯანამაშვიგ წასულ“.

იმის აქისაკრ იმის აქეთ. „ჩუღურუნ-
თის წყარო რომეგ, იმის აქისაკრ შემეყარ
აღუდაცო“.

იმის წელ მესამე წელს. „ცხტას წელ
(ნ.) კი არა-ლ' იმამის წელ ცუნდ დავა-
ქორწილოთ ალექსოჲ“.

იმამ მორიელი. გადატ. ქვეშ-ქვეშა,
ვერაჲ. „მეგ ანტონად სვიოდლე იმამია,
კაცს არ დრცნობს“.

იმამებდ თავისთან სიარულის ნე-
ბას აძლევდა. „შინ ირამებდ, ბეჩაჲ,
მა რაც მუცდიოდ, რა კარგაცს იქმო-
დეს“.

მხარ-ფშინდი შვილდ-ისარი. „შაე-
კილდეს შესრულ მონადირეა ისარ-
ფშუინდით“.

ისენ ისინი. „მებთ გამუცტანეს ნა-
შინაც მძას (კონჩხულაყი-ლ' ერთ გულა ნა-
ცარ) ისენ ი-ლ' წავიდ“.

ისთაც ისე. „დმეხურ ტოლიყაცი-ლ' (ნ.
ტოლიყაცი) ისთაც იჯდ“.

ისთაცი ისეთი. „ბიჰო ისთაცი მალა-
ლაცი ვაზარდულიყუ, რა...“

ისი ის, იგი.

ისი კი ის კი. „წუხრინასრ მოედო-ლ'
ესი კი არ დამხვდგ“.

ისიცამ ისიც. „ისიცამ ისთაც ყოჩა-
ლნ, რაცგვერც მის მამაჲ იყუ“.

სისკუნტალნ გვირისტი, შორის-შორის
კერეა ხელით.

ისკუნტლით კერეა გვირისტი კერ-
ვა. დაგვირისტება.

ისრ ისე. „ისრ ევირ თავი, რა მითამ
სუც ქარ მინდიხარიყუ“.

ისრეხელ ისეთნაირად, ისეთად. „შე-
თეს ისრეხელ ემონ ლეკები, ისრე-
ხელ, რა დიდო დიაცუენ ბალღებს ამი-
ნებდეს შეთეს სახელით“.

ისრელაჲ ცოტა იქით; „ცოტად ის-
რელაჲ ი გელი, მე, რეხიწ“.

ს ისრის კილოჲ ცხერის სერი: ცხერის
ყურის წვერი ისრის წვერივით ამოკრილი.

ისრის უიაჲ ისრის ბოლო ოდნავ ამო-
კრილი, რომ სროლის დროს ისარი ბაწარს
მოედოს.

იფკლნ (Triticum vulgare) დიკა:
„მიყუარხარ ხახაბულო, იშორიყ—ფ-
ქლო წითელიო“.

იქამდ იზამდა. „კახიც რაცხად იქამდ,
შეჯდ მალ“.

იქაგებიჲაკრ იმათენ. „ცხენ დაცხარ-
გა-ლ' თუ ჩალმ წახტალი, იქაცებ ის-
კელ მიციკითხილი, იქნებ ციყუ სი იყოს“.

იქილამ იქილან. „იქილამ ცხენ გა-
ქნებულიყო-ლ' კაც მომკვდარიყუ“.

იქითათ იქილან. „ტყვე ქალ იქითა-
ით მეორე საღამოს ჩილოს მოსულიყუ“.

იქითა ზო იქილან ზომ „ჯიკვებ (ნ.)
იქითახო მწყდეს“.

იქითაც ნეტავი იქილან. იქითიც
აქისი გამოგოქუან“.

იქის იქით. „ნეტას ცეცლქ მათრავი-ლ'
იქის ვაღმურეყ“.

იქის-აქის იქით-აქეთ. „მელაყებიც იქ-
ისაქის ის დახვეწილიყუნეს“.

იქის-აქისაკრ იქითენ და აქეთენ.

იშილი სინათლის ოდნავ დანახვა. „პა-
ტას რაცხამ იშილ ვეხდაჲ“.

ფწროჲ ვიწრო.

იხვის ჭუკი იხვის კუქული.

იჯანი შენობის სარტყელი, რომელიც
კელღებს ამგარებს.

იჯვნიშებოდ ხენშავდა, ოხრავდა.

იჯაგაქრ პატარა კოლი.

კა კარგი. „ჩიღტი, რა კა ხარიტი, შავიწ არა ხარიტი“...

კაბაბა ნ. დურაყ ტყაუი.

კაბდოა ბრტყელი, აქა-იქ ვახვრეტილი ფიქარი, რომელშიც ჩარკობილია ტოტე-ბიანი ფიჩხები. მოძრაობის დროს მათი შემწეობით ბელტები იფშენება და ნათესიცი სწორდება.

კაბიწი ფქვილის საწყაო ჯამი, დაწყვისას თავს კონუსისებურად მოაბამენ.

კაბდაც ცხტარი ბატკანმკედარი ცხვარი. „კაბდაცებ არ დასწველეთაჲ, ცარღ დასრენა“.

კავი 1. საკეთელა, სახნისის წინ გაკეთებული მოგრძო მახვილი რკინა მიწის საკეთად.

2. ზეინიდან ჩალის, თივის, ბურღოს ჩამოსაღები წვეტიანი ჯოხი, რომელსაც წვეტიდან ოთხი თითის დაღებაზე აქვს თიკი, კამპი. ეს ჯოხი შეიძლება იყოს 1—3 მეტრამდე სიგრძისა. მას შეარკობენ ზეინში და ადვილად იღებენ ჩალს. თივასა თუ ბურღოს.

კავიან ქიტი ხის დიდი კოვზი, რომელსაც ტარი გრძელი და ბოლომობრილი აქვს ქვაბის კიდებულ ჩამოსაქიდებლად. „ბათორი, მომაწეად მეგ კავიან ქიტი“.

კავი ფეცისა მეცხვარის გრძელი ჯოხი, რომელსაც თავი ფეცის ზომაზე აქვს მოკაუტებული ბლაგვად და გვერდზე გადახრილია. რომ ცხვარს ფეხი არ ეტკანოს დაჭერის დროს.

კავი ყელისა მეცხვარის გრძელი ჯოხი, რომელსაც თავი ყელის მიხედვით აქვს მოკაუტებული, უფრო გაშლილია. ამ კავის კისერზე მოდებით იჭერენ საჭირო ცხვარს.

კათოლაჟი ბავშვის ენაზე: კარტოფილი. „ქაქან, კათოლაჯ ცარღინდაჲ“

კათხაა არყის ხის ქერქისაგან გაკეთებული კოთხი. იხმარება მაირლისათვის, ხილისათვის. „კათხაა არ გაცქეთი მაირლისთის?“

კაიას კარგია; ნ. ნამცეცოა.

კაკა კარგი; ნ. ჩაჩო.

კაკაბაჟი კაკაბი.

კალდმეაჟი, მრ. კალდმეაჟები აკლდამა. „წუხათას უდერაჟრ კალდმეაჟებ ი. ჭირ გაჩენილიყო-ღ“ ხალხ ცუცუმას ღმცქოც“.

კალოს ჩადებაჟი კალოზე ნამჯის გამლა გასალეწად. „კალოა მქონდ ჩასადებელაჟი-ღ“ არ მცალოდ“.

კალტრ გაცხელებული დოს ნალები. რქეს დღებენ და იღებენ კარაქს, მისგან რაც დარჩება, არის დო. დოს ცოტას დააყოვნებენ, მერე გააცხელებენ, ამის შედეგად ის თავზე მოიგდებს ერთგვარ ნივთიერებას, რომელსაც კალტი ჰქვია. „ზეს ზღვებენა-ღ“ კარაქს ცუმილებენ, ცოცუმის მემრჩ ღმრჩებ დოჲ; პატას ხან ისრ დაზღებენ, რო დოჲი პატაჲ დამეაუდეს, მემრჩ დოჲს გაცხელებენა-ღ“ კალტი მოჲ“.

კალტის გულაჲ საკალტე გულა. თხის ან ხნოს ტყავს აკეთებენ გულად. ბეწვიან მხარეს გაკრეკენ და გარეთა მხარედ ტოვებენ, შიგ დებენ კალტს, რომელსაც მაგრად ზეკაეენ (ნ. გაზეკაჲ), რომ არ გაფუქდეს და გადასატანად ადვილი იყოს.

კალტის საწურაჲჟი ჩანთა, რომელშიც წურაჲვენ კალტს.

კამბეჩი კამეჩი. „კომბლემ ინატრ სქელ კამბეჩის ტყაუი“.

კამმჩ გრძელი ჯოხი, თავში ორტოტა, იხმარება საბრეჯნად.

კანი ხორცმეტი. „მუშაობისგინიე ტელზედ კან ამომივიდ“.

კანკალა ღობეჲ თითო წნელის ერთმანეთზე გადარობით გაკეთებული ღობე.

კანჭაჲ ცხენი მალალფეხებიანი, მუხლადი ცხენი. „შაბლანთ ცხენი რაჟიოდ კანჭაჲი, მეტაჲეეე ტენდებ“.

კანჭულდიან ქიტი ნ. კავიან ქიტი.

კაკაჲი კიბილების ერთმანეთზე ცემინება ხორცის კეპის ხმა, კაჲენი. „ლქითეჲკეს (აღღ.) თოვლ მოგვივიდა-ღ“ მთელ ღამეს მაკაკაჲეეე. „გუმინასჩ როსტომანთითაჲ კაკაჲეეე გამოდიოდ“.

კაპრაშაცნი წითელნარევი ყვითელი ფერი. „რა მებაცნი კაპრაშაცნი წინდებ გაცეო“.

კარად გახვლად ძველად ქალის ოჯახიდან გასვლა სამშობიაროდ ცალკე შენობაში. „ზალოვ კარად გაგვივიდ“.

კარგაყები კარგები. „რაცვერ კარგაყებ მეგ ბატკანაყები“.

კარების გამოჯარა კარების მოხურვა. „კიკაც, ბაკს კარებ გამუქუჯარ, თუ არამნი ცხუარ წავალის“.

კარების მიფულვამ ნ. კარების გამოწერა.

კართანამ ეხო. „შევეთ ერთ ბალკუმიან სახლის კართანაშიგ“.

კართანის ყურამ ქვის ღობე, ყორე. „კართანის ყორეს წინდაც დამრჩომიყო-ღ-ღაცეკარგი“.

კართი, მრ. კართები ძირი, ფესვი ხისა. „გუმის წინ ზეს კართებ დავაჰერი“.

კართობელნი კარტოფილი. „ერთი წლის უკენ გარდაკალბულს სამუნანულოს (ნ.) უქმენ: ქუბებს შეხკიდებენ. სამუნანულო მარხვაში იციან, ხალხს აკმევენ ღობის, კართობელს“.

კარიშკაცნი მახორკა.

კარხეა ღერუფანი, ბირველი ოთახი.

კარხაყი ნ. კარხე.

კარტოზი „კაზიროკიანი“ ქული.

კარტუზი ნ. კარტოზი.

კასრნი მთლიანი ხის ჭურჭელი 5—6 კილოს მოცულობისა.

კატიტანტი კანდიდატი.

კატოზი ფიჩხი, ჩხირმარი, ნაფოტი; ნ. კოტოში.

კაფიაყი, მრ. კაფიაყები მოსწრებული თქმა.

კაციზეა ნ. კაცის ზეა.

კაცის ზეა ძე კაცისა, ადამიანის შვილი. „კაცის ზეა თურნი აღარ ღარში ქუმეუ ლაყურთას“.

კაცო ცოლის მიმართვა ქმრისადმი.

კაცუნაყი პატარა ტანის კაცი, მომცრო ტანის კაცი.

კაწანაყი ნ. კანკალა ღობეა.

კაწარეთი ანჩლა, კაპასი ღედაკაცი.

„მეტაცნი რაყიმ კაწარეთი მეს მიაროა“.

კაქაბ თივამ დაბალი ხარისხის თივა. „მეს თივამ კაქაბიგ“.

კაქაბი შემოდგომის ხმელი ბალახი, ხმარობენ საბატკენში დასაგებად, გაჰირკების დროს კი—თივადაც.

კაქაქ კმოდ ვერ მოხკიდებს ასე იტყვიან გამხდარ ქალზე.

კახები ზოგადი სახელია აღმოსავლეთ საქართველოს მცხოვრებთა.

კახეთ-თუშეთობა ნ. თუშეთ-კახეთობა.

კახურაც არაყი კაქის არაყი. „მოდიღ ერთ კახურაც არაყ შესუი-ღ“ წელ“.

კახურაც დაჯდომა ფეხებ შემოკეციით დაჯდომა. „ბინდური კახურაც დაჯდა-ღ“ ისთაც კამ კამაყი“.

კახურაც პური თონეული.

კაღმა კლდე.

„ლიკლო, შენაქო დაწვიან, უშალო ალაღ ქნინაო, ქალი კდეთ გადავარდნილა, ნინოს ეთერი თქვიანო, ამოხედაეს და ტირისა, ჩემ თმანი კდესა ჰვიანო“...

კდეკარნი კლდოვანი ადგილი. „ისთაც კდეკარი, რო ეშმაკ ვერ გავალის“.

კდიღუმაყი (*Sedum caucasicum*) იცის კლდეებში, აქვს ბრტყელფოთლება ღერო, ხმარობენ კრილობის მოსარჩენად.

კდის ოქი შავი, ფისისებური ნივთიერებაა, რომელიც იცის კლდეებში. მას აგროვებენ, ხსნიან წყალში, წურავენ და სვამენ ფილტვებდაავადებულნი.

კდის ჭანგაყი კლდის ქანებზე გადაკრული სხვადასხვა ფერის ჭანისებური ნივთიერება, ხმარობენ საღებავად. ზშირად მას წყალში ხსნიან და მელნადაც ხმარობენ.

კედი კეტი, მარხილის ფეხში გაყრილი (ნ. მარჯილის ფეხები).

კედლის დახევაა შელესილი კედლის დასკდომა, დახეთქვა. „ლაფშიგ რო ბზე გერიოს, კედელ გარ დრეხევის“.

კედლოა კედელი. გამოცანაა: „ჩეენ

კ ე ლ ო ს წინაჲ მარეებ სთხრიანაჲჲ (ოკეათო).

კეთილნ ნ. სულადი. „კიდობანშიგ კეთილი ჩაეყარო“.

კემელეული კელუცი; ნ. თმაგრუნი. კილაჲ, მრ. კელეები კრაზანა, ბზიცი. „ჟოლობ ვიყვენა-დ' კელეებთ დაკეთოფეს“.

კერაყი სახლში ან ფარდულში ადგილი, სადაც ცეცხლი ანთია. „როყცა წყემსებ მოჭრნდებიან, კერაყს მირგვლადაც მწესხნდებიან“.

კესნ ფიჭალი, რომელსაც სახურავის ორივე გვერდის შეერთების ადგილას აწყობენ. „რაცს ელოდებით, კესი მწყლეთ“.

კესის სიბი ნ. კესი.

კესის ვიდი დვირო.

კებრი მუწუკი.

კეცნ სიბი ქვა ქადის, პურის... გამოსახობი. „კეციც არ გვაქვა-დ' კოტრებ რაყით ცუნდ ვაცხოთ“.

კეწარაყი (Empetrum hermaphroditum) ჟოლის მაგვარი მთის ხილია, იზრდება დეკიან ადგილებში გაბარდნულად, ისხამს შავ ნაყოფს მარცვლებად, იჭმება.

კეწარი ნ. კეწარაყი.

კვალაჲ 1. მსგავსი, ერთი ხნის, 2. საქონლის რკალის შესაბნევი წნელი. „შენ კვალა ვიყავენ, რო დაქორწილი“.

კვალის გავსნაჲ მეკვლე.

კვალკვალაყი ცხადად, ნათლად. „საშოჲ კვალკვალაც მატყუებს“.

კვალობაჲ არსებულის მიხედვით. „ჯეს ძველ კვალობაზედ აბაზ ღირდ“.

კვამლი კომლი.

...„როდესაც პური მოშვიდებ, (ობლები) კვამლის კვამლ წილსა ჰყრიანო“...

კვდარქვრივი სიკვდილით გამოწვეული დაქვრივება კაცისა თუ ქალისა; ნ. ცოცხალ ქვრივი.

კვეთილნ თავის დანიშნულზე უარის მთქმელი ქალი. კვეთილს არ ჰქონდა უფლება სხვაზე ვათხოვილიყო. ხდებოდა, რომ უარის მთქმელი შეურიგდებოდა მის

დანიშნულს და საქმეც მშვიდობიანად თავდებოდა. ისიც ხდებოდა, რომ უარის მთქმელ ქალს, ანუ კვეთილს საპატიმროში სვამდნენ, როგორც იტყვიან, მოსარჯულებლად.

კვეთილიანი ნ. კვეთილი.

...„ჩემველად უთხრიდი იმ კვეთილან ქალსაო ვაზაფხულ ცერ-ცერაყებზედ წინ ვაღმოვხუებები ცხტარასაო, რაყგვერ ვერ შევირიგებთ, შიშაქ დაურჩევ ცხტარასაო, იმაზედ თუ არ შემეჯერდა, ხანჯრის უჩვენებ ფხასაო“...

კვერნ, მრ. კვერები 1. ჩაქური; 2. ხორცის, ხაგოს ხინკალი; 3. მრგვალი ნამცხვარი, შუა ვახვრეტილი ამა თუ იმ დღესასწაულთან დაკავშირებით. „ერაწე ხანს კვერ გამომიტანილი“; „წუხბრ ჩეენ კვერებ ვაღლეთ“.

კვერკვერაყი ნ. კუერკუერად ქრელი. „კვერწენი გორდილას (ნ.) ნახარში, რომელსაც ზოგჯერ მარილს უშვრებიან და ხვრეტენ (ნ. დახვრეტაჲ).

კვიმატ ღამეა ბნელი ღამე.

კვირიონი ქრელი გრძელნისკარტა ჩიტი, რომელიც ძალიან ეტანება ფუტკარს.

კვირტი 1. მატყლის მსხვილი ძაფი, ჩითების (ნ.) საძირე; ამ მსხვილი ძაფისაგან ქსოვენ ჩვათებსაც (ნ. ჩვათი); 2. ჩეჩვის დროს მატყლის ნარჩენი.

კვირტულაყი მატყლის ჩეჩვის დროს ნარჩენისაგან მოქსოვილი ფარდაჲ, რომელსაც ხმარობენ კოდზე გადასაფარებლად, ძირს გასაშლელად.

კვიც-შაცი კვიცი და საქონელის სხვა წერილფეხობა.

კვიცულაყი კნ. კვიცი.

კვლევა ძებნა. „მეკობრებ იკვლევ ეს მგზავრებს“.

კვლევად წასვლაჲ სამებრად წასვლა. „ჩყის კაც რო დიკლოს აღარ მოსულიყე, მემბრ კვლევად წასულიყენეს დიკლოელთ კაეები“.

კვტარი მკვდარი. „კვტრის სამოსებს ფლასად დწყებენ“.

კიბალჩი საკიდელოს სახე: სამი თანას-
წორი ჯოხი თავში შეყრილი. შეყრის ად-
გილიდან ჩამოშვეულია მოკაუჭებული
მავთული, რომელზედაც ქვაბი იკიდება.
ისმარება მეცხვარეობაში.

კიბორჭაყი მთის კლდე-ღრეებში, აღ-
მართსა თუ დაღმართში ცხენის მიერ გა-
კეთებული კიბისებური გზა.

კიდენ კიდევ.

კიდიაცი ცალკე განაპირას. „მიტროჲ
კ ი დ ი ა ც ი გავიდ“.

კივივივი ფრენის დროს თეთრი ფე-
რისა, ჯდომის დროს კი ლეგა, გაზაფხულ-
ზე ამოდის მთაში. თავზე ორი-სამი გრძე-
ლი ბუმბული აქვს აშვერილი, შეუძლია
დაკეოს. იცის ძახილი კ ი ვ კ ი ვ ი თ,
აქედანაა მისი სახელიც კ ი ვ კ ი ვ ა ც ი.

კიკინოცი, მრ. კიკინოციები გრძლად და-
ხვეული წინ გადმოშეყრალი თმები, რომ-
ლებსაც ასეთად ატარებენ სამკაულის გაკე-
თების დროს.

კილდე კლდე.

„შეე კ ი ლ დ ე ს შვიე ყორანი
ჩაეა და ჩაეჩანება,
ჩაეა და ლეშით გაძღება,
ამოსელა დაეზარება“...

კიმიჲ სახლის გარეთა კუთხე.

კინაჲ რკინა. „ჩემ ქმალ კაჲ კინაჲც“.
კინალ კინალამ. „დაგვაყარეს გონებოდ“
კ ი ნ ა ლ დაეწყვიტეს“.

კინის ქტაბჩი თუჯის ქვაბი. „მაგდოს
ერთ ღიდ კინის ქტაბ ხავიწ გემქეთა-ღ“
შემიყლტ“.

კირკატოციები სახურავსა და ქერს შო-
რის ჯვარედინად, გარდიგარდმო და ოთხ-
კუთხედად დაწყობილი მოკლე მსხვილი
ხეები, გამოყენებული საყრდენებად.

კიშტეჲ კალტის (ნ.) სახმობი დაწნუ-
ლი ძარი.

კიჲჲ ბავშვის ენაზე კბილი.

კლიოწნიკი შარის ამტეხი, მოშარე.

კლიტე ბოქლომი.

კმილჩი კბილი. „უერზედ მოკიდებულ
კ მ ი ლ ვერ გნყშვები“.

კმილური დანისწვერაობის მე-7 სახეა:
მოთამაშეს დანა უკირავს წვერით კბილებ-
ში, ხელები თავისუფალი აქვს. თავის ზე-

ვით აქნევით დანა უნდა გადმოტრიალდეს
და მიწაში ჩაერკოს.

კნახება მიტყვება, წასისიანება ძალი-
სა, ე კ ა ნ ა ე ბ ი ა ნ —ეტანებთან.

კნოტი გრძლად დაწნული მათრახი ბო-
ლოში ტყავიანი.

კობიჲყჩნ გოროხი.

კოდჩ მთლიანი ხის კასრი, რომელიც
გამოყენებულია ლუდის, არაყის, რძის, კე-
თილის (ნ.) შესანახავად.

„—გულა, ციცო, დარბაზს წავიდეთ

კ ო ლ გავიქის დასალოცავი,
—მე დარბაზს ვერას წავალი,
ფევი მტკივა და ბარკალი,
ორ ღელათ ერბო შეშუამეს,
მე მტყიპეს ალაღმართალი“...

კოდის კარი სალუდე მარანი. „კოდის
კარ ღელელ წრეყვანეს, რო აკურთხონ“.

კოწი, მრ. კოწები კოვზი. „მაგდოს
კ ო ზ ე ბ ი ც ქტაბშიჲ ჩეჩარა“.

კოკობჲკიაცი ბზრიალა. აკეთებენ ასე:
ძაფის ცარიელ კოკს მოაპირიან ფართო
ნაწილს, შიგ წამწვეტებულ, წამახვილ მო-
კლე ჯოხს გაუყრან და დაიქვრენ ცერი-
სა და საჩენებელი თითის მოჭერით იმ-
გვარად, რომ საჩენებელი თითი შიგნით,
მობრილი ცერი კი პირდაპირ გაშვერილი
იყოს. ცერის ძირს სწრაფი დაშვებით და
საჩენებელი თითის ზევით აწევით, რაც
ერთდროულად ხდება, კ ო კ ო ბ ზ ი ც ა ჯ ო
იატაკზე, მიწაზე ბზრიალს იწყებს.

კოკორი 1. წყევდის (ნ.) ნაყოფი; 2.
შარლი.

კოკორის დაქერა შარდის შეკავება.

კოკოშაჩნ მალაღყელიანი გოგრა, რო-
მელსაც გაკეთების შემდეგ ხმარობენ ქურ-
ქლად:

კოლემქთაჲ კოლემქთივი.

კომბალაჩნ, მრ. კომბალაყები კომბა-
ლი. „კომბლემ ტყეშიჲ იჯდა-ღ“ კ ო მ ბ ა
ლ ა ც ე ბ ს აკეთებდ“.

კონაჲ ერთი შეკერა ნამკალის: პურის,
ქერის, სვილის.

კონკოჲ ისარი, რომელსაც ზროდ
(ნ. ზროდ) უკეთია შაშხანის მასრა.

კონჩხულაჩნ. ახლადამოყვანილი ყვე-

ლის პატარა კერი. „ნაშინაც ძმა ხანთხან
კონჩულაცს გაუკრავს“.

სკორაკანაცი ცხვის სიგრძე წნელის
გოდორი, რომელშიც სვამენ დედაცხვარსა
და მის მიერ შეძლებულ შვილს. როცა
ბატკანი წოვას დაუწევს, დედას არ აქვს
სამუშაულება ბატკანი გაავდოს, ვინაიდან
გოდორში მობრუნება არ შეუძლია. ასეთი
გზით ხდება დედის მიერ შეძლებული ბატ-
კნის კვლავ შეყვარება. მეორე სახე კორა-
კანაცის ასეთია: ზოგჯერ ცხვარი უდროო-
დროს, ზამთარში ივებს ბატკანს. მეცხვა-
რემ ბატკანი რომ გადაარჩინოს, ამოთხარის
ორმოს და მის კედლებს ყარლით (ნ. ყარ-
ლი) შეფუთავს, საგებლადაც მას დაუგებს
და შიგ ჩააწვენს ბატკანს, დახურავს აგრე-
თვე ყარლით, პავრისთვის კი ვიწრო აღ-
გილს ღიად დაუტოვებს. „ეგელ ბატკნებმ
კორაკანაშიგ ჩწყვენენ“.

კორახი ნ. გორახაჲ.

კორაცი 1. უღლის შუა ამალღებული
ადგილი, სადაც დამაგრებულა საულღე,
2. ურღული. „საულღელ კორახედ
დწყმაგრნი“; „კარებს კორაცი ჩწყ-
ღდე“.

კორეჲ, ბავშვის ენაზე სკორე (ნ.). ნა-
კელი.

კორკოტელაცი სეტყვა; ნ. ხორხოშე-
ლაცი.

კოროკი ხის პატარა ყუთი. ნ. კროკი.

კორსლაცი კოდლა. ორი სახის იცის
მთაში: ერთი მეტად პრელია, მეორე კი—
შეი. ამ უკანასკნელს თავი წითელი აქვს,
სიდიდით ყვავის ოდენაა. არ იჭმება.

კოტნაცი, მრ. კოტნაცეზი კატის კნუტი,
ჩრტენ ციკოს კოტნაცეზ ექნება“.

კოტორაცი პატარა ყანა ან საყანე
მიწა.

კოტორჩ, მრ. კოტრები თუშური ხა-
პაპური. ანდაზა: „ვიცი კოტორჩს სკამს
დაფაცი (ნ. დაფა) მან დწყკრას“.

კოტოში ნაფორი. გამოცანა: „მოა-
ლისაჲ ბაბოიო-დ მოხკრეფსაჲ კოტოშ-
საჲ“ (ზამთარი).

კოფაჲ მახარაზე, უკან, პატარა ნაქე-
რის ორღილიანი შესაბნევი (ХЛЯСТНИК).

კოჩხოჲ წელზე დასაკიდი მოკლეთარი-
ანი ხის პატარა ქურქელი.

კოჩხოჲს ლაკიდაცი ძვლის ორკაპი, რომ-
ლითაც წელზე იკიდებენ მეცხვარეები ხის
კოჩხოს.

კოწახური კოწახურისაგან დამზადებუ-
ლი ძმარი.

კოწელჩ ნ. კოწოლჩ.

კოწოლჩ, მრ. კოწოლები კულულები.

კოჭაკი, მრ. კოჭაკები შენობის კო-
ჭები.

კოჭების ჩამოლაჭვა წინ მიმავლის
ფეხზე მიმყოლის მიერ ფეხის ჩამოკვრა.

კოჭი ქუსლი; აქედან: კოჭიანი—ქუსლი-
ანი. „კოჭიან წულღე მაქვის“.

კოჭიან საშმისი ფეხიანი სასმისი.

სკოხი წიხლი ადამიანისა, სკონლისა.

კოხტუჩაცი კოხტა და ამპარტავანი.

კრიშკარიში კოდლას გაბმული ძა-
ტილი.

„კორსლა მოკრიშკარიშებდა.

გამომახერინე ძვალა“...

კრკო ნ. კერკო.

კროკი პირშესმული პატარა ყუთი ხი-
სა, რომელშიც ინახავენ თითისტრებს.

კროქნაცი პატარა კროკი. გად. პირი.

გამოცანა: „კუტუნაცი, კროქუნაცი
ძვალ-მალთა სამსტიაცი“ (პირი და კბი-
ლები).

კუბატი საგანგებო უქმე.

კუდალაცი კუდმოკლე.

კუდბეშედაცი ლეგა ქორი, კული შუა-
ზე თეთრი, ბექდისებური აქვს, ეტანება
კალას, მტაცებელი არაა, არ იჭმება.

კუდლდაცი თავკომბლა, ბაყაყის ლიფ-
სოტა.

კუდის ცანცარი კუდის რხევა, კუდის
ქიციანი.

კუშურაკებმა სატანის ბევრი ქამა.

„ბიქტი, რაყვეერჩ კუშურაცებამ
იცი“; „თოთე (ნ. თოთაცი) რა მეტაყმ
აკუშურაცება“.

კუთხე სახლის გარეთა კუთხე.

კუჟი ნ. ზუტი.

კუნელი დულილისაგან წარმოშობილი
ორქლი.

კუნტად ზუსტად. ჩრტენ ანთაჲ კუნ-
ტად ოთხოც წლისაჲ“.

კუნძმანძები ნუერიანი ხის წვრილი
'ნაქრები.

კუნძურაყი, მრ. კუნძურაყები კუნძი.
კუთრი ხის ნუერი.

კურდლლაომ წასვლაყი კურდლლზე
სანადიროდ წასვლა.—სი წავიდ, ბელადი
—დილაყ ზროხათ გაის კუ რ დ ლ ლ ა ო ბ
წ ა ვ ი დ“.

კურტი მოზვერი, რომელიც შეწირუ-
ლი იყო ხატისადმი.

კურკო რკო.

კურულაყი ვაშლის ოდენა ხის ან ქვის
ბურთი.

კურულაყობა თამაშობაა: რამდენიმე
ბავშვი გადის მინდვრად. მათ აქვთ კუ-
რულაყი, რომელსაც ოდნავ ამორჩევი-
ბულ მიწაში დებენ. ყველა მოთამაშეს ტელ-
ში უჭირავს ფოხი. ერთი მათგანი იცავს
კურულას, დანარჩენები კი ცდილობენ მის
წართმევას. როცა რომელიმე წაართმევს,
მაშინ ყველანი გარბიან დანიშნულ ადგი-
ლამდის—დედამდის (ნ. დედა). დედამდის
მირბენამდე კურულას დამცველმა თუ რო-
მელიმე დაჭრა კურულათი, მაშინ და-
ჭრილი დგება დამკრელის ადგილზე და
ა. შ.

მეორე სახე ასეთია: ბავშვები შეგრო-
ვდებიან და წრედ აკეთებენ პატარ-პატა-
რა ორმოებს. ორი-სამი მეტრის მანძილი-
დან ერთი მოთამაშეთაგანი ბურთს გაა-
გორებს ორმოებისაკენ. რომელ ორმოშიც
ბურთი ჩავარდება, იმ ორმოს პატრონი
დასტაყებს ბურთს ხელს და ესერის მო-
თამაშეს. თუ ერთი სროლით რომელიმე

დაჭრა, მაშინ მის ორმოში ავდებენ ერთ
კენკს. ასე გრძელდება 10 კენკამდის. რო-
მელ მოთამაშესაც პირველად შეუგროვ-
დება 10 კენკი. იმას ხვრეტენ (ნ. დახერე-
ტაყი), ე. ი. ბურთით სცემენ. ყველაზე მცო-
რე კენკიანი დაარტყამს ათჯერ, რა თქმა
უნდა, მსუბუქად, დანარჩენები კი თანდა-
თანობით ნაკლებს.

კუტი, კუტი, კუტი... წიწილებიანი
კრუხის მოსაწმობი ძახილი.

კუტო თუჯის პატარა თუნგი.

კუტობაჯ რეტი (ნ. რეტი) დაავადე-
ბული ცხვარი, რომელსაც ისე მორეული
აქვს ეს ავადმყოფობა, რომ წელმოწყვეტი-
ლი მიწაზე ეცემა.

კუტავი მუხლის სახსარი, კვირის-
თავი.

კუტავის ძვალი ნ. კუტავი.

კუპიტაყი გორაკი.

კუპნ ნ. კუპიტაყი.

კუპილაჟ კნ. ხბო.

კუპილაჟ ნ. კუპილაჟ.

კუპილაჟ ხ. კუპილაჟ.

კუპულაყი. 1. ბუხრის ქედის სარჩე-
ლის გამოსაწინი ნაწილი; 2. საპირფარეო.

კუპურაყი მანდილის დასამაგრებელი
მრგვალი თავსახურავი. „პატაზალს დახუ-
რავენ კუ ქუ რ ა ც ს“.

კუტიკუტირაყ კრელი ღია კრელი.

კულაყიციმცრ კვლავადაც. „კუ ლ ა ე-
ც ა ე მ ც რ კელ მოგემართების, იჩ ჟ“.

კულიაყი მომავლამდის.

კულივა ნ. კულივა.

ლ

ლაბლაბი უთავბოლოდ, მიდებ-მოდე-
ბით ლაპარაკი. „რა მონადაყი ლ ა ბ ლ ა-
ბ რ ი ცი“.

ლაგანი ნაგანის სისტემის რევილვერი-
„მეკობრებ რო დაჯოც, იმისგენი ფარსი-
კაყანთ ლაზარეს თოფიც მისცესა-ღ’ ლ ა-
გ ა ნ ი ც“.

ლაგატაყი მოკლე ორკაპა ფოხის წვე-
რებზე დამაგრებულია რეზინები ბოლოებ-
შეერთებული ტყავის მობრტყო ნაჭრით.
ბავშვები ამ ნაჭერში დებენ ქვას, ცერითა

და საჩვენებელი თითის ქვიან ტყავზე მო-
პერით მოსწევენ და ქვას გაისვრიან.

ლაგნაყი ისარი, რომელსაც ზოოდ უკე-
თებენ ნაგანის მასრას.

ლავი ცეცხლი, ღოზანა შენ.

„—ბერდლო, ბერდლო, ბერდლო...“

— ლ ა ე, ბეჩაჟი, ლ ა ვ ი“...

ლაშაქი ღრმა თეფში.

ლაში ტალახი, ლაფი.

ლამ მიწაჟ ერთგვარი მიწა, რომელიც

შემაკავებრებელ საშუალებად გამოიყენება
სამკვედლოში.

ლაშფა ლამფა; ჩუენ სახლს ლამ-
ფა აქვის აკრული.

ლანგარნ ტაშტი.

ლაფერდნ სარეცხის ლილა.

ლარტანნ ნედლი ტყავის გასაქიმივი
წვრილი ჯოხი; ერთ ტყავს 5—10 ლარ-
ტანი სქირდება.

ლასტჩნ წნელის ჩელტი 5—6 მეტრის
სიგრძისა და 1 მეტრი სიგანის. ლასტზე
ყრიან არუის ხის წვრილფოთლება ტო-
ტებს ან ყარტს (ნ. ყარტი) და მასზე ალა-
გებენ ყველიან გუდებს. ლასტი გამოყენე-
ბულია საწოლადაც, აგრეთვე ნაბდის მო-
სათელადაც.

ლაფი ნ. ლამი.

ლაფი თამამი, მედიდური, იმაყი. აგუ-
შინანსნ კიუხის (ნ. კიუხი) წვერზედ ლა
ჯიკვს შეესწარნ თუალი.

ლაშქაფიანი ლაშებაქაფებულის.

‘გარიიზემ ცხენი

„საჩქაროდ ზამაყავლია

საჯინჭრის გარი ტიალი,

შეყეწი ქისტის შვილებსა

ლურჯაყი ლაშქაფიანი,

გაინადგურა ფეწითა

ქისტ მოლა დროშაქიანი“...

ლახტაცობა თამაშობა: ლახტობანა,
ქამრობანა.

ლაწვა წინ მიმავლისათვის მიმყოლის
მიერ ფეხის ჩამოყრა.

ლაჭიანნ კოკლი ადამიანი, ცხოველი
ანდაზა: „ლაჯიან ლაჯიანს დასციინოდატ“
ნ. ლაჯუქაყი.

ლაჭუქაყი ნ. ლაჯიანი.

ლაქაჟა კარების ზემოთ დატანებულ
გასწვრივი ხე.

ლაქვაჟი ლეკვი.

ლაქიანობა ლეკების შემოსევის პერი-
ოდლი.

ლაქუნ ახალი ხორცი საქონლისა.

ლაქვიანობა ნ. ლახტობაჟი.

ლაბობა შენობის საძირკველი.

„დიკლოში ვარდიანთ ციხეს

ლიბო რად ერღვევისაო,

ზედა ზის შავი ყორანი,
ბუმბულუბ ჩამოხდისაო“...

ქლიგმოტოა უგემური, მაგ., საქმელი-
„მხალი მაქმიეს სანდრუჯანთ, მონა რაქიმ
ლიგმოტოა იყუტ“.

ლივლივით მსუბუქად, მჩატედ, კოხ-
ტად. „ბეწუნაის ცხენმ მეტაჟ ლიელო-
ვიოთ სარულ ივის“.

ლიკვი, მრ. ლიკვები თავისის (ნ. თავ-
ხე) და კიდეების (ნ. კიდი) დასამაგრებელი
ბოძები.

ლილა ლურჯი საღებავი.

ლილამაჟი ლაპლაპა, ბრქუყილა. „მი-
ლიონანს (ნ. მილიონანცი) შეხედ, ლიპლი-
პაცი რალაცი ჩინს“.

ლიყაყი წმინდად, სუფთად დაფქვილი
ხორბალი, საზოგადოდ სულადი. „სამო,
აგს სულადი ლიპყაყად დამიფქენ“.

ლიჟნ ნ. აბატინეა.

ლიტაუ სიტყვაა ლიტონი სიტყვა. „ბი-
ძო, ლიტაუ სიტყვაა ყარკამ“.

ლიტრაჟ ხორბლეულის საწყაო, ხუთ-
კილოანი ხის კურკელი.

ლიშანნ ნიშანი.

ლიშნება ნიშნება, ნიშნის მიცემა. „მუ-
ხამამ ქაზიმოს შეხედა-დ’ ალიშნ, რო
გადმოხყოლიყუტ“.

ლიხოზა მალალი, აჯუგლებული ბა-
ლახიანობა. თუშები მიდიან შირაქში, ში-
რვანსა და სამუხში საძოვრების დასათვა-
ლიერებლად, უკან დაბრუნებულს კვით-
ხავენ: „რაუდო, რაყვეერი ბალახიგ“ყ. და-
ბრუნებული უპასუხებს: „მეტაჟ კარგაცი“.
თუ ბალახი ჩვეულებრივი სიმადლისა და
ლურჯნარევი. თუ ბალახი ატეხილი, აჯუ-
გლებულია, მაშინ დაბრუნებულის პასუხი
ასეთია: „მეტაჟ ლიხოზაი“.

ლოლოაჟ კიაჟ კიაყელა.

ლოლოა ნამცხვარი ბავშვებისათვის
ფორმით გრძელი და მრგვალი.

• ლოყნაჟნ რბილი; აქედან: დალოყნებუ-
ლი—დარბილებული. „ყველს მარილ ვერ
დავყარედ’ ლოყნაჟ გამჭდარიყუტ“.

ლოყნაჟნ ლობაშემაგრებული ყველი,
წილი: „ბუღაშიით ყველ ამოვთარედ’
მონა ლოყნაჟ იყუტ“.

ლოშუმი მკლე ცხვარი, ბატკანი.

● ლულულტაყი წოწოლა, წვრილთავა რა-
მე ნაღვამი, მაგ., ზუინი; გადატ. აღამიან-
ზედაც იტყვიან: „ხერთ ლულულტაყ
რაყიმ არის“.

ლურხსმულღ წისქვილის წყალი, ხე-
ლოწურად გაყვანილი ღარამდის.

← ლურჯაყი ცხენი ბეღაური.

„შენ, ბიკო, ქინჩაურო,
ლურჯაყს შემისვი გავასა“...

შამბობ მათქმეუნებ. აბამე, ნულარ
შამბობ.

მაგარაყი მაგარი. გამოცანა: „სამფე-
ვაი კაბაბაყი სიტყვიშა მაგარაყი“ (სამ-
ფეხი).

მაგაყებხხა მაგათი. „ბენცია გაქტის
რაი, დავითაჟი, მაგაყებხხა?“

მაგთაყ მასეთი, მაგნარი. „რა მაგ-
თაყ ოშოშოა ხარი“.

მაგთენი მაგდენი, მაგოდენი.

მაგისიაყ მავისი. „თავად ვერ ვიც
რაყგვერდ არის მაგისიაყ საქმე“.

ქნათარაა წყლის სასმელი კოჩხო, ხმა-
რობებ მეცხვარეები.

მათური (Conium maculatum) კიმის
(ნ.) მაგვარი ველური ბალახია, იზრდება
მაღალზე, მას ფტქენიან და კამენ.

მათხორაა მათხვარი. „ყის მათ-
ხორაა შეძერ შიგ და კამს“.

შაკატაყი, მრ. შაკატაყები მარცვლებ-
გაცილილი სიმინდის ღერი. „მართო, შა-
კატაყებ აქისაკრ ვადმოლრეკიდ“.

შაკატელაყი დანისწვერაობის მე-5 სა-
ხეა: მოთამაშე ხელს გაშლის ხელის გულით
ზევით, დანას იკერს თითებს შორის ისე, რომ
საჩვენებელი თითი და არათითი ქვევიდა-
ნაა, ნეკი და შუა თითი კი—ზევიდან, წვე-
რით როგორც მარჯვნივ, ისე შარცხნივ.
დანის წვერით მარჯვნივ დაპერით მოთა-
მაშე დანას გადაიქნევს მარცხნივ, დანის
წვერის მარცხნივ დაპერით კი—მარჯვნივ.
გადადგებული დანა წვერით მიწაში უნდა
ჩაერკოს.

შაკატაყი 10—15 კონა პურეულისა
თუ თივის ზეინი: გადატ. ტანდაბლ. და
შუხხედავ აღამიანზეც ითქმება.

ლურჯჩ, მრ. ლურჯები ნ. ხიპრიწანი.
ლურჯინფხვიანები ნ. ხიპრიწანი.
ლურჯქვაა სიპი, თხელი ქვა.
ლურხმარჩ ლურხმანი.

ლურწინაყი ღუნე, მოშვებული აღამი-
ნი. „შე, ბერაჟი, რაყგვერი ლურწინაყ
ხარი“.

ლხინჩ ცეკვა-თამაში, სიმღერა. „ახალ-
უხალთ ლხინჩ აქტი ის“.

მ

მაღაყი ღობემძვარაღა (კინქალაი), არ
იქმება.

მაღაყობა თამაშობაა: ბავშვები შეგ-
როვლებიან (5—10) და ხელის გულზე და-
დებით ერთმანეთს შორის თელიან: ეწე-
მალი კიკარზიკი ეს ჰამაღა იღუხი... რო-
მელსაც შეხვდება ეს უკანასკნელი სიტყვა,
ის თვალებს ხუტავს, სხვები კი იმალებიან.
როცა ყველა დაიმალება, ერთი მათგანი
დაიძახებს: ღროა, ახხედე! დასუქულთვა-
ლებიანი თვალებს გაახელს და დაუწყებს
დამალულებს ძებნას. ძებნისას თუ თვალი
შეასწრო რომელიმე დამალულთაგანს,
სწრაფად გამოიქცევა და დანიშნულ აღ-
გილზე, ე. ი. დედასთან, დააფურთხებს,
როგორც ნაჯობნი. რომელი დამალულთა-
დაც ვერ მოასწრებს მძებნულს დანიშნულ
ადგილზე მირბენას, ის ხუტავს თვალებს.

მაღედაყვერ აღრევე. „ჩემ მამამ
მაღედაყვერ ჩაქედ ყურძნიან გოდ-
რებსა-ღ' მითხრ: არაღერიც არ ატყობაჟ
წუხრინისარ ყურძენ რო ამოვთარეთაჟ“.

მაღეა აღრე. „ჩეტა თივის დანაცლა
(ნ.) ჯერ მაღეა“.

მაღიად მაღე; ნ. მაღლ.

მამაღაყი მამალი. გადატ. ყოყოჩა, მე-
დიღური. აქედან: მემამაღაყებოღ—
მეყოყოჩებოღა; მამაღაყ ყივის“.

მამაღლუცი ნ. ღუცი; მამაღლუცს
ღერი უფრო მაღალი აქვს.

მამალი აპისი (ნ. აპეი) თესლოვანი
ღერი, კანის გაცილის მამღეე კამენ.

✓ მამალ ჩეფიჩი 1 წლის თხა.

მამალ ხრიკაყი კაუქიანი ღუგმა.

მამასაღლი, მრ. მამასაღლები ოჯახის

უფროსი მამაკაცი. ის ყვეთ მამა-
ხლია.

მამაწვერკალტიანი ბეშების გასა-
ჯავრებელი თქმა. „რა პირს არ დნებან
შე მამაწვერკალტიანი“.

მამთხილებს მათრახილებს; ნ. გამ-
რუაყი.

მამლიკოა ენ. მამალი.

მამულნჩ მამა, მამის ძმები და მამრო-
ბითი სქესის მისი ნათესალები.

„მამულთაც კაცი გაგზავნეს...“

გზა შორ აქტ მოსავალია...“

მამ-ქალნჩ მამა თავისი ქალიშვილ-
ბით,

„—ილიყაჟ, მეს მამ-ქალნი სიღისა-
კჩ წადიან, თუ იცი!“

—პირიქით წადიან, დღეობაშიგა“.

მამპრხ ხარების გასაჩერებელი შეძა-
ხილი.

მანამღი სანამ; მანამღი ვერ გავიჯე-
თაჟ, მანამღ სოფელშიგ არ შევიდ ჯა-
რიჟ“.

მანაჟი მომსხო პალო ხისა, რომელსაც
მაგრად არკობენ მიწაში და ზედ საქონელს
აბამენ.

მანგანაჟ დიდი მარწუხი.

მანდილჭდით მანდილის მოხდით. „ქა-
ლებ მანდილხდით სწყევდინ ბუ-
სურმანთ“.

მაჟარჩ ერთგვარი ძველებური თოფის
სახელია. „თოფ გაეარდ, ლეკის მამარი,
ბორწიკამაც დაიძინაო“...

„მაჟარი უნგრულ თოფს ეწოდებოდა.
ლულა შემოდოდა (უნგრეთიდან (?) და
ადგილობრივ კონდახსა და სხვადასხვა ნა-
წილებს უკეთებდნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი,
მასალები ქართველი ერის მატერიალური
კულტურის ისტორიისათვის, III — IV,
გვ. 281).

მარანაჟ ნ. მარანაჟ.

მარანაჟის ზოკოა ნ. მარანაჟის ზო-
კოა.

მარაგი თხის ავადმყოფობაა: ელენტა
უსივდება და კლავს, გადამდებია, ამიტომ
ზოგჯერ ცხვარსაც უჩნდება.

მართლემ მართლა, დასტურ; ნ. მო-
თვალთვალეინი.

მართლემ მართლაც. „ფარსიკაყენთ
ლაზარემ მართლემ უოჩად კაც იუჟ“.

მართლემ ნ. მართლემ.

მართლიად ნ. მართლიად.

მართლიად მართლა. „მართლიად
აღლდაემ მაგრ გითხრაჟ“

მარიამმარაჟი (Ligusticum alatum)
გარეული ნიახური, იქმება.

მარიანობაჟ ძველი საეკლესიო დღესას-
წაული იყო—მარიამობა.

მარიანობისთვე მარიამობისთვე, აგ-
ვისტო.

მარილის გოხი, ქვემარლის ზოდი.

მარილის ქუაჟ ნ. მარილის გოხი.

მარილის უქვაჟ მარილის ნაყეა.

მარილსაფქვაჟჟ ქვაჟ ბრტყელი და
სქელი ქვა, მასზე ჯერ ამტკრევენ მარის,
მერე კელის ქვის (ნ. კელის ქუაჟ) გასმა-
გამოსმით წმინდაღ უქვაჟენ.

მარნაჟ, მრ. მარნაჟები ახალგაზრდა
ფიქვი. „აბაბაჟ, რაგვერეთაჟი მარნა-
ჟებ გაზლილ მამ ცერბზედგ“.

მარნაჟის ზოკოა საკმელი სოკოს სა-
ხეა, მოწითალო ფერისა, იზრდება ახალ-
გაზრდა ფიჭვის ძირზე, არის წერილი. მას
დაკრთან, ჩაყრთან კურკულში, გაწურავენ,
მოაყრთან მარისს და ჯამენ.

მარნულაჟ ზოკოა ნ. მარნაჟის ზო-
კოა.

მარომ მარონინა, მატარა. „ერთ დღის
სავალაჟ გზაჟ სუ ფეკით მარომ“.

მარცხენა გვერდული ნ. გვერდული.

მარცხენა თვალური ნ. თვალური.

მარცხენაჟი ცაცია, მემარცხენე. „ჯა-
მარი მარცხენაჟი, მაგრამჩ კარგაჟ
სრევაჟ იცის“.

მარკეჟ 1. ავი ადამიანი, ცხოველი;
ცუდი, მწარე დღე. 2. მაგარი სასმელი.
„მარკე ბიძოჟ გამიჯვარდებ, ვერ წაელი
ქვაფაოჟ“. „ჯარჯოს მარკე ძალღებ
ხეაჟის, დწყრიდი“. გამოცანა: „ჩუენ სახლს
უკუენ მარკე ძალღებ აბენანაჟ“ (კინ-
ქარი); „შენ სი გინახავის მარკე დღე-
ბი“. „პაპიტან (მეტსახელი), შენსა მოვა-
ლით, მარკე არაჟ გიდგ“.

მარჯილჩ მარხილი.

მარჯილის კავი მარხილის სამკლავეში გაყრილი კაუქიანი მოგრო, მრგვალი ხე. მარჯილის კედი მარხილის ფეხების (ნ. მარჯილის ფეხები) შემეარებელი ბრტყელი ხე; ასეთი მარხილს სამი ესაქი-როება.

მარჯილის ფეტები ორი მსხვილი ბრტყულად გათლილი, თავებმოხრილი ხე, რომელზედაც მარხილია აგებული.

მარჯაქალჩ მკანკალი, შუამავალი. მარჯაქალჩის წაღლალებენ ქალის თხოვნად.

მარჯვენა გვერდული ნ. გვერდული.

მარჯვენა თვალური ნ. თვალური.

მსხვილად ვარსკვლავი; აქედან: მსხვილად. მხნთხან მეტაქ კარგაქ მსხვილად ლამეკუბ იცის მთაშიგ.

მეტადყრილ ცხტარი ცული ამინდისა თუ უსუფთაობის შედეგად დაავადებული ცხვირი, რომელსაც დუმის ქვეშ, ფეხებში, საშარდე ორგანოს მიდამოებში უჩნდება მსხვილი მატლები; ამის გამო დასახელებული ადგილები ექაება და პირით იფხანს. ფხანის დროს შესაძლებელია ეს მატლები პირშიც გაუჩნდეს. მეცხვარე ამას მაშინვე ამჩნევს და სამატლიაქით (ნ. სამატლიაქი) წმენდს.

მეტადყრილ ცხტარი ნ. მატყლადყრილ ცხტარი.

მაქალათჩ, მრ. მაქალათები ნათე (ნ.) თანამემწე, მერიქიფე: უფრო დღეობებში ირჩევენენ; მარჯალათებ უნდ ამოვირჩიოთ.

მაქცი ავი სული, ეშმაკი. იღმერთო, შენ უშველე ბიქიაცს, მსწმორი მაქციოდ' ფათერაქი" (ნ.).

მაქციის//მაქციის მაქცს. მხენცია მაქციის ცოტმატაქ.

● მალღაქი მალღალი. მჩუენ ცაქიმი (სახ.) ისთაქ მალღალაქი, რო ვერ ცწუწედენ.

მალღ მალღა. მალღიად შეწედ მალღა.

მალღაზენა მალღა ზევით. მერთხენ მალღაზენად დატყვრ თოფები.

● მალღითა მალღიდან.

● მალღით ბანი საქლის ბანი, ბრტყელი სახურავი მიწისა.

● მალღითთა მალღიდან.

● მალღით შუქა მუკანსკენელი სართულის ქვედა სართული.

● მალღ შედღომა შეხტომა. მუქედ მალღა—ხედეგ უთხრ კახს.

● მალღ მაშინ. მთუშეთ უღერაქ დიდრო მოიდ, მალღ მესრჩ, მტილ წლისა ვიქნებოდ.

● მაშინის სკამი დაბალფეხებიანი და ნაპირებიანი სკამი, რომელშიც დებენ ხელით საკერაქ მანქანას კერვის დროს.

● მაშრაპაქრ წყლის სასმელი ტოლჩა სხვადასხვა ფორმისა.

● მაშუქაქრ ლამა. მჯემნაზი, მაშუქაქ მიცილილი.

● მაშხალის მოღებამ მაშხალის ანთება. მსოფლის ნაპირშიგ რო მაყრებ შემოვლენ, მაშხალას მსხდებენ.

● მაცნე მამვის მომტანი, გამგებინებელი. მროცა მტრიანობამ იქნებოდ, მაცნე გსხგებოდ ყველასს ლეკთ დაცემის ამბავს.

● მაძახინება სოფლისა სოფლელების მოპატიება. მაძახურას მაძახინებენ სოფელს; ნ. მაძახურაქი.

● მაქვსნებელი დამქექი; ნ. ცელიაქი.

● მელიცაქი, ნაქერლისაქი, მაქქხნებელი ცისაქი...

● მაქკატი ხორბლის წმინდის ფქვილი თხლად გახსნილი წყალში და მომწვარი ტაფაზე ხაეწითან (ნ. ხაეწი) ერთად საქმელი.

● მაქმიე მაქამე. მუქთ ქვედითამ გამოძერ წვერაქცი-დ' უთხრ: მაქმიე.

● მახსონს მახსოვს, ნ. ატირნება.

● მაჭატი (Spiraea) გრაკლა. ბუჩქისებური მცენარე, რომლის წვრილი ტოტები იხმარება რძის გასაწურავად, აგრეთვე ცოცხად.

● მაჭაგანჩ ტყავის მოსაქნელი რკინის იარაღი.

● მაქამობ მალაპარაკებ. მნულარ მაქამობ, ჩქარად იყუდ ყანწი.

● მანწინწლდებენ მოახსურებენ. მწყალს მსხწინწლებენ შიგ, გინდ სიცილაქი.

● მბგოლაქრ ლუღის მხდელი.

● მბილაქრ ნ. მბილი.

მიიღწე რბილი. „ღევმ უთხრ ასფურცე-
ლაცს: ძვალ გირჩევათ თუ მ ბ ი ლ ი თუ“.

მიიღსაღღეს სამუშაო იარაღის პირის
ასაწყობი ქვა, ერბოს ქვა.

მგელჯიჯვაობა ახალი წლის ერთი
კვირის შემდეგ ოჯახში აცხობენ პურებს
აღამიანისა და სხვადასხვა ცხველის გა-
მოსახლებით. მერე ამ ნამცხვრებს 20—25
ფუხის ნაბიჯზე ჩადგამენ, ე. ი. დაამწკრი-
ვებენ და ისარს ესერაან. მსროლელი რო-
მელსაც მოარტყამს, ის ნამცხვარი მისია.
ვისაც ახლადგარდაცვლილი მოეპოვება,
იმისთვის აცხობენ წმინდის ფქვილისაგან
პურს. მასზე ჩამოკიდებენ ყველს, კეცს ან
სხვა რამე მსგავსს. ამ ნამცხვარს ეწო-
დება სულისა (ნ.). ვინც სულისას ისარს
მოარტყამს, იმას მოატანინებენ ბოთლ
არაყს და შემდეგ მისცემენ, წინააღმდეგ
შემთხვევაში არ მისცემენ. მოტანილ
არაყს მოხუცები სვამენ. ისინი მხოლოდ
მაკერალნი არიან.

მგელჯიჯვაობა ყმაწვილები ღვებთან
მწკრივად. ყველაზე წინ მდგომი მათი
დამცველია, დედა. მწკრივად მდგომნი
ერთმანეთს ხელს ჰკიდებენ ქამარში, კაბა-
ში, ხალათში თუ წულზე. დედის წინ დგას
მგელი, რომელიც ცდილობს მწკრივში
მდგომთაგანიდან უკანასკნელის დაქრას.
მგლის მოძრაობასთან დაკავშირებით
მწკრივში მდგომნიც მოძრაობენ. მგელს
არ აქვს უფლება დედის წინ არ დადგეს
და შორი მანძილის მოვლით დაიკვიროს
მწკრივში მდგომი. დიდი ბრძოლის შემდეგ
მგელი ახერხებს მწკრივში მდგომთაგანი-
დან უკანასკნელის დაქრას და თან მი-
ჰყავს. შემდეგ მომდევნოს დასდევს და
ა. შ.

მგლის კოჭაყი მუშტი შუათითოხრით
გამოშვერილი. მ გ ლ ი ს კ ო ჯ ა ყ შ ე-
მოვლუნდლე-დ გაუადინ შამანაყი“ (ნ.).

მგლის მუტლის ზებმა გაჭირების შე-
მთხვევაში აღამიანის გამაგრება, დაუღლე-
ლობა.

„კახომა ხვედევნიზმა
გული ჩაიღვა ქვისაო,
ლეკთა მოუკლა ბულაო,
მეუკლი შეიბა მგლისაო“.

მგოლავნ ნ. მგოლავი.

მღევარი მეკობრების (ნ.) დამდევნებუ-
ლი ნამარცვისა და ტყვედ წაყვანილთა
დასახსნელად, მტრის გასანადგურებლად.
„მალედაევნ მღევარიც განშენებ მე-
კობრებთ“.

მღობიარეა შეყვარებული მოტრფიალე.

„აჲ, იმალ მთასა გახედუ
ჯიჯვები გადმომდგარანო,
რქები-რქებ გადაუხეიავო,
მღობიარეთა გვანანო“.

მეამცნ იხ. მეაცამცნ.

მეაყო-დ მეო და. „მეაყო-დ ციმ
მემცხვარესაჲ ერთმანერთ გვინდოღე-
საჲ“.

მეაცამცნ ნეტავი მეც. „თქვენ წაზღით
ქორწილშია-დ მეაცამცნ იქ ვიუთოდნ“.

მებაიარაღეა მდროშე დალაყობის
ღროს.

მებარახეა ნ. მებაიარაღე.

↳ მებატყნეა ბატყნების მწყემსი.

↳ მებერწყნა ბერწი ცხვრის მწყემსი.

↳ მებინაყნა, მრ. მებინაყნები ბინის (ნ.
ბინა) პატრონი. „გალმითაჲ იმ მებინა-
ყნებსაჲ თოღებ ღმეყოლათაჲ“.

მეგარმონეა გარმონზე დამკვრელი.
„სალამო ხან რო შეუქუჩდებით, მოვიყვანთ
მეგარმონესა-დ ღმეყვარავს“.

მევითაყნა მერამდენე.

„—მევითაყნე შიგ ხარა, ბნ...“

—ოციმეცამ ვარი ან ოცი-დ ერთ-
შიგაყც გადავღეჯნ“.

მეთვისა მეხურა; ნ. ტოლიყაყ.

↳ მეკალტეა კალტის (ნ.) მკეთებელი.

↳ მეკალტურაყნ კლდეებში კარგად მოსი-
არულე საქონელი.

მეკვალეა 1. ნიშანში მსროლელი.
ხარჯის (ნ.) მეორე დღეს მიცვალებულის
ოჯახი მართავს სასირეულოს (ნ.); 40—50
მეტრის მანძილიდან რიგრიგობით ისარს
ესერიან სხვადასხვა საგნებს: დროშას, ჩი-
თებს, წინდებს, ხელთათმანებს, პურს,
ყველს და სხვ., რომელსაც მსროლელი

მეღვინემ ჯიჯვშიგ არაყ ჩაყსხა-დ' მეხლ, უფროს დიაყსს, სარას, მიაწუად.

მეღორული ცეცხლი დოჩხაური, დი-ლი ცეცხლი. „გუმ ლემო ვიყუქნთა-დ' ტყუმიგ დავრჩენთ. დამ ესთაყ მელო - რულ ცეცხლ გეკრინდ' რა“...

მეყორნიყაყ მთის ჩიტი, თეთრა ფერი-სა, იყის კლდეებსა და შენობების ყო-რეებსზე, არ იჭმება.

მეშოყაყი პატარა ტომარა.

მეცავეტი მეცო. „მეცავეტი მნახესა-მევე რა ვეაუთ, თოფებ დამყარესაუთ“.

ს მეცხვარე ძაღლი ცხერის ძაღლი.

ს მეცხვარული ანგარიში მთებში მეც-ხვარისათვის მიუწვდომელია საანგარაშო („ჩოთქი“), ზოგჯერ ქალღი და ფანქა-რიც. ამ ნაკლის შესავსებად მათ გამოე-შავებული აქეთ ანგარიშინობის თაყისე-ბური წყისი, რომლის შემწეობით იშვი-თად შეტდებიან. წერალ ქეებს ან ქურთს (ნ. ქურთი) დაყოფენ ერთეულებად, ათეუ-ლებად, ოცეულებად, ასეულებად და აწყო-ბენ ცალ-ცალკე, ანგარიშის დროს საჯი-როებისდა მიხედვით ასურდაყებენ და ოთხ მოყვლეებს თაყისულად აწარმოებენ.

მევე კელის გასწერივი ხის ტახტი.

ს მევის ნაბადი გასწერივი ტახტზე გადა-საფარებელი მოთელილი მატყლის ნაბადი.

ს მევის საგორავი გასწერივი ტახტზე გადასაფარებელი ქრელი ნაქაოვი მატყლისა.

ს მევემოე ხბორების მწყემსი, მეხბორე.

მევეურტვემ კარდაკარ მოხეტილი.

მეყოყრაყი მთის ჩიტია მგალობელი.

მეგრგაობაყი სამეკობროდ წასვლა (იხმარება ქანკახოვანის ხეობაში). ძველად ქანკახოვანში იყოღნენ მეზობელ სოფელ-ზე თადეასხმა ხუმრობით და ტყვის წა-ყვანა. ამის შემდეგ, ვითომცდა გამოსახსნე-ლად, წავიდოდნენ მეზობლები, თან წაი-ლებდნენ ლულს, არაყს, ყველს, პურს და იმართებოდა ქეიფი, დროსტარება.

მზაყას მზად. „შეთემ შამილს შუქთვალ: ჩუენაც მზაყას ვართაუთ, მოდიდად ენახო თაუთ, ვის დედაყ ატირდებისაუთ“.

ს მზდაყაყებში მატყლის დამრთველნი, მატყლის დართვაში შეწყენილი ნადი. „ხეულ ჩუენ მზდაყაყებ გეუქნებიან.

მზეზე თქმამ გამოაშყარაყება, საჯა-როდ თქმა.

„ე, მაგის მოშაირესა ჯაყრი მეცა მყირს მტრისაო. თუ ეგე მზეზე ა რ ა ს თ ქ ე ა თ, ცოდო გეკილოსთ მეკდრისაო, შენდობა უმლოელთა, საც ლული იღგას სყისაო“...

მზეჩაის დრომ მზის ჩასვლის დრო. „ჩემ დო (ნ. დო) მზე ჩაიის დროს მოიღ ქოლაქით.

მზირნი მოთვალთვალე, მხეერაყი.

„გაიხედა, ვინმე ნახა მეღომარე კლისა პირსა, მითხრა: ნეტარ, ის ვინ არის, თუ მზირია ჩენი გზისა“.

ს მთელაყ მთელი, ყველა. „მთელაყ ქისტუთის ჯარ ციხეს გარშეშო მწყხვეა“.

მთელაყ ერთამ მოზრდილი შვილი. „მაყვალო, მთელაყ ერთამ შვილ გყვანი“.

მთვარის ვალაყან მთყარის გარემო, ლიბრი.

მთის ჩიტამ სახელია მთის ჩიტისა.

მთქმელაყნი მთქმელი.

მთხილად ფრთხილად. „მთხილად ვიართო, ბიკებუთ“.

მთხილნი ფრთხილი. „მეცხვარე ძაღლი მეტაყ მთხილიგ“.

მთხოვარაყნი მთხოვარა.

„ერთ მონა რაყიმ მთხოვარაყ ჩონგურს უკრავდ“.

მია-დ' მიაუთ მედა მეო. „ყველაყ ცდი-ლობს, რო მია-დ' მიაუთ არ დავრში უქუქნაუთ“.

მიაყცად მე უთუოდ. „აკუთა, რაყგვე-რეთაყ გაკენდ, მიაყცად მინდოლ წა-სვლაყ“.

მიდგომ-მოდგომა მიდგომ-მოდგომა. „ხალხიცი მიდგომოდ გ, ყუთლაყ გრცნაბ“, მიერგუთ მას ერგო „სარას რო მი-ერგუთ ჯიჯვი, მახლ პატა გაბეღვით თქუთა“.

მით, მით რომ, მიტომ. „მე მით მაქ ვარი, წიგნ უნდ წავიკითხუთ“.

მითამ ვითომ.

მიტხრის მეტყვლა „ღედამ მიტხრისაჲ
სამჯერაჲ ჯარ მოღ ხისოაჲ“.

მიკმინ მიკმინა. „ღეჲ, გემცომ ლო-
ყახედ მიკმინა“. გამოცანა: ლობეშიგ
ქელ შეყვაი-ღ' ძალღ მიკმინა (კინ-
ქარი).

მიტამეო-ღ' ვითომ და. „მუხამამ გა-
ღითეთხის (ნ. გაღათეთხეამ) ქალის წინ
მიოთამეო-ღ' გზას მუქკრიო“.

მილიონაჲ 1. მთის წვერზე 1—3 მეტ-
რის სიმაღლის ქვის ნაშენი სანიშნოდ.
მაგ., მილიონასთან დაიქვიენე, ვიძინე, საჲ-
მელი ეჲამე და სხვ. 2. ქვის სვეტი, ზოძი
ბრტყელი ქვისაგან ნაშენი.

მინდვრის ქონდარაჲ (Satireja la-
xiflora) ველური ქონდარი. მის ნაყოფს
კრეფენ, ანობენ, ეჲევენ, ინახევენ სა-
ზამთროღ.

მინდორაჲ მინდორი. „ჩტენ ახლოს
ეუტუნაჲ მინდორაჲ იყუ“.

მიოდანაჲ მოედანი. „ქვეღგ ნება-ნე-
ბა გავიდ მიოდანაჲ ე-ღ' ელოღებოდ
თათარს“.

მიოდან ნ. მიოდანაჲ.

მიორე მეორე. „მიორე ქელს პატად
მელ ასწევს“.

მირგვალაჲ ნ. მირგველაჲ.

მირგვალი მრგვალნ.

მირგველაჲ მრგვალი; მირგველაჲ
ცად მრგვალად. „ერთ მჲარეს მირგველა-
ხად გუქკეთებენ კოზებს“.

მირგველაჲცემა და მრგვალემა; „ხინ-
კლებ მირგველაჲცემა ეუნდ“;
ნ. ქუბტემა“.

მირგულივ ირგულივ. „კაცებ უარიან
ჩაღღებ (ნ. ჩაღღი) მირგულივ“.

მირგე-მორგე ღროვება ცვლებადი
ღროვება. „არ გაფგონავ ღროვება მი-
რგე მორგე იაჲ“.

მირჩიავ მირჩევიანა. „მაჲ ყოფნასაჲ
ისე ენ გაპარეამ მირჩიავაჲ“.

მისახევენებელაჲ მეჲი ზურგიანი სჲამი-
; მისკივებაჲ კარის, ფანჯრის და
მსგავსთა მჲიღროღ დახურვა; ადამიანების
ერთმანეთისადმი მიკერა შიშისა თუ სი-
უღვის გამო. „ბიჲ, რაჲ კართ მღე-
ნნ (ნ.) გასწირი, გონთ მისკიჲ“.

მიტრუკაჲ მუტრუკი, ჩოჩორი.
მიქვევა შესმა. „ხვეღგმ რო წყლით
სამჯერ სულ მნქეჲ, მემრ თჲუა: ება:
ხვეღგლ წამიყვანეთ, სი ყავისთ ციხის თა-
თარს“.

მიღმარაჲ მიღმა. „კაცუაჲ, პატაჲ
მიღმარაჲ გრგეჲ“.

მიჩიკი (Campanula rapunculoides)
მისი ნეღლი ფესვები ეჲმება. ლეკიანობის
ღროს მიჩიკის ფესვებს ანობდენ და სა-
კვებაღ ხმარობდენ.

მიწის ჲანაჲ ბატკნის ავადყოფობა:
ბატკანი ერევა მიწის ჲამას, თუ ბეერი
ჲამა, კლავს.

მიწიონტაჲ (Astragalus orientalis)
ვარეული სტაფილო.

მიწიონაჲ ალაოსაგან (ნ. ალაო) გა-
მომცხვარი პური, გემოთი ტბილია, ფე-
რად შავი.

მიწუკაჲ ნ. კეტრი.

მიჲვრითინაჲ სარკე.

მიჲჯაჲღ-მიჲჯაჲღრაჲ მიფოცხე-მოფო-
ცხე აჲა-იჲ. „ერთხენად თაერულაჲნ ამ-
ტკივდ, თივაჲ მიჲჯაჲღღ-მოჲჯაჲ-
ღღღღ' გაჲწირ ციხისთაჲ“.

მიგუჲენი მიიხურე. „ანო, ქალაჲ, მეგ
კარებ მნქეჲ ენი“.

მიკვართედ ჩაცმაჲ მოკლე ტანისაჲ-
სის ჩაცმა. „ნანულაჲ, მაჲთაჲნ მჲკვარ-
თეღ რად ჩნცვი“.

მიკვართეჲ მოკლე. „შენ ნიფხავ (ნ. ნიფ-
ხავი) მეტაჲ მჲკვართეჲ არ ჲამ“.

მიკლავის გასწორება ორი მოწინაღ-
მღეგ პირის ერთმანეთისადმი ღირსეული
მოპირღამირება. „თორმეტ კაც ისთაჲ
მოკვალ, რომელმაც ჩემ მიკლავ გჲ-
სწორა“.

მილივნი გაიძვრა, მელა ადამიანი. „მეგ
ადიროღ სეიღღ მლივნი“.

მოაჲარი მოაჲირი. „ერთხენაჲ დაბ-
ლით კივიღ მესმად' მოაჲარს გაღა-
ვეუღი“.

მოხნეღებაჲ მოხმობა (წყველით). „შე
არ საჲნელო, შინ მოხნეღებაჲ ცარ-
ხუნდი მაჲ მოხნეღღ ჩჲარაღაჲ“.

მოხდუნჲეჲ წელში მოხრა. აჲედან:
მოხდუნჲეჲ — მოხრილი. „ხვეღგმ

წელშიგ მჩხბლუნძაღ' კალტომ ტყრილიაფი აღინა.

შოგოწვაა მოსერა, გაკუქყინანბა, რაგვეერჩ მოგოზვაა ციცი, ქალაჲ". მოგულვაა მოხურვა.

- 1. შოღებაა ანთება. ნ. მამხალის მოღება.
- 2. შოენა 1. შუამავალი, მავანალი;
- 3. ენის მიმღან-მომღანი. წამქეზბელი.
- 4. თარჯიმანი. "თუკოს შოენა მუყიდ".
- 5. თამარ გაღმოიღესაჲ, მოენეა გვეკირღუბისაჲ".

- მოწერაფი ნ. მოწერი.
- 6. მოწერიკაფი პატარა ბღლა.

მოთვალთვლიენი მეთვალუერენი. "ხვეღემ მარილ დნწვეუ ყირაზღელაღ' ცნკიდ. ერგელეს გუქკვირღ მეტაჲელ' მოთვალთვალიენი გნყოლ, მართლემ წიყღებსაჲ თუ ვერაჲ".

მოთოწნილი ნ. გაჯგუჯილი. მოთოქვამჩ მოქმელი. "ჩემს თავხედ ცუღის მოთქვამსა სახლიმც უღგ სატირლიანი..."

შოის მოსელისას. "სტუმრის შოის მზე მოალის, წაისე—შავი ღრუბელი".

შოის ღროს მოსელის ღროს, დაბრუნების ღროს. "მემარჩ, შოის ღროს კიდენ დაქღბით ჳვაფაკით, ერთენაღ' საობრ-საობრით შემოხვეუებით შინისაკჩ".

შოისგა მომავალი. "მიხვეუებით მღსტორის ნაპირსაღ' ერთხენაფი გამოჩინღ მოისეა ბეწუნაფი".

შოკანძღვაა წნიღად ჩასაღები ბოსტნეულის მღღღარე წყალში ცოტა ხნით ჩაღება (მოწალვა, მოთუქვა). ასევე იქცუვიან საზამთროღ შესანახავი ღორცუღლის მიმართაც.

შოკვღღვად მოსანახავად. "ბიქებ ზეჯწვალღულთ მოკვღღვად წაიღინეს".

შოკითხვა ნ. ჯერის მოკითხვა.

შოკრიშკრიშებღა (კოღლა) გაბმული ძახიღით ჴოფრინაღდა. "კორსალა მოკრიშკრიშებღა — გამომახერიენ ძვალიო".

შოღღსვაა სასულადღ გოღრის (ნ. სასულადღ გოღორი) თიხის ტალახით ამოღღსვა.

შოღღწენე, მრ. მოღღწენები 1. ახღადღანიშწულღსათვის ნიშნის მომღანი; 2. სროღლის ღროს ნიშანში ამოღღები. "მო-

ღღწენებჩ ერთ ღამეს ქალიანთას ღარშენიან, ჳურღღინოს შვაშენ, აჯიავღშიგ ღაღიან, ღროს ატარებენ". მოღღწენებ ჩამწკრიღღს.

შოღღწინარჩ მომღღწენი. "ამით მოიღღსენოს მოღღწინარ ქალ-ყმათ".

შომეღი მოთხოვე. "ქაბატო, ტარკოშაჲ (ნ.) მომეცო".

შომორგვეღღაჲგაბა ნ. მორგვეღღაჲგაბა. მომღღქსებელი მოღღქსე, ღღქსის მთქმელი.

მოგაგის მომღღქსებელი ერთგულ ვარ სწორებისანი..."

შომღღქსობელი ნ. მომღღქსებელი. მომსტღღღაფი მომსღღღელი. "მომსტღღღელაფი აქამღ მოიღღღღ".

შონაა ცული. "მეტაჲ მონა კღღები მთათუშეთ".

- შონაბრებღა 1. საკმღის მონეღება.
- 2. ავადმუოღის გამობრუნება, მოკეთება. "ჩუენ ზროხას უღღარაჲ ღქვიღ ექამაღ' ცოტაჲარ მოქუღ, ძღღე მჩქნაბრა". მესღღღღ (ძროხის სახელია) მონაბრება ვერ შესღღღღ' მოკუღღ", "საღოა მეტაჲ ავად იყოღ' დახღ პატაჲ მჩქნაბრა".

შონადაჲ მწერაღად, გაჯგაერებით. "ერთხენაფი (ნ.) თათარ მჲარ წახკრაღ' ბურნით (ნ.) დნყარევი, ხვეღღეს გულ მუცღღაღ' ერთ მონადაჲ შეხედ".

● შონაძღღღა ამხანაფი მეცხვარეობაში. "აბესოა ჩემ მონამღღღღეაგ".

შონღღღჩ ძმათა ცოღები ერთმანეთის მიმართ; იტყვიან შეუღღღღულ ხარებზღღაღ—მონღღღღები არიან.

შოპატიჲჲა მეზობელ სოფელში საგანგებოღ გაგზავნიღი კაცი დავაღღღულს პირების დასაპატივეღად. "მოპატიჲჲეს ქალღღღღ (ნ. ქალღღღღ) გნკტანეს გარ სოფლითაჲ".

შორეეებღა მოკრა, მოკვეთა თავისა. "ხემ თუშ კაც მეცკერეკები თავკმღღით მეკობრისაღ".

შორიკაფი პატარა მორი. შორღღნაა მიწური იატაკის ღაფით მოღღსვა; მტკრიან ბანზე წყღის მოსხმა დასატკუნად.

შოხამეღღაფი სამკაღი ნ. სამუშაჲელზღღ წაყვღაფი.

ს მხარეთაჲ ჴნაგირზე გადასაქერი შა-
ლის ბრტყელი ნაქსოვი.

მოსმულაჲც ნ. მოტლემილაჲცი.

მოტლემილაჲც ერთგვარი საქმელია.
ცომიდან მოწყვეტენ ნაწილს და ჩაღებენ
ჯამში, თითის ამოსმით ამ მოწყვეტილ
ცომში გააკეთებენ სიქარიელეს, მოხარშა-
ვენ და შეანელებენ ერბოთი, ხახვით.

მოფერაჲცებაჲ მოფერება, დაყვავება.
„ბალს კიღენ მოფერაჲცებაჲ ჯუნდ“.

მოფეტეები ღოღვი მონაწილეთა რიგ-
რიგობით მოსვლა დანიშნულ ადგილას.
„წინ-წინ რომელიც ცხენ შალის, ალამს
მისცემენ, მეორედ მოფეტეებაჲ—ცხუა
ჯიღლოს“.

მოფონაჲცებაჲ მოშეება, მობოშება შე-
კრულია. „მაგ ცხენს მოფონაჲცებაჲ
სკირდებ“.

მოქონიებაჲ მოგროვება. ბეჩაჲ, ყუე-
ლაცს მოქონიებაჲ ჯუნდ“.

მოქრუშვაჲ ცის დაგრაგნა შავი ღრუბ-
ლებით; გადატ. ადამიანის მიერ კოპების
შეკერა.

მოქსოაჲ მოქსოვა. ერთ ქალს ვერ
სკოღნიჲჲ ქალის მოქსოაჲ.

მოღებაჲ მოტანა. „მასპინძელს დილა-
ჯობას ჩაი მწყლუ სუფრაზუნდ“. „ყანებს
მოვრჩებითა-დ“ შემრინანსწ შეშას ჯუნდ მო-
ღებაჲ ვირებით“.

მოღვერაჲ 1. აფცქენა, აცლა ხიდან
ქერქისა, ოკისა. 2. 7—8 წლის ბიკი-
3. მოზვერი. „გუშინანსწ ფიქვს ოქმოვე
ღვერაჲ“; „ბიქუ. ვის მოღვერაჲ ხა-
რი“; „ერთ რაჲიმ მოღვერაჲ მყაის“.
მოღმარაჲცი აქუთ, მოღმა. „აქისაჲწ,
მოღმარაჲცი მოიწჲ“.

მოღუნკულწ წელში მოხრილი, მოკა-
კული. „მთვრალაჲცი სიბერისგნივ სუ მო-
ღუნკულ დავალს“.

მოყვიღებაჲ გვარისა შერცხენა გვა-
რისა.

მოხაზომა ხედეგვიზემა
არ მოაყივლა გვარია,
ლეკთა მოუკლა ბელადი,
კდეი, ლომგული არია“...

მოყმეჲ ვაჲკაცი, კაბუჲი.

მოყარგსა მოყმესა დედაჲ
დილაჲც ადრ აჲმის სადილი,

ყან ომშიგ დაუგვიანდებ,

ყან მთას ვადუღენ ნადირნი“...

მოშამშულწ მონაგვიანებული სახლ-
კარი, აულაგებელი სუფრა და სხვ. „ნი-
კუანთ სვიოდ. (ნ.) მოშამშულ სახ-კარ
აქუ“.

მოშუღლებად მოსაშეულებლად. „რე-
სურათო გრგვეს თუშთ ვასაკირი-დ“ მოიღ-
ნეს მოშუღლებად“.

მოწ, მოწ, მოწ... ვირის ვასაჩერებელი,
მოსაბრუნებელი ძახილი.

მოცაჲრეჲ მფარველი, დამცველი.

მოცალ ხალუქად გაუჭირებლად, თა-
ვისუფლად დაცალა სასმისი. „ალუღაჲც
მეს ვიჭვიც მოცალ სალუქად //სუ-
ლუქად“.

მოცალულ ჯამი ცარიელი ჯამი. „მეწ-
ყინაჲ, მეგელ მოცალულ ჯამ მომანვა-
დილი“.

მოცემა თხოვება.

„ბერღედო, ცელ მომეცი!

—იკალემ წიჩღუ გუშინანსწ“...

მოძახურაჲცი მოძახებული, დამპატივე-
ბელი. დავალებული პირი აღის სოფლის
მალად ადგილზე და ხმამალაი ძახილით
პატივობს მეზობლებს, სხვა სოფლისა და
თემის ხალხს, უცხო სტუმრებს ქორწილში,
ღლეობაში.

მოწვევაჲ მოსწრება. „მახლ ცხუა დროს
მოვეწიგ: ბალღებ წიგ კითხულობენ,
ცხტა-ცხტა ანდაზებ იციან“.

მოწი ფიქვის, არყის წვენი, რომელსაც
სეამენ. უფრო ტკილია არყის ხისა.

მოწიწენაჲ ჩქმეტა. „ჩრად იცი მაგრ
მოწიკუტენაჲ“. „ბიქუ, ნუ მწიკუტენაჲ“.

მოწინწლებად მოსხურება წყლისა.

მოწიფებულწ მომწიფებული, დაქალე-
ბული, დავაჲკაცებული.

„ყანის სამკვლად ქალი სუჯობ
საქმაროდ მოწიფებული“...

მოჭვრეთაჲ 1. საქალამენ ტყაზე და-
ნისწერით სათასმეების ვაკეთება, 2. ყუა-
ვილის მიერ ადამიანის სახის მოჩოფურე-
ბა. აქედან: მოჭვრეთილი ან დაჭვრეთილი.
„ქამბლების (ნ. ქამბალი) კარგ მოჭვრე-
თაჲ ვერ ვიცი“. „ბაბაჩის სახე ყუვილის-
გნივ მთელაჲც მოჭვრეთილ აქის“.

ს მოპირილზე ახეული სერი: ცხვრის წვერმოპირილი ყური მოგარძოდ შუაზე გჭკრილი.

მოკუყუნაჲ ხელის, ფეხის, თითების რამეში დატანება, მოკუკუყა. „კარებმ ჴელის მოკუყუნაჲ იცისა-ღ, ბალღე, ღმჭრილი“. აქედან: მოკუყუნული — მოკუკუყილი, რამეში დატანებით ნატკენი.

მოკელვა მოძებნა. ერთი უძახის მეორეს: „ვერ მოხტელეა ჴი? აქედან: მოკელული — ნაპოვნი.

მოხეწება შემთხვევით ერთის მეორესადმი დაჯახება. „მთხილად, რაგვეკერჩ მოკეჩნებაჲ იცი“. „ბაღღებღე, არ მომეკეჩნეთ“.

მოკინცვით ჯგუფ-ჯგუფად. „დიდოვბ მოკინცეით მოდიოდეს“.

მოკმაჲ მოკლება, მაგ. საესე კასრსა. „ბეჩაღე, მე მაგ კასრ მოკმაჲჲ კარ უნღ“.

მოკნავჩ, მრ. მოკნავები მხვწელი. „მუხამამ ზოტრატოელ ალიმურას ღელასთან ღრჭყუე მუშაობაჲ მოკნავად“.

მოკნავჩ ხენაში შეწვენილი ნადი. „ხელ მოკნავეჩ მექნებიაანა-ღ“ კახეთ ვერ წავალი“.

მოკარვაჲ მოხურვა. „კართ მოჯარვაჲ უნღ იცოდ“.

მოჯერეჲ ჯერის მრგები. „ცხტას წელენ არის მოჯერეჲ?“

ს მთავეჲ შრატში (ნ. შრატო) არუელი რძე, რომელსაც რამდენიმე ხნით, მაჲ, დილიდან საღამომდის დააყოვნებენ. ამის შემდეგ ეს ნარკეჲ სითხე მჟავულება და იხმარება შესატანებლად.

მთავიაცი მჟაუნა. ორი სახისაა: ერთი ბუჩქისებურია და წვრილფოთლება, მეორე კი — ღეროიანი და ბრტყელფოთლება. კანის გაცლის შემდეგ კარგი სპემელია. ბუჩქისებური კანის გაუტლულად იკმება.

მჟუის მჟუის, მიბუის. „ისთაჲ მონადაჲი შემომკრ, რომჩ მთელაჲი ება მჟუის“.

მრძაღვედ ძარღვიანად, ძლიერ.

სლოფის ძირს მოყეფს მდინარე, აღვარებულა წყალი, მოაქანაუებს ტალღებსა, მრძაღვედ უბერავს ქარიო,

აქეთ-იქითა დასცქერის
ქუჩით მოსილნი მთანიო“...

მსივანაჲი ბეტია. „მონა რაჲმ მსივანაჲი ყვანიათ ჴემელაჲანთ“.

მსეკარ ფსეკარი, ძირი ჴერტლისა... „როცა განარებულები (ნ. განარება) ეხკრეთუ ჴვაფაჲს სახვაეყებნოგ (ნ. სახვაეჲი), ერთმანერთს გადავსახებთ: მსეკარეჲ მჟუჲფარიაჲ“.

„ასეჲქანაჲი, მსექანი. „ზვიადის ცხენ მეტაჲ მსეჲქანაჲი“.

ს მტლოჲევი, მრ. მტლოჲევი მსექანი ბარკალი. „მუხელ ვარდანაჲს, რაგვეკრეთაჲ მტლოჲეუებ აქუის“.

მტრიანობაჲ ღრო, როჲ მტრის შემოსეჲა ხშირი იყო. „როცა მტრიანობაჲ იქნებოდ, ცხეჲშიგ შედიოდეს ქალღალი, ბერცი-ღ, ბაღღები“.

მტყელემაჲ ბრტყელება. ნ. ჴუბტვაჲ. მტყუნაჲი მატყუარა. „საობარ კამ იცი, მაგარამჩ მტყუნაჲჲ ხარი“.

მუკლიად მოკლულ. „სიტყუას მუკლიად ეშპრი“.

მუკლიაჲ მოკლე. „მამ ცხენ მუკლიაჲი კულ აქვისა-ღ“ ჴარ ჴამ“.

მუნელი კოლო. „ბარშოგ მეტაჲ მუმლიცის“.

მუნდაჲი აჲად. „აბაიმი, მეტაჲ მუნდაჲი ვარი“.

მუნდაჲი აჲადმყოფობს. „ჩემ დო (ნ.) სუ მუნდაჲი ობს“.

მუნა ჴალი 1. მშობლების დამჟერი, მორჩილი ჴალი 2. უშნო, უღამაზო. ანდაჲა: „მუნა ჴალი მამის კერაჲციაჲ“.

„კინა ჴუჲინის დარჩების, ციციმას ერთ მუნა ჴალი ჩუჲღენენ“.

მურაბაჲ კოჲზით ამოჲყეღილი ჴვაჲ (ნ.). „სოჲიმას მურაბაჲ გეჲქეიან“.

მურღალი ნ. უსულადოდ მკეღარი.

ს მურიაჲები მეტსახელია კახელი მეცხვარებისა, რომლებმაც, თუშების აზრით, ცხვრის მოვლა-პატრონობა ცულად იციან.

მურცხიაჲ ნ. ხიპრიწანი.

მუჲარაჲ 1. მუჲარა 2. ჴომის ერთეულია. „შენ მუჲარაჲ სუც არ მაშინებს“; „ალეჲისის ცხენ ერთ მუჲარას მეტაჲ გარბის“.

მუშაენი მკაში შეწვენილი ნადი. „ხელ მუშა ცნი მგენებთან, ბინაშიგ (ნ. ბინა). ვერ წავალი“.

მუში დამალი ხარალი (ნ.).

მუშტური დანისწვერაობიას მე-3 სახეა: მოთამაშე დანას წვერით წინ იდებს მუშტზე. დანის ზევით შეგდებით დანის წვერი მისკენ უნდა შემოტრიალდეს და მიწაში ჩაერკოს.

მუტელი ჩონგურის უკან გამობერილი ნაწილი.

მუტლიანჩ მუხლადი, კარგი მორბენალი. „ბერეს მეტაქნ მუტლიანჩ ცხენ ხევის“.

მუტლის კვერი კვირისთავი მუხლისა.

მუტსაფარაყი წინსაფარი. „დარეჯო, მუტსაფარაყ ცოტაჯ გონთ ვერ დაზდანლდეა?!“

მუტმტკიენეს მიუსამძირეს. „გენერლებთ შეთეს გარევი კირ მუტმტკიენეს“.

მუტნდ მოუნდება, დასკირდება. „ბერეს კილენ ოთხ-ხუთჯერ მუტნდ წასვლაყი-დ’ ან მნეშორებენა-დ’ ანაქმ მისცემენ“.

მუტძახებენ დაუძახებენ. „სოფელ-მეზობელთ მუტძახებენ“.

მუტჯრე თქმამ მწარე, გესლიანი თქმა. „მეტაქნ მქაერე თქმამ იც, ბესარო, ყარ ქამ“.

მღენ ოღნავ ღია კარი, თანჯარა...

მღეა ნ. მღენჩ.

მღირკლიაყი ნ. მღენჩ.

მუშალდება 1. ნამცხვრის დაქეთქვა, 2. სატირლად მოშადება. „რა მონადაც იმშხალდებ, ყარ გრცხენისაჲ“

მუშხპარჩ წვიმამ შახაუნა წვიმა.

[იგი] „მუშხპარად მოსულსა წვიმას ღვაჲ, ნიავსა გორ-გურისასა“.

მჟადაყი (Polypodium vulgare) ჩაღუნა, გვიმრა, იცის ქალებში. ახალგაზრდა თავს იხვევს, მაშინ კრეფენ და ხმარობენ მხალად; სიბერისას თავს გაიშლის, ხმარობენ რძის საწურაუდაც. „მჟადაყის ფოთელ მიცილი, ზეა უნდ გავწუროთ“.

მჟეჩელაყი, მრ. მჟეჩელაყები მჟეჩავი, „წუხრინასჩ მჟეჩელაყებ გვეუანდეს“.

მჟეჩელაყნი მატყლის ჩეჩვაში შეწვენილი ნადი. „ღლეთშუაყი მჩეჩელაყნი მგენებთან“.

მჟორე ცხენის, ჯორის, ვირის განავალი, ჩონჩორიყი.

მცემარე წყალი მაგარად მიმდინარე წყალი. „ღმუტრიდი, ჩჟენ ალაზან მეტაქნ მცემარე წყალიგ“.

მცნობჩ ცხვრის ფარაში—ბინაში (ნ. ბინა) საგანგებო პირი, რომელიც ცნობს ღელასა და მის შვილს. როცა რამდენიმე ასეულ ბატკანსა და ცხვარს დაურევენ, ხშირად შვილი ღელას ვერ ცნობს. მცნობი ღვას და განკარგულებას იძლევა, თუ რომელი ბატკანი რომელ ღელას მიუგდონ და იშვიათად რომ შეცდეს. ზოგი მცნობი ცხვარს და ბატკანს იერზე იცნობს ნახვისთანავე, ზოგი კიდე თანდათან ეჩვევა.

მძაქე მძაღე, მაგ., რამე საქმელი, გადატ. ისმარება უხასიათო ადამიანის მიმართ. „მონა რაყმ მძაქე ხარი“.

მძივანაყი (Tragopogon) ღეროზე იკეთებს წმინდა ფოთლებს, თავზე კი—ლურჯ ყვავილს, შეიცავს რძეს, იჭმება.

მძიმედ წყალთად გასვლა გინდ თუ მძიმედ (მოშარდვა გინდა თუ მოსაქმება, დაჯდომა).

მძინარ-ღვითარანი ნახევრად მღვიძარე. ნახევრად მძინარე. „ხან კიდევი შიგ ცხურის ფარაშიგ წავერიენილით მძინარ-ღვიძარანი“.

მწერელტყვეა ბელის მიმცემის ტყვე ნ. ბელმწერელი.

მწვაჯ არაყი გაცხელებული და შაქარნარევი არაყი, რომელსაც სვამენ შეცივების დროს.

მწველაყები ცხვრის მწველები.

მწვეტაყნ წვეტიანი ისარი (არის ბლაგვეწვერიანიც); წამახული ჯოხი. საარი...

მწვეტაყნ ჭოხი მეტყვარის ჯოხი 1 1/2 მეტრის სიგრძისა, ბოლო წაწვეტებული, წამახული აქვს.

მწვეტოა „უკული“ ამპარტავნი. „ღეს აღეკსოა უცხო რაყმ მწვეტოა არის“.

მწითური სისხლქარბი. „ქავთარაყ ყოფილიყ მწითური-დ’ დაბალაყი“.

მწკალი ბრქვალი. აქედან: მწკლიანი—
ბრქვალიანი.

მწკლელაყი შაშვის ოდენა ჩიტი, ლე-
ვა ფერისა; გაზაფხულზე აღის მთაში და
ცხოვრობს სახნავ ადგილებში, საფრთხის
დროს მიწაზე გაწევა და მტერი ჭერ
-მხნეს, იკმება.

✱ მწურება საქონლის შარდი.

მწუხრი/მწუხრინას მწუხრისას, სა-
ლაშოს. „მწუხრი/მწუხრინას ბიჭიყანთ
არაყ მოსწურეს“.

მწუხრთაჲ//მწუხრთაყი წყრთა.

მწუხრთაყ შეშაჲ ერთი წყრთა შეშა.
გადაზომავენ ერთ წყრთა საბელს, შემდეგ
საბლის წვერებს შეაერთებენ და შიგ რამ-
დენი შეშაც დაეტევა, ის არის მწუხრთა
შეშაჲ. ასევე იქცევიან ორი წყრთა შეშისა
და სხეთა გასაზომავად. იუმალოენო,
დნჯგონეთ, ზობანა-დ' ქტეობან ყველაყამ:
დღეს წანისად ქტაბებ უნდ შევხიდო-
თა-დ' კვამლზე მიყილეთ ორ-ორ ოღნგ
წყალი-დ' თითო მ წყ ი რ თ ა ყ შე შ ა ჲ .

მწუხრთაყ ტიტუმლაყი ნ. მწუხრ ტი-
ტუმლაყი.

მწუხრტო ტიტუმლაყი მთლად შიშუე-
ლი, ტიტეული (ჯურ. დღეიშობილა.)

მწურის ღედაყი მწურის ფერისა, აქვს

✓ ნაალხაჯალი ალხაჯის (ნ. ალხაჯი) ნა-
დგომი, ნამყოფი.

ნაბარი სეილის, ჩალის რამდენიმე კო-
ნა ერთად შეკრული.

✓ ნაბდის ჭული თუშური ჭული.

✓ ნაბინაჯარი ნ. ნაწილარი.

ნაბოლოვარაყ ძმაჲ უმცროსი ძმა.

✓ ნაბოშარ ცხუარი ყოჩის მიერ უღროთ-
დროს ქურდულად განერბილი ცხერის
შეილი.

✓ ნაბუერი სასაბლე ძაფის ძაფის დროს
ჩიხრისის (ნ.) ტრილის შედეგად მტერის
აღენა. „რაცოდ ჩქარა აბრუნებ ჩიხრისს,
რაცგვერთაყ ნ ა ბ უ ე რ გაზღის“.

ნაბურახევი ნამთვრალევი. „მეტაყ ნ ა-
ბ უ რ ა ხ ე ვ ვარი-დ' ერთ ტარკომაყ
(ნ.) ალულ მარგებს“.

გრძელი ნისკარტი, იცის კაობებში, იკ-
მება.

ნკამელაყ მკველფელი. „ძველათი
ულერაყ მ კ ა მ ე ლ ა ყ გვაჟანდეს“.

მკედელი დანისწვევარობის თამაშის
დროს მოთამაშის მიერ ნასროლი დანის
მიწაში ჩასვლისას ქვის დახედურა. ეს ქვის
დახედურა მოთამაშეს დამარცხებლ არ
ეთვლება, ის ვალდებულია მეორედ ისრო-
ლოს დანა.

მკერელაყ დამკერი. „დღეისყურამ
რო თქუა ჟეს ჩემ ცოლიაჲ, იმაზედ კურდ-
ლის მ კ ე რ ე ლ ა ყ ინიშნებოლ.“

მკივანაყი (Silene wallichiana)
წერილფოთლება და პატარა პარკებიანი
მთის მცენარეა, ჩვილი იკმება, აკეთებენ
მხალს.

მკრელაყი მკრელი, მახვილი დანა, ცუ-
ლი, სახნისი და მსგავსნი.

მკარკაბარკაყი სკენინჩა.

მკივა მრეში, ნაერისფერი.

მკოცელაყ მხოცაყი. „შეთეჲ იყუ
მტერთ მ კ ო ც ე ლ ა ყ ი“.

მკიღნ პეშეი, მუჰი. „ერთ მ ჯ ი ლ წყალ
პირზედ შაქსი-დ' ადგებ“. „ელისოს ღე-
ცი, ერთ მ ჯ ი ლ მარილ მომეცი“.

6

ნაბუჭი ძლიერი ქარის მიერ ერთ აღ-
გილზე მოგროვილი თოელი.

ნაგებაყი 1. ნაგებობა, შენობა, 2. ლეი-
ბი, ფარდაგი.

ნაგლეჩაყები ნაფლეთები. „ბოლ რო
ჩადგ, გამოჩინდ მეკაპართ ნ ა გ ლ ე ჯ ა-
ყ ე ბ ი“.

ნაგულაყი ხე, რომლის გარეთა ნაწი-
ლი გაფუქებელია, შიგნითა ნაწილი კი—
სალი.

ნაღულაყ ზეჲ ოქიანი ხე.

ნაღულნ მოხარული კვერცხი.

ნავნ საწნახელი. „კობუჲ, კარგაყნ ნ ა ე
გაკიეთებუჲ“.

ნავლნ ფერფლი.

ნავლელნ ნალეული. „სრცემას მეტაყ
აწუხებლ ნ ა ე ლ ე ლ ი“.

✓ ნაზღწ ნართი. „ქალებზე, ნაზღ გვე-
დახოთ“.

✓ ნაწობებ რქენამყოფი კურპელი, ნარ-
ძეული კურპელი. „მეს საყდემი (ნ.) ალუ-
დისად არ ჰამ, ნაწობიგ“.

ნაწობებ ნ. ნაფხერი.

ნათალაფი ნაფოტი.

ნათარაყწ ალუდი თავი ლუდი. „გუშ
ოსორათა ისთაყ ნათარაყწ ალუდწ
დალეივწ, რო“...

ნათაურაყი ნ. ნათარაყი.

ნათეა ზატის მსახური იყო.

ნაიბწ დალესტანში მალალი თანამდე-
ბობის პირი იყო, თუშები მაზრის უფროსს
უძახიან. ხისოს რო ჯარ მოიდ, ნაიბის
შეყრილ ჯარ იყუტ“.

ნაითადარი ბინა (ნ.) ნამყოფი.

ნაკმეტაყწ ნაკერი, ნატეხი. „დიდოს
კიდენ ერთ ნაკმეტაყ ყვაყ ჴელშიგ
შეკრიყუტ“.

ნაკმეტაყწ ნ. ნაკმეტაყი.

ნაკმიღრები ნაკბილები, კბილებკვალ-
დატოვებული, ნაკბენი. „ქაზიამთ ნაკ-
მიღრებზედ დწყარ დამწვარ ძალ-
ლისიყ ბალანი“.

ნაკულდწ ზორბლის, სეალის, სიმინდის
ნარჩევი, რომელსაც ფქვავენ და არაყს
ხდიან, აგრეთვე იყენებენ ქათმებისა და
საქონლის საკებად.

ნალების კრეფა ცხენების კენებაში
უკან ჩამორჩენა. „გუშინასწ ჴალაყშიგ ცხე-
ნებ ვარბიეთ, მაგრამწ მე ნალებს ვხკრე-
ფდი“.

ნალის ჴვრელი ნალის შუა, ღია ნაწი-
ლი. „შეთეა ტყვიას ნალის ჴურელშიგ
აძვრენს გარევეწ“.

✓ ნალუსმარიანი დალურსმნული, დაქე-
დილი ცხენები.

„ცხენებშიგ გაგიოჭრდება,
კარზედ გიდგ ნალუსმარიანი“...

✓ ნამარიღვეწ ცხვრის მარილის საქმე-
ლად გამოყენებული ადგილი.

ნამაშინარწ საყერავი მანქანით შეყ-
რილი. „ქალ, მეს კაბამ დადანდლურ არამ,
ნამაშინარაგ“.

✓ ნამგალაყად ამხანაყად მეცხვარეობაში.
„მეყა-ღ“ კახომ ნამგალაყად ვია-
რეთ“.

✓ ნამკრეფიყი (Agrostis) ბალახი,
იცის მრტყელი ფოთლები, საქონელი
ჴამს.

ნამფუარწ გაფუებული.

„—ელისო, მაქალ მოდი.

—არ მცალის, ნამფუარ

ჴურ ვაცხობ“.

ნამცეცოა ტანმოჩილი ადამიანი. „ყის
ნამცეცოა, მაგრამწ მეტაყ კაიას“.

ნამწვარაყი, მრ. ნამწვარაყები ნამწვა-
რი.

ნანაჴოა ნ. ნამცეცოა

ნანდობწ სასურველი, საყვარელი. „მუ-
სამამ ადგა-ღ“ გრყარ ნანდობსთაწ“. ჴ
ნაოხად ტბად. (სისხლი) „ფეჴის ჩითა-
თა ნაძრომი ჴალაყს ნაოხად ჴდგებო-
და“.

ნაოყარაყი უბატრონო სახლ-კარი, მა-
მული... „მაქ კაი ოჯახ იყუტ, მაგრამწ
მახლ ნაოყარაყიგ“.

✓ ნაპარსი ერთი ცხვრის მატყლი.

ნაპარალი, მრ. ნაპარაღები მთის წვე-
რებსა თუ მის კალთებზე დაღებული
თოვლი. „ნაპარაღებ იყო-ღ“ გადავედწ
გომეწვარ“.

ნარაიდი ყუმბარა (снаряд) ერთ ფე-
ჴი-ღ ჴელ ნარაიადმ მომისჴუტ“.

ნარაიღვეი ბრძოლის, ჴიდილის, ორ-
ომტრიალის შედეგი. „ყაყ. ისი ნარაი-
ღეკი დათვისი-ღ“ კობეის“.

ნარჩომაყ ხალხი დარჩენილი ხალხი.
„ნარჩომაყ ხალხი ცერზედ გადასულყუ-
ნეს“.

ნარცხვა ვარცხნა თმისა. „ქალ, დილა-
ობას//დილაყობას თმას ნარცხვაყარ
უნდამ?“.

ნარცხი ნარეცხი წყალი.

ნახახმელაყევი ნ. ნაბახურევი.

✓ ნასკვწ მსხვილი ძაფისაგან გაყეთებული
საგანგებო ნასკვი ღილის მაგეირი.

ნასწავლაყი ვითომც ნასწავლი.

ნატუსაყი შერჯუული, შეტრუსული
რამ.

ნათარღულაყი ფარღულისებური გადა-
ხურული. „ესიცი მოიდ ციმ ბელლის ნა-
ფარღულაყის ქვეშ/ქვეშ“.

ნათუღულაყი ნ. ნათარღულაყი.
ნათუღარაყი ნასახლარი, ფუძენამყოფი,
გამოქებაული. „მაქ თითო ნათუღუძა-
რაცს ყველგან მოხველას კაცი“.

ნათხვერაყი ნ. ნათხვერაყი.
ნათხვერერ მენყერი, „აბაიმი, გუშე იმ
ცერით რადიდ ნათხვერ ჩამოიდ“.

ნათხვერევი გუღამ ყოფილი ყველის
გუღამ, რომელიც ასლა იხმარება მარლის,
ფქვილის... შესანახად. „ნათხვერევი
გუღამ წაყაყს (ნ. წაყა) გარ
იქერს“.

ნათყოჩარ ცხტარი ყოჩად ნამყოფი.
ასლა დაკოდილია, სუქდება სახორცედ.
ნათხინაყი მშიშარა. „გე, შე, ნათხინ-
ნაყ, შევედ მალა“.

ნათხილამაყი ხერხით ჩამოღებული ნა-
ციღურები ფიცრებისაგან.

ნათხახად ყოფნამ უგუნებოდ, უხასია-
თოდ ყოფნა. „მაგრ ნათხახად ყოფნამ
არ წამ, გარსო“

ნათყაქ ბელულის (ნ.) მეთაფი ნაწი-
ლი. ერთი ბელული ათი ნათყაქისაგან შე-
დგება.

ნათყარაყი ქატო, ანაყერი. „სიმიინდ
მქონდ სიმიინდ, რომ დახფქვევდი-დ' გაც-
რევი, ნათყარაყ სუც გარ რჩებოდ“.

ნათყარწვერერ მოხარშული ნათყარის სით-
ხე, გამოყენებული საპნად; ნათყარის დიდ-
ხანს აღუღებდნენ, დულილის დროს ის
დაიღებდა, ზედა წმინდა ხსნარი კი საპნის
მაგიერობას ეწეოდა (გურ. ნათყარგარო).

ნათყაფრ ნ. ნათყაპი.
ნათყვე-ნათყვევაყი შეთვალული, თვალ-
შესული ხილი.

ნათყიდარერ ცხერის ფარის ხანგრძლივიად
ნადგომი. „სტეფომ მითხრ ციქიქ მკარა-
ტოს ნათყიდარისთან იყენესაჟ ზრო-
ხებიჟ“.

ნათყინწელერ 1. შხეფი, წინწკალი წული-
სა. „ცხენით წყალს გავდიოდი-დ' სუ ნა-
წინწელ ამოდიოდ“. 2. ნათყარწკალი.
„კესელოს კესი გატენეს, დაყარა ნათყინ-
წელიო“.

ნათწელერ ნათწელი. „დედო, ნათწელი
მეტკინ“.

ნათწარი კრილობა.

„ლალი არაეის გეგონოთ,
ნათწარი მკირსა მტრისაო“...

ნათწარაყები ნათწარი. „სათყულედ დამ-
ზადებულ ზეს ხანჯრით დაშქრიან-დ' ცი-
ყისრ ნათწარაყებს ტოლებშიგ ამრც-
ლებენ“.

ნათწარევი კრილობა- აქედან: ნათწარე-
ვიანი-კრილობიანი. „ზულდუნაყერ მეთაყ
ნათწარევიანი იყუ“.

ნათწარევი „უზორო“, სახე. „დუყი, დამ
ფევეს (ნ. ფევები) რაყვერეთაყი ნა-
კრელ ჩხვერარჟ“.

ნათხანტაყი წყლის მიერ გამოხარამე-
ლი მიწა.

ნათხატკარაყები ხუტკარაობა (ნ. ხუტ-
კარაყობა) ჩადენილი ქალ-ვაენი.

ნათხუფცალაყი, მრ. ნათხუფცალაყები
ბურის, ჰადის ნამტეცები, წყრილი ნამტ-
კრეები.

ნათხუად სანახად. „კომბლეი წავიდ
მთაში ცხტარის ნათხუად“.

ნათხუად ქემევი აზელილი მხოლოდ
ცხერის კალტით.

ნათხუამ სარეველა. მათობელა.

ნათხარერ ნათხისოვი საჩოხე.

ნათხახად ყოფნამ ნ. ნათხახად ყოფნამ.

ნათხანტაყი ძველმანი ქსოვილი, უფრო
კი უვარგისი რკინეულობა: ცელი, ცული,
წოდგენი (ნ.) და სხე.

ნათხილერ 1. ნათხელი, სევი; 2. ნათ-
ხელა. „სიყვარულმ აღუდაყი სვიოდერ ჩა-
მაყვევი, გულშიგ ნათხილელ გუყჩინდ“.

ნათხილელა. „ნათხილელა იარ, ბი“...

ნათხილელა ნელ-ნელა. „ხუხედგ მიდიოდ
ნათხილელა-ნათხილელა ბალახის კამით“.

ნათხილელა ნათხილელა. „მთახედ კაცებ ჩინან,
ვინ იქნებთან ნათხილელა“.

ნათხილელა მუფე, ახლად ჯვარდაწერილი
კაყი.

„წინდებს დაეკისოვი კრელებსა
წყაროს გაგირეცხე წაღზედა,
იმას შენ გადმოგილოცავ,
ნათხილელ რო იჯდე ჯარზედა“...

ნეფის ნეფეა მეფეთა მეფე. ნ. შეკან-ტული.

ნეჯვაცნ მენჯის ძელის დაავადების ნიადაგზე კოკლი.

ნეჯვრ მენჯი. „მეკობარს უჩინდ ქელი-დ“ ნეჯვი“.

ნიადაგ 1. ყოველთვის, მუდამ; 2. ხო, დიახ, რასაკვირველია.

„ამამე სახლსა ნი ა დ ა გ
ზეცით ღვინონიძე ზდიანა“...
„—ხტულნ წახტა ცხენით კახეთ!
—ნი ა დ ა გ“.

ნიგზურაყი მუგუზალი.
ნიურ უნი. „ვერ მნჯკალი ნიე“.
ნირ ნიორი. ნ. დაუივება.

ნისკარტმარწუხსაყი მარწუხისებური
ნისკარტის მქონე ჩიტი.
—ნიფხავი შარვალი.

ნიფხვის ჭიბეა შარვლის ჯიბე. ნ. ბურ-ნიითი.

ნიღრნ ტულის წვერი, წალდის ცხვი-რი. „ფეწზედ ტულის ნიღრ მოვირტყი“.

მაგრ ასე. „მეაე პირველაც მაგრ მე-გონის“.

მაგრევე ასევე.

მაგრეზედ ამნაირად, ასე. „მართლაც მაგრეზედ მნჯცნეს“.

მაგრი-დ“ მაგრნ ასე და ასე. „ლაზა-რეა ფიჩხიანშიგ მისრულიყო-დ“ ეთქუ მაგრი-დ“ მაგრნ დაეკოცეუ უჩაჩაღებიუ“.

მამა-დ“ მამ ნ. ამად-ამადაყი.

მამას ამას.

მახთაყნ ასეთი. ბორწიკ, „რად მას-თაც ხარი“.

მახრე-დ“ მახრნ ასე და ასე. „ღედას თავის შვილისად ეამბუღ : მასრე-დ“ მასრ მომვიღდაუ“.

მახრნ ასე, დაახლოებით. „ყიყის ბიკ იქნებოდ მასრ თორმეტ-ცამეტ წლი-საჲ“.

ნიშანი საისრეულოში (ნ.) ჩადგმული პური, წინდები, ფეკები, ბარიახი (ნ.), სა-თამაქუაყი (ნ.)...

ნიშხო-ნიშხო ნ. გაგლეჯილაჲ.

ნობათი ჯერი. „ვის ნობათი მახლ წისქველზედ დაყრის“.

ნოღარი ნ. ხიპრიწანი.

ნონეჲ ნ. ხიპრიწანი.

ნოტიო წელიწადი წვიმიანი წელიწადი.

✓ ნოტო ცხერის მცირე ფარა. „ერთხე-ნაყი ცხტრის ნოტო დამთხე“.

✓ ნოტო-ნოტო ნაწილ-ნაწილ, ჯგუფ-ჯგუფად. ითქმის ადამიანზე, საქონელზე.

ნოჯარი მდინარის მიერ მოტანილი ხერგი. (წყალს) „ნაპირზედ გაუტანია, ნოჯარზედ ღაჲს მკედარია“...

ნუნეჲ საარაყუ ქვაბის სპილენძის მი-ლი.

ნულარ მწყებობ ნულარ მალაპარაკებ. „ნულარ მწყებობ, შესუჲ ჩქარად“.

ნწეჲ, ნწეჲ, ნწეჲ ხბოს მოსაფერებელი ძახილი.

მ

მახრი-დ“ მასრ ნ. ასრი-დ“ ასრი.

მახრი რო ასე რომ. „მასრი რო, ცოპის ქალმ ცის ექტს დლიურ ყანებ ჩნცლუ შტილ სველ“.

მაქ აქ. „ერთ გულუხიზედ ყოფილიყუ“ მაქ, შენაქის, მეტაც შეძლებული-დ“ ყო-ჩაღნ“.

მაქაო-დ“ აქაო და. „ერთ ყაჩად ბექის ძირშიგ ყოფილიყუ ჩავარდნილი. იქ აღარ ჩასულიყუ ლაზარეჲ, მაქაო-დ“ ცოცხალ არ იყოსაო-დ“ არ მომკლასაუ“.

მაქთაყნ ასეთი. „კურდღელს მაქთაყ წეს აქუ: როცა შეწფარებ, იქაუ გაგუე-ლებ“.

მაქთაყები ასეთები, აქაურები. „იქა-თაყები ჩუენ არ ვიცით“; „ყიყისენ მაქთა-ყები“.

მაქის ნ. აქის.

მახლ ახლა. „მახლ სიდაც ქუმელაურ
თაჲ, ყციყ წინაჲ ერთ კაც ეცხოვრ“.
„მახლ მოდილ, ჴელსაც არ დაგახლებათ,
—უთხრ შეიღმ მამას“.

მახლავნ ახლავე, „გირჩიავის მახლ ა-
ვრ აზღველ' მოხვილ ჩქენთან“.

მაჯ დახ. „მეაწ ვიყავ გზის კეთე-
ბად, მაჯ!“

მაგ ებ. „მაგ უჭირ-მენდლები სიდ მი-
ლებულ გაქეთ, დავითათ“.

მაგიათ ცამბავნ ასეთი ამბავი. „მაგ გი-
ათ თინთ ცამბავ თუშეთ ყარ მომ-
ხლარ“.

მაგვრ ისე, ეგრე. „ტყვე ქალს ჴელებ

ცაცხლზედ დეწყუთ, ბაწარ დამწვარიყო-
დ მაგვრ გვექსნ ჴელები“.

მაგ ეს. „მაგ ბძოლად გაგჴელ კაი
ხანსა-დ' ვერც ერთმ ძალმ ვერ და-
ძალ“.

მაგემ ეს. „მაგემ მელაგებიც იქის-
აქის დახუწილიყუნეს“.

მაგეყცები ესენი. „კიდობანშეგ ჩაყა-
როთათ მაგსეყებციკა-დ' ყისეყებო-
ცათ“.

მაგვრ მასრეგ ეს ასეა. „თუ მაგს
მასრეგ ყციყოლ, შენაც ყარ უნდ ულა-
ლატი ყციყოთ“.

მ

ოდოში ნული სიმინდის ტარი.
ოთახის ბანი ოთახის მიწაიატაკი.
ოთხადებული დაოთხილი, მთელი ძა-
ლით სირბილი.

„იქითა ოთხ-ადებული
მოვედით საჩვენოშია“...

ოთხითთვაშლად ზომის ერთეულია.
ოთხი თითი გაშლილი. იზომება საქალმნე
ტყავი, საბელი, ჩათო (ნ.) და სხვ.

ოთხითთდადება ზომის ერთეულია:
ოთხი თითის დადება. იზომება საქალმნე
ტყავი, საბელი და სხვ. „ყერთ შოლტ სა-
ქამბლ ტყავს გამოილ ხუთ მტკაველი-დ'
ოთხითთდადება“.

ოთხმოვლილი 4 წლის კედილა.

ოთო/ოყოფ დახალული მარცვალი
ხორბლისა, ბარდასი.

ოუგალაყნი ბარძაყები.

„ქალმა ქალას ჩამიტყუა—
ჩიტის ბულე ვიცი მიყაჲ,
ოუგალაყნი ამომიქნივ,
ამის მეტი ვერ ვიცი მიყაჲ“.

ორად გადაქრევა ორ ნაწილად გაკვე-
თა. „მეკობარს ერთ ხანჯარ დავხკარი-დ'
ორად გადიქეჩ“.

ორ ზურგი 15—16 ლიტრის ოდენობის
სხვადასხვა სახის ტვირთი. „სულადრ ორ
ზურგ მეტ ყარ მაქეთ, ვერ ვიცი, რაყიმ
ყუნდ ვებნე“.

9 3. ხუბუტია

ორთითდადება ზომის ერთეულია:
ორი თითი გაშლილი.

ორკაციანი ორი კაცის ოდენა. „სო-
ნეგ შეხედულობაზედ ორკაციან იყუ,
მაგვრან ნაშინაყნ“.

ორკიხაკ ორივე მხრივე, ორივე მხა-
რეს. გამოცანა: „უსულად, უგულად ორ-
კისაკ ვახერჯილი“ (მუთაქა).

„ორმაგულაყნ ორმაგად ნაქსოვი შალი,
მისთვის ორი შეა (ნ. შეა) საყირო“.

„ორმოვლილი 2 წლის კედილა“.

ორნიაყი მხოლოდ ორნი. „დიდოები
უდვარაყნ ყოფილიყუნეს, ყარაულეებ კი-
დენ—ორნი იყი“.

ორნივი ორივე.

ოროლი ორ-ორი.

ოროლობით ორორობით.

„დათოსა შეილსა-თლუმასა,
სისხლ ხანჯარს გაუდისათ,
კაცსა ზოცს ოროლობითა,
ჴურჴვეყშიგ მყვადართა ხყრისათ“...

ოროცი-დ' ათი ორმოცდაათი, ორო-
ცი-დ' ათი წლისა ვარი.

ორტვირთობა ორი ტვირთი; ნ.
აიცევივება.

„ორტოლაყი ორფად ნაქსოვი“.

„ქმარსაწ შეაც შევირთვედე,
რომ ვიციოდე ორტოლაყი“...

129

ორჩიმცრ ალბათ, იმიტომ ან კიდევ იმიტომ. „ო რ ჩ ი მ ც რ, შენ არ მოხვიდოდი“...

„ო რ ხ ო მ, მ რ. ო რ ხ ო მ ბ ი ხ ა ო ი ა ნ ი ნ ა ქ ს ო ვ ი, საფენი.“

„შოგა დგას ოქროს ტახტები, ზედ ო რ ხ ო მ ბ ი ხ ე ნ ი ა“...

ორველინ ორი კაცის მიერ გასაწევი სალაშინი.

„ოტაგრაფი ფოტოგრაფი.“

ოფოფაყრ ოფოფი.

ოშოშაყრ ხეპრე, გაუთლელი. „ჩვენ აღირაო მეტაყრ ო შ ო შ ა ყ ო“.

ოშტოყინაყრ ნ. ტაბარუკი.

ოჩარადრ რიგი.

ოჩხარაჟ ნადი, მამითადი სხვადასხვა სახისა. „ხელა ჩქენ ო ჩ ხ ა რ ა ი ს შეყრა გენდ“.

ოჩხარჩ ნ. ოჩხარაჟ.

„ოცისთავი ცხერის დათელის დროს ოცი კლის დამსმელი ჯოხხუ.“

ოცობაჟ გუთნის პირველად შებმის დღე—25 მარტი.

„ოცობასა-დ' ორობასა,“

დღეი-დ' დამე სწორობასა“...

ოჭრ კევი.

ოჭერაყრ უბატრონო.

ოჭერჩ ნ. ოჭერაყა.

3

პალკუმჩ ნ. ბალკუმი.

პაპაჟ ბაბუა. „ჩემ პაპაჟ თოფს კარგად ასრეეს“.

პაპეტაყი ბავშვის ენაზე კამფეტი: „ეთერიო, მოდილ, პაპეტაყს მოგცემ“.

პატალ პატარად, ცოტად. „პალ უქუქ დაბარუნდება-დ' ერთ ზელს პატალ ასწეეს“.

პატადაყიაჟ ოდნაე, სულ ცოტა. „ხვედღემ პატადაყიაჟ სრინტვაჟ დწყწყ“.

პატაიაჟ ნ. პატადაყიაჟ.

პატასად ცოტას. „ხან გამწყლეიძებეს პატასად-დ' ხან გარეე დწყწინების“.

პატაჟ პატარა, „მამამ რო ცხტარშიგ წამლალ, პატაჟ ვიყაე“.

პატაილ ცოტალა. კართანაშიგ ერთ ჟრემ იღგ სუ ვაშლის გოდრებით სამსვიყაყი“. „როკაიცილრა დაწყ-მოწყუნეს ყუელანი, დეყოს უთხარ; პატაილ ვაშლ ამწყლ, მინდ“.

პატახ ზან პატარა ზანს. „ყის პატახ ხან მაგრ იღგ გონწგონაყი“.

პატახან ნ. პატახ ხან.

პატაყჯალოჟ ნ. ზალოჟ.

პატრონაყები თოფის ვაზნები (патроны) „ზროხათ გაის აეღგებთ-დ' გამაშადებ თოფსად-დ' პატრონაყებს“.

პატრუჯჩ ლამის გული.

პადუნს პანლური.

პაქიქები წვიესაცმელები ტოლისა (ნ. ტოლი) ან ბაწრისა (ნ. ბაწარი).

პახოტი, მრ. პახოტები ლაშქრობა (поход). „რამთუნ რუსის პახოტებშიგ ეყოფილვარი, ყარ დწყთვლების“.

პენცია პენსია. „წელიწადშიგ შეიღმეტ თუმაინ-დ' რვა მანეთი მაქტ პენციაჟ“.

პეპელაყი 1. ცხერის ავადმყოფობა: სხვადასხვა მიზეზით ცხერას ფილტვები უფუქდება, ახველებს როგორც კლექიანს, და კლავს. 2. პეპელა.

პეპელინ ღილი, ფოლაქი.

პეპლის სატხელაყი თამაშობა: მავთულს, უფრო ფოლადისას, გააკეთებენ ღიდი ქინძისთაეისებურად, ხელში დაიქვარენ და ჩაკეტილ თავს თითის დაქვართ უცბად გაუშვებენ, გამიზნულ პეპელს სვდება და ტხეს.

პერი ქაფი.

„კოდნი მიღგანან საესენი“

გადმომინარჩი პერიოთა“...

პეჭყვი პეჭვი.

პილიმატი ტყვიამფრქვევი (пулемѣт) „ჯიჯურიანთ ივანეს წყლტუ პილიმატი-დ' მთებზედ დწყდგ, დწყოლ მემცხუარეყებისად“.

პირაბორებუღი გაბუტული. „რაცყვერჩ პირაბორებული დაღიხარი, შინ ვერ შემოხუღი“.

პირველაყ პირველად. „პირველაყ რო სკოლაშიგ წამიყუანეს, მასრჩ შტიდ წლისა ვიქნებოდჩ“.

პირველებითად პირველებიდან. „ზამთარ ჩიტნშიგ ექუს თუქმდინასი გასატანს: გიორგომისთვის პირველებითად იწყება-ლ' აპრილის პირველებისად გაშრების“.

პირველებისად პირველებისათვის. ნ. პირველებითად.

პირაზეთი-ლ' პირიდან. „უფროსმ ყან-წნ მინგორ პირაზეთი-ლ' თქტა“.

პირამზე მზიანი ფერდობი.

პირამოსკეპილჩ პირდაბანილი. „სარამ გნესწორ მანდილა-ლ' პირამოსკეპილი მ ჩამოწრიხ, თამაშ კარგადაცუე გძლად“.

პირსაბურავჩ გარდაცვლებულისათვის პირზე გადასაფარებელი თეთრი ქსოვილი.

პირსაკრავაცი ნ. საწყვეტები.

პირსაწმენდი პირსახოცი. „ქალ, გამრც-ტან პირსაწმენდი“.

პირსაჯსნილჩ 1. გასსნილება; 2. გარდაცვლილის დამარხვის დილას ხარჯის გადახდა, საუმელია: პური, ყველი, ფაფა, გორდილაყი, საკლავი...

პირტიტუელაყ ყმა ახლაგაზრდა ვაეკაცი.

„პირტიტუელაყი ვაეკაცი ნაკრევისაგან კვებოლა“...

ქ

ჟავთვიჩ გაურკვეველი ხმაურობა. „ეა ვე-ჟივ მესმოდ, მაგარამ ვერაყ ვაერაჩიგ“.

ჟამჩ 1. დღე და ღამე; 2. შავი კირი; 3. ყოფა—მარტე ბიძომ გაგულლორებულმ დღეყვირი: ბალღებე, რაც ჟამ გაქტითაჟ“.

ჟამითი ჟამამდ დღე და ღამე. „ჟამითი თი ეა ჟამდ ეფრომ ცხურას უღე“.

ჟამკარარევა ნ. ჟამ-კარის არევა.

ჟამ-კარის არევა ოჯახის აწეწ-დაწეწ-წა, არევა, ცხოვრების გზის გამრუდება. „მოხკლად, მაშ რაცს იქამდ' ჟამკარ წეკრი ჯეილ ბიჟს“.

ჟანდუჭი მურღალი აღამიანი. „მონა რაყმ ჟანდუჭ ქალ ხეავის მთვრა-ლაყს“.

ჟანტჩ სველი, ნესტიანი.

ჟანგ ჟანგი.

ჟერაბ ნ. ჟერება.

პიტლარაყობა ნ. ბიტლარაობა.

პიტნა (Mentha) ველური პიტნა. სხვა-თა შორის ხმარობენ ჩაიში.

პიჩოხ ბავშვის ენაზე პირი.

პლენაობა თამაშობა: ბავშვები გაი-ყოფიან ორ ნაწილად და ერთმანეთს ხე-ლებს ჩაქიდებენ. ერთი წრიდან რომელი-მე გაიქევა მერე წრისაკენ, საიდანაც ერთ-ერთი დაედევნება და თუ ხელი შეახო განსაზღვრული მანძილის გარბენის შემ-დეგა ტყვედ წაიყვანს, თუ არადა—თვითონ რჩება ტყვედ.

პონილაყი გასათხოვარი ქალისა თუ სა-ცოლო ვაჟის ერთი დღით სრული შიმში-ლი. საღამოს გამოაცხობენ მლაშე კვრის და შუქამენ. სიზმარში ვინც წუალს და-ლეინებს ქალსა თუ ვაჟს, ის იქნება მისი ბელი; აქედან: პონილობა—მთელი დღით შიმშილობა.

პორტმენი საღულე (портмоне).

პრეფი კანაფი.

პრიკაყი ასანთი

პურის ხაცხობელაყ ფეჩი ფურნე.

პუარი 1. ქაობიანი ადგილი; 2. ძუძუ-გაფუქებული ცხარი. 3. მიწიატაყი სახლში.

ჟერება აქლერება სიმებისა. „ალონ-შიგ ნოლას ეთერომ გარმონის გონთ ეე-რება ა იცის“.

ჟვრინტა წვეთი. „ყანწშიგ ჟვრინტა აღარ ღარწა“.

ჟივილ-ჯივილი ჟივილ-ხივილი. „ისმოდ ბალღების ჟივილ-ჯივილი“.

ჟივთვაჯჩ ჟრუანტელი. „ჟივთვა-ჯაყმ გამიარ ტანშიგ“.

ჟივთვაჯჩ ბრკევილა. „მარე, მეგ ყულ-საღება რაცკვერთაყი ჟივთვაჯიგ“.

„მეტაყ ჯანღები, ჟივთვაჯ მასკულაყებ არ ჩინან“.

ჟინაგჩ (Pinus hamata) ახლაგაზრდა ფიქვი.

ჟინელვაჯ ნელი წიობა. „ჩანთხან მაქ მეტაყ ჟინელვაჯ იცის“.

ჟინელი ოჯ ძელებური სამაკულია:

ძენჯვზე აასხამენ ვერცხლის ფულებს და მიაკერებენ ფარაგაზე (ნ. ფარაგაყი).

ჟოლნი (Vaccinium myrtillus) მოცვი. ისხამს წვრილ შავ ნაყოფს, შემოდის აგვისტოში, იკმება. „მართო, ჟოლობ არ წავიდეთაჲ? არჩევენ ჟოლს ბარისას და მთისას. ბარის ჟოლს მარცვლები წვრილი აქვს და მთის ჟოლზე მაღალი იზრდება.“

ჟოლის ხეა ნ. ჟოლნი.

ჟოლო ხეა ნ. ჟოლნი.

ჟრიალნი 1. ჟღარუნნი; 2. ჟრჟოლა.

რადამ რატომ. „მეკობრებთ რადამ უშეებდეს“.

რავი რა ვიცი.

რამდენ ერთაჲ რამოდენა, რამხელა. „ნარჩომა, რამდენ ერთაჲ გავზრდილ ჟეს ბიჲ“.

რამთენი რამდენი.

რამთენი „გიო, რამთენი წლისა ხა-რი?“ ნ. რამთენი.

რამთენი რამდენი.

რამტენი რამდენი. „შეთეს ეძახ: რამტენი აჲ, ძმაო“.

რაცვერნი როგორ.

— „რაცვერნი ხარი, ბერიო!“

— „გონთ ვარი, თავად რაცვერნი ხარი!“

რაცვერი//რაცვერი როგორი.

რაცვერითასაც როგორსაც, რანაირსაც. „ისთაჲვე კამას მამევენ, რაცვერითასაც თავად შუამენ“.

რაცვერეა როგორ არის. „სიციის ავადმყოფ რაცვერეა“.

რაცვერენი ნეტავ როგორ. „რაცვერე ემნი ვხენთ“.

რაცვერითაჲ რანაირად.

რაცვერითიშეა ნეტავი როგორია.

„სიციის კაც რაცვერითი თიშეა“.

რაცვად ასრ რატომ ასე. „რაცვად ასრ უგონოთ ვარი, ვერ ვიცი“.

რაცვი რა ვიცი.

რაცვინი ვილაც, რალაც. „სიციჲ რაცვინი კაცებ ჩინან, ვინ იქნებთან, ნეტარ, ბიჲბეჲ“.

„არა, იმთენ გონთ მქონდისაჲ, ვაჲრი ალ ებდი თუ ყელსადებასაჲ“; „ბეროს ქამბლები-ღ“ წინდაცხუ ლექსანტა-ღ. ჟრი-ალ ლექსეჲ“.

ჟრიალნი ილუმალი, გაურკვეველი შიშის გრძობა. „სიციის რამეჲრი ატე-ბოღ, რომნი სუ თებორიკაცებით სასვიაცი მეგონ იქაურობაჲ“.

ჟრინვაჲ დაჩემებული და ნელი ლაპაკი. „რა ეანტ შემასავით ჟრინაჲ“.

ჟუილნი ფუტკრების ბზული.

რ

რაცვი შუ რას უზამ, რას იზამ.

„—თავდაც რო იყო, ყველაჲ საქმე უფრო წაგივლების — რაცვი უზ, რაცვიცალ მომიე, მომიე“

რაცვისად რისთვის. „რაცვისად მოხტიდო“.

რაცვისგნივ რის გამო, რა მიზეზით.

„—რაცვისგნივ გარ შემოხტილ ჩუენს!“

— მით, რო მეჩქარებ. მეტაჲრ მეჩქარებ“.

რაცვისგნივი რის გამოც. „უჩინაჲ ლამე იყუ, რაცვისგნივიც ისენ შესრულიყუნეს ბაშტეში“ (ნ. ბაშტეჲ).

რაცვილ რალა. „რაცვილ დაგემართ“.

რაცვიცალ რაცალა. „რაცვიცალ მომიე, მომიე, მასრი უნდ ვხენე“.

რაცვობაჲ რა ღლე არის. „ხტილ რაობაჲ“

რაცვ ნ. რაცვი.

რაც ჩარა რა ღონე. „მეტ რაც ჩარა აქტის, უნდ აღვეს“.

რაცვეა რბენა, კენება. „წავიდეთა-ღ“ ცხენებ ვარბითო“.

რაცინვაჲ რაცუნება, რაცება. „მეკობართ მიჲცაჲ ერთ ბებერ ცოლ-ქმარს მარგინეს“.

რაცინკა რეიკა (რუს. репка).

რაცინი ცხერის ავადმყოფობა: მეტი სიციხის თუ სხვა მიზეზით ცხერის ტვინი შეერყევა და კვდება. ასეთი ცხერის მორ-

ჩენა თითქმის შეუძლებელია, მაგრამ მე-
ცხვარე მინც მკურნალობს თავისებურად:
ყურებს რამდენიმე ადგილას გაუხვრეტს
და, როგორც ამბობენ, რჩებაო. საზოგადო-
ლოდ რეტი ისეთი მძიმე ავადმყოფობაა
ცხვრისა, რომ თუშვებ ანდაზა აქვთ: „რე-
ტი ანის შემნახავიჲ თავადაც რეტიან
იქნებაჲ“.

რეულაყჩ შინაურ ცხოველებსა თუ
ფრინველებში სხვისის გარეჲა. „მეს ცხუა-
რიწ რეულაყი, ვისიმე ნეტარ“.

რვალწ სპილენძი. ნ. რაული.

რიალწ გაულეტა. აობრება.

„ფარსმაშიგ ლეებ მოიდნეს,
აფხაზი-დ შაყი ხქეიანი,
დაჯოცონ, ნურას გუშობენ,
წინ მაგათ უქნავ რიალი“...

რიგაყჩ ულაზათოდ ჩაცმულ-დახერე-
ლი. „ქალ, რად მაქთაყჩ რიგაყ და-
ხტალი, რად არ ჩნცქვამ“.

რიდილწ რიდი, მოკრძალება, შეხვედ-
რის უსურველობა.

„ქალო, რაყსა მერიდები
ვერ გადამჩნებ რიდილითა,
ქალო, მაშინ რალას იზამ,
ჯერ მოგერგოს წისქვილისა,
არ წახვიდე, ვერას იზამ,
ყელ დაგწვეებ შიმშილითა,
წისქვილის თავ ჩამოგიჩნდებ
ემშაკსავით, სიცილითა,
ქელს ჩავავლებ. ვერას იტყვი
ვერც იძახებ სირცხვილითა“...

1. რიკი 1. პატარა ჩხირი ვარკობილი
მარხილის კაეის თავში. ამ ჩხირით საულ-
ლეა დამავრებული მარხილის კაეზე.

2. ცხვრის ღუმის ბოლო წვრილი ნაწილი.

1. რიკნაყჩ ნ. რიკი.

რიკრიკჩ კისკისი, გულიანი სიცილი.
„მთელაყ ფშასავით (ნ. ფშაჲ) რიკრი-
კე ბ.ს ანოჲ“.

რიკოხობაყი რიკტაფელია.

რიკიკაყჩ სასაცილო. „რაცდამ მაქ-
თაყჩ რიკრიკაყ ხარი“.

1. რიხვწ გაზაფხულის ნაპარსი ცხვრისა.
ხარისხით დაბალია.

რიკწ სამი მხრით დაბალზე გვერდებ-

ამოღებული ბრტყელი ფიცარი, რომელიც
იხმარება პურის გასაქეთებლად.

რიკინიან აკოშკაჲ რიკინის ხლართებია-
ნი ფანჯარა.

როლიხვწ „ნეტავი როლის. „როლი-
ხვმწ მოხულათ ჩვენს“.

როლიხვც როლესაც. „როლიხვც
წახტ, მეყვაც იმამ მოვალი“.

როკვა ცეკვა. „რა კარგაყი როკავს
მეს დიდურაყ ქალი“.

რომა სიარული. „რად ამოდაყ რომა
ილი“.

რომე რომ არის: „ბოსლებ რომე,
ყიქ შემეყარ მეულაყა“.

რომელზეჲმწ ნეტავი რომელზე. „რო-
მელზეჲმწ შეეჯღ—ცხენზეა თუ ვირ-
ზედ“.

რომელიმეჲ ნეტავი რომელია.

რომიკისაყა//რომიკისეჲ ნ. რომიკისენ.

რომიკისენ რომიკისეჲ არის, რისეჲ
არის, საითეჲენ არის. „ყიყის ზროხებ
რომიკისეჲ არიან ნეტარაყი“.

როცაიყ როლესაც.

როცაიცადა როცადა.

როცაიცადარა როცადა. „როცაი-
ცაღრა დაწყ-მოწყნეს ყუელანი, მე და-
ვიწყ წიგნის კითხვაჲ“.

როკოჲ ცხოვრობს თოვლიან ადგილებ-
ში. დღელი ლეგა ფერისაჲ, მამალი კი
შევისა, იკმება.

როკნოჲ მძიმე, ტლანქი ისარი. „მეს
ისარ მეტაყ როკნოჲ, ყარ წამჲ“.

რუჲწ უწყლო, დაღარული ადგილი
ფერდობზე.

რუთრუთი ენაბორძიკით ლაპარაკი.
„ყეყელაღ დიწყყ შენებურ რუთრუ-
თი-დ“ აღარ გწყთაჲ“.

რუსულაყ ბიძოჲ ჯარში, „სალდათად“
ნამყოფი, მორუსულე ბიძა.

რუსულაყ ცული ნ. ასტამაყ ცული.

რუსხმულწ ხელოვნურად გაყვანილი
საწისქვილე რუ.

რუხი ნ. ეხი.

რქათსამმელაყი ნ. ქათსამმელაყი.

რქაწამძვრალწ გადატ. კულაბზიკა, მატ-
ყურა.

რჩაჲ ნ. რჩაჲ.

რჩხაჲ გრძელი და მსხვილი ტოტბია-

ნი ჯობი, დასობილი ნაწიდარზე (ნ. ნაწი-
დარი) ან მეცხვარისთვის მობერებულ
ადგილზე. რჩხაზე მეცხვარე ჰკიდებს საკა-
შია გულას და სხვა ბარკს: ნაბაღს, ქვაბს...
წყის თანახმად რჩხაზე დაკიდებულ
ბარკს არავინ შეეხება. თუ ვინმე მშვირია,
საკმელს ჰკამს, დანარჩენს კი ხელს არ
ახლებს. შვიძლება ისიც მოხდეს, რომ საკ-
მელი გაუცვალოს მგზავრმა მეცხვარეს;
მაგალითად, მგზავრს მოუნდა ქუმლის

საადრო შეყარაყენ ხალხის მიერ თა-
ვის მოყრა, ქეიფი და ღმრთისადმი ვედ-
რება გაწვიმების შესახებ. ძველად, როცა
გალვა გრძელდებოდა, სოფლები ავ-
როვებდნენ ხორაგულობას, არაყს, ლუღს
და თავს იყრიდნენ დანიშნულ ადგილზე.
ერთი რომელიმე დავალებული მოხუცი
სანთლებს აანთებდა, საესე ჯიხეს ხელში
დაიკურდა და ქედმოხდილი ილოცებდა
ქირანაზლის, ადამიანის, ცხოველისა და
ფრინველის საკეთილდღეოდ და სთხოვდა
ღმერთს გაწვიმებას. ამ ლოცვა-კურთხევის
დროს დამსწრენი ფეხზე ადგომითა და
ადიდოს, ადიდოს ძახილით მლოცველის
ნათქვამს ადასტურებდნენ. მერე ირჩევიდნენ
თამადას და იმართებოდა ქეიფი, ტაშ-
ტილია (ნ.), სიმღერა.

საავქმენლედ შემომადგ//საავქმენლოდ
შემომადგ მტრობას მიწევს. „არ ვიცი, რა
დღეწავი, რა მასრჩ საავქმენლედ
შემომადგ ეს ვეფხობა“.

საავქმენლოდ შემომადგ ნ. საავქმენ-
ლედ შემომადგ.

საალმეა დოღის დროს დროის ამარ-
თვის ადგილი.

სააჰავცოა სამამაცო, სამამაცო, მაგ.,
ჩითები (ნ.).

საანჯმნოა ნ. ბეხენე. საანჯმნო და
ბეხენე ერთი და იმავე დანიშნულებისაა,
ოღონდ საანჯმნოს გომეწარში ხმარობენ,
ბეხენეს კი—ჩალმაში, მაგ., შენაქოში.

საარაყე კოკურაყე ვიწრო პირიანი
თიხის ტურქელი 3—4 ხელადის მოცულო-
ბისა.

● საარაყეა დაბალი ხარისხის ფქვილი
(ხორბლის, სიმინდის, ქერის).

გაზელა, მაშინ ის გუდიდან ამოიღებს ქუ-
მელს და გაზელს წყაროზე, მაგრამ მაგი-
ერს უთუოდ გულაში ჩაღებს.

რძიანაყი (Euphorbia) იზრდება მო-
მალლოდ, არის მრავალფოთლება; გამო-
ყოფს რძისებურ სითხეს, რომელსაც იყენე-
ბენ სირსეილის საწინააღმდეგო საშუალე-
ბად.

რქალი სპილენძი. „მაყვლო, რაყოლ
კარგაყენ რქა ღის ქება გაქვის“.

ს

საარაყე ქილაჰ თიხის დიდი ქილა,
ჩადის 1—2 ჩაფი, რომელშიც ასხამენ გა-
მომხდილ არაყს.

საარაყე ქებაში არაყის გამოსახდელი
სპილენძის დიდი ქვაბი.

საარაყე ჩარეჰაყი ლიტრიანი თიხის
ტურქელი.

საარაყე ჩარეჰოჰ თიხის ტურქელი
ჩაის კიქის მოცულობისა.

საარაყე ველადაყი ორლიტრიანი,
ვიწრო ყელიანი თიხის ტურქელი.

საბაში ფშტინდისა შევიღის გოზა-
ყებზე (ნ. გოზაყი) გაბმული ბაწარი.

საბანი ნ. საბაში ფშტინდისა.

საბარაგულენ ბარკის ცხენი.

საბარაგულაყი ქალის პერანგის ამხა-
ნაყი.

საბარცხელენ სავარცხელი. „თაღის და-
ბანაჰ მინდ, საბარცხელ; მომე-
ციგ“.

საბატყენაჰ 1. ბატყენის ბინა; 2. ყველა-
ზე მაღალი სამოვარი მთაში.

საბელენ თიხის ბალნისაგან დაგრეხი-
ლი თოკი. „ფეჰქებ შეკრულ მქონდ საბ-
ელით“.

საბერაყენ საშარდე ბუშტი.

საბერკაცო ქული შავი ცხერის ტყავის
გრძელბეწვიანი ბუხრის ქული, რომელსაც
მოხუცები იხურავენ სტუმრობის დროს.
ასეთი ქული თეთრი ცხერის ტყავისაგანაც
იკერება, მაგრამ მას მხოლოდ ახალგაზრ-
დები იხურავენ ცხვარში.

საბეროჰ სალოცავში გამოყოფილი
იყო საგანგებო ოთახი, რომელშიც შესვლა

მსოლდ ხატის დაქეროლებს (ნ.) და დეკანოზებს (ნ.) შეეძლოთ.

საბეწვეა 1. ცხვისა და თხის ავადმყოფობაა. ტალახისა თუ სხვა მიზეზით ცხვარსა და თხას ჩლიქებს შორის ხორციან ზედა ნაწილი აებურება და ააკოვლებს. მეცხვარეები ასეთ ავადმყოფ ცხვარსა თუ თხას წამლობენ და არჩენენ: ხორცმეტს ამოპკრიან და კრილობაზე დააყრიან სუფთად დაფენილ შაქარს, თუ მოუძებნებათ. თუ არა და მის მაგიერ საცურაოს მტერს, ცხვარი რჩება. 2. ჩეჩვარში შეყრილი ნაღის საძმელი ვასწმის შემდეგ ფარის „ბელადს“ (ე. ი. „თხას) საბეწვეეც ამაყარ, თქარემ იკოვლებს“; „თამარო, ჩეჩვასაც მოვარშენთა-ღ“ მასლ საბეწვეე გვაკვიძა.

საბზიაცი საბზეე შენობა, საბძელი.

საბინაო საჯარედან (ნ. საჯარე) 100 შეტრის დამორებით ვაე ადგილი, საღაც ხატში მოსული მხოლოდ ქალები ათევდნენ ღამეს. თითოეულ გვარს თავისი ბანა ჰქონდა.

საბნის ნემსი საბნის საყერაუი მსხელი ნემსი.

საბოლოოდ მოშორება უკანასკნელი პატვისცემა მიცვალებულისადმი, როცა დაპატებული ხალხი თავს მოიყრის, მღვდელს აჭურთხებიანებენ კოდის კარზე ლუღს, მიცვალებულის ტანისამოსს დააწყობენ ფლასზე, იტირებენ. ნათესაები სანიჰარს (ნ. სანიჰარი) მოუტანენ: ვინ ფულს, ვინ ყველს, ვინ სულადს. საზგოეროდ მათ აძლევენ მკედრის ტანისამოსს, ცხენს, ნაბადს, თოფს, ხანჯალს, ლოგინს, ქვაბს და ა. შ.

საბრუტაქი 1. ზურგის ძელის ზედა უკანასკნელი მალა, რომელიც შეერთებულია თავის ქალასთან. 2. მალაღლერიოიანი მცენარეა, რომელიც თავში იკეთებს ლურჯ ყვავილს, ბავშვები ღეროს ყვავილიანად წყვეტენ, ღეროს გრეხენ და ყვავილით ზევით იქერენ მარცხენა ხელში, რომელიც მომუჭული აქვთ, მერე თქმით: დაბრუნდ თქარამ დაგკარავა, დაბრუნდ თქარამ დაგკარავა—დაგრეხილ ღეროს თანდათან უშვებენ და ყვავილიც მუქის ზევით ნელა ტრიალებს. „ღეგო, იქითაჲ საბრუტაქ

მომილი“— „გაერეე ქტიო-ღ საბრუტაშიგ დავაკვლაყი (ნ. დავალაყებაჲ) ცხტიარს“.

საბუკენიაცნ ზუკვანის (ნ.) ასანთები ჩამოსაკილი საღამო. ამ საღამაზე წვრილად დაჭრილ კვარს აწყობენ, ანთებენ და ხმარობენ ლამპისა და კრაკის მაგიერ.

საგათენებლოდ გათენებისას, გათენების დროს.

„საგათენებლოდ ვესტუმრე არდოტს ჯეესერის ქალსაო“...

საგანძურნ ძიორფასი ნივთი. „დოქუს სოფლის მალღ ციხეშიგ იყტი საგანძურნ“.

საგლოღნ ნ. საგდული.

საგდულნ კარის ჩარჩოში დატანებული კარის საყეც სოლისებური მოგროფოხი. ანდაზა: „ერთ დიყაცს საგდულ ცხტიათად მიეცა-ღ“ თავად ნაცით კარნ გეირ“.

საგებულნ ნ. საღამური.

საეებლად დამარჩალო//დამჩალი ლოგინად ჩავარდნილი, მწოლარე ავადმყოფი: „იყის კაც ავადმყოფ ყოფილ საგებულად დამარჩალი“.

საგირწყილაჯნ მალაღლერიოიანი მცენარეა. იხმარება ცოხბად.

საგმირო ლახვარი.

„მტერს მოუქნიე საგმირო, ღღეს შნყვარა თავიო“...

საგორავნ 1. გრძელი ხალი დაგებულო იატაკზე, დაკიდული კედელზე, გადაფარებული მუხზე (ნ. მუქი); 2. მთიდან დაგორებული მსხვილი ქვა, გოხი, ხე...

საგულაყაც დანაჲ ჯიბის დანა, ჯაყვა. საგულაჯნ ქალის შიგნიოთა: ხაქო, ერბო და შესაძლებელია ცოტა ფქვილიც.

საღარო შეყარაყი ნ. საავდრო შეყარაყი, მხოლოდ ვედრება ეხებოდა გამოდარებას.

საღგინნ დოლი.

„—ღღეს შენაქოს ხარე აქვის.
—საღგინსა ცამ უჩადიანაჲ“

საღვეეა საღვე ცხენისა. „შენიმც ცხენი მქნა, მოყმეო, შენს ცოლს დავხუტიანღ წყალზედა,

არ გავეუბოდი სა დ ე ვ ე ს,
ღუქვლამებდი გზაზედა..."

✓ ხადვეეს ცოდნაჲ ქვეითად სიარულის
დროს ცხენის მიყოლა პატრონისადმი. „ჩემ
ცხენმ კაი სადვეე იცის“.

✓ ხადვეიან ცხენი ნ. სადვეეს ცოდ-
ნაჲ.

ხადიდებელი, მრ. ხადიდებლები ასე
უწოდებდნენ სალოცავი ხატის ყველა სა-
დღეგრძელოს.

ხადილაყო არაყი კარგი არაყი. ასეთი
არაყი თუშებს ამოაქვთ ბარიდან. „გუშ
მთელ ღღეს აჯიებშიგ (ნ. აჯია) დავდიო-
დეთ, ყუყუბლ ნაბაქურევი ვარი. მაშ თი-
თოითო სა დ ი ლ ა ყ ო ა რ ა ყ დ ა ვ ლ ი ო -
თა-ღ' მოვეკეთლებით“.

ხადილი საუზმე.

ხადილობა საუზმობა. „ქალაქი, რად
ყარ აზღვები, სა დ ი ლ ო ბ ა მოიდ“.

ხადინგვამ თოფის წამლის დასამზადე-
ბელი ადგილი უმალოში. მოხუცების გად-
მოცემით, საწამლე მასალას ნაყავდნენ
უზარმაზარ ქვის ფილში ღინგით (ნ. ღინ-
გი).

ხადიაცყო მანდილი ნ. ღინმანდილი.

✓ ხადიაცყოჲ საქალო შალი. ქსოვის
დროს მას ერთი შე (ნ.) უნდა, ვინაიდან
საქალო შალი მამაკაცის საჩოხზე უფრო
მსხვილი ნაქსოვია.

ხადრეკელჩ სახსარი.

ხადროშაცე ხადროშე. სალოცავ დარ-
ბაზში სასანთლის შუა პატარა ადგილი
იყო, სადაც ღეკანოზი ამაგრებდა დრო-
შას.

ხადულარჩ თიხის ჭოთან ღობიოსა-
თვის.

ხადღვეცჩ ურდული. „მოდილ, კა-
რებს სა დ ღ ვ ე ც ო ჩ ო ჭყარა“.

ხადეჭლოჲ ბელსწარა. „ბიკებუ, სა ე ტ -
ლო ხუ არ ავეერიგ“.

ხავლაყჩ სასიარულო. „ქუმელაყმ ორ
ღღის სა ვ ა ლ ა ყ გზაჲ გრყარ ღუქსვენე-
ბელაყა“.

ხავხავიყჩ საესავი. „თათარმ სა ვ ს ა -
ვი ა ც ი ღ ი წყყო-ღ' მოკელ“.

ხაზარე პირამიდისებური კოშკი, რომ-
ლის შუაში ვარდიგარდმო გაგდებულ ხეზე
პეილია ორი ზარა.

✓ ხაზდავაყჩ სართავი.

„—ქალო, ნინ, მაქ მოდილ

—არ მცალის, სა ზ დ ა ვ ა ყ მ ა -
ჭტის“.

„ნანელო, რაყიოდ უდერაყჩ (ვ.) სა ზ დ ა -
ვი ა ც გეონი“.

ხაზედაო ქუთაჲ ნ. ერული.

ხაზედაო წიხჭვილი ნ. ხაზედაო ქუთაჲ.

ხაზედაო სარძლო. „მოლიშნებჩ საზღეს
მისცემენ ზოგ ფულს, ზოგ ფართალს“.

ხაზურგაცის დადგმაჲ ფეხების ქუს-
ლებზე ჩაჯდომით ზურგის ჩვენება მეორე
პირისათვის, რომ ზურგზე შედგეს და მა-
ღალ რამეს მისწვდეს.

ხათამაქუაყჩ სათუთუნე ქისა.

ხათარი ხის მორი ხარების, კამეჩების
შეშვებით გათარევით წასალები. „შეხე-
დელ, ვაქსილასაწ სა თ ა რ მ ნყქვის“.

ხათარი ჩანგალჩ სათარზე დასობილი
რკინის მსხვილი ჩანგალი, რომელშიც გაუ-
ყრინა ჯაქეს გასათრევაჲ.

ხათარი ხეჲ ნ. სათარი.

ხათახვიოჲ თავის ქვეშ დასადები ბა-
ლიშ-მუთაქა ან მოკლე ხე.

ხათხიყჩ თბეს (ნ.) გასაკეთებელი ჩა-
ხეთქილი ადგილი ისრის თავზე. „შეკ-
რომ ისარს სა თ ბ ი ა ც ი ჩყსებუქ“.

ხათეჰაყჩ სათეჰე (ნ. თეჰა) ნაბალი.

ხათვალაყჩ 1. სალილე. 2. სარკმელი.

ხათვალაყები სათვალეები.

ხათვალფროდაყჩ სათვალთმაქყოღ. სა-
სეიროღ. „ს ა თ ვ ა ლ ფ რ ო დ ა ყ გ ა მ ო -
ველი-ღ' ცოყი ღავეუღღ“.

ხათოფარჩ 1. სათოფური. ციხის კედ-
ლებში დატოვებული ღია ადგილი თოფის
სასროლად. 2. თამაშობაა შუპყის (ნ. შუპ-
ყაყი) და მათუთის (ნ. მათუთი) ღეროს
მოსპირან და შიგ დებენ ხუნწის (ნ. ხუნ-
წი), შოთხვის (ნ. შოთხვი) ნაყოფს. ამ
უგულო ღეროს მეორე მხრიდან მაგრად
ჩაბერავენ და თავში გაჩხერილი ნაყოფი
შორს მანძილზე მიდის, მტკივნეულია.
„გაგულღორებულ მოზაიზეჲ მობრუნდ
ს ა თ ო ფ ა რ ს თ ა ნ“.

ხათონვაყე თოვი სათონნი თონი.

ხათრომაყჩ მათრობელა სარეველა მცე-
ნარე.

სათხრელაჲ თოჯი წერაჲკუ.

საიხარ მონადირის კუთვნილი ტყავი, თავი და მყარლი, ნანადირევის დანარჩენ ნაწილებს მონადირეები თანატოლად იყოფენ.

საიხრე ისრების ბუდე.

საიხრეულო ადგილი, სადაც იმართება მშვილდ-ისრის სროლა.

საკალტე ჩანთაჲ კალტის (ნ.) გასაწერი ჩანთა.

საკალტიაგჭ კალტის სახმობი დაწნული ძარი.

საკალტიაჲ ვიტანი კალტის გუდა, ვიტანი (ნ.), რომელშიც მაგრად ტყვნიან კალტს, რადგან ამის შემდეგ წასაღებად აღვილია და კარგადაც ინახება.

საკალტიაჲ ჩანთაჲ ნ. საკალტე ჩანთაჲ.

საკანტაჲები ლილების შესაბნელები.

„მეს საკანტაჲებ გაქსნილ გაქტი, შრეკარჩ მალიაღ“.

საკართაო ნ. საკარძიულო.

საკამინდროჲ საკარმიდამო, მგ., ნაკეთო.

საკარჩხილეჲ ბაშტეს (ნ.) კარებზე მიბმულ თოჯში გაყრილი ხე, კარების აქთიქით პირებზე დამაგრებელი, რომ კარები მაგრად დაიკეტოს.

საკარძიო ნ. საკარძიულო.

საკარძირო კარების ქვედა ჳილი.

საკარძიულო კარების თავზე გაღებული ხე, კარების ზედა ჳილი.

საკაცოჲ ფეჳები კაცის ფეხები (ნ. ფეჳები).

საკაცუაჲ ფეჳები ნ. საკაცოჲ ფეჳები.

საკიდეჲ სპილენძის დიდი ორყურა ჳიბი, რომელსაც კეტს გაუყრიან და ისე მაჳკეთო.

საკერაჲვაგჭ საკერაჲვი. -ქალო, არ მცალის, ვერ მოალი, ბევრებ საკერაჲვაგჭ მაქტის“.

საკერაჲვაგჭ მაშინაჲ ხელით საკერაჲვი მანქანა. „მეს საკერაჲვაგჭ მაშინაჲ გუმინასჩ ქალაქითა მოვიღჩ“.

საკერაჲვაგჭ ქორწილის დასასრულს „ნეფე-ღელოფაღს“ გვირგვინების ასახდელად შეიყვანდნენ ოთახში (ქორწილის სუფრაციის ქვეშ იშლებოდა). აჳ შეიკრიბებოდნენ

მხოლოდ ქალის მაყრები. ისინი ახდიდნენ თუ არა გვირგვინებს, „ნუფეს გასტყუნიდნენ“, გარეთ გაადებდნენ და მოითხოვდნენ „სუფრას“, რომელზედაც იყო: პური, ყველი, ხაშლამა, არაყი და ერთი ს:წლე აუღლი. ამასთან ერთად მოითხოვდნენ საფურე ხბოს, დედალ თოხლს ან ძროხას და მას ყურს აუხვედნენ პატარძლის „სერზე“. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ყურაჲუელი პატარძლისა იყო. ამას ერჳვა საკერაჲვაგჭ. შემდეგ, თუ ძმები გაიყრებოდნენ და ოჯახი გაიყოფოდა, საკერაჲვაგჭე ყურაჲუელი საქონელი თავნაშენიანად ქალს ეუფენოდა, ის გასაყოფ ქონებაში არ შედიოდა.

საკერაჲვაგჭთან ერთად მაყრები მოითხოვდნენ ერთ ან ორ ჳათამს (მამლებს), რომლებიც თან მაჳყავდათ.

საკერაჲვაგჭს მოითხოვნის შემდეგ ქორწილი დამთავრებულად ითვლებოდა და მაყრები შინ მიდიოდნენ.

საკეცაჲები ცხენისა და ვირ-ჯორის ექის ქვეშ საფენი ნაბლები.

საკეცაჲ ნაბალი გრძელი ნაბალი სამოთხეჯერ მოკეცილი, სახმარი კეხიან ცხენზე; სახლში ტატის წინ დასაფენი ნაბალი.

საკეჲვალჩ წერილი ბაწარი (ნ. ბაწარი), გამოყენებული ფეჳების (ნ.) დასაკერაჲვი კვირტის (ნ. კვირტი) ნეშში გასაცმელად.

საკეჲვალაგჭ საკეჲვაჲრი.

საკეჲვალაჲგჭ ნ. საკეჲვალაჲყი.

საკეჲვალაგჭ სასიკედილო. „მეს ბიჳ სეოღჩ (ნ.) საკეჲვალაჲყს ღმეგზავს“.

საკეჲვალაგჭ საკეჲვითი.

საკეჲვალაგჭ მაკრატელი.

საკიდეღჩ ცნობილია რამდენიმე სახის: 1. ცეცხლის ზეით ეკელში შეარჳკობენ მკლავის სიმსხო დაჳღეულ ფოხს, რომელზედაც კიდებენ ჳეჲვას. 2. 1—11/2 მეტრის სიგრძის ფოხს დაჳანებით შეარჳკობენ მიწაში. მიწაში ჩაშეების ადგილას ქვეუღან დაუღებენ ჳეჲვას. ეს ფოხი ან კამბიანიია, ან კიდეჳ კდეჲგაკეთებული, დაჳღეული. ასეთი სახის საკიდელი უფრო ბატანშია მოღებული. 3. ცეცხლის ორ მოპირდაპირე მხარეზე მიწაში ჩაარჳკობენ კამპიან ფოხებს, კამბებზე გაღებენ მომსხო ფოხს, აშ

უკანასკნელზე კი კიდებენ ქვაბს. ამ სახის საკიდელს უფრო იხმარება მებატნეების მიერ. 4. სამი ჯოხი თავშეკრული, ბოლოებგაშლილი. შეკრული თავიდან ჩამოშვებულია კაუქიანი მავთული ან კამიანი ჯოხი, რომელზედაც კიდებენ ქვაბს. 5. სწორკუთხედი ჯოხი, რომელსაც ერთი ნაწილი უგრძესი აქვს მეორეზე, გრძელი ნაწილით მას მიწაში არკობენ, მოკლე ნაწილზე კი ქვაბს ჰკიდებენ. ასეთ საკიდელს თუშე იწოდება.

საკიდებ გრძელი კეტი სპილენძის დიდი ქვაბის წასაღებად გამოყენებული. „მრგ ტანელ ცოცის საკიდებ გესელ ქება წაკილოთ“.

საკისრებ უღლის კორა.

საკმაჯნ ცხენის მთლიანი მორთულობა.

საკოვავნ ორი მალაღი ჯოხი, რომლებსაც დაბლა აქვს ფეხის დასაბჯენი თიკები. ეს ჯოხები ბავშვებს ხელში უჭირავთ და თიკებზე ფეხის დაბჯენით დადიან.

საკოჭურნ წისქვილის ნაწილი: საყრდენი, რომელზედაც ბორბალი ტრიალებს.

საკრავაცები საკრავები, არტახები; ნ. აკავნის საკრავაცები.

სალაფავნ ძალის საქმელია: თბილ წყალში გაქნილი ფქვილი; მეცხვარეები ფქვილს, ქემელს გაქნიან შრატში.

სალაქანაყნ, მრ. სალაქანაყები ძირდაგლეჯილი წინდების ხელახლა გამოქსოვა. „სალაქანაყ ამოკერებულ წინდებს მაკვი“.

სალაშარო ყანები ლაშარის სალოცავის კუთვნილი საყანე მიწები იყო. ამ მიწებს ამუშავებდა მთელი სოფელი. დამუშავებს ხელმძღვანელობდა დეკანოზი.

სალაშარო სიმღერა ლაშარის სალოცავში სათქმელი სიმღერა:

„დღესამ დღეობა ვისია,
წმინდისა გიორგისია,
წმინდა გიორგის კარზედა
ხე აღვად ამოსულიყო,
ზედა მოესხა თუთაი,
საკმელად მოწეულიყო,
იმის შემცოდე ქალ-ვაჟი
უღროო დაშუღლიყო“.

სალაყნ ბრტყელი, მოგრძო ან მრგვალი ქვა, რომელსაც ისერიან ბავშვების გილძობის (ნ. გილძობაჟ) დროს.

სალდათ ბიძაჟ სალდათად ნამყოფი ბიძა.

სალდათურ ფრინახობაჟ მოზრდილი ბიჭების თამაშობაჟ; ბიჭები 2—3 მეტრის ერთმანეთზე დაშორებით გამწკრივდებიან, წინ გადადგამენ ერთ ფეხს და ტანის მოხრით ხელებით დაეფინებიან გადადგმული ფეხის მუხლს. უკანასკნელად მდგომი გამოიქცევა და ტანმორჩილ ამხანაგებს რიგრიგობით გადაახტება და განსახლრული მანძილის დაკეთ წინ დადგება. მეორე მომდევო მოდის და ა. შ.

სალესელნ ნ. სალესელი.

სალესველნ ცელის პირის ასაწყობი გრძელი, ბრტყელი ქვა. „ბაბო, სალესელ არ გაქვაჟ, მომეცი“.

სალესი ნ. სალესელი.

სალთა ცხენი უზარგო ცხენი.

სალიშნეჟ სანიშნო. „მემრინასნ სალიშნეჟ ჩავდგით“.

სალოკაცი სალოკი თითი.

სალუნჯად ნ. სულუქად.

სალხინოჟ დასაკრავი იარაღი: ჩონგური, სალამური, ფანდური და სხვ. „სალხინოჟ რაჟ მიწლეთ, ახალუხალთ როკუ სწადლ“.

სამალაყნ, მრ. სამალაყები დასამალავი ადგილი. „მთათუშეთ უღერაყნ სამალაყებო“.

სამალდეჟ 1. აბურვი; 2. გამოქნილი თასმა ქალამნისათვის.

სამართლობაჟ გასამართლება. „ზეგმზეგაცებს უმალოს სამართლობა იქნებ“.

სამარილაყნ სამარილე.

სამარილაყნ ნ. სამარილაყი.

სამარილე ტავანაცი დანაყილი მარლის შესანახავი ქურქელი ხისა.

სამარტყილე გჯაჟ მარხილის გჯა.

სამატლიაყნ ნეკის სიმსხო 6—7 სანტიმეტრის სიგრძის ჯოხი, რომლის ბოლო საგანგებოდ გაბრტყელებულია ბლაგვად, რომ მატლდაყრილი (ნ.) ცხვარი გასწმინდონ მატლისაგან.

სამა კარაღა სამ რივად.

„უცრბევი ძირ ყანას ვმუშაობ:
ძნას ვაწყობ სამა ჯ ა რ ა დ ა“...

დღიან ატრებელი,
სწყურათ, შიათ პურია“...

✓ სამაჯურ მათრახის ტარზე გაკეთებულ
ლი ხელის გასაყრელი თასმა.

✓ სამხელაჲ კქიაჲ ქვის კელელში დატა-
ნებული გამოშვარილი, გახერტილი კქა
ცხენის საბმელად.

✓ სამბურაყრ, მრ. სამბურაყრები საბმელი,
მოსაპერი ღელეკი, არტახები.

სამეკოდოო სასმისი, რომელსაც მო-
ითხოვენ მეკოდეები (ნ.) შაბაშის (ნ.) შემ-
დეგ ხარჯში.

სამზეო სააქაო.

სამზეოზედ ყოფნაჲ სიცოცხლე, სა-
ქაოდ ყოფნა. სუფრაზე ერთი სადღეგრძე-
ლო ასეთია: გვიცოცხლოს ვისიც სამზეო-
ზედ ყოფნა გეუმეტბოდეს.

სამზირაყრ 1. სამზერი, საცქერი;
2. სარკმელი. „ყარგა რაყამ სამზირ-ყრ
ადგაღიგ“.

სამთოთგაშლაჲ ზომის ერთეულია: სა-
მი თითის დადება. იზომება საბელი, ქა-
ლაშინი, ჩათო...

სამთხორაჲ ხატის დამიხეხების შემ-
თხევევაში ოჯახში მოხარული ლული.
„ყვირასს მოგუიხიდი, სამთხორაჲ
გეაქვის შეკიდებული“.

სამთხულაყრ საფრთხობელაჲ.

✓ სამკერდულრ ცხენის სამკერდე; ანდა-
ზაა: „ვირს რ ო სამკერდულ გმუქეთი,
გან ცხენად იქეე“.

სამკეცი სამმა. „მეგ წინდაყს ბაწა-
რილ სამკეცად ავარეხიდი“.

✓ სამკლავეჲ ჯაკეი ან ტყავი დამაგრე-
ბული კელზე (ნ.)

სამკდროჲ გარდაცვალებულთან დაკე-
შირებით პირეული ნამცხვარი. „როცა ვინ
მოკვდების, ცუგამან პირელაყს სამკ-
დროს გამუქცხოვენ“.

✓ სამმოვლილრ სამი წლის კედლა.

✓ სამოსები ტანისამოსი.

სამოწყ ხეჲ მოწის (ნ.) მომკევი ხე.
წაიდიტა-დ' სამოწყ ხეჲ მოვშვართ.

სამსამი პირის ობლები რამდენიმე
დაობლებული ბაეშვი ერთი ოჯახიდანაჲ.

„სამსამი პირის ობლებს ა
ნეტარ, ვინ უგდის ყური,“

სამსვიაყრ საესე. „ქახოს თინამ ნახ
ერბოთ სამსვიაყრ ღურკეპი“.

სამუნანულოჲ გამეორებული ქელეხი,
ალელი (ნ.) გარდაცვალებიდან წლისთა-
ზე. „სამუნანულო მარხვაში იციან, ხალხს
ანმევენ ლობიოს, ქართობელს, თევზ უნდ
გამუკრენ“.

სამუშაყელზედ წახვლაჲ სამეკლად,
სათობად წასვლა. „სამუშაყელზედ
უნდა წაიდიტო: ყანა გეაქვის მოსამკელაყს,
თიბა გეაქვის გასათობელაყს“.

სამფევაჲ ნ. ჩოყაყ.

სამღარიან ჯმალი სამი ღარის მქონე
ხმალი.

„გაყური ქისტის ღაშქარში,
ჩალად დახყარა მკედარიო,
ან მკლავი რაყეყრ უძლებდა,
ან სამღარიან ჯმალიო“...

✓ სამწელაყს სამოსი ცხარის წველის
დროს ჩასაცმელი ძველი ტანსაცმელ-
საცმელი.

სიმჭირაყრ ნ. არტახაყ (2).

სამხარი სადილი. „სამხარ მოიდა-დ'
გემოთ“.

სანაგვეაყრ სანაგეე. „ჩიტს სანაგ-
ვიცხელ ერთ მძე მქეყელ“.

სანაგვიაყს ნ. სანაგეაყს.

სანათარი//სანათაყრი მორების დასა-
ცერებელი ადგილი მთაში.

სანაშინახ სანამდისაც.

● სანაყროს ჯამაჲ დანაყრება.

✓ სანაჭირაყრ ნემსი ხელით საყერაყი
ნესი.

სანგალრ, მრ. სანგლები 1. ციხის კელ-
ლებში გაკეთებული სათოფრები; 2. სან-
გარი, საფარი; „ღელომ მითხრ, რომაჲ
ციხეების სანგლებსაჲ შეშა მიაყარე-
საჲ, ცეცხლ მუყეცილესა-დ' იგრ ამოწყვი-
ტეს ხალხი“.

სანდობლიან სახისაჲ მიმზიდველი სა-
ხის მქონე ადამიანი.

სანებაჲ ნ. ხავარტაყ.

სანებობაჲ საეკლესიო დღესასწაული
იყო, იხლიდნენ ზუმა ალვანის ეკლესიაში.

სანთელ-ხაშვინიჩ ნ სანთელ-საწვავი.
სანთელ-საწვავი სანთელ-საქმელი//სა-
მიელი; საბოლოო ხარჯი მიცვალბულთან
დაკავშირებით, პატივობენ გარეშე სოფ-
ლებიდან ნათესავებს, საგანგებო პირით
გაგზავნილი „ქალაღმბით“; „აღალად
მისკეს მას ფეს ზღუენი-ღ' ულუფაი-ღ'
ს ა ნ თ ე ლ ს ა მ წ ვ ი ნ ი“.

სანიგარჩ ახლო ნათესავების დახმარება
სიკვდილი-ნობით დაზარალბული ოჯა-
ხისადმი ფულით, ცხვრით, ხორციით, სუ-
ღლით... დახმარბული სამაგიეროდ ღე-
ბულსაზ გარდაცვალბულის ცხენს, ნა-
ბადს, თოფს, ხანჯალს, ლოგინს, ქვაბს
მაფრამას და ა. შ.

საობარჩ საუბარი.
საობარ-საობრით საუბარ-საუბრით.
„ს ა ო ბ რ - ს ა ო ბ რ ი თ ავლავთ გომე-
წრის მელთკულადა (მთა)“.

საოხხეა ოჯახში დასაკლავად განკუთ-
ვნილი საქონელი.

საოფლაფი საოფლე: ნაბადი, რომელიც
პირველად აფარია ზურგზე ცხენს კეხის
ქვეშ.

საპებლფა ნ. საპებლიაფა.

საპებლიაფჩ სალილე, საფოლაქე; აფე-
ფეა საპებლიაფა გამიწყდა-ღ' დნგყერი-
ლიღ“.

საპინაფჩ (Hyoscyamus niger) ლენ-
ცოფა. იცის გრძელი ღერო, თავზე იკე-
თბეს მოთეთრო ყვავილს, საქონელი ჰამს,
სამყურნალოა.

საპირისწამლფა წულზე ჩამოსაკიდი ტყა-
ვის ქისა თოფის წამლისათვის.

„უხლალ შენ შემოთამაშიდი,
ს ა პ ი რ ი ს წ ა მ ლ ე კ რ ე ლ ა ო“.

საფოლიაფჩ ეოლის (ნ.) ადგილი.
საფრიატაფჩ საშიში, ავი სულბების სა-
დგომი. „ღამ თაედაყი დავრჩ ყყიმ
ს ა ფ რ ი ა ტ ა შ ი გ“.

საფუილაფჩ სათამაშოა: პატარა თხელ
ქვას, სიბს გახვრეტენ, შიგ ძაფს გაუყრიან
დი ძაფის გაწყე-გამიწყეთ ატრაღებენ.

სარეკელაფჩ სარეკელა, რომელიც ერ-
ყება მარცვლეულს ზეიშირიდან წისქვილის
ქვაში.

სარეცხელაფები სარეცხი: „ღღეს ს ა -

რ ე ც ხ ე ლ ა ყ ე ბ უ ნ ღ ვ რ ე ც ხ ო - ღ' შ ე -
შ ო ბ რ ა ყ ე ვ ე რ ჩ ა ე ლ რ“.

სარიცხელაფის დარძლაყი სარეცხის
თოყი.

სართჩ ხმარბებისაგან გაყვეთილი წის-
ქვილის ზედა ქვაზე. თავისივე სიმძიმის ქვის
დამატება.

სარიგეა ჩითების (ნ.) ძირის რგვლიყი.
სარიგე დამაგრბულია სათიყვეზე და გა-
რემოზე (ნ. გარემოა).

სარბლოა მოსარიღბელი, როგორც
აეის მქნელი ადამიანი. „ყყყის საბეღოა
მეტაყჩ ს ა რ ი ლ ო ა“.

სარიკოხობა ნ. სარიკოხობაა.

სარიკოხობაა თამაშობაა: ბავშვები
გააკეთებენ პატარა ორმოს. ერთი მათგანი
ორმოსთანაა, სხვები მოშორბით ღგებთან
ჯოხბებით ხელში. ორმოსთან მდგომი ორ-
მოზე რიკს დადებს და მოგრძო ჯოხის
ამოყერთ გასტყორცნის ბავშვებისაყენ,
რომელთაც ჯოხები ამართული აქეთ.
გასროლილი რიკი წომელ ჯოხსაც მო-
ქვდება, ის ბავშვი დაჭრილია და რიკი
მან უნდა ჩადგას. პირველი რიკის მტყორ-
ცნელი კი ჯოხებამართული ბავშვებისაყენ
ღგება.

სარკმელჩ პატარა ფანჯარა. „იღლო
ღიყაც ბალღისად ს ა რ კ მ ე ლ შ ი გ თ ა ვ
გნყოფიად' ღწყძახ: ება, წიყყუანეთ...“

სარუჩ დაციწვა-წაჭებბითი თქმა: ყო-
ჩალი.

სარქალჩ მთავარი მწყემსი, ყველის
მკეთბელი.

სარჩო ნ. სულადი.

სახალაყი მთის მღინარის წურბღის
მსგავსი კია.

სახაშვეღრე საღინგესთან (ნ. საღინგე)
მხღრების თავმოსაყარი ადგილი მტრის
შემოსევის დროს. თოფები მზად ჰქონდათ
და ჩხაზე ეყიდა.

სახანთლფა სალოცაყი დარბაზის ყე-
ღელში დატანბული თახჩა სადაც დეყა-
ნოზი მლოცველთა სანთლბს ანთბდა.

სახარბავაფჩ ფეკებზე (ნ. ფეკები) სა-
რიგეს მოსაკერბელი მსხვილი ნემსი.

სახაცილოღ გვიყრიაჩ ყბად გვიღებენ,
სახაცილოღ გვბღიან. „შორს წაყიდეთ,

მესმე სასაცილოდ გვიყრიანაჲთ, ციმამ მოთხრ-.

სასკივარაჲს უგულო ღეროიანი მცენარეა. ღეროს ერთ თავს ბავშვები დასერავენ, მეორე თავიდან ჩაბერავენ ხმის გამოსაღებად.

● სასკორიაჲს სანებვე, სასკორე. ანდა-ზაა: „ყუაჲი სასკორიაჲს ზედ იჯღაღა-ღ' ბოლოს არიდებდაჲთ“.

სასმელაჲს მგაბრი სასმელი: ღვინო, არაყი... ანდა-ზაა: „სასმელაჲსი ქვრივების სამკაულიაჲთ“.

სასმელაჲს წყალი სასმელი წყალი. „მახლ მოღებულ სასმელაჲს წყალ მიღაჲ“.

სასრეველაჲს სასროლი. ნ. ქუის სასრეველაჲსი.

სასტომიაჲსი სტომის (ნ. სტომი) ადგილი.

✓ სასუღრეა მოხუცებულის ერთი ხელი ახალი ტანსაცმელი, რომელსაც სიკვდილის დროს იცვამს.

სასუღრეა გოღორი დაწული დიდი გოღორი თიხის ტალახით ამოღესილი, მასში ყრიან სულადს (ნ. სულადი) შესანახად.

სასუღრეა საფერჯეს (ნ. საფერჯე) გაჩუქება მძიდ შუფიცულზე ან ნათესავზე პატრონის სიკვდილის შემდეგ.

სასუჲაჲსი (Libanotis montana) დუბენ წნილად.

სასხლომაჲსი მეფე-დედოფლის საჯდომი ქორწილში. „ნეფე-დედოფალს სასხლო-მას გუჲსკეთებენ“.

სასხლოტაჲსი 1. მოტლეშილაჲსი (ნ.). 2. დასაუტრებელი ადგილი. „რა მეტაჲს სასხლოტაჲსი“.

სასხლოტ მახეა ნ. ქვასხლიპი.

✓ ხატან შესატანებელი, მაგ., პერზე ყველისა, ქუმელზე კალტისა...

ხატორგეა „ტორგეში“ შემენილი საბალახო მიწა?

„ცხვარი დაბრუნდა შირაქის, გზებზე მოჰქონდა გრიალი, ზოგი სძოვს სატორგეებში, ზოგი შირაქს ხვლის ტილი“-

სხატინაჲს სტინა. „ქაზმათნ ჩნქი ჩრთელ სატინაჲსის ბოლომოქარგულ კაბაჲ“.

სატირლიან ხახლი მგლოვიარე თფ.ხი.

„ჩემს თავზედ ცუდის მოთქმისა სახლომ უღგ სატირლიანი“.

სატყვიარჩ მშობიარობის დრო. „ბაღლის გაჩენის დრო რო მოიღოდ, ამას ეტყოდეს სატიკვარს“.

● საუნახველოდ გამხდარჩ ძალიან გამხდარა.

საუღლეჲსი საგანგებოდ გამოყვანილი ღვედი ორ-სამ პირად დაწულთ, მისი ერთი თავი უღლის შუა ამოღებულ ადგილზეა მიბმული, ბოლო შემოხვეულია საუნეულის წერაზე.

● საფანელი პურის მაგიერონის გასაწევად შეამანდზე მოყრილი ფქვილი.

საფარავაჲსი ნ. უნგაგორზედ საფარავაჲსი.

საფართი კალპოტი.

საფენი მატყლისაგან ნაქსოვი ტახტხე, მეტზე გადასაფარებელი.

საფერაო სიტყვაჲსი მოსაფერებელი, საალერსო, დასაყვავებელი სიტყვა.

საფერჯეა საჯდომი ცხენი.

საფუარჩ საღუდუ მარახი.

საფუტარჩ 1. მსჯილი ბაწრისაგან (ნ.) დაქოვილი ხელთათმანები; 2. სქელი ნაქერი, გამოყენებული ცეცხლიდან ცხელი ქერტლის გადმოსაღებად.

საფუჲაჲსი საღქაჲსი. „წისქვილ ყუნდ წაჲდ, ცოტმატ-ჲსი საფუჲაჲსი მამქ“.

საფუჲინდმა საშვილდე ხე; ყველაზე კარგია ფოხვი.

საფუჲაჲსი ნ. ფხეკი-ჲსი.

საქალთანაჲსი ფეჲსაბოუნებლად წასვლის დროს სიძის მიერ პერ-მარხლის წაღება თავისი ცოლის ნათესავი ქალების საქეფლოდ. ზოგჯერ ვერ წაიღებს ასეთს, მაშინ დამხდელი ქალები სიძეს ქედს წაართმევენ და დაუმალავენ. აქ ყოფნის დროს ქედს არ მისცემენ, წამოსვლის დროს მისცემენ. მაგრამ ზოგი თავმოწონე პიტი მას თავზე არ დახეუარს.

საქაფებელაფი პირის საპარსო ხელ-
საწყო.

✓ საქვედლო თხა ნ. ვაცი.

საქვედლო ქტაა წისქვილის ქველა
უმოდრაო ქვა.

საქვედლო წისქვილი ნ. საქვედლო ქტაა.

საქვედლო ხარჯის (ნ.) წილი ქვრივები-
სათვის. ხარჯის მეორე დღეს შეიკრი-
ბებიან ქვრივები და ხარჯის გადამხდელ
ოჯახს მოსთხოვენ ლულს, არაყს, პურს,
ყველს, ზორს; ოჯახიც მისცემს და ქვრი-
ვები ქვიფობენ.

საქვიო მეტიჩარა, პრანკია. „ცაყო,
საქვიო რაყიმ ხარი“.

საქმის გამორკება საქმის გაკიანურე-
ბა. „რა საქმეა გაცაპორკ, წარ
გრცხენისაჲ?“

საქმის თავნება ამა თუ იმ საქმისათვის
თავის ვართმევა, კარგად მოგვარება.
„გაბრომ ყოჩად ბიჭი, საქმის თავ-
ნება იცის“.

საქოყეა ქოყებისათვის (ნ. ქოყები) გა-
მოსაყენებელი ხე; ყველაზე კარგია ცირტე-
ლი, არყი, ქოყების გირკლად (ნ. გირკა-
ლი) კი-ფობი.

✓ საქონწ საქონელი. „ლაბაზანას საქო-
ნიც უდერაყი ყუანდა-ღ“ ნაქნა-ნათე-
სიც უდერაყი ხქონღ“.

✓ საქორფეა ბინის (ნ. ბინა) ახლოს და-
ცული საძოვარი ბატკნებისათვის, 2. ქორ-
და ბატკნების ბინა.

საქორრეა ქორის დასაყენებელი ადგი-
ლი თავზე.

„რა დაძინებს დაქონეს,
გახკვირდა თავის ტილებსა.
საქორრეა ამოდიოდეს,
ბინის ხე-ტყეა სკრიდესა“.

✓ საქლუაყი საქსოვი ქსელი.

საქლდლო პატარა დავაკება ადგილი
ომლოში, სადაც ხალსი გასართობად
იკრიბება.

საქლბებლწ სმის დროს ჯარიმის სა-
ბით ზედმეტი სასმისის დაღვივება.

საქცეველაყ ჭილი ძალან ძველი ხო-
ლო.

საქცევეწ, მრ. საქცევები ფანდურის ან

მსგავსთა ტარზე თანაზომიერი დანაყო-
ფები.

საქტაბეა სასოფლო ლუდის სახარ-
შიე შენობა.

საღამურწ, მრ. საღამურები ქვეშავე-
ბი, ლოგინი, „დამშტრალ ვარი, საღა-
მურებ დწყვი“.

საღარიბო ჯობი მგზავრობის დროს და-
საბრჯენი უბრალო ჯობი.

„ქალი ძილს დაუბარება,
დაწექ და დაძინეო,
ქელთ მოგცემ საღარიბო
ჯობსს,
ქელშიგ მაგრ დაქირეო“...

საღვთო ზავი ხატში (ნ.) ყოფნის დროს
სისხლის აღების ნიადაგზე სიკვდილიანო-
ბის აკრძალვა.

საღვინეა საარაყე ქერქელი თიხისა:
სასმისი; ნ. საარაყე გელადაყი.

საღვიფლა (Taraxacum officinale)
რძიანი ყვითელყვავილა ბალახია, იქმება.

საღონ-საშარნი ყველდლოურად სა-
ხმარი ოჯახის ნიფები. „—თამაროს დე-
ყი, მე მთას მივალი-ღ' ჩემ საღონ-
სახმარნი, ყველაყი შენ შემინახი,
პაგრეჲ —პაგრეჲ“.

საღორეა წისქვილის ბორბლის მიდამო.
საღულუნაა გარმონის ბანები.

✓ საყუაყ ნემსი ხელით საყერაყი
ნემსი.

საყელაყი 1. ლუდიანი ხაყის (ნ. ხაყი)
ყელზე მოსაქერი ორი მომსხო ჯობი ერთ-
მანეთთან შეერთებული დაგრეხილი წნე-
ლით, დვლქოთ. 2. ცხენის სამყერდე.

საყელ-საშკირაყი ნ. არტახაყი.

საყვევა შენობის სახურაყის მსხვილი
ხე, რომელიც შიგნით დამაგრებულ ორ
დიდ ბომზეა გადებული და რომელზედაც
კაყების თავებია დაწყობილი.

✓ საყველეა ბინაში ყველის შესანახი
ცალკე ქობი, რომელსაც საყველე ქობი
ეწოდება.

✓ საყველე პარკი ტილოს პარკი 1/2
ფუთის მოცულობისა. მასში ასხამენ საყვე-
ლედ შედებებულ და ათქვეფილ რძეს
გასაწურაყად.

✓ საყველე ქობი ნ. საყველეა.

საყვირგნება ნ. საყუყუნაყუ.

┌ საყოლ ზროხაჲ სანაშენო ძროხა, ით-
ქმება სხვა სანაშენო საქონელზედაც.

საყუნწუოჲ ნ. საყუნწური.

საყუნწურტ კარებზე აშვერილი ბო-
ლოები, რომლებიც შედის კარის ზღურბლ-
ზე საგანგებოდ ამოკრილში და კარები
ტრიალებს. „ბიჟო, გირმან, მეს კარებ
ს ა ყ უ ნ წ უ რ ი თ ა ამოვარდნილ, გაყაყე-
თიდი“.

საყუყუნაყი უბულო ლეროსგან ბავშვე-
ბის მიერ გაყეთებული საყირი. „ბიჟუ,
მაქ რ ა ს ა ყ უ ყ უ ნ ე ბ მე მაგ საყ-
ვირგნას“.

საშაქრიყი საშაქრე. „სუფრაზედ ს ა -
შ ა ქ რ ი ა ყ ი შორს მღგარიყუ“.

┐ საშეგარი ქსლის დგიშში გატარებული
გრძელი ფიხი.

საშვალამოზე წასვლაჲ გარდაცუო-
ლის ოჯახში მუზობელი ოჯახებიდან თი-
თო კაცის ან ქალის მისულა პატვიისცე-
მისა და თანაგრძნობის ნიშნად. მიმ-
სელებს თან მიაქეს ბოთლი არაყი, პე-
რი, ყველი და ნაპობი შუშა. ეზოში
ცეცხლს დაანთებენ, მიმსელები შეშის
ნაპობს ცეცხლზე დააგდებს და დამხვედ-
რებს მიმართავს: დაშურენთ, ბიკებუ.
ჩვეულების თანახმად რამდენად დიდი იქ-
ნება ცეცხლი, მით უყეთესია მკედრის სა-
ცხნებლად. მოტანილ არაყს სუამენ და
მკედრებს, პირველ რიგში ოჯახში გარ-
დაცულის, შენდობას უთვლიან, მერე
მიკვლებულის პატრონი მოსულ ხალხს
სახლში მიიპატიებებს.

საშინელაყი საშინელი. „მამ დღეს
უქმი ს ა შ ი ნ ე ლ ა ყ ი“ (ნ. ოცობაჲ).

საშუქაყი სანათი (ქრაქი, ბუქვანი და
სხე.).

• საშულამო საშულამო. მკედრის მო-
სახსნებლად სალამოს ხარჯის გაყეთება
(პური, ყველი, გორდილა, ფაჲ).

┐ საჩეჩველი საჩეჩელი.

┐ საჩეჩლის ბუდეჲ საჩეჩელის ბუდე.

საჩეხი სახლის წინ გადმობურული.

საჩვენოჲ მშობლიური კუთხე, მხარე.

• იქიდან ოთხალებელი (ნ.)
მოყით ს ა ჩ ე ე ნ ო შ ი ა ...

საჩონოჲ ჩობნებისათვის განკუთვნი-
ლი წველა. ცხერის გაშრობამდე უკანასკ-
ნელი ათი დღე ცხვარს წველაყენ მხო-
ლოდ ჩობნებისათვის. მონაწველიდან აყე-
თებზე ჩოგს (ნ. ჩოგი), რომელიც რჩება
ბინაში. დავუშვით, რომ ერთი ბინიდან
მეორეში გადავიდა მწყემსი, მას ჩოგი თან
არ მიაქეს, ვინაიდან ახალ ბინაში მას
ასეთი დახედება წესის მიხედვით. თუ
სხვა ბინაში მწყემსი მეთოხლედ გადავი-
და, გამონაკლისის სახით შეიძლება ძვე-
ლი ბინიდან გაატანონ რამდენიმე დღის
საგძალი.

საჩხატაყენ 1. წყაროზე გაყეთებული
პატარი ღარი, 2. წყალვარდნილი.

• საჩხრეყენ რძეში ან სველში ფაფასაყით
ათქვეფილი ქემელი. „თურტ ცაცოს სუნ
მეყდინ ს ა ჩ ხ რ ე კ ა ი ს ი -დ“ მოწყონისი-დ“
გამოცუნდულებულიყო-დ“ კამად შემღგა-
რიყუ“.

საც ნ. საცე.

საცავ სადაც.

„შენდობა უმალყოლა,
ს ა ც ა ვ გ არიგდებ ჯარი“...

საცალოჲ ჯუალოს ტომარი.
საცალკელო ხერხი ნ. ქელის ხერხი.
საცეცხლე უბრალო ნადგამი ან მარ-
ტო გადმობურული სახლის ახლოს, სადაც
ცეცხლს ანთებენ სხვადასხვა საქირობი-
სათვის.

საცეხველენ ფილთაქვა.

საციქტელენ ყოველდღიურად სახმარი
საოჯახო ნივთები.

საცნაურაყები ნ. გამოცანებო. „ჩაღმამ
(სახ.) უღერაყენ თუშურაყ სა ც ნ ა უ რ ა -
ყ ე ბ ი ს ი“.

საცუარაყი გულაფშუტა.

საცუყაყენ საცუგაო ადგილი.

• საცუტრე მთები ცხერისთვის საძოვ-
რად მისაღგომი მთები.

„მეს გაზაფხულიც მოიდა-დ“
ჩამომრა ს ა ც ხ ტ რ ე მ თ ე ბ ი ა ...

• საცუტრიყენ საცხვრე ბაყ. „მუყა-დ“
მაჲამაჲ ს ა ც ხ ტ რ ი ა ყ შ ი გ ვ ი რ ე ნ ი დ -
თაჲ“.

საცხოვრებლად კობი სპით ნაშენი და სიბითვე ან სვილის ჩლით დახურული კიბი.

სამახებლად გორი გორი, საიდანაც ერთი სოფელი უძახის მეორე სოფელს რამე შემთხვევის გამო.

სამეც წაზეა კვერნის მახე: ტყეში, ხის ტოტის საპირისპირო მხარეზე მოძრავად ამგარებენ ჯოხს, რომლის წვერზე ხორციის ნაქურია დამაგრებული, ტოტის გასწვრივ ზევიდან გაუკეთებენ მსხვილ ხეს, რომელსაც შეუყენებენ ხორციან ჯოხს. როცა კვერნა ხორცს დაინახავს, ცდილობს იმის პირში მოგდებას და ფეხებით ხორციანი ჯოხის წვერს მისკენ ეზიდება, როცა საკმარად მოატრიალებს, ზედა მსხვილ ხეს შეყენებული ჯოხი გამოეშლება, კვერნას მთელი სიმძიმით დააწვება და გაჟწყლტს.

სამსუფა კეხზე დამაგრებული ბრტყელი ნაქსოვი ცხენის კულის ქვეშ ამოღებული, რომ უნაგირი თუ კეხი დაღმართში წინ არ წაივლეს და ცხენი არ დააშაოს.

საწლეა ხის მალალი ქურკელი, რომელშიც ასხამენ მოხარშულ ლულს.

საწლებადი საზოგადო სახელია საქმელი ბალახეულობისა. ამ ბალახეულობას კამენ ურძეოდ და დაყოვნებულ, თავისით შედედებულ რძეში ამოვლებით.

საწებულაყე წებულაყის (ნ.) გასაკეთებელი სამასალე ხე. ყველაზე კარგია ვერხვი, ფიჭვი.

საწესოა მწყემსის კუთვნილი გულდიძლი, მყერდი, ზურგის ძვალი და თავფეხი მასზე მიბარებული ცხვრისა, რომელსაც ის დაკლავს ფეხის მოტეხის, საგურავის (ნ.) მოხვედრის, კლდიდან გადმოვარდნისა თუ სხვა მიზეზით, დანარჩენი და ტყავი პატრონისაა. ტყავს უკვეწლად უნდა ახლდეს ყურები, რომ სერით (ნ. სერი) იცნოს პატრონმა თავისი ცხვარი.

საწვავაც ზოგად საქმელი სოკოს ერთი სახეა, იზრდება ყანის პირში, აგრეთვე ვაკე ადგილებში, ფერად თეთრია, შიგნითა ნაწილი მეტად რბილი აქვს. მოაყრინა მარის და წვავენ.

საწველ ზროხა მეწველი ძროხა.

საწინდაყე ჩანთაა ნართის ჩასადები პატარა ჩანთა, რომელსაც თან ატარებენ ქალები ქსოვის დროს.

საწვევტი, მრ. საწვევტები ტყავის ან ბაწრის (ნ.) თასებში, დამაგრებული კეხზე ნაბღისა და სხვა მსუბუქი ნივთის დასაკრავად, ხურჯინისა და ტომრის თავმო-საკრავად.

საქამიაც გულაა საქმლის გულა. კეთდება თხის ან ხბოს ტყავისაგან. გარეთა პირს წმინდად გაპარსავენ, შიგნით მოაქცევენ. შიგ დებენ კალტს, ქუმელს... ხმარობენ მეცხვარეები და მგზავრები.

საქმლის ქუბი სპილენძისაა. სიდიდით ერწუნისა//ერაწუნისა (ნ.) და საჯალაბო ქუბას (ნ.) შუა დგას.

სახედავის ცერი სათვალთვალ ადგილი ნადირობისა თუ მტრის შემოსევის დროს.

სახვავაყნ გარეული ხილისათვის ქურკელი (კათხა, თუნგი). „დილაა გათენება-ზეაი ავღებთ, ავიღებთ სახევაეცეხებს, კამას სახევაეცეხებში გ ჩავზღებთა-დ' წაეალთ ხილბ“.

სახვავი 1. მარცველელის საველე საშრობი ფარდული. 2. ბზისა თუ ჩალის შესანახავი პატარა შენობა.

სახვევრიანი ხვეული, კლაკინი-გზიანი.

სველარა განახე გულდიდა, მელთქუდაც (მთა) სახვევრიანი...
ნო...
ნო...

სახეწარი ნ. ზეარაკი.

სახეწაყნ ქურდლის მახე: მოხერხებულ ადგილზე ამოთხრიან ორმოს, რომლის ძირში რამდენიმე ადგილას დაასობენ წამწვეტებულ ჯოხებს და შენიღბულად დახურავენ. მოტყუებული ყურდელი ორმომი წვეტიან ჯოხებზე დაეცემა.

სახვერტაყნ შესახვერტი სითხე—მთაყე (ნ.), რძე და სხე. „მოდ, ცერი, სახვერტაყნ დახვერტიკოთ“.

სახ-კარი სახლ-კარი. „ეფროს ოჭრად დარშნ სახ-კარი ბალკუმიანი“.

✓ სახმურწი მამაკაცის ჩითის პირის შე-
საბნევი მატყლის მსხვილი ძაფი.

✓ სახოწავრ სახვეწი. 1. მოკლე ჩხირზე
ერთხელ ან ორხელ გადაახვევენ ძაფს
და ჯოხის გაწვევამორწეით ვეწვავენ.
2. ლარივით ამოთლილი ჯოხია, რომელ-
შიც ღებენ ისარს. მახვილი დანის პირის
ისარზე დადებით და მისი გაწვეით ისარი
სწორად ითლება.

✓ სახარელწ ოთხუთხედი ან მოგრძო-
ფიცარი შუაში ჩალრმავებული. ამ ფი-
ცარს ღებენ მიწაზე და ძაფის დართვის
დროს თითისტრის ბოლო ფიცრის ამო-
ღრმავებულში ტრიალებს.

სახურავაგწ კურკლის სახურაეი.

✓ სახურავაგ ტყავი ტყავის ნაბადი.

✓ სახურავაგ ნაბადი ჩვეულებრივი ნა-
ბადი.

✓ საჯაროვნე ნ. საქარონე.

✓ საჯარონე 1. საანჯემო; 2. ხარების სა-
ბალახო ადგილი. ნადირის თვადასხმის
შემთხვევაში ხარები წრეს აკეთებენ,
მოზერებს შუაში იმწყვედევენ, თვითონ კი
რკებიითა და ღრიალით ნადირს იგერიე-
ბენ.

✓ საჯღურაგწ სატანი, შეკამანდი: ხაკო,
ყველი, ხორცი „ესელ საჯღურაგ
მიინც შწყღღურ, ცხაიწ არა გვაქვის“.

სახელდაკარგული სირცხვილქმული,
შერცხვენილი. „ჩემნ მერმრებთ განბრუ-
ნეს შამილსთან თავის ჯარ სახელდა-
კარგული“.

სახელმბრივად სახელდობრ.

„სახელმბრივად გინდოდეს,
მელწაყანთ ვარი ბაქური“...

სახელმე საზოგადო სახელია ყოველი
სახელურისა (ციბის მოაჯირი, იარაღის
ტარი, კურკელზე მოკლე ბაწარი მხარზე
ასაკიდად და სხვ.).

სახელიანი სახელმობხვეილი, სახელ-
განთქმული. „შეთე გულუხაიხეა სახე-
ლიანი თუშ იყუ“.

სახელოანი ნ. საველიანი.

საველქურო ბოლომოქარგული სახე-
ლოები.

საველშერეკებული ვაქეკობითა და
მუშაობით ცნობილი.

„ძნის ასაკრავად ვაეი სჯობ,
საჯელ მალ შერეკებული“.

საველჩაქნევაგი გრძელი და გასსნილი
სახელოები.

სავეჩნელაგ ცული ქართული ცული.
„თისო, კა საჯეჩელაგ ცულ გი-
ყიდიგ“.

სავეაფაგი, მრ. სავეაფაგები ხეაფის
აღგილი. „სიაც კარგაგ საჯეაფაგებ
ვიცით, კოქ წაველითა-ღ' დავიწყებთ
კრეფას“.

სავემარ-საციქტელი ნ. საციქტელი.

სავენაური, მრ. სავენაურები სახნაეი
მიწა. „მახლ სავენაურებჩ სუც ჩუე-
ნიგ“.

სავენაურ მიწა, მრ. სავენაურ მიწები ნ.
სავენაური.

სავენახჩ სახსისი.

სავენაელჩ გუთანე თაეისი შემადგენე-
ლი ნაწილებით, როგორცაა: ერქუნახეი,
სავენისი. ქუსლი, თმწები, სავენაელის მვა-
რი, სავენაელის ხეა, სავენაელის კავი...

სავენაელის კავი სავენაელის სახელუ-
რი.

სავენაელის მვარი გრძელი, ბოლომო-
ხრილი ძელი, რომელიც მოხრილი ნაწი-
ლით ქუსლშია ჩასმული და პალოებითაა
გაპედილი, მვარით ქუსლი და ერქვანი
უღელზეა მიბმული.

სავენაელის ხეა იგივე სავენაელის მვა-
რია, ოღონდ ძელს მრგვალი ხე ცვლის.

სავენახარ 1. სახსარი; 2. ტყეობიდან
გამოსასყიდი ფული. „ღდეგი, თითის საჯ-
სარ მტკივ“; „გიცომ მე წაველითა-ღ'
სავენარ მოვიტანაჟ“.

საქალაბო ქვაბი სპილენძის მოზრდი-
ლი ქვაბი.

საქარაა სამხლე მცენარეა.

საქარეა ხატის სალოცავი დარბაზი-
დან 200—300 მეტრის დაშორებით ვაკე
ადგილი, სადაც კოდის დალოცვა და ხალ-
ხის ქეიფე ხდებოდა. ქალებს საჯარესა
და დარბაზში შესვლა ეკრძალებოდათ.

ხაჯლომზ შევი ტახტისებური საჯლომი პატარა სკამი.

საჯლომნი უნაგვირი ნ. საკმაზი.

საჯო კიდევებ ოდნავ ამღლებული თუჯის მრგვალი კურკელი, ეწევა კეცის მაგვირობას.

საჯიგვეა ცერის ბეჟელი. „ზალომ საჯი გვე ში გ გასატარებელაჲ საჩოკვე მომიქსოე“.

საჯოხეა ცხვრის მომვლელის გასამრჯელო პედილასა თუ ფულის სახით.

საჯლვლემაჲჩ სალეჲ, მაგ., ოჲი (ნ.). „ჯეროთ საჯღღელემაჲც ოჲ მომეცი, არ გაქეაჲ“

სხერი ცხვრის ნიშანი დადებული ყურზე სხედასხვა კრილის სახით, ასეთებია: ახეული, გამოკაფული, გვერდზე გამოკაფული, გვერდზე ამოღებული, უკან გამოკაფული, უკან ამოღებული, უკან დანის ფხა, წინ დანის ფხა, ისრის კილო, ყურის წვერმოკრილი, წინ წათილი, უკან თბე, უკან კვლე ნახევარწრედ, უკან კვლე კუთხურად, უკან წამოთილი, მოკრილზე ახეული, წინ თბე, წინ კვლე ნახევარწრედ, წინ კვლე კუთხურად.

(ნ. თავ-თავის ადგილას)

ხერკენ ნ. ბულული.

ხელ-ჴმელაჲ რამე ნიზლაის შემთხვევაში მობრტყო ქვას ერთი მხრით დაასველებენ და ჴევით შეაგლებენ. სველი მე.—ამბობს ერთი, ჴმელი მე—ამბობს მეორე. აგლებული ქვა რომელი პირითაც დაეცემა, ის არის გამარჯვებული, მოგებული.

ხევა მკის დროს გატანილი ნაპირი „ცოპის ქალმ სევა ღმუხსენებელაჲ გნჯტან“.

ხეია (Humulus lupulus) ფშალა (хмель), რომლის ყვავილს ყრიან გაწურულ ლუღში და აღუღებენ ხელმეორედ. მერე გადმოიღებენ და ლუღს ისევ გაწურავენ. სეია აძლეეს ლუღს თავისებურ არომატსა და სიმავრეს.

ხეილა (Sacle cereale) ქეავი.

ხეილი ნ. სელინ.

ხელინჯფერსახიანი ბუნებრივი თეთრი. აღავერდობას ერთ ქალ ვნახი სუ სეილისფერ სახიანი.

ხეილომზ სვილის სათესი ადგილი.

ხეილომზ სრულიად, საესებით. „სიყვარულმ მუხამაჲ სეიოდრ ჩამაჲქენტი, ნაჲთელე გწუყინდ“.

ხეირილმ სურიელი. „ბესაროს დიდ სეირილ ხეინდ“.

სთველი ნ. ჴღუელი.

სი//სიდ ნ. სიად.

სიად სად. —ცხუა კაცებო ჴოგ მეჴვედ დაზმინებოჲთ, ჴოგ სია-დ ჴოგ სია“.

სიათა ძველებური თოფის ერთი სახეა.

„ციხე სჯომ ნაპირ ქალაქსა საომრად გამავრებული, შიგა ნაკიდებ სიათა, ტყვია-წამალი მრავალი... მაგის სასრეად ვეი სჯომ გუნებაგაჲვრებული“...

სიაჲ/სიჲც სადაც; ანდაზა: „სია ცქეჲენის ნახირიჲთ, იჲქაჲი ბებრის ჴმოვიჲ“ (ნ.).

სიბრტყის არევაჲ სიმთერალის გამო წონასწორობის დაკარგვა, ბარბაცი. „მთერალაჲმ (სახ.) სიმთერალისგნიე სიბრტყის არევაჲ დნჯწუჲ“.

სიბუჴაჲჩ მსუბუჴი. შიატე. „მონადირემ უთხრ ნაშინაჲ ძმას: რაჲგვერჩ სიბუჴაჲც ხარიჲ“.

სიდ სად, საით.

„—სალიკ, ჴეჴური სიდ წავიდ? —შეშობ წავიდ, შეშობაჲ“.

სიდაჲ/სიდაჲი 1. სადაა; 2. ციდა. ჴომის ერთეულია. იზომება საბელი, ჩათო, ქალამნის ტყავი...

„—ნო, თისოჲ სიდაჲი? —ბაშტეშიგ წავიდ“.

ერთ ცალ ჴამბალს (ნ.) უნდ ორ მტკაველი-დ ერთ სიდაჲი კობი“.

სიდითა საიდან. „—სიდითა მობული, იჲთ? —სიდითა რაჲს მიჴეიანის. ნაკულაჲთ, ჩემ დოხჴვირობაჲ (ნ.) როი ცოდ, ვახჴვირდები“.

სიდითებ სადაურები. „გაღმითაჲ დავკიძახეს:“

— ბიკუბუ, ს ი დ ი თ ე ბ ხარათაჲ?

— ჩაღმითებ ვართათჲ, გიგოლუმ დღუყ-
ყვირ“.

ხიღის საით. „ქალო ნინ, ს ი დ ი ს წა-
ხუალი?“

ხიღისვაჯრ გარეული ფრინველია ქათ-
მის ოღენა, უყვარს გუნდად ცხოვრებაჲ
იკმება.

სითებ ნ. სიღითებ.

ხიღის საით. „ქოქვესკითაყ მონადი-
რეა ბეღავს კურღღელს ს ი ი ს წვა-
ლის.“

ხიღამაღრ ნ. ნაგულაყ.

ხიღურჩ დანისწვერაობის პირველი
სახეა: თამაშის დამწყები ბავშვებიდან თა-
მაშს იწყებს ის, რომელიც პირველად
დაიძახებს: პირველი მერე მეორე და
ა. შ. დამწყები გაშლილი ხელის გულზე
დაიდებს დანას წვერით წინ. დანის ზე-
ვით ასროლით დანის წვერი მისკენ უნდა
გადმოტარილდეს და წვერით მიწაში
ჩაერქოს.

სიშარკვა სიავე, ბოროტება. მამა ეუბ-
ნება შვილებს: სახლჩი არ მუალოთ, თუ
თქუენათ მამ ს ი მ ა რ კ ე ს ა თ თაეს არ
დაცნებებთათჲ“.

სიშინდ შიღვ სიშინდის ყანა მაქეს.
„ქართანაშიგ ს ი მ ი ნ დ შ ი ღ ვ ცოტმა-
ტამ“.

სიშუავეა ერთგვარი სასმელია, მზად-
დება ასე: სიშინდის ფქვილს გასძრავენ
წყალში და აადუღებენ, მერე გააცივებენ
ერთი კვირის შემდეგ იხმარება სასმე-
ლად, გემოთი მკავეა.

სიშღერა, მრ. სიშღერები ლექსი. „გუ-
გუჩიმ უღერაყ ს ი მ ე რ ე ბ ი ცის“.

სინაზარე სხვისი იმედით. ანდაზაა:
„ცხუის ს ი ნ ა ბ ა რ ე ს ფაფას ნუ დწყ-
რი, თუარამწ უერბუაყ დაგრჩებათჲ“.

სინი სნიღენძის ლანგარი. „გუშ ჩუენ
ქალაყის (ნ.) ქორწილიშგ ს ი ნ ი თ წა-
ვეით“.

სიპთმღებელაყნ სახურაეი სიპის მრ-
ტანაში შეწვენილი ნადი.

სიპი თხელი ფიქალი, გამოყენებული
სახლის სახურავად.

სიპის ამოყრაჲ კლდის ქანთან სიპის
ამომტერევა, ამოღება.

სიპის მყრელაყნ ნ. სიპთმღებელაყნი.
სირცხვილიანი დამარცხებული, შერ-
ცხვენილი. „ს ი რ ც ხ ვ ი ლ ი ა ნ ძაქ რა-
ყგვერჩ მოხუედ, — თუხრ ცოლმ მერ-
თაზს“.

სისაქჩ საით, საითყენ, „ს ი ს ა კ
ვიქნებითათჲ, იმ ხახვის ფოჩებს ქალ მოხ-
ყვესაო-ღ“ ჩუენთან მოვათჲ“.

• სისხაჲ ავადმყოფობაა: იცის მუცლის
ტკივილი და გახსნა, ფაღარათი.

• სისხლუე მოყვანაჲ ავადმყოფი საქონ-
ლისათვის კუღის წვერის გუკრა სის-
ხლის გამოსადენად. საქონელი ზოგჯერ
შალაფის კერტს ბევრს შექვამს და გა-
იბერება (ძროხა, ხარი, ცხვარი...). ასეთ
საქონელს კუღის წვერს, ცხვარს კი თვა-
ლის ძირს გაუქრიან სისხლის გამოსადე-
ნად და თურსას (ნ. თურსა) ჯოხით ფერ-
ღებზე სცემენ, ურტყამენ.

სიცილ-ხახანჩ სიცილ-ხახანჩ გაქვისთ“.

სიყაყ ნ. სიაყ.

სიყითანიღ ნეტაეი საიღან. „შეთეს
გახკვირვებიუთ, ესენ ს ი ყ ი თ ა ნ ი ღ მო-
ღიანათჲ“.

სიყის ნ. სიის.

სიყისაქჩ—საითყენ.

სიკვიჩ ნაპერწყალი. „ერთხენაყი ს კ ი ე
გამწყარღ“.

სიკპარტაყჩ წიკპარტი/წიკპურტი. ცე-
რის გულით დაქერილი მოხრილი სალო-
კი, შუა თუ არათითის ძალის დატანებით
სწრაფად გაშუება და ვინმეზე ან რამეზე
რტყმევა.

„—რაღ ტირ, ბაღლუ“

—კოტალემ თაერელაშიგ ს კ ი -
პ ა რ ტ ა ყ დამკრ“.

• სკორეა ძროხის, ხარის, კამეჩის და მ-
თი შვილების განავალი, ნეხვი. „თურჩ
იყუენეს ერთ ცოლ-ქმარნი მეტაყჩ ზარმატე-
ბი-ღ“ ს კ ო რ ე ს დახვეტაყი თერჩ ეზარე-
ბოღ“.

• სკორეს ხახვეტელაყჩ ნეხვის ასალები
ნიინაბი.

სმოდეს სვამდენ. „ყიყისენჩ არაყს ბან-
ხედ სმოდეს“.

სნეყვა (მსნეყს) ავადმყოფობის გამო

სხეულის ამა თუ იმ ნაწილში ჩხვლეტა და მით გამოწვეული კენესა.

სოიახი სეაი. ან და ზა ა: „სოიახმ ძელ ვაზომოდ“ წესრ ჩათქ“.

სორნაკი ოქრომკედის გრებილი, იხმარებოდა ძველად ტანისამოსზე მოსაკერებლად.

სოფელმეზობელნი სოფლის მეზობლები. „სოფელ მეზობელნიც მოქუჩდეს“.

სოფელშიგითაჲ სოფლიდან. „სოფელ შიგითაჲ კაც მოიდ—მოგჭეშეულენთაქ“.

სრაველწ, მრ. სრაველები გასაშრობად გადენილი სულადი; სვილა, ხორბალი, სიინდი...

სრევაჲ სროლა. „მესამე დღეს შეწყდ სრევაჲ“.

სრინტვაჲ ცხვირის დაცემინება. „ხედეჯმ ამილქ ჯიბეშიგითაჲ//ჯიბეშითაჲ ბურნითიდ“ დრეწყუ სრინტვაჲ“.

სრულე სრულად, სავსებით. „სრულე ესრი მუქარით შამილ დლალებდ თავის ელჩებს თუშეთ“.

სრულემც სრულიადაც. „სრულემც გამარჯვებულ ყოფილიყუქ, გურიელაქ“.

სრულიად მასთაყნ სავსებით ასეთი „სრულიად მასთაყნ ვიარენტ ათ დღეს“.

სტაჯანი კიქა.

სტომი (*Vaccinium vitis idaea*) მთის ხილია, იცის წყრილი წითელი ნაყოფი მიჯრით.

სტუპალაყნ ისარი. ასეთ ისარს ზროდ (ნ. ზრო) აქვს შაშხანის ან სხვა იარაღის ტყვია.

სტუჟიწ სტყუი სწორედ, სტყუი ნამდვილად. „აჲ, იჩუ, შენი მატყუარაყიც გაეჭვი, სტყუიწ“.

სუ 1. სულ, მუდამ. 2. გაჩუმდი.

სუდარი მომაკედავისათვის შეკერილი ტანისამოსი, სამგლოვიარო ტანსაცმელი.

„ტანზედ სუდრად ხომ ჩაგაცვეს

ფოთოლნ ჩამოსულ ტყისანი, პირს საბურავად მოგფინეს ფოთოლნი მაცულებისანი, ორბები გრილოს მოგფენენ, ყორნებ დაგყეფენ მთისანი...“

სუემ ჩუენს იყუილი ნეტავი ყოველთვის ჩვენსას იყო.

სულადი მარცელეული.

სულაძაღღებულწ იტყუიან დაუნდობელ ადამიანზე. „სულაძაღღებულმ იბიმ ხალხი სუც არ შიგზარალ“.

სულეთწ საიჭიო.

„სულეთის კარზედ რომ მიხვალ, შეხყურიე რაგყერც ჯარია...“

სულეთის საგძალწ მომაკედავის მიერ შესმული წყალი.

დედასა წყალი მოესთხოვე, საგძალი სულეთისაო“.

სულთამოსავალი ახლად გარდაცვლილის კარში გამოსვენება და მასთან დაკავშირებული ნამცხვარი, რომელსაც იქვე დასტკრიან და შევაშენ.

სულთქრეფაჲ საეკლესიო დღესასწაული იყო, გარდაცვლილთა მოსაგონარო ღღე.

სულთქმეკედაყი პატარა, თეთრი პეპელა, ღამით სინათლეს ეტანება და ანთებულ ღამაში ვარდება.

სულისა ახლად გარდაცვლისათვის საგანგებო ნამცხვარი წმინდის ფევილისაგან, ეს ნამცხვარი შემკულია ყველით, კვეით. ნ. მგელჯიხვაობაჲ.

სულისად მიცემა პირისუფლის მიერ სანიქარში (ნ. სანიქარი) მიცემა ცხენის, იარაღის, ტანისამოსისა და სხვათა...“

სულის ამოსავალწ მომაკედავისათვის გაწყობილი სუფრა (კოტორი (ნ.) ბიკონი, არაყი და სხვ.) და თავთან დადებული შეხვეული ტანისამოსი.

სულსამც გიღებდნენ ნაბდითა სასიკვდილოდ განწირული მიჰქონდეთ ნაბდით (ნაბაღზე დაწოლილი).

„სულსამც გიღებდნენ ნაბდითა,

გზაშიამც დაგიღამდება...“

სულუჭად ადვილად, იოლად. „მეს ყანწიე მოცალ სულუჭად უფროსმ“.

სუროჲ სორო. „ციცოვამ ერთ მელაყის სუროს შეხყურიე“.

სუფრის აბარგებამ კვიფში, ჭორწილ-სა თუ ხარჯში სუფრის ალაგება; „მოდილ, მეს სუფრა ა გიციბარ გი“.

სუფრის აგულეობა ნ. სუფრის აბარგებამ.

სუფრის დაგება სუფრის გაშლა. „როცა დეკანოზი (ნ.) ყველაფთი ზედაშეებს დალოცავს, მემრინასწ ყველაფთ ბინებზედ სუფრებს დასჯებენ. კაცებ ყრთ მკარზედ დასხდებიან, დიხაყები, ქალები-დ ბალები—მეორე მკარებელ“.

სუც სრულიადაც. „იბი თუშებთ არ ინდობდ სუც“.

სუცაწ ნამდვილად, სრულიად. „სუცაწ აღარ იარებ ჩუნენ“.

სუც არ სულაც არა. „მეორე დილისად ეშმაკმ თხა დასკრულ მეტაყი, კაცმ ნახა-დ სუც არ გწყვირდ“.

3

ტაბარუჟი ბაიუფში აღამიანი. „ეაშენა, ვაშენ ჩირიკაყი (ნ.), რადამ ვერას ჩახდები, ვან ტაბარუჟი ცუნდ იყუ კაცი“.

სტაბუხაყჩ მსხვილი ძვალი ხორციანი.

სტაგანაყი სხვადასხვა ფორმის სამარილე. „ამამლ ტაგანაყს ტოტ (ნ.) მწყწვადეთ“.

სტაგანჩ ნ. ტაგანაყი.

ტავრო პეშვი. „მეს ტავროგ“.

ტალაქვაჟა ნ. ხინკრიქვაჟა.

ტალი კაჟი.

ტალიან თოფი კაჟიანი თოფი. „შამი

გამიგლუ ტალიან თოფი-დ ასრი“.

ტალიოკიან სასწორი გრძელღერძა

სასწორი ხელისა.

ტანეობა ხლება, თანყოფნა. „ყიიქი ჩუნენ

ბიძოს ცოლ გვეტანა-დ იმამ უთხარ:

ნახე, რაყვერ მოგიფუ სიტყვაჟ“.

ტანსამოხი, მრ. ტანსამოხები ტან-

საცმელი.

ტარაკუაყი 1. ბაწრის (ნ.) შულოს

ამოსახვევი იარალია; 2. მეტიჩარა, მატრა-

კვეცა.

ტარანინაჟ უდარდელი. უსაქმოდ მოხე-

ტალი. „რადამ მაქთაყ ტარანინა

ხარი, ნეტარაყი“.

ხწლაპევედეს შუბის, საზოგადოდ ცივი იარალის წვერების მიშერა. „შუბებს სწლაპევედეს ენასა“.

ხწორი თანასწორი, თანატოლი. „ერთ-გულ ვარ სწორებისანი“.

ხწყევედინ სწყევიდინენ, ნ. მანდილ ჯლით.

ხხამაყი ნ. შხამაყი.

ხხვას წელ მომავალ წელს. „სხეას წელ კახეთ უნდ წაეიჟ“.

ხხვენჩ ქერი.

სხვილ ცხტარი დედაცხვარი. „კახის ოროცი-დ ხეთ სხვილ ცხტარ ხყვანდ“.

სჯობებოყუ სჯობნებოდა. „ბერიკათ ჯაყოს ჯეოლობას კაც ვერ სჯობებოყუ“.

სსტელი შრატი.

სტილი ნ. სვილა.

სტარი თითისტარი, ჩერია.

ტარკოშაყჩ საწდედან ლედის ამოსა-

ლები მოკლე ტარიანი სპილენძის ხრიკა. „ჭეტას ამეგლუ ტარკოშაით აღუ-

დი-დ შუგლუ“.

ტაროშაყჩ ხის ტოტის ნაქერი. „წუხ-

რინასწ გორით ყერთ ტაროშაყ მო-

ვიდ ზურგითაი-დ მეტაყ დავშერი“.

ტაროში ნ. ტაროშაყი.

ტატანჩ ცის ტატნობი. „ლამ გარედ

გამოვიდ-დ ტატანჩ ჩინდ კარგადაყი“.

ტაფი ტაფობი.

ტაფუნაყჩ პატარა ტაფობი.

ტაფუნა კოზი ღრმა კოვზი.

ტაში მათრახის ბოლოზე დამაგრებუ-

ლი ტყავის ტყუბი ნაჭრები.

ტაშაში გამოსარჩენი, ხალტურა, უგუ-

ლოდ გაკეთება ამა თუ იმ საქმისა...

„ჩეთენ გოთაჟ წისქვილშია-დ კარგადაყუ

ვი ტაშაშაყ აყრტყამს“.

ტაშტილილა ცეკვა-თამაში. „მოვლენ

მაყრებ დალიმუნუსთან, დუყყერ ქალებ

გარმონ, გაღმართებენ ტაშტილი-

ლას“.

ტაშტი-მუშტი არამე (ნ.) არჩევა-

ნით ბავშვები გაიყოფიან და გველენ

ტაშტი-მუშტზე. ერთი მათგანი დგე-
ბა ზურგით მოთამაშებულისკენ და ას-
წევს ხელზე: ერთს გაშლილად, მეორეს
მოშუქულად. გადამრჩევლებიც ასე იქცე-
ვიან და გაშლილ და დამუქულ ხელებს
ერთმანეთს აბჯენენ გულზე, არამე-ს
მთქმელი—გაშლილს, არჩევანის მთქმე-
ლი—დამუქულს. ძახილზე ზურგით დამდ-
გარი ჩამოიღებს ერთ რომელიმე ხელს.
მგავსი ხელი რომელ გადამრჩეველსაც
ჰქონდა მიბჯენილი, ის დგება თავისი ამ-
ხანაგებით სათამაშოდ. ისინი ხელებჩაი-
ღებულნი წრეს კრავენ. მოპირდაპირე
მხარე ირგვლივ არის და ცდილობს ხე-
ლებჩაიღებულთა ზურგზე შეხტომას,
მაგრამ ხელებჩაიღებული ბავშვებიდან
ერთი გრძელი ქამრით იცავს მათ. თუ
ქამრით მცველმა რომელიმე წევრი დაჭრა
მოწინააღმდეგე მხარიდან, მაშინ ცვლიან
ადგილებს და ა. შ.

ტაშ-ტირილა ნ. ტაშ-ტილილა.

ტაშხოში დაშხოში, ლოთიფოთი ადა-
მიანი. „ზურაბი მეტაყ ტაშხოშ კა-
ლაგ“.

ტახტი ნაპირებიანი ხის ტახტი, რო-
მელსაც უფრო ხმარობენ ზამთარში. შიგ
აგებენ ჩალას ან თივას ზედ გადააფარე-
ბენ ნაბადს, მერე ქვეშაგებს.

ტემფი ტერფი.

ტეტმა ნ. ხიპრიწანი.

ტვერი მტვერი; „მე ახლ მეწისქვილე
ვარი, უფრო მკრებზედ ტვერ ყარ დამ-
ღებნ“.

ტვირთობა მოსაელის აღება, დაბინა-
ვება. „მემრწ მუშაობაა გვექნებ: თივის
თიბვაა, ყანების მკაა, ამაყებს ჩქენ
ტვირთობას ვეტყვით“.

ტიკის მსარაა ხის პატარა მილი,
რომელიც ვაკეთებულია ტიკში სითხის
გადმოსასხმელად ან მის გასაბერად.

ტირფაყნ ტირიფი. „იკლუკის ქაქვესა-
კნ ტირფაყნ“.

ტიტმლაყა ტიტკელი, შიშველი.

ტიტიკო ნ. ხიპრიწანი.

ტიმცვა ჭვით ჩაქოლვა. „მემრწ დიაყ-
ცემბ ყიყის ტიკეის ქვით“.

ტიმცვაა ცემა. „გზაზედ თურწ თუშე-
150

ბი კახებს სტკეცენა-დ' საჩივარი
შრცტანეს ერეკლესთან მამ ტკეცეა-
ცისგნიე“.

ტკვიფი ნ. ბუნდრი.

● ტლაყაყი ძალიან რბილი, მაგ., ქუმე-
ლი, ხილი, მიწა... „დუყა, რად მაქთაყნ
ტლაყაყ ყვაყ გაზინწ“.

● ტლოყვი, მრ. ტლოყვები მსუქანი
ბავშვის ლოყები.

ტმაკუნი ტოკვა, რხევა.

ტმოშტი თავსახურიანი, სამუფხა ხის
ან სპილენძის დიდი თასი, გობი, იხმარე-
ბა, მაგ., ქუმელის გასაზეულად.

▼ ტოლაღები მოსქო ქსოვილი, რომელ-
საც იხვევენ წვივზე წინდის ყელის დასა-
მაგრებლად.

▼ ტოლწ 1. ხის ტოტი; 2. შინ მოქსოვი-
ლი შალი; 3. შედედებული ყველის სა-
წური პარკი. „დღეს დილაა ხე გავ-
ტოლი“. „ზალომ ტოლ მოხსოვ“. „საყველედ შედედებულ რძეს ხანჯრით
დაშკრიანა-დ' ნაჭარაყებს ტოლებში გ
ამრცლებენ“.

ტოლიაყაყ ნასროლი ისრის უსწორ-
მასწოროდ სვლა.

└ ტოლიაყი წმინდა, კვირტისაგან ნაქ-
სოვი ფარდაგი.

„აყანათისაო-დ' დაცანათისაჲ,

მე კი ეერა მნახისაჲ.

ბექის ძირშია ვიჯდლითჲ,

ტოლიკაყი მეთვისაჲ...“

ასე ამბობს დანიშნული ქალი, რო-
მელიც უნდა წაიყვანონ, მაგრამ წესის
თანახმად დამალულია. უფრო მოწონებუ-
ლი და პატრისაყემი იყო ის პატარძალი,
რომელსაც დიდი ხნის ძებნის შემდეგ ნა-
ხაედნენ.

ტოლის გადაღება უღელში შებმული
ხარებიდან ნაკლებად გამწევი ხარის სა-
სარგებლოდ უღლის დაგრძელება, რომ ის
არ გაილახოს და ხარებმა თანახალი ძა-
ლით გაიწიონ. „აუე ჯარ რო ვერ უწევს
ტოლ მიინც გაღუცღეც“.

ტოლის ნაჭარაყი ნ. ტოლი (2).

● ტომაგი ადამიანის სხეული.

ტონჩორაყი ბაეშის ენაზე კონჩხულაყი (ნ.). „აბაიმე, დედოჭი, დამიგორდ გორდი-ლაყი (ნ.), თან დამიყუვე ტონჩურაყი“.

ტორღელეზაჲ ჯოხის, იარალის ხელ-ში უთავბოლოდ ტრიალი, „ბიჭუ, რად იე ხანჯრის მაგრ ტორღელე-ბაჲ“.

ტორყილაყნ უქნარა, ზარმაცი. „ყი-ყმ ტორყილაყმ რაყ ცუნდ მიშ-ველოს“.

ტოტბაჩაყი არამკითხე, მეტიჩარა.

1. ტოტი 1. ცხენის ფეხი. 2. ადამიანის ზელი.

„შენიმ ცხენი მქნა, მოყმეო, შენ ცოლ დავხუტიანდე წყალზედა, არ გაყვევბოდი სადევეს, დაულამებდი გზაზედა, ხანთხანად შევითამაშებდ, ტოტს ჩამოვხეკრედი ფეჭზედა“...

„ბიჭებუ, თქუენაც ტოტ მწყვადით“.

ტოტოჲ ბაეშის ენაზე ხელი.

ტოში ტაში. „დწეყარეს ტოში“.

ტოლუები//ტოლუნი წყვილები, ტო-ლები. „ისთაყ ტოლუებ ჭარებ მყავის, რო...“ გამოცანაჲ:

„ოთხნი არიან, ტოლუნი არიან, დარბაზს ჩაღიან, ჩიწმღერაიან“.

(ზროხა-დ' ციყმის ძიძაყები)

ტრაშტი ტაშტი.

ტრახუნაყი ტარხუნა.

ტროყვაყი ნ. შლოკვაყი.

● ტროყვი მალალი, მსუქანი, მძიმე ადა-

მიანი. „მეგ ეთეროჲ რაყოღ ტროყვი გაზარდილუ“.

ტუტარიჲ წისქვილი ტუტარიჲს წის-ქვილი. „ტუტარიჲ წისქვილ ერთ ქალ წასულიყუ“.

ტუყვაჲჲჲ პალტოსებურად შეყერი-ლი ბეწვიანი ტყავი კაციისათუ ქა-ლისათვის.

ტუყიათა მოციქულთაჲ მოწინაღმდე-გეების მიერ ერთმანეთისადმი ტყვიების დაშენა.

„ბიჭუ, იქაჲ გაგეშარჯეჲჲჲ, სადაც ჭმალნ იყუენეს ელუასა, ტყვიანი მოციქულოზ-დეს, შებებ სწლაპეღეს ენასა“...

ტყის ჭათაჲყი ტყის ქათამი.

✓ ტულამი 1. ძირგაცუეთილ ქლამნენში ჩასაფენი ტყვიის ნაჭერი 2. ცხვრის ნა-პარსის ნახევარი მატყლი ერთხელ გა-რეცხილი და გაბრტყელებული.

„—საბედო, რამთქენ ტყლაპ დაღრეცხი. —მასრი, ოცი-დ' ერთამდ“.

ტულაპ-ტულაპი ფართო ფანტელებად თოვა. „ნაბდის ქუდიითაჲ თაერელაყ გა-მოყვაი-დ' თოღ, ციყისრი თოღ, რომჩ სუც ტყლაპ-ტყლაპი ჩამდიოღ“.

ტურამუნჩ მტვრევით ღეჲვა. „მაგრ ტყრამუნ რად წარ გამიგიგ“.

ტურილიაყი შეყერილის გახევის, გა-ფხრევის ხმა.

ტუშბჩ, მრ. ტუშბებო ტუშპი. „მესენ ტყუბებ არიან“.

უ

უ უბაშაროჲ ულონო, სუსტი; ნ. ბაშა-რაჲ.

უ უბის პირაყი უბი (ნ.), ხელით ნა-ქარგი გულმეკრდი.

უბრალაყნ უბრალო, მდარე, მაგ., ქსოვილი.

უგერგილოჲ მოუქნელი, ზანტი, უფრო

ადამიანი. „მეგ ბათლოს ბიჭი მონა რა-ყიმ უგერგილოგ“.

უგონაყნ უკულო, უგონო. „დეყომ მითხრ, რომაჲ უგონაყ კაცი ფათე-რაყს შუგრებისათ-დ' გონთ იყაიუ, კელ მოგიმართოსაჲ“.

უგონთ შიხვლაყნ (უგონთ შევიღ) გო-

ნების დაკარგვა, გულის წასვლა. „ერთხე-
ნაყი მაყვალთა უკონთ შვევილ“.

უდგრაყჩ უმარაყი, აუარბელი. „მეგ
ნადუძრები უდერაყ ხნისაჲ“.

უდწალაყ მალულად. ფარულად. „უტ-
ხოვრი ლეყებს უდმაღაყ ტყეებშიგ“.

უერბუაყი უერბო; ნ. სინაბარე.

უერთოდ უერთმანეთოდ.

უზანი (Viburnum lantana) ნ. თურსა.

უზი უქენი, უყავი.

„გაბრიზეს დასძინებია
მაშერალს, დალალულს გზაზედა,
ქისტო, რად უზი ღალატი,
რად ყარ გაყალიფ გონზედა“...

უთავშოა ადამიანი, საქმეს თავს რომ
ვერ გართმევს. ანდაზა: უთავშოა
ბაღლებს პირსაც ვერ დაღბანს.

უთაოდ უთუოდ. „უთუროდ უთაოდ
მოვალის“.

უთრი იზარი ბასრი ისარი.

„გულს ეშქვა უთრი ისარი,
სისხლი ყითა ზდიოდა“...

უთხრ უპასუხა. „ხვედგემ შეხედ ერეკ-
ლესა-ღ' უთხრ: არაფერიც არ მინდ,
რაცსაც მოვერევი, მაროლ მომეცა“.

უინჩიმოა უეცი, ინიზინჩის უცოდი-
ნარი. „ერთ უინჩიმოიას კეტაჲ“.

უკანა ნიღრი ცულის პირის უკანა
წყერი.

უკან გამოკაფული სერი: ცხერის ყუ-
რის უკანა მხარის შუა ნაწილის გვერდი
გამოჭრილია ირიბად გრძელი ოთხკუთხე-
ლის ფორმით.

უკან დანიღტა სერი: ცხერის ყურის
უკანა მხარის შუა ნაწილის დაბლა პირი-
ზონტალურად გამოჭრილია გვერდი ოთხ-
კუთხედად.

უკან თბე სერი: ცხერის ყურის უკანა
მხარის წინა ნაწილი ამოჭრილია გრძელი
სამკუთხედის ფორმით.

უკან წამოთლილი სერი: ცხერის ყუ-
რის წინა მხარის წინა ნაწილი წაჭრი-
ლია ირიბად.

უკან ჰკდე კუთხურად სერი: ცხერის
ყურის უკანა მხარის შუა ნაწილი ამო-
ჭრილია კუთხურად.

უკან ჰკდე ნახევარწრედ სერი: ცხერის
ყურის უკანა მხარის შუა ნაწილი ამო-
ჭრილია ნახევარწრედ.

უკაცყელოდ კაცის ხელის მიუყარებ-
ლად. „კოდ უკაცყელოდ შედგ ტმა-
კუნად“ (ნ. ტმაკუნი).

უკილაყიდი თვალს ვეშეებოდი.

„უჩინაყშიგ ვიჯდიდიშ,
ქალებს უკილაყიდიშ“...

უკუკ დაბრუნება უკან დაბრუნება.

„ქალ როცა გადმოვ როკვად, ერთხენ
წინათი შემწყულის, მემარჩ უკუკ დაბ-
რუნდება-ღ' ერთ ჰელს პატნად ასწევს“.

უკუტენ უკან. „ჩუტენ ჯარებ უკუტენ
დაბრუნდა-ღ' წამოვეით“.

უკუტენ გადარეკაყი დანისწყერაობის
მეთოთხმეტე სახეა: მოთამაშეს დანა უჭი-
რავს ცერითა და საჩვენებელი თითით;
ზურგისკენ სწრაფი გადაადებით უნდა
ჩაერკოს მიწაში.

უკუტენ გადარეკებულაყი ნ. უკუტენ
გადარეკაყი.

უკუტენითაა უკნიდან; ნ. აქათ-იქით.

უკუტენითითაა უკნიდან. ნ. წინათი-
თაჲ.

უკუტენითისაკჩ უკანისკენ, უკანისკენ.
„ჩემ უკუტენითისაკჩ მწყარაჲ“.

უკუტენითისკითები უკან მყოფნი. „მიხ-
პარიყუტეს უკუტენითისკითები-ღ'
ყუნდ დწყკირ შეთეჲ“.

უკუტენისანამდ უკანასკენალად: „უკუტ-
ენისხანამდ ყიყიმ მკეხარაყჩ დი-
დოს დასწყეყო-ღ' ქუტეშ ამწყდუტ“.

უღაზათოჲ უმნო, თვალში მოუსვლე-
ლი. „უკეთარაყანთ ნანელოჲ მეტაყ უღა-
ზათოი“.

უღოჲ ძნის საყრავი დაგრეხილი ჩა-
ლა.

უმამიანალო უთვისტომო.

„ბუყერაისი ფოთოლი//ფოთოლი
ბუყერაისი,

საქანებელი ქარისი.

ქალი ვარ უმამისახლო,

სულ სალაყავი ქმარისი“...

უმგლევადება ავი ხდება. „აბაბაჲ, მარ-
თოს რაყგვერჩ ზროხაჲ უმგლევ-
დებგჲ“.

უმეცარი გამოუძღვლო, ახალგაზრდა.

„ანთავ, ივანე რა უყავ,
ყმაწვილ იყუ უ მ ე ც ა რ ი თ...“

უმსკრულნ უფსკრული. „ბეჩავაცი
ცხტარ უ მ ს კ რ უ ლ შ ი გ ვ ა ლ ა ვ ა რ დ.“

უმძრახხან 1. მომღურადა, გამწყრალად მყოფი. 2. ხმის ამოუღებლად საქმიანობა. სხვის დაულაპარაკებლად 25 მარტს მოიტანენ თურსას (ნ.), დაკრიან წვრილად, თითოეულ ნაქერში გაუყრიან წითელ ძაფს და შებამენ როგორც ოჯახის წყარ ადამიანებს, ისე საქონელს, რომ ავი თვალის მიერ არ გაითვალოს. მოიტანენ წყალს უმძრახხად და მოასხურებენ შინ და გარეთ. „ზალოა უ მ ძ რ ა ხ ა ც მყავ, მუჟს-ფარაცი (ნ.) უნდ უყიდო, თუჯარ ჯმას სუე ჭარ გამცემს“.

✓ უნაგირზედ ზაფარავაცი საგანგებო ნაქსოვი მატყლისაგან, რომელსაც უნაგირზე აფარებენ.

უნახავაქწ უნახავი.

უნიფხოა თავისუფალი ყოფა-ქცევის ქალი.

ურნატი გუთნის მიერ გატანილი პირველი კვალი.

✓ ურწანი უშობელი, უფრო ცხენი. „ჩქენ ცხენწ უ რ წ ა ნ ი გ“.

უხანდობლო სახისაჲ არასიმპატიური, უფრო ქალი.

✓ უხაჭლო თქვაცი უსახელოებო თქვა, იცემენ ცხერის წველის დროს.

უსკუპაცი ხმის გაუცემლობა ერთმანეთისადმი. თამაშობა: თავმოყრილი ახალგაზრდები მხიარულობენ. უცებ ხმას გაქმედენ, ე. ი. ჩააბამენ უსკუპაცს. ერთი მათგანი იტყვის: უსკუპ, უსკუპ, წყაროს უშუეტ, ვინც ჩემზე წინ კმა ამჩყლოს, იმას ას კოდ მატლწ, ვინც არა-დ' იმას ას კოდ თაფლწ, კლიტე თქვენ, გასაღებ მე, სკუპ!

ამის შემდეგ თითოეული ცდილობს ხმა არ ამოიღოს, მაგრამ სხვადასხვა სასაცილო მოქმედებით ცდილობს სხვის ალაპარაკებას. თუ რომელიმეს გაეცინა და ხმა ამოიღო, ის წავაბეულია და სხვადასხვანაირად ისჯება, მაგ., დამალული ნივთი უნდა იპოვოს, სიმღერა თქვას, გარმონზე

დაუკრას, იცეკვოს და ა. შ. წინააღმდეგ შემთხვევაში უსკუპის ჩამბმელი ამოიღებს ხმას, რადგან ამ თამაშის გასაღები მას აქვს.

უხმარწ ლურსმანი.

უსულალოდ მომყვლარი დაუკვლელად მკვლარი.

უფრო-დ' უფრ უფრო და უფრო. „ბიკს კიდენ უ ფ რ ი - დ უფრ გულ მოზდიოდეს“.

უფროსაცი უფროსი. „კობეა ჩქენ უ ფ რ ი ს ა ც ი“.

უტევვარწ სვეს ნახარში, რომელსაც ყრიან დიდ ქასრში და შიგ სვამენ ქარებიო, რვემატობით ან ციებით დაავადებულებს. ასეთ მდგომარეობაში ავადმყოფს ამყოფებენ რამდენსაც შესძლებს იმდენხანს. „უქიმების“ თქმით ავადმყოფი იკურნება. „მეგ ლაზარეა უ ქ ე ვ ე ა რ შ ი გ ჩასვილი“.

ულელი ნ. კოფაბ.

ულემღამოა მოდუნებული, უსიციობლო. ასეთის შესახებ იტყვიან: „არც ავშიყა-დ' არც კარგშიც, ერთ უ ლ ი მ ლ ა მ ო ჲ რ ა ლ ა ც ა ყ ა“.

ულლის დებაჲ პირველად გუთნის შებმა. „ხტალ უ ლ ე ლ ცუნდ დ ა ვ ა დ ვ ა თ“.

ულლის კორაჲ უღლის შუა ამობურცული ადგილი, სადაც საულლეა დახვეული.

უშაქრუაქ ჩაი უშაქრო ჩაი. „სტუმარ დიყაცს დასცხენებიყო-დ' შაქრისად ვერ გადამწვდარიყუ. უ შ ა ქ რ უ ა ც ჩაი შეესტ“.

✓ უშტარწ ულაზო აღამიანი, საქონელი, იარალი... „უ შ ტ ა რ რაცუმ მეს გოგოჲ; „პავლიანთას უ შ ტ ა რ ჯმოა ყვანიათ“; „მეს რაცყვერი უ შ ტ ა რ ცული, კი არ ვაქვა“

უშვილუაქწ უშვილო. „ანდი ექვენ კიმ უ შ ვ ი ლ უ ა ც ს“.

უწადი უშვრები. „მე მაგ ბაღლს რას უ ჩ ა დ ი“.

უჩინაქწ ბნელი, დაფარული. გამოცანა: „უ ჩ ი ნ ა ც ლამეშა დილო მუა ზეუ-ზეუი“ (მკებნარი).

უჩინაქ ტუეა უღრანი ტყე.

უჩუმატაყჩ ჩუმი. „აეგ ჩუენ ზალოა
შუტაყჩ უჩ უ შ ა რ ა ც ი“.

უჩუშრად ჩუმაღ, მალულად. „ბიკებ
ეუბნებინ ერთმანერტს უჩ უ შ რ ა ლ: ხომ
შინც ღაგეკოცენაო-ღ' გავიკენეთა მინ-
ცაო, იქნებ გადავრშინეთაო“.

უცოლუაყჩ უცოლო.

უცოლუაყად დაბერებული უცოლოდ
დაბერებული, დაუცოლუშვილებული.

უწადინოა მოუწადინებელი, მოუნდო-
მებელი.

ფათალო (Hedera) ნ. ბათალო.

ფათარაყი ფათარაყი, უცაბელი შე-
მხვევის ნიადაგზე მომხდარი უბედურე-
ბა; ნათქვამია: „ფ ა თ ე რ ა ც ი ბინდი ფე-
რააო“.

✓ ფათლაჯი მძიმე ადამიანი, საქონელი.
„ცოტმატაყა მჩუძარ, მონა რაყიმ ფ ა თ-
ლ ა კ ო ზ არი“.

✓ ფაღჩივაყჩ თაღჩითი; უეარგისი სა-
ქონელი; უგემური საქმელი და ა, შ.

✓ ფანდი ტოლი, ფარდი ადამიანი, საქო-
ნელი ას სხვა რაყე. „ეჩრთხენ თურჩ შაჰმ
ერეკლეს შემუღტვალ; ერთ მოკიდაეე მყა-
ვისაო, თუ ამის ფ ა ნ დ ს გამჩყყანაო, ეა-
კიღოთაო, თუ არადაო—შემოგესევიო“.

ფანჩატური ნ. ნაფთულაყი.

✓ ფანც-ფუნცი ძველმანი, მხოლოდ ქსო-
ვილი.

✓ ფარაგაა ქალის სამკერდე სამოსი,
მორთული სამკაულებით; „ქარგა რაყიმ
ფ ა რ ა გ ა ც ეფარ ეპროს“.

ფარღჩ ფანჯრის ფარღა.

ფარღულაყჩ ნ. ბედღაყა.

ფარგაა მიწის ფარცხვა. „ღღეს ყანებ
და ე ფ ა რ ო“.

✓ ფარტკალაყობაა 1. გაჩუჩუნება. განძ-
რევა, მაგ., ხბოსი ძროხის მუცელში.
2. სავსავი სასიკვდილოდ განწირულისა.
„თათარმ ფ ა რ ტ კ ა ლ ა ო ბ ა ღ ჩყუუ“,
„მაკე ფურს ჩელ ღავადევი-ღ' შიგ კროა
ფ ა რ ტ კ ა ლ ა ც ო ბ ღ“.

● ფარღათი ფარღათი.

ფარღიღი, მრ. ფარღიღები ასხმულა,
აქილო სხვადასხვა ჩირისა. „ქარგაყებ რა-

ს უწიღუაყ კაბაა ნ. წელძირა კაბაა.

უჭამურჩ უეარგისი რამ. „უჭამუ-
რ ე ბ რაყიმ საღამურებ (ნ.) ჰკონდ გაბ-
რუყანო“.

უჭელთურჩ ხელსაქმის უცოდინარი,
„აეგ ბათაა უჭ ე ლ თ უ რ ი ზ, ვერას გაყ-
ეთებს“.

უჭელისჯელოდ მომცემ—მოგცემ, მაგ.,
მომცემ ცხვარს, მოგცემ ფულს.

უჭმარაყი უხმარი. „აეგ ჯამი სტიოდ.
უჭ მ ა რ ა ც ი ზ“.

ფ

ყამ ფ ა რ ღ ი ლ ე ბ ჩამოგვიღებაო, ნუ-
გეშაო“.

ფარჩხიღლაყ კაცი არამკითხე, ყველა-
ფერში რომ ერება. „ჩუენ ბაქოა მეტაყჩ
ფ ა რ ჩ ი ხ ე ლ ა ც კაციგ“.

ფარცკალა ნ. ფარცხალა.

ფარცხალა ნიჩაბი.

ფარცხად გამოსვლაა ერთი აღვილი-
ღან წყლის რამღენიმე ტოტად გამოსვლა,
ითქმება ადამიანის, საქონელის მიმართაც.

ფაფარაგი ნ. ფათარაყი.

ფაფაროა ფაფარი. „ჩემ კეიცს ფ ა -
ფ ა რ ო ა გავკრიკო“.

ფაშატაყი ფაშატი.

ფაში ფაში.

• ფაშიში მოხარშული ფაშეში მოხარ-
შული საქმელი; ხშირად შხა საქმელს
ინახავენ ფაშეში.

ფაცერი 1. თევზის საკერი ლასტი.

2. საგაგებო ნაგებობაა ქვისა წისქვილ-
თან, მასზე ღარის თავია დამაგრებული.

ფახფიხი მაგარი ნივთის ხმაურით და-
გორება. „ყყყს ფერ ბაჯანჩოს კეეშიგ ჩყ-
ყფარ ფ ა ხ ფ ი ხ ი თ“.

✓ ფაჯუჯაყჩ ბორძიკა ადამიანი, ცხენი...
„ღანოის ცხენი მონადაყა ფ ა ჯ უ ჯ ა ც ო ო //
ფ ა ჯ უ ჯ ი ზ“.

ფენგარაყჩ ღიღი მორის მეოთხელი.
შეშის მსხვილი ნაპობი. „აეს ფ ე ნ გ ა -
რ ა ც ი სახლშიგ უნდ შეეიტანო, მიშუე-
ლიიღ“.

ფერღაზედ ფერღზე. „მეკობარ ცხვარს
მირეკედ ფ ე რ ღ ა ზ ე ღ“.

ფერებაა მსგავსება. „ერთ ლეკმ უბი-

თი ქელ გამიწთარა თავის ძმის ველს ე აფერხა.

ფერხალაჲდ ფერშალი. „შირაქშიგ ორ ზამთარს ფერშალაჲდ ვიყუ.“

„ფერცხალი, მრ. ფერცხლები ნეკნი. „გიგოლესაღ ქუა ღუქრავაღ ფერცხლებ ღუქმტვრიაჲ“.

ფერცხისაჲნ ნ. ერულაჲყ.

ფეფოჲ ბავშვის ენაზე ფეხი. „ფეფოჲ მეტაჲ მტკივის“, „ბაღლჲ, ფეფოჲ წიყყარი“.

ფეფუნეჲ მტონარე. „სეიოღი ფეშეჲნეჲ ხარი, ბრ“.

✓ ფეჲვღ ჩაყენებაჲ სხვადსხვა შემთხვევის გამო დაკარგული ცხვრის ადგილზე მაგეირის ჩაყენება. „ცხვარ რო დაგიკარგავს, ფეჲვღ ჯარ უნღ ჩააყენოჲ?“. ფეჲვღ გამიფუჲდ ფეხი დამიბუღდა. — მონდაჲჲ ჯღღომისგნიჲ ფეჲვღ გამიფუჲდღჲ“.

✓ ფეჲვებღ მატყლის ფეხსაცმელები, ორი სახისაჲ: საქალო, რომელსაც ზედაპირი მრავალფეროვანი აქეს და სამამაკყო, რომელსაც ზედაპირი ერთნაირი აქეს.

ფეჲვებზეღითაჲ ფეხებიღან. „ფეჲვებზეღითაჲ ფეჲვებ წიყყარი“.

✓ ფეჲვების ღახვაჲ გრძელბეჲწეა მატყლის მიერ ცხვრისათვის და გრძელი კუღის მიერ ცხენის, ხარის და ძროხისათვის ფეხებში ვახლართვით სიარულში ხელის შემლა.

ფეჲვულ ამობრუნებაჲ დამახილზე, თხოვნაზე მოკლე ხნით მობრუნება დამახილებლთან.

— ბასილო, ჩუენს ამოღი.

— არ მცალის, მეჩქარების, მემრიაჲგი მოაღი.

— არა უშავის, ფეჲვებულ ამოღბრუნდი“.

ფეჲვთის შეკერვაჲ ფეჲვების (ნ.) შეკერვა.

„— შენ, ქაცან, ფეჲვთის შეკერვაჲ იცი?“. — ჯერ კუტუნაჲც (ნ.) ვარიღ ვერ ვიცი“ ..

ფეჲვიან ხონჩაჲ დაბალი მოგრძო სუფრა, მაგღაღ. „ქალაჲ, აგეღლ ფეჲვიან ხონჩაჲ მრწღღლ პატაღლ რაჲგი მოგვიტანი“.

ფეჲვის საკერვაჲგი ჩითების (ნ.) საკერავი მახათი.

ფეჲვსაბრუნებლად გათხოვიღი ქალის ერთი კვირის შემდეგ მამის სახლში მიყვანა. ქალი თავის მხლებლებით ღამეს მამისას ათეღს. მეორე ღღეს ბრუნღება ქმრის ოჯახში. „ერთ კვირაჲყის მემრნ ქალს გარევი (ნ.) თავის სახლშიგ წრყყენენ, ერთ ღამე ჯეჲქ უნღ იყუენს, ორსამ კაც უნღ ეტანოს. მეორე ღღეს გარევეღ მოღლის ბეღის სახლშიგ. ღეს არის ფეჲვსაბრუნებლად წიყყანესაღ მიყვანეღს“.

✓ ფეჲვსამოსები ზოგაღად ფეხსაცმეღი.

ფეჲვ-ფეჲვჲც ამოსეღა ნათესის მეჩხრად, აქა-იქ ამოსეღა.

ფოჲგ ნ. თბე.

✓ ფრთხოღეღაჲგი მფრთხალი საქონეღი. „გონთ იყაე, ღეს ცხენ მონა რაჲგიმ ფთხოღელაჲგიგ“.

ფინთი ავი, ბოროტი, ცუღი. ანღაზა: „კაჲ კაც მამასახლისაღ ღწყენესაღ ფინთი ვახღღ“.

ფირჩხალი ფრჩხიღი.

ფირჩხელი ნახეღი.

ფინჩურაჲგი სკვინჩა. „საბრალუაჲგი თბემოტეხიღი ფინჩურაჲგი ღავიკირი“.

ფიცრული დანისწვერაღობის მეოთხე სახეა: მოთამაშე ვაშლიღი ხელის ზურგზე იღებს დანას წვერით წინ. დანის ზევით შეგღებით წვერი მოთამაშისკენ უნღა შემოტრიაღღღს და ძირს ღაშუეღით მიწაში ჩაერკოს.

ფიჲვის ჩიტაჲგი ნისკარტმარწუხა ჩიტი, რომელიც კამს გირჩის თესღს.

ფღასაჲგი ბელურას ოღენა ჩიტაი, ჯღება კღღეზე და ისე ეკერის მას, რომ ძნეღად შესამჩნევი ხღება, ფრენის ღროს მრავალფერად ღამაზაი, არ იჲშეღა.

✓ ფღასნ 1. მსხვიღი ბაწრისაგან (ნ.) მკიღროღ ნაქსოვი ფარღაგი, 2. გარღაცეღებულის ტანისამოსი დაგებული ტახტზე განსაზღვრული ღროის განმავლობაში.

ფღასის აღებაჲ ხარჯის ვაღახიღიღან 5—10 ღღის შემდეგ ტახტზე დაგებული გარღაცეღიღის ტანისამოსის აღება. კი-

რისუფალი ამ დროსაც მოიპატოებს ნაც-
ნობ-ნათესაეებს.

ფლატმა კორდიდან ჩამონგრეულა
მიწა.

ფოთელნ ფოთლი. „აბროს გატლე-
კვილ ცსეირზედ ღოლოს ფოთელ
დწყრეს“.

✓ ფოთელქაში უნაგირის ბალიშზე გა-
დასაქური მატყლის ბრტყელი ნაქსოვი,
მოსართავი ფოთოლქაში.

ფოთოლქაში ნ. ფოთელქაში.

ფოლად ქება მაგარი, გლუვი ქვა.

ფონფლედაცი ბოშიად მიბმული ან
შეკრული რამ.

ფოშტა ნ. ნაშლაპაცი.

✓ ფოხვი (*Salix caprea*) დგნალი, რომ-
ღს წიწვს საქონელი ქამს; ნ. ცირცელი.

ფოხვის საფუშინდე ფოხვისაგან გაკე-
თებული შეილდი, უკეთესია რცხილისა.

ფოხვიწკომ წახვლად ფოხვის წიწვე-
ბის მოსატანად წასვლა. „ხვალ ფოხვი-
წკომ უნდ წავიდეთ“.

ფრანგული ხმალი. „გარაიხემ წელზედ
შეობა ფრანგული“.

ფრთები წისქვილის ბორბლის კბი-
ლება.

✓ ფრინდომაცი წვრილი მატლი, რომე-
ლიც უჩნდება მოუვლელ ყველს, კალტს.

ფხვენნ ხელიკი.

✓ ფურ-ბერწი ფური და ბერწი.

ფურთფაშაცი საქმელი სოკოა, იზრდე-
ბა ფიქვის ძირში, ძროხის ფაშვის ფორ-
მისაა.

ფუსაგი ბავშვის ენაზე მოშარდვა. „წედ
მიღმარაყი-დ' ფუსაგი სქნიდი, მოხფუ-
სიდი“.

ფუტკვაობა ქათმების მიერ ფხვიერი
მიწის ქექვა და მასში ფრთებისა და
თავ-კისერის მოხმარებით გორაობა. „წე-
ლანისი ჩრენ ქათმები ღობის ძირს ჩამხხდა-
რიყუნესა-დ' ფუტკვაობა ბდე ს“.

ფუტურაყი. დამალი. „აეს ხეა ფუ-
ტურაყი“.

ფუფუნი მატყლების მოძრაობა სით-
ხეში.

ფუფქარაყი სუფთად დაფქული სუ-
ღალი, კურკელიცაა დაფქულით მსუბუქად
ავსებული.

ფურჩი ჩალა.

ფშა ღელე ან მისგან გამდინარე
რუ.

ფშინდი შეილდი.

ფშინდიან ხერხი გაბმული ხერხი,
სისო ხერხი.

ფშინდის საბამი შეილდის გოზაებზე
(ნ. გოზაყი) გაბმული ბაწარი.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ფხა მახვილპირიანობა ცივი იარაღი-
სა, მაგ., ხანჯლისა. „ჩემ ხანჯარს კარგაყ
ფხა აქვის“, აქედან: ფხიანი—მახ-
ვილპირიანი, გადატ. ყოჩალი, გამბედავი
და მოხერხებული.

ქ

ქაბილაყი, მრ. ქაბილაყები დაჩეჩილი
მატყლის კვანძები. „აგველ ქაბი-
ლაყებნ აქისაყნ გადმოყარი“.

ქაბუწვაყნ ბაწრით დასატრიალებელი
ბზრიალა ბავშვებისათვის.

ქადა ნ. კოტორი.

ქადაყნ თავმომწონედ, კოხტად სია-
რული ქალისა, „იორღა ცხენისა. „გუშ,
კობეს ქალ, რაყვეარნ მიქავექავებს“.

ქათამ ყივილი მამლის ყივილი. „რად
არ აზღებ, ქათამ ყივილ დრო-
იგ“.

ქათიბი შინაური შალისაგან შეკერი-
ლი დაბალყელიანი უქილებო ჩოხა. „კაჟ
ქათიბ აცვი გორგის“.

ქათხამბელაყი უღელში შემბმული ხა-
რების რქებზე საბმელი თოკი.

ქალაყი გოგო, ქალიშვილი, აგრეთვე

მულისაღმი მისამართი სიტყვა. „მეს მ-
რეს ქალაქი“.

ქალბანწ, მრ. ქალბნები ნ. ქამბალი.

ქალბნის ჩხირი ქალბნის ამოსასამი
ხის ან ძელის ჩხირი.

ქალ-წლები ქალები, რძლები.

ქალთგორობა ახლა თამაშობაა: ახ-
ლი წლის ორი კვირის შემდეგ შეიკრი-
ბებიან, დაწნავენ გოდორს, გატენენ ჩა-
ლით, ცეცხლს წაუცილებენ და მალაღი
გორიდან დააგორებენ, გამომცხვარ ქა-
ლებს ერთმანეთისაღმი დაღევენებით ერთ-
მანეთს სტაყებენ.

ქალიანთას გათხოვილი ქალის მშო-
ბელ-ნათესავისას. „ვ ა ჳ მ შ ი ბ ა მ ღ ი ს
ქ ა ლ ი ა ნ თ ა ს ა რ ი ა ნ“.

ქალის ეჭიფი მეჯეარი.

ქალო რძლის მიმართვა დედამთილისაღ-
მი, ქმრის ნათესავი მოხუცი ქალისაღმი.

ქალობინდელივ გათხოვბამდის ნაქო-
ნი, შერჩენილი ნივთი. „ეთოს ორ ქოლვა
აქვის ქ ა ლ ო ბ ი ნ დ ე ლ ი ვ დ ა მ რ ჩ ა ლ - დ'
ერთ გამაყრთვი“.

ქალ-ყმანი ქალ-ვაეი.

ქალ ხახ უწი ქალო ხახვი უქენი, მაგ.,
საქმელს.

ქამალი, მრ. ქამლები ნ. ქამბალი.

ქამანდი გარძელი თოკი, რომლის თვი
ყულფადა გაკეთებული. ეს თოკი ბოშათ
დახვეული ათოკილი მსროლელს მარცხე-
ნა ხელში უჭირავს, ყულფი კი—მარჯვე-
ნაში. ცხენზე მჯდომი მარჯვე მსროლელი
ქამანდს ესერის გაქეულ ცხენს, ყულფს
თავზე გადააცვამს და კისერზე მოდებით
მას დაიქერს. იშვიათად გამოიყენება სხვა
ცხოველის დაქერის შემთხვევაშიც, აქ კი
დაამინთან დაკავშირებითაა ნახმარი:
„უჩუმრად საბელ მრგვლსა-ღ' ყელს წამოზ-
ღვეს ქ ა მ ა ნ დ ი თ ა“.

ქამაყ ზოკოა (Psalliota campestris)
საქმელი სოკოს ერთი სახეა.

ქამბალწ, მრ. ქამბლები ქალამანი. „ჩა-
ვიცვამ ქ ა მ ბ ლ ე ბ ს, ავიღებ თოფსა-ღ'
გუგული ამხანაგებს“.

ქამლის ზომამ საქალამნე ტყავის სა-
ზომია: მტკაველი, გოჯი, თითები...

ქამრაცობაა თამაშობაა: ყმაწვილები
სხლებიან წრედ ერთმანეთისაგან 1—2

მეტრის დაშორებით. ერთი კო დგას. მას
ხელში დახვეული სარტყელი უჭირავს.
ნელი სირბილით ის უელის წრეს და
ცდილობს შეუნჩვეულ ქამრის დაღებან
რომელიმე მჯდომთაგანის ზურგს უკან.
დაღებს თუ არა, ისევ სირბილით უელის
წრეს და ცდილობს მიესწროს ქამარს,
რომ აიღოს და ცემოს მისი „პატრონი“.
ხშირად მართლაც ასე ხდება. უქამრომ
თუ ქამრიანს აჯობა სისწრაფით და
წრის შემოვლით ისევ თავის ადგილზე
დაჯდა, ცემის უფლება ეკარგება. თუ ქამ-
რის დაღებამ ვერ მიესწრო ქამარს, ე. ი.
მჯდომმა ქამრის დაღება დროზე გაიგო,
დასტაყებს ხელს და დაღებს გამოუდგება
საკემრად. დაჯდომის ადგილამდე შეუძ-
ლია ცემა, მერე კი—რა.

ქანახი, მრ. ქანახები ციციბო. „ღღეს
სამოს გარეულ ლორებ გაღმყვარ ქ ა ნ -
ჩ ა ხ ზ ე ლ“.

ქანჩი სალოკი თითის სიმსხო ცილა
სწორი ჯოხი. რომელზედაც ახვევენ კა-
ნაფს და გუდას მაგრად უკრავენ თავს.

ქანწულაობაა ქანაობა ჩამობმულ
თოქზე, ჯაქზე, საბელზე, ხის ტოტზე.
„აყ, იქ, თ ე კ ო ჯ ხ ე ზ ე ლ ა მ ქ დ რ ი ყ ო - ლ'
ქ ა ნ წ უ ლ ო ბ დ“.

ქარაბი, მრ. ქარაბები ციციბო კლდე
ხევისა, ქარაბი.

„მერე აიწეე მალდაეე,
ქართანს გაუშრიალებ,
გარსშემოუელი შაკილდეს,
ქ ა რ ა ბ ე ბ ს გაუთქრილებ,
ასტხავე ქექა-ქუხილსა,
თუშეთსაე გაუხშიანებ—...“

ქარაფი ნ. ქარაბი.

ქართობელწ ქარტოფილი; ნ. სამუნა-
ნული.

ქაროზაყწ ხელგაშლილი, ხელიაფი
აღამიანი. „მეგ ჩქენ ზალომ მეტაყ ქ ა -
რ ო ზ ა ყ ი გ“.

ქაროზაყწ ნ. ქაროზაყი.

ქარჭაშოან დანამ ტყეში სახმარი დი-
დი დანა თავისი ქარჭაშით (გურ. უ რ შ ი ს
და ნ ა).

ქარცხვწ მთის ბალახია. მიწიდან უშ-

ეებს მოგრძო ფოთლებს, შუაში ამოიღებს ღეროს, რომლის თავზე იკეთებს ყვავილს, ძალიან ნოყიერია. **ქ ა რ ც ხ ე რ მ ე ტ ა ჯ** სასუქაჲ ბალახიგა.

ქ ა ფ ჰ ი რ ა ჯ რ დიდი ჩოგანი ხისა, რომელიც იხმარება ლუდის საწური ტომრების გვერდების ჩასაფხეკად და საარაყე ქვების ასარეკად.

ქ ა ლ ა ლ დ ი, მ რ. ქ ა ლ ა ლ დ ე ბ ი წერილი. „მომატიჯეს ქ ა ლ ა ლ დ ე ბ ს გ ა ნ ც ა ნ გ ა რ ს ო ფ ლ ი თ ა მ“.

ქ ა ჩ ა კ ი ნ დ ი კ ა ო ბ ა მ ა რიკტაფელა.

ქ ა ჩ უ ლ თუშეთიდან ქისტეთში გადასახლელი მთაა.

---ქუე იჯად, ჯამრულიზუო, ცხენს ნუ აყერებ ნალეხსა. ველარ გადახვალ ქ ა ჩ უ მ თ ა ს, თუშეთ ვერ ნახავ ქალეხსა...

ქ ა ც ა ნ ე მ მოფერებითი სახელია პატარა გოგოსი; „ვის ქ ა ც ა ნ ე მ ხ ა რ ი შ ე ნ“.

ქ ა ც ო ლ ნ. ქ ა ც ა ნ ე მ .

ქ ა ჭ ლ ე თ ი ქ ა ჯ ე თ ი . „ქ ა ჯ ლ ე თ ი ს ნ ე ჟ ე მ ერთ საშინელაჲ რაჯიმ იყუ“.

ქ ა ჭ მ ბ ი რქები. „სანთელს დნჯკერენ ჯარებს ქ ე ბ ზ ე ლ“.

ქ ე ვ ა ნ ი ცხენის საოფლეს ზემოთ ნაბლის კარგი საფენი.

ქ ე თ ლ ი ჩაიდანნი.

ქ ე რ ა ჯ ი ქ ე რ ა . „ადირო ქერაჯა-ღ“ პირიან კაც იყუ“.

ქ ე რ ე ჳ ი 1. ხის ქერქი; 2. სხვადასხვა მიზეზით დახეთქილი ადამიანის კანი. „როსეს სუც მთელაჲ ქ ე რ ე ჳ კ ა ნ ა ქ ე ის“.

ჭ ე რ ი ფ ჰ ლ ა ჯ ი (*Verbascum*) მაღალღეროიანი სარეველა ბალახია, იცის იფქლში. ღეროს დაბლა ნაწილში იკეთებს მობრტყო ფოთლებს, ზედა ნაწილში კი მიჯრით ისხამს ნაყოფს. ძველად ახალი წლის მეკვალემ (ნ. მეკვალემ 2) მოტეხდა ღეროს და მიიტანდა შინ ადამიანის, ცხოველის, ფრინველის გამრავლებისა და სისაღისათვის.

ჭ ე რ ი ჭ ა მ ი ო ბ ა მ ა თამაშობაა: ახალგაზრდები შეიკრიბებიან. ერთი მათგანი ჯდება ღელად; რომელიმე მათთაგანი ღელას

თავს კალთაში ჩაუდებს, ხელები კი მობრლი ზურგზე აქვს დაწყობილი. ერთ-ერთი მონაწილეთაგანი ზურგზე დაწყობილ ხელზე დაარტყავს და სწრაფად პირველად მდგომარეობას დაუბრუნდება, თითქოს-და ის არაფერ შუაშია. დარტყმული სწრაფად გაიმართება და ეძებს დამრტყმელს. თუ გამოიცნო დამრტყმელი, ნაშინ ეს უკანასკნელი ცვლის მას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისევ პირველი იწყებს.

ჭ ე რ ე ნ ი ფურჩი.

ქ ე ჩ ი, მ რ. ქ ე რ ე ბ ი ვაცი.

ქ ე ც ი თხის ავადმყოფობაა: ბალანს სულ ან ნაწილობრივ აცლის და კლავს. მკურნალობენ სხამით (ნაწრომაცი). მის ნახარშს ქეცით დაავადებულს უსვამენ და არჩენენ.

ჭ ე ვ ა ც ა ჯ რ მილიონაჯი (ნ.)

ჭ ე ვ ა მ ი ა ჯ რ // ჭ ე ვ ა მ ი ზ ე მ ქვის კიბე. ქვაკიბაჯი.

ჭ ე ვ ა მ ი ლ ა ჯ რ ქვიანი მჯილი.

ჭ ე ვ ა ს ლ ა ჯ რ ქვასროლია. „ბიჭუ, რად მაქთაჲ ქ ე ვ ა ს ლ რ ა ჯ ხ ა რ ი“. „მოდილ ვიქვასლურაყოთ // ვიქვასლურაყოთ“.

ჭ ე ვ ა ს ლ რ ი ცელის პირის ასაწყობი ქვა.

ჭ ე ვ ა ს ლ ო ბ ი ჩიტის მახე: ბრტყელ ქვას სობრტყით ააყუდებენ და კიდეზე შეუბჯენენ მოკლე ფოხს, რომელსაც ბოძი ეწოდება. აწეული ქვის სიღრმეში დაყრიან საკენკს. როცა ჩიტი საკენკისათვის მახეში შევა, ბოძზე მიბმულ გრძელ ბაწარს გამოსწევენ და ჩიტი მახის ქვეშ მოყვება.

ჭ ე ვ ა ფ ი რ ტ ვ ა ჯ რ სამხლე მცენარეა.

ჭ ე ვ ა ფ ე რ ც ვ ა ჯ რ (*Vicia sativa*) სამხლე ბალახია.

ჭ ე ვ ა ჳ ე ჳ ე ბ ი კლდინი, საზოგადოდ ქვასროლებიანი ადგილი. „ქ ე ვ ა ჳ ე ჳ ე ბ ი გ ც ხ ე ნ გამიჩერა“.

ჭ ე ვ ე ლ ა ჭიდები სახლის ქვედა კოჭები, რაზედაც იატაკს აგებენ.

ჭ ე ვ ე ლ ი თ ა მ ქვედიდან, ქვეშიდან. „მეტე ქ ე ვ ე ლ ი თ ა მ გამოძვრ წვერაკამ“.

ჭ ე ვ ი თ ა ლ ფეხით.

„— რაჯთ ხარი?“

— ქვეითად ვარი, თავადაჲ?

— შუაღ.

ქვენ ქვეით.

„— სანდრო სიდაჲ, არ გინახავაჲ?

— ემანდ, ქვენ იუჲ“.

ქვეობამ ქვეიდან. „ქვეობამ თოფი გამოღის“.

ქვეაქვეარაჲ ქვეით, ქვეით, „ქვე ქვეარაჲ ჩიხვი-დ' ჩიხვი“.

ქვეშაზე//ქვეშაზე ქვეშ.

„ქუბრაიზო, კეხარო, იელ ნაკამ თხას გეხარო, როცა ვის ღეჭილები, მაშინვე ქვეშაზე ხარო“...

ღ ქვირანაჲნე კეცი.

ღ ქვიროჲ ნ. ქვირანაჲცი.

ქვირცინაჲნე სინდიოფალა, თრითინა.

ქვის მღებელაჲნი საშენი ქვის ზიღვაში შეწეწეწილი ნალი.

ქვის სარეკებელაჲცი ნ. ქვის სასრეველაჲცი.

ქვის სასრეველაჲცი მოგრძო მომსხვილო ჯოხია, თავში ამოღრტუნული. ამოღრტუნულ ნაწილს გვერდზე გარედან მიმაგრებული აქვს ჯოხის სიგრძე ტყაუი. ამოღრტუნულში დებენ თხილის სიმსხოქვას, მერე ტყაეს დამაგრების ადგილიდან მოპირდაპირე მხარეზე გადაადგდებენ და ტყაის ბოლოს ჯოხთან ერთად დაიქვირენ. ხელის მოქნეით გასროლის დროს ტყაეს ხელს უშეებენ და ქვას შორს მანძილზე გატყორცნის საშუალებას აძლევენ

ქვის ჯამაჲცი თიხის ჯამი.

ქვიშამხალაჲ (Silene lacera) სამხლე ბალახია.

ქვიჲცი ნ. ქვექვი.

ქილაჲცი ნ. ტილის შვილი.

ქილი თიხის ქილა.

ქილიჲცი სხვისი დამძრახავი, გარეგნულად კობტა და მდიდარი, შიგნით დაოჯახში ღარიბი, ცარიელი.

„ქული ბრულია ქილიჲცი თი, შუშპარი (ნ.) მშენიერია,

რაც რაჲმ აქუს, ტანზე აცვია,

შინ სახლი ცარიელია“... აქედან:

გამოქილიკებ — სხვისი გაკილა.

ქინთელაჲნე წყლიანი მუწუცი, რომელც ჩნდება დაწვის შედეგად.

ქინძება ზედმეტად შეზატყება სტუმრისა, რომ დარჩეს მისულ ოჯახში. „ცოცხმას ქინძება ყარ ხუნდ“.

ქირხვლაჲ 1. სიცივისაგან აბუზუა, 2. წერილად თოვნა. „ხანთხან მონა რაჲცემ ქირხვლაჲ იღის“, აქედან: ქირხვლიანი: — „რაჲგვერი ქირხვლიანი დღეჲ“.

ქირცვაჲ ნ. ქირხვლაჲ.

ქისტურაჲც ბოთლი 1—3 ფუთის მოცულობის მაღალი ბოთლი.

ქიტი დიდი ჩამა.

ქიტ-კოჲცი კოვხეულობა. „შოთას დეჲ, ქიტ-კოჲ მომეცა“.

ქმარეულენი ქმრის ნათესაეები. „ქმარეულენი მომიღიანა-დ' მიშველიდი“.

ქმარეულენი ნ. ქმარეულენი.

ქმრის შერთვა გათხოვება. „ღიდხან ეცხოვრობდეთ, მაგრამ ქმარ ყარ ვირთეველეთ“.

ქოკებზ რკალეზიანი ციკები.

ღ ქორაკაჲნე მოკლე ჯოხებიანი ტყაის ან თოკის ვირის აღვირი.

ქორაგოზაჲ ბრტყელი ქვის გატყორცნა, და მოპირდაპირე მხარეზე მდგომის მიერ იმავე ქვის სროლითვე დაბრუნება პირველად მსროლელისადმი.

ქორბელელაჲნე ძველებური თამაშობა: წრედ დამღვარ 5—7 ახალგაზრდას მხრეზე შეადგებოდნენ ხელბჩაკიდებით და თამაშობდნენ. დღეს დაიწყებულია, ზოგერთ დღესასწაულში, მაგ., „წითელთობა“, იხსენებენ.

ქორებულად ქორიჲცი.

„აჲ, იმალ მთასა ვახედე, მთას ქორებულად ხეიოდა, მე მონადირე მეგონა, იმას თურძე წყრული სტყიოდა“...

ქორთუჲაჲნე მომცრო შორი (გურქორთხი).

ქორჯა მოგებიდან 2—3 დღის ბატკანი.

სქურთი ცხერის განავალი.

ჭურბო, მრ. ჭურბოები ხელთათმანი. „დალიშნულ მისცემს მოლოშნეთ სათითაოდ წინდაყვებს, ზოგს ქუროებებს, ზოგს—ცხვირის ძონძებს“ (ნ. ცხვირის ძონძები).

ჭუსლი გუთნის ნაწილი, რომელიც მიწის შლის, ფუშავს.

ჭუსლის თბეა ქუსლის უკანა ნაწილი.

ჭუსოა ბავშვის ენაზე მუცელი. „დელი, ქუსოა მეტაჭრ მტკიცის“.

ჭუსულაობაა ლიტინი; ნ. გამოქუსულაყებაა.

ჭუჭუშოა ჯუბოს ბოლოზე ნაქარგი.

ჭუჭუშოიან ჩოჯაა განიერსახელოებიანი ძველებური ჩოხა. სახელოები სხედასხვა სახის ნაქსოვით იყო აქრელებული. ერთი უდროოდ დაბერებული ქალისთვის უკითხავთ: ქალო, ასე უდროოდ რომ დაგაბერა? მას ასეთი პასუხი მიუცია:

„ტყუაბის (ნ.) ნაოქობამა, ბოლოზე კერებამაო, ჩოჯაზე თორმეტ ნაოქმა ქუჭუშოსს კრელებამაო“...

ჭუბა-ზარფუში ქვაბი სახურავით.

ჭუბ ქვევით. „ერთ ქისტ ქუბე ჩასულ იყუჩ ჩხატს (ნ.) გზის შეკვრად“.

ღ

ღაბაჯი თოფების ნიშანში სროლა. ხარჯის მეორე დღეს ან საერთოდ ხუთ წლამდის მიცვლებულის პატრონი მართავდა ღაბაჯს, რომლის წესიერად ჩატარება დაეკლებული ჰქონდა მინდობილ პირს. სანიშნო ადგილზე ააყუდებდნენ ფიცარს, რომელზეც თანრიგით შესაფერი ნიშნები იყო აღნიშნული, მაგ.: წრე, ციფრები, ლურსმანი და სხვ. თითოეულ ნიშანს შესაფერი ფილა ჰქონდა, როგორიცაა: ხბო, კელილა, ჩითები, ჭურბოები, ქსოვილი, მარილი და სხვ. ვინც ნიშანში მოარტყამდა, მას მოატანინებდნენ ბოთლ არაყს, რომელსაც მოხუცები სვამდნენ, ფილაო კი მას მიჰქონდა.

ღაბუაჯი მსუქანი, მძიმე ადამიანი, საქონელი...

ღადარჩ ნაცრიანი ნაკერცხლები.

ღამ აკუჭი ანთებულ მუგუზლებს და ნაკერცხლებს ნაცარი დაყარე, რომ ცეცხლმა მეორე დღისამდის გასძლოს. გამოცანა: „ღამ აკუჭეუ, დილაჯ ქაქეუ (დახვეტილი ცეცხლი).“

ღავდავრ ძალღის მოღუნებული უღიმღამო ყუღა, გადატ. ადამიანის ყბედობა, „სახედობა. ძალღსავით ღავღავებს“.

ღანოში (Allium ursinum) ნივრის-მაგვარი მცენარე, ღებენ წნილად.

ღანძილი (Allium ursinum) ნივრის-მაგვარი. საწნილე მცენარეა.

ღარანაჯი პატარა ღარი. ღარი წისქვილის ბორბალზე მიგდებულ იცერად დაქანებული ღარისწყალი.

ღარკეცე ნ. ღარი.

ღარძლაყი, მრ. ღარძლაყები თხის ბაღისაგან ოთხწერად დაგრეხილი ან დაწნული თოკი სარეცხისათვის. „დღეს არ მცალის, ღარძლაყებ ცუნდ ვწნაგ“.

ღაჯი ხელგასაყარი, კბილება, ხელდახელ საჩხუბარი ძველებური იარაღი.

ღაჯუნ ბლარძენი, მასთან უთავბოლო ლაპარაკი.

ღავაყი გამზდარი, მქლე, მბოლოდ ცხვარი, ბატკანი, „რაცკვერი ღავაყ ბატკანაყი“.

ღვიღა 1. უღელტეხილი, 2. ხეობა.

ღვროშუშუტაყი უგულო ღვროიანი მცენარე.

ღვერვაა 1. ლიხობით (ნ. ლიხობა) ცხერისთვის მატყლის გატლა, 2. ხის გახდა მოწის (ნ.) მისაღებად; საქონელზე აქა-იქ ტყავის ატლა; 3. მოტყუებით დატყოვნა. დაცანცლა.

ღვინის ფერაჯრ მუჭი წითელი.

ღვინობისთვე ოქტომბერი.

ღინებაა გაღიმება; იღინებო იღიმები. „მანდ რას იღინებრ დაქოს ცოლსავითი“.

ღმერთმა გიშვილა//ღმერთმა გიშველოს დაქრძალვის დროს მიმსვლელის მი-

სალმებაზე და შვრენტ დამხდურის პა-
სუხი.

ღოღონ დართული ბაწრის ცალფა ძა-
ფი. „ქსლის ქსოვას ხან ერთ ღოღ გა-
მიწყდა-ღ' ხან მეორეა“.

ღოღოა (*Rumex crispus*) ფოთლები
იციის ბრტყელი. კრეფენ, წნავენ, ახმობენ
და ინახავენ საზამთროდ. ხმარობენ მხა-
ლად, კრილობის მოსარჩენად. „გატეხილ
ცხვირზედ ბიკიაცს ღოღოს ფოთელ
ღნჯკრეს“.

ღოღოშმაგაცი ნ. ღოღოა.

ღომელჩ ქერის საქუმელედ მოსახალი
ქვის საცეცხლური.

ღომლის დედაა ადამიანის გამოსახუ-
ლების ნამცხვარი რიტუალური მნიშვნე-
ლობისა.

ღომლავდილი ღონემიხილი. „დაჭრი-
ლი კუდიჩი მიგორავდ ღონიჯდი-
ლი“.

ღორღი, მრ. ღორღები კ-დე-ლოდე-
ბიან-ქვიანი მთა.

ღრინვაა ხენეშა...

„ნესტორაც მოძუნძულებდა
ღ რ ი ნ ვ ა ამოჩრით ყელშია“.

ღრუჯი ღრუ. „მეს ხეა ღრუჯი, არ
ჯამ“.

ღუმჩ ჩუმი ადამიანი. „სანდროა ღუ-
მი, სუცაწ არას იტყვის“.

ღურბელაჯ ზოკოა საკმელი სოკოს
ერთი სახეა.

ღურბელჩ ღრუბელი.

ღურბენატორი გუბერნატორი. „ღუ-
რბენატორმ უთხრ: შეთეჟი, რამთენ კაც
მოხკალიჟი“.

ღურღურაჯჩ დონხაური. „გუშ ტყეშიგ
დავრჩენთა-ღ' ღურღურაჯ გავაჩა-
ლით“.

ღურღუქალი ნ. ღურღუქელა.

ღურღუქელა თუშური გორდილას (ნ.)
ქართული სახელი.

ღულუა ქედანი. „ჩემ ცულ ისთაჯ
მკრული, რაჯკერაც ღულუის თბეა“.

ღულედი ჯარაზე მოღებული მსხვილი
ბაწარი, რომლის საშუალებით ატრიალე-
ბენ ჯარანტარს.

ყ

ყაბაჩაა ნ. ჯაბაჩაა.

ყადალა მსხვილი და გრძელი ღურს-
მანი, მაგ., იატაკისთვის.

ყავლჩ ღრო, ვადა. „ცხტათ ცხტარშიგ
ყოფნის ყავლჩ გამითავდ“.

ყავრეა, მრ. ყავრეები სახურავის კა-
ვი. „დღეს სახლის ყავრეებ ვიღეთ
ქარებით“.

ყვირი ცხენის ღურსმანი. „გაქენდი-ღ'
შინითაჯ ორ-სამ ყვირი-ღ' კვერ მო-
მილი“.

ყანაა სულადის (სიმინდის გამოკლე-
ბით) ყანა.

ყანწურაჯი პატარა ყანწი. „მოდ, ყერთ
ყანწურაჯ არაყ შევსვათ“.

ყაყატოა, მრ. ყაყატოები სალტე
თვლების, კასრისა და მსგავსთა. „კასრს
ყაყატოებ ჩწყდევი“.

ყარამანდულაჯი წმინდა შალისაგან
ქსოვილი, შავი ფერისა, ინგლისური.

ყარტალ-ყურტალი ხალხი წარა-მარა-
ხალხი.

(ნ.). „სანდრუნთას ყერთ ყარტალ-
ყურტალ ხალხმ მიწყარ თავი“.

ყარტი სვილის ჩალა. იხმარება საყვე-
ბად და სახურავადაც.

ყარლოა (*Arundo donax*) მაღალი
და მრგვალფერიანი მცენარე ქაობისა.
აგებენ საბატკენ ბინაში, კაჯახზე (ნ. კა-
კახი) უკეთესია, ეინაიდან სიმრგვალის
გამო შარდს არ იჭერს და უშვებს ქებში.

ყატურაყებაა ცეკვის დროს ტაშის
არევა. „ბიკეჟი, ნუ აყატურაყებ“.

ყაღჩ ცხერის ხორცი დაჭრილი, დამა-
რილებული და მზეზე გამხმარი, ინახავენ
საზამთროდ.

ყაქის გორილაჯი კოქის ძაფი.
ყაჭირი მაღალი მთების მტაცებელი
ფრინველი—ჭერძერუჯი, სილილით არ-
წიზეუ დილია, მაგრამ ნაკლები ზიანი
მოაქვს.

ყბად დაღებული სახტად დარჩენილი,
პირდაღებული. „ეშმაკმ რო ნახ კაცი-ღ'“

ყმედნ ყბედი.

ყმულინ ღმუილი მგლისა.

ყორეჲ ყორე, ქეის ლობე.

ყორეღნ ღაცული საძოვარი. „მემრნ ცხვის ყორღღე მ ი გ ღუწყყ ცხტიარს ძოებჲა“.

ყორი დაუკოდავი მამალი ცხვიარი, რომელიც ფარაში სანერბავადაა გაშვებული.

ყოჯას გჯაჲ ნ. აბანოს გჯაჲ.

ყრღაყი ჩხართვის სიდიდის ჩიტიჲ მწვანე ფერისა, არ იკმება.

ყრანტი გადაბერებული აღამიანი, საქონელი. „ყრანტი ჯეჯერი კართანაყშიგ ყურღოზედ წამოგორებულ“.

ყროღვაჲ თავდაუქერელი ლაპარაკიყ ყროღავს—თავდაუქერღად ლაპარაკობს.

ყუაყნ ცალი ხელით გაკეთებული მოგრო ჯუნდა ქუმლისა.

ყუღებჲა ღგომა.

ყუღიღნ რამეზე დაყრღნობა, დაყუღება.

„ქალმან გამოჯან მემცხტიარეს: ბიჭუ, რაყმ დაგაბერაო, გინღ როღის ჯოხზეღ ყუღიღმა, ძიღის არ ძინებამაო“...

ყუთუნაყი პატარა ყუთი.

ყუნღნ მოკრილი საშეშე ხეების გროვა დაპობილი და თავებ შეერთებითა და ბოლოებგაშლით დაყუღებული გასახმოზად.

„—გუგუჩი, რამთუნ ყუნღ შეშაჲ განყეთი? —ოთხ ყუნღ“.

ყუნწი მათრახის ტარზე ხელგასაყარი თასმის გასაკეთებელი ნახერტი.

ყუნჭულნ კუნჭული.

ყურახეული ხატისადმი შეწირული საქონელი, უფრო მოზვერი. „მეს მოზვერიკაცი ყურახეული გ“.

ყურეჲ 1. კუთხე, კუნჭული; 2. გოგრაფიულად მივარღნილი ადგილი. „ხოშანეჲ ერთ რაყმ საშიშ ყურეჲ იყუ“.

ყურმარე//ყურემარე საღმე, ამა თუ იმ კუთხეში, კუნჭულში. „ჩის ნაცვამყწინდაყბ რა ჰქენ, მგონი იქითა ყურმარეში// ყურე მარეში გ მანყვეღრი“.

ყურიან ჭუჭტები წაღები, რომლებსაც ქუსლის ზევით ჩასაცვამი ყურები აქვს გაკეთებული.

ყურის დამგღებმაყი მომმენი, ყურის დამგღები. „სამ ვაშლ მქონღ: ერთ ღმერთს, ერთ მთქმელაყსაღ— ერთ ყურიის დამგღებელაყს“ (ხშირად ასე ათავებენ ზღაპარს).

ყურის წვერ მოკრილი სერი: ცხერის ყურის წვერი გადაკრილია პორიზონტალურად.

ყურის ცარ მოკიღებჲა ყურადღების არ მიქცევა. უყურადღებობა. „ჩიყიმას ვეუბნებოღედღ— ყურსაც ცარ მინყიღ“.

ყურწამნ ხიღის ყურე.

ყურწიყნ კნ. კუნჭული.

ყურწინაყნ ნ. ყურწიყი. „ყურწუნანაში გ ვიჯღიღი, ქვერეღბს უკიღიღი“ (ნ.).

ყუტილი ლოღინი. „შემჯავრღ ყუტიღიღღ— გამოყეფარი“.

ყუჩოჲ ბავშვის ენაზე ყური.

მ

შაბაჯაყი ჩუქურთმიანი აივანი ან მისი რომელიღმე ადგილი.

შაბაში სუფრის წვერების უჯანასყნელი სასმისი, შესმული საწღღსთან (ნ. საწღღ) ღგომით. საღღეგრძელოების მოთაყვების შემღღეგ თამაღა დაღგება საწღღსთან და ღალოყვის შემღღეგ შესვამს არაყსაც პატარა ჯიხვით და ლღღსაც ღიღი ჯიხვით. მერე ის თანატოლს გამოიწვევს

მასთან და მასაც შეიამყეს. შემღღეგ ეს უჯანასყნელიც გამოიწვევს თანატოლს და ა. შ. შაბაშს ვერაინ აიყღღენს, ვინაიღან გასასყლეღებში საგანგებო პირებია დაყენებული, რომ არაყინ წავიღღეს შაბაშულსმელი.

შაბოში//შაბოში ღვრიტა, ღვღა. კვეთი. „ზეშიგ ჩწყობენ შაბულსსაღ— ჰატას ხან დაზღმენ მაგარნ“.

შავადგურელ შვენარევი კრელი.

შავგრიმალნი შავგერმანი. „ქალ, რა-
ცა შავგრიმალ ხარის“.

♣ შვესპალაფი (Rosa spinosissima) ასკილის მაგვარი მთის მცენარეა, ისხამს შავ ნაყოფს, რომელსაც ხმარობენ სისხას (ნ. სისხაჲ) მოსარჩენად, აგრეთვე ჩიში.

შავლეგაჲ ლეგა შვენარევი, გამოცა-
ნაა: შავლეგაჲჲ კერთა-ლ^ე მსკერ-
თა (თავი).

♣ შავრაც ცხენი შავი ცხენი. „ვარდა-
ნაქს იორლა შავრაც ცხენ ხყვანა
უტ“.

შათაქნ ნ. დაშათაქებაჲ.

♣ შალაფაჲ Corghium halepense) სი-
მინდის მაგვარი სარეველა ბალახია-
ნორჩს საქონელი ვამს.

შალაფი ფანჯრებსა და კარებში სა-
მარტულო ნახვრეტის გასაკეთებელი ვიწ-
როპირიანი რკინა მოგრძო ტარით.

♣ შალდაყაჲ (Symphytum caucasicum) ცისფერი, მოგრძო წვრილბუსუსებიანი ბალახია, ხმარობენ ზამთარში საქონლის გამოსაკვებად.

შალდაყი გათიბელი ბალახეულობა.

შალთი დიდი დანა.

♣ შალის ცხემლები შალის საქსოვი გრძელი და მობრტუო რკინის ჩხირები.

შალუკმებაჲ დანაყრება „ჩქენს მო-
ლი, პატაჲ შალუკმებაჲ არ გინდაჲ“

შაშანაჲ 1. ნაბოლარა არაყი, ძალა-
დაკარგული, მასთან უგემური. 2. ჩხუბის ღრის გამოდენილი სისხლი. „ერთ მარ შემოდუნდლე-ლ^ე გაეადინ შამანაჲი“.

შამან ნ. შამანაჲი.

შამშალნი, მრ. შამშალნი ბინძური ადა-
მიანი. „მეტაჲნი შამშალი გეჲს დი-
ლოჲ“.

შარშანისი შარშანი,

შატი მარყუეი.

შატიტ განახკვაჲ ბაწრის, საბლის, ძაფის და მსგავსთა მარყუელად გასკენა. „მეგელ ცხენ მემაგ მარგილზედ შატი-
ტაჲცელ გამწყობ“.

შაფშაფი ყბედობა, „გოჩოთ ბერკაცმ მეტაჲნი შაფშაფ იცის“.

შაშალი საშლელი.

♣ შაშბი კალთა ყუბისა, რომელსაც ქა-
ლები იცამდნენ ძველად კახის მაგეირ.

შაჭდნაჲ გაგება. „მაჲ ბიქს ვერას
შაჭდენ, მეტაჲნი დოლოყოლიოჲ“.

შაჭდურება//შაჭდურება მუდთან,
პურთან, ქუმელთან, გორდილასთან... შე-
ტანება მანწენის, დოს, კალტის, ხორცის...

შებუ (Allium victorialis) მთის ღან-
ძილი.

შეგალება ნ. შეჩხურაჲ.

შეგდებაჲ შედებება. ბეჩაჲ. „ზეჲ გინ-
დოლა-ლ^ე რად არ მითხარ, შეგდება
მოგასწარა“; აქედან: შეგდებულ^ე—
შედებული“.

შეგდებულ ზეჲ სა-
ხვრეტად (ნ. სახვრეტაჲ) ჯარ ჯამ^ე.

შედოჲ ქუქყინი. „რად აქთაჲ შე-
დოჲ ხარი“.

შეეწი აღმართში დაეწია. „შეეწი

ქისტის ლაშქარსა ლურჯა ლაშქათინი“.

შედორაჲნი კაცი ნ. შამშალი.

შეთვალისკიდებაჲ ნ. დღისიჲ თვალთ
შეთუნთხულნი უგულოდ გაკეთებულ^ე
რამე ნითი. „მეგ ფარდაგი მონადეჲ შე-
თუნთხულ“.

შეის შესვლისას. „კაცებთ თქუეს: შე-
ის არა ფერიო-ლ^ე გამოის გეტყვი-
თაჲ“.

შეკანტული მაგრად შეკრული, შე-
კლანკალი. ძველი გამოცანა: „შეინდი,
შეინდი, შეინდი ძირი შეკრული-ლ^ე შეკან-
ტული, ვერც გახსნის ნეფეჲ, ვერც ნეფის-
ნეფეჲ ძრეილი“ (მარხუაჲ).

შეკრა შებნევა. „რაცგუერი დახუალა,
მეს თეჲაჲ შენცკარგ“.

შეკადებული შეკიდული. ნ. სამთ-
ხორაჲ.

შეკაჲეჲ შესკუება, შეხტობა; აქე-
დან: შეკმაჲეჲ—შესკუებული,
შემხტარი, „დემურიჲნი ზურგზედ შეკმა-
ეჲ ზეჲ ფაიხანი გვერდზედ გაღან-
გლჲ“.

შემაჲ შემაჲ. შაქმბენ ქარებს
ულეშიჲ, გუქმბენ გუთანსა-ლ^ე გაქნ-
გამოქნაჲენ ორ-სამ კვალს“.

შემგლისფერებაჲ ნ. დღისიჲ თვალთ.
შემგეჲ ნ. შემეჩხური.

შემეჩხური შემეჩხო. „ფეჲშიჲ ეკალ
შემეჩხური“.

შემოქმედებია ნ. შემოქმედით; შე მ ჩ ხ ტ-
ი კ—შემოქმედით. „დღეს, კოსტალემ კვლავ
ეკალ შემოქმედით“.

შემოდგომის ნაპარსი შემოდგომაზე
გაპარსული ცხერის მატყლი, კარგი ხა-
რისხისაა.

შემოდგომის შემოქმედია; ნ. მგლის
კოქსია.

შემორეკაფი დანისწვერაობის მე-13
სახე: მოთამაშეს დანა უქირავეს ცერითა
და საჩვენებელი თითით წვერით წინ.
აგდების დროს სწრაფად შიგნით შემობ-
რუნებით უნდა ჩაერკოს მიწაში.

შემორეკაფი ნ. შემორეკაფი.

შემორეკაფი სიმინდის ყანის მეორედ გა-
თხნის დროს სიმინდის ძირზე მიწას კარ-
გად შემოაყრინა, რომ ძირი გაიშავოს.

შემოშავება მთხა მთის დაფარვა
ხალხით, ცხოველებითა თუ ფრინველებ-
ბით...

„დიდო გადმოდის დიდობზე,

შე მო ა შ ა ე ე ს მთანი...“

შემოჩინება გამოჩენა; შე მ ო ჩ ი ნ დ—
გამოჩნდა. „ერთხენაფი მაკრატოა შე მ ო-
ჩ ი ნ დ ცერზედ“.

შემორეკლება შელება, ღრიქედ და-
ტოვება კარის, ფანჯრის, აქედან შე მ-
დ ე რ კ ლ ე ბ უ ლ ი—ოდნავ გადებულნი.

შემორეკლება ნ. შემორეკლება.

შენაქის შენსკენ; ანდაზა: „მე შე ნ-
კ ი ს ა ო -დ' შე ნ ე შ ა კ ა ე ე ე ე“.

შენტოლაფი შენი ტოლა, შენოდენა.
„მე რომე შე ნ ტ ო ლ ა ც ი ვ ი ა ვ; ცხტარ-
შიგ წამალაეს“.

შენჩქრევა შერხევა, შენძრევა.

(ქმარმა) „ღამითხოვ იანვარშია,

ალთო (ნ.) შე ე ა ნ ჩ რ ი წყალი-
სი“...

შეა ქსლის დგომის ბაწარი, რომელ-
შიც საშევარია გაყრილი.

შერთვა ბიჭისა ქალის გათხოვება.

„ჯარშიგ მიდიან ბიჭები,

ბიჭები ქორიანები,

ახლა შე ი რ თ ე თ, ქალებო,

კოქლები, ბრუციანები“.

შესაკრავაფი ნ. სახმუწი.

შესხევაა შესმა. „ერთ ანდაზას ექ-
ვიან არაყის შესხევა“.

შესრევაა (შესროლა) შეგდება.

შესწრებისა მინადირის მიერ ნანადი-
რეის განაწილება შემსწრობისათვის.
ზოგჯერ მონადირემ შეიძლება თოფი
ითხოვოს, მაშინ ნანადირეის ტყეი თო-
ფის პატრონს ეუფლებს.

შესწყინდება მოსწყინდება. „თამაშო-
ბაა რო შე ს წ ყ ი ნ დ ე ბ, მემრჩ კიდენ
ქალებს ა მ ლ ე რ ე ბ ე ნ“.

შეფერებაა მიმსგავსება. „გუშინასჩ
ერთ კაც ვნახი-დ' სუც ლონგოს შე ე ა-
ფ ე რ ე“.

შეკანებაა შენძრევა; ნ. აყენის შეკა-
ნება.

შეკორაყება დათრობა. „გარსოს შე-
ქ ო რ ა ც ე ბ ა მ ე ტ ა ც ე ტ ო ბ ო ლ“; აქედან:
შე ქ ო რ ა ც ე ბ ე უ ლ ი — მოვრალი, და-
ლუული.

შეკორებაა შექება.

შელებაა შეტანა. გამოცანა: „მშრალ
შევიღო-დ' ეანტ (ნ.) გამოიღეუტ“ (ა ლ-
ვ ი რ ი).

შეუარაყი ხალხის თავის მოყრა გარ-
თობის მიზნით. თავისუფალ საღამოს ერ-
თი სოფელთაგანი ავა მალლობზე და
მთელი სოფლის გასაგონად დაიძახებს:
ხალხო, მგა, ომალოელებო, დღეს შე ყ ა-
რ ა ც ი გ ე ა ქ ე ს, მოდიო და მოიტანეთ თი-
თო ფეჭეშეა (ნ.). საღამოხანს მოყრიან
თავს, დაანთებენ დიდ ცეცხლს, მოიტანენ
გარმონს და ახლაგაზრდები გვიან ლამე-
დის სიმღერითა და ცეკვა-თამაშით ერ-
თობიან, შუა ხნისა და მოხუცები არაყს
სევაენ, ბასობენ ცეცხლის ახლოს მსხლო-
მარენი.

შეუელთებაა ხშირი თხოვნით თავის
მობებრება. „ბეროა ისრედ შე ნ ც ყ ე ლ-
თ ე ს, რომე ხათრ ევლარ გუშტხეა-დ'
გადმოფრინდ“.

შეუარაა შეკრებულობა, საქმიანი კრება.
„ცხტრის პატრონები ცუციმ დღეს შე ყ-
რ ა შ ი გ წ ა ს უ ლ ი უ ე ე ს“.

შეუუება, უფლი შეთობა წყლისა. „თავ
დრეხანი, აეს წყალ შეუუებულოგ“.

შეშაშლულჩ ნ. შეთუნთხული.

შეშამპრელაყი შეშის დამპობი. „მეს დიდურაყ ბიკი კარგაყ შეშამპრელაყი“.

შეშარ შეარკო. „ვიგოლემ წოდგენი (ნ.) ჩაღალშიგ (ნ.) შეშარ“.

შეშის ამოცილებაყი მოჭრილი, დაწყობილი შეშის ძნელად მისადგომი აღგილიდან აღვილად მისადგომ აღგილამდე გადაზიღვა.

შეშის მჭრელაყები შეშის კრაში შეყრილი ნალი.

შეშის მჭრელაყები ნ. შეშის მჭრელაყები.

შეშის საყშობი კერზე პორიზონტალურად ჩამოყიდებული 1/2 მეტრის სიგრძის ორი მომსხო ხე, რომელზეც აწყობენ დაპობილ შეშას და ახმობენ საზამთროდ.

შეშობ წახვლაყ ტყიდან შეშის მოსატანად წასელა.

„მელანო, სიდ წავიდ აღიროჲ?
— შეშობ წავიდ, შეშობაჲ“.

შეშეობაჲ შერკობა. „კედელშიგ უსმარი (ნ. უსმარი) შეშეობაჲ ყარ ჯამ-შეეაშეჲი—შეეარკეჲ.“

შეხხვეჲაჲ ნემსითა თუ სხვა წვეტიანით ჩხელუტა.

შეხხტერაჲ ნ. შეშეობაყი, შემეჩხუე რ—შემერკო.

შეეკრიატებაჲ შეერყოლება სიცივისა თუ შეისისაგან.

შეშძულებაჲ განაველასა და შარდში ამოსერილი ბატკნის დედის მიერ გაგღება, არ მიყარება.

შეწვერაჲ ზინის თავის შევიწროება თაედასახურაეად, რომ წყალი არ ჩაიედეს და არ დაღჲეს.

შეწერიული ნ. ყურახეული.

შეწერიოტებაჲ შევიწროება, შეწუხება, აყლება; აქედან: შეწყარიოტებულე—შევიწროებული, აყლებული. „ჩემ შედოყსაგნიე ჩემ სახლებ სუ შეწყარიოტებულეგ“.

შეწუნაჲ მოწყენა. „დაეითას მეტაყნ შესწყენიყჲ აყენის ქანებაჲ“.

შეხერიტებაჲ ცხვირში სწრაფად შეხუნტეჲა სხვის გასაგონად. „მასრი შე-

ხერიტეაჲ გამოვიგე? რახვეერი შრეხერიტეი, სირცხვილ არაჲ“.

შევირებაჲ შებრჯუნა, შედგმა ბოძისა, მაგ., მსხმოიარე ზეხილისათვის. „ბიკტორაჲ, ჯამ ვაშლს შევირებაჲ ყუნდ“.

შვილად აყვანილი ნაშვილევი. შობაჲყარ ნ. შობაჲყარი.

შეშობი 1. ძეყევი; 2. ჩითების (ნ.) პირისა და გარემოს (ნ.) ერთმანეთთან დასამაგრებელი შემოყერებული მობრტყო ნაქსოვი, ე. ი. შემოშობული.

შეგითაჲ შეგინიდან.

შეგითაჲ მახეჲ ნ. გარეთა მახეჲ, მხოლოდ მისგან განსხვავებული აქეს ქელი და აჲე. ქელდისთავი აღმაყერად წათლილი და უფრო ამორმავებული აქეს, რომ ჰეა დაინაგროს, მასთან ქელი შეგნით ეყეეჲა. აჲე უფრო მოყლეა და გამოსადებად სამი-ოთხი ჰეჲე აქეს მხოლოდ. როცა მახე აწყობილია, აჲე თავით ყერდნობა ბოძის შეგნითა მხარეს და ქელდის ბოლო თხელი პირი აქეს ჰეჲეშაჲ ფრთხილად გამოდებული.

შეგითი შეგ სახლის შეგნითა ყუთხე. შეგნითაყარ ძეხვი. „მეს შეგნითაყეჲ ზამთრისი“.

შეგ-შეგ ერთმანეთში. „ცხტრები, ცხენები-დ“ ვირები სულ შეგ-შეგ დარეულიყუნეს“.

შეღინგი თოფების ბათჲი, შედღული. „მწეხრინასარ გაღმითაჲ შილინგ გამოდიოლ, შილინგ როჲ“.

შეღითაყარ მსუბუჲეჲად, შილიფად ჩაყმა.

შინაჲჲ (შინეჲ. „მარგს შინაჲე გასწირაყენ“ (ნ. გაწირვა).

შინალი მახარა.

შინალის ნაგლეჲიანი ძეღმაზარა ჩაყმული.

„რახს ამოხტალი, ჩახტალი, შინალი სნაგლეჲიანოჲ...“

შინაჲ, მრ. შინეჲი საყუთარი სახლი, ოჯახი, ყერა.

შინაურაყ ძაღლი ეზოს ძაღლი.

შინაშიგ/შინაში შინ. „ისენ შინა-შიგ ასულიყუნეს“.

შინელაყარ ნ. შინალი.

შინდაბერებული ნ. შინდამრჩალი.
შინდამდგომაცხი შინდამრჩენი. „თუ
შინ დამდგომაცხ ხუაყის, ბარგს შინავწ
გასწირავენ“.

შინდაზრჩალი შინ დარჩენილი, გაუთ-
ხოვარი, შინაბერა.

შინ წახვლამ შინ მისვლა. „შინ რ ო
წ ა ვ ი დ, ქაზიმათმ ქალის (ნ.) სალაფავი
ბუჭკეთ ძალს“.

შირიში ნ. შირუმე.

შირუმე კირნარევი ქვა, კირქვა.
„შიტეა, მრ. შიტეები ბაწრის შულო,
შესაღებავად გამზადებული მატყლის ძა-
ფი. „შიტეა ამოხსენ, ქალაქ“.

შიტყორჩ, მრ. შიტყორები ხელიცი.
„ააქ უღერაყჩ შ ი ტ ყ ო რ ე ბ ი ი ცის“.

შიყარაყი ნ. შეყარაყი.

„შიშაჰი 1 წლის დედალი ბატკანი.

„შიშეფლაც ცენი შეუკაზმავეი ცხენი.
„ქაჩო მელაყიზეა გადამჯდარ შ ი შ ე ე -
ლ ა ყ ც ხ ე ზ ე დ“.

შიშანობაჰი საშიში დრო. „იციმ
დროს ფარსმაშვიგ შ ი შ ი ა ნ ო ბ ა ჰ ი ყ ო -
ფილიყუქ“.

შიშისხვიე შიშის გამო. „იამ შ ი -
შ ი ს გ ნ ი ვ ცხრუბაყ ღწყუქ“.

შიშინ შიშინი. „ჯიკვის მწვად ა შ ი -
შ ი ნ დ“.

„შიშლიგი 1. მწყემსობაში ხორცის შე-
მოკლები დროს მეცხვარეების მიერ სა-
ყუთარი ცხვრის დაკვლის რიგის დაცვა;
2. გაყიდულ ცხვრებზე ერთი ცხვრის სა-
ჩუქრად დამატება.

შიშთელ-ტიტთელან შიშველ-ტიტე-
ლები. „ქალ ადგების, მეტ რა ჩარა აქ-
ვის, ქმარ-შვილ დარჩებთან შ ი შ თ ე ლ -
ტ ი ტ თ ე ლ ა ნ ი“.

შლაპყაყი კაზიროკიანი ქუდი.

„შლგვიან შერთხალი საქონელი; ნ.
ფთხოლელაყი.

„შლგტილაყი ცხვრის ავადმყოფობაჰი
ძუძუები, ფეხები და თვალები უსივდება,
უჩირქდება და კლავს. გადარჩენის შემ-
თხვევაში დედაცხვარი მწველად აღარ
ვარგა.

შლოქვაყი კოკლობის გამო უსწორ-
მასწორად მოსიარულე. „აპეღე მეტაყ
შ ლ ო ქ ვ ა ყ ი“.

შობიარეა მშობიარე ქალი. „შ ო -
ბ ი ა რ ე ა უნდ ყოფილიყუქ სოფლის ნა-
პირს თავადაყ ცხრა კვირას მიინც“.

შობში ნ. ალთა.

შოთხვი (Padus racemosa) კენკრა.
ისხამს შეე ნაყოფს მტევნებად. როგორც
სამასალე ხე, შოთხვი გამოყენებულია სა-
ტარეებად; კარგია შეშადაც.

„შოლტაყი მათრახი.

„ლამაზ ქალის სიყვარულმა
შუა გზაზე მომიარა,
შ ო ლ ტ ა ყ ი დამაკარგინა,
მებრუნა და მატრილა“.

შოლტი ნ. კნოტი.

„შოლტის ტარი მათრახის ტარი.

„შოლტის ფაფარი ნ. შოლტის გუ-
ჯიმი.

„შოლტის ჯეჯიში 1. მათრახის ზედა
ფოჩიანი ნაწილი; 2. ბოკოიანი, ხაოიანი
ფარდავი.

„შორითაჰი შორიდან. „შეთემ შ ო რ ი -
თ ა ზ ა მ ბ მ ე კ ო პ რ ე ბ ი - დ ' ა მ ხ ა ნ ა გ ე ბ ს უ თ ხ რ :
მთხილად ვიაროთ“.

„შორაშვლამ სატირლად განწყობა. „ქა-
ცან, შ ო რ შ ე ლ ა ჰ არ ღწყუქ“.

„შოშმან დამშვიდება, დაწყნარება,
გზაზება მოჩხუბერებისა.

„შრატ სველი. „კალტს (ნ.) როცა
ამიღებენ, დარჩებ სველი. მემცხვარეყები
შ რ ა ტ ს უ ნ მ ო ბ ე ნ“.

„შრენტვაჰი ნ. შრინტვაჰი.

„შრინტვაჰი დროდადრო ცხვირიდან მაგ-
რად და სწრაფად გამოსუნთქება. „ბალღუ-
ციროჰი (ნ.) ი შ რ ი ნ ტ რ“.

შრუა შერია

შტოლზე ხაფარაყი მაგიდის სუფრა.

შტოლი მაგიდა.

შტოლის საფარაყი ნ. შტოლზე საფა-
რაყი.

შუ შუა. „შუუბამ თოფი გამოდის“.

„შუათანაჰი შუათანა. „აჰეს ჩემ ბიჭ
შ უ ა თ ა ნ ა ჰ“.

„შუაჰი სახლის მეორე სართული, რო-
მელსაც ზემოდან კერხო (ნ.) ადგას.

„შუაშიყითაჰი შუადან. „შ უ ა შ ი ი ც ი -
თ ა ჰ ა მ ა მ უ ა რ დ გ ი ა ლ ე ი - დ ' გ ა კ ე ნ დ“.

შუგული შუგული. „ამ ადგილის ღეს შუგული“.

შუკოა ბზრალა.

შუკუმაყრ 1. კარების თავზე კედელში დატანებული ხერელი საგდელისათვის (ნ. საგდელი); 2. სარკელი.

შულტაყრ, მრ. შულტაყრები ამა თუ იმ სასოფლო საზოგადო საქმის მეთაურად და მონაწილედ არჩეული პირი, მაგ., ყანების დახვნა-დათესვაში, ლუდის გამონდაში. „ყანებს წინაჲ ხკნევედეს შულტაყრები“.

შუნი ღედალი ჯიხვი.

შუშპარ ქენი საცეკაოდ ბავშვის გამოწვევა (-იყევე!).

შუპრი ნ. როკეა.

შუპყაყი (*Heracleum asperum*) კალამივით უგულო ლეროიანია, იქმება. საზოგადოდ შუპყაყი, აყი, დიყი, დუცი ერთი ოჯახისანი არიან. მათი ღეროები გაფუქნის შემდეგ იქმება; თუშების თქმით, ეს მცენარეები მეტად სასარგებლოა, მაგ., დუცი წამალია მრგვალი კიის წინააღმდეგ.

შურათ შესვლაა ერთმანეთს შორის შურისა და მტრობის დათესვა.

შურალაყობაა შურიანობა.

ჩაბაუნებაა ჩარტყმა- „მარტილომ თავრელაყშიგ მონადაყ ჩამიბაყუნ“.

ჩაბურახებაა ნორჩი ბალახით საქონლის გაძლომა. „დღეს ნარღვევითსაყრ გავშალ ცხტიარი-ღ' ერთ კარგადაყ ჩაყაბურახჩ.“

ჩადაღჩ, მრ. ჩაღღები პერეულისა თუ თივის 20 კონისაგან გაკეთებული პატარა ზეინი.

ჩაღმაა 1. სანიშნოს გაკეთება, დაყენება, 2. ხის დარგვა. „ხანჯარ ჭარო მელაყიზემ ჩწყდღ; აყედან: ჩაღმული, დღეს ჩაღმულ ხეიჲ კარგ იხარებაჲ“ (ნ. ოცობაა).

ჩაყვა საქმელია: რძეს აადღებენ, შიგ ჩაპკრიან მსუქან ხორცს და ჩახარშავენ პიტნას. შესაძლებელია ჩაყვ დამზადდეს სხვადასხვა საწყობაყით (ნ. საწყობაყი)- ამის გამო ჩაყვ ღებულობს სხვადასხვა

შურთხი გარეული ინდაური, იცის თოვლყინულიან კლდეებში.

შუღბან შუა უბანი.

„აე მაგის მომღქსობელი ფარსმის შუუბან წყესაო“...

შუყმუყყანაა ნ. შუყყყყყანაა.

შუყმუყყანაა ამა თუ იმ საქმის სანახევროდ გაკეთება, შუა გზაზე მიტოვება; სახლის, კარ-მიდამოს მოუწესრიგებლობა. „აეგ შინაა ყაყალაგი, შუყმუყყანაა ნუ გასწირი; რაყთა შუყმუყყანაა გასწირ საქმეა“.

შუშპარი ცყყა. ნ. ქილიყი.

შუშტუყი სასტყენი.

შუშტუყრ უგულო მცენარე.

შხამაყი (*Veratrum lovelianum*) ბრტყელფოთლებაა, იზრდება ტყის თავში მაღალ ადგილებზე, საქონელი ეტანება, მაგრამ ვენებს. შხამას ხარშავენ და მისი წყენით მყურნალობენ მუნს. ამ წყენს ხმარობენ ცხერის მატლის დასახოცადაყ; ნ. სხამაყი.

შხარ-შხირი ზეიდან ქვიშის ცყენის ხმა. „შხისყითაა ქვიშის შხარ-შხირ მწყღინ“.

ჩ

სახელწოდებას: სალოძღაყის ჩაყე, ლოლოს ჩაყე, დუცის ჩაყე და ა. შ.

ჩათბუნებაა ჩათბობა, მაგ., ლოგინში.

ჩათთა, მრ. ჩათთები საპალნის შესაკრავი ლეედები ან თოკები 2—3 მეტრის სიგრძისა; თოკებს გრუხენ თხის ბალნისაგან.

ჩათქ შთანთქა; ნ. სოაყი.

ჩათქმა წყლის, ლუდის, საზოგადოდ სითხის ჩაყლაპვა.

ჩაისიჲ ჩასვლისასო.

ჩაყოლაყებაა თვალის ჩაყრა. „გამრიზე, ნუ იც ქალებისად ჩაყოლაყებაა“. თვალ ჩწყყილი-თვლი ჩაყეკარი, თვლი ეუქენი.

ჩაყუტულაყებაა ერთმანეთზე მიტყუპებით, მიყრით დაწოლა.

ჩაღაა ხორბლის, ქერის ფოთლებიანი ღერიო.

✦ ჩალაყ ცხენი ჩალისფერი ცხენი.
✦ ლაღიან ლეიბი შინ მოქსოვილი
მატყლის ლეიბი, რომელშიც ჩალას ყრიან
და საზამთროდ ხმარობენ.

ჩალიან მეტი ნაპირებიანი ტახტი, რომელშიც ჩალა ყრია, ზედ ლოგინს აგებენ, ხმარობენ ზამთარში. „როცა დაგვეძინებინ, ჩალიან მეტებშიც დავიძინებთ, ზედ კიდენ ტყეკაბებს (ნ.) დავიხურავთ“.

ჩალიან ტახტი ნ. ჩალიან მეტი.
ჩალის ბურკვი, მრ. ჩალის ბურკვები
ჩალის ერთი კონა ერთი ცხერისათვის.

ჩალილოლაყი ჩალის ღერო.
ჩამეგეტეჟან მოწული ხილის მიწაზე
დაცემით გაშლა. „მოწულ ვაშლს ვასარი
ქუაილ' დაბ მიწაზედ ჩამეგეტეჟან“.

ჩამეგეტეჟან მსუქანი ადამიანის, დიდი
მკერივი საგნის მთელი სიმძიმით დაცემა.
„ფიღონაყი ჩამეგეტეჟან მიწაზეა-ლ'
ველარ ადგ“.

ჩამორიდება ჩამოხევა. „ღემურჩიმ
(ძალი) კმელ მრგნაცკლა-ლ' ბოლომდ
ჩამეგეტეჟან ჯაბაჩის უქტენობა“.

ჩამოსაყარაყნ მთიდან შეშის დასაცურებელი ადგილი.

ჩამოტეხა ცისა ნ. დელგმა.
ჩამოჩინება გამოჩენა.

✦ ჩამოჩნეტვა ძროხის მოწველა. „თებ-
რო ჩაოხებს გონთ ჩამოჩნეტვა
უნდ“.

ჩამოწრისხვა შეუჩერებელი თამაში
„სარამ გრესწორ მანდილი-ლ' პირმოსკე-
პილმ ჩამოწრის, ითამაშ კარგადაც
გძალა“.

ჩამოვლომა ჩამოხტომა. „კახი ველარ
ლბედად ეთქმ ჩამოვქლებილა“.

ჩანაყება.

ჩარაყობა ჩუქენი.

ჩარდალნ ქერი, სხვენი.

ჩარდახი ციხის სახურავი.

ჩარდახიან ციხეა თუშეთის ციხეების
სახურავი, რომელიც გადმოსცდება ნაგე-
ბობას.

ჩარტეაყი ჩარტეა.

ჩასაყარაყი ჩასაყარი.

✦ ჩახვენება გაცივებული ბატკნის თბი-
ლად ჩაწვენა კორაკანაში (ნ. კორაკანაყი).

✦ ჩახსმა ადამიანის, საქონელის ჩაყენა,
ჩარეკვა.

ჩატლექ-მეიტლექილი აქა-იქ ტყა-
ამქვრალი, დაქვრული, დაბეგვილი ად-
მიანი. „მწუხრიანასნ ბაქოს შეგვდი-ლ'
სუე ჩატლექ-მეიტლექილი იუუ“;
ნ. გატლექვა.

ჩაფაღხანაჲ ხალისით ამეოლ-დამეო-
ლი ამა თუ იმ საქმიანობაში, მოქმედე-
ბაში.

✦ ჩაქვი, მრ. ჩაქები ჩოხის კალთა.
ჩაქლეთუა ჩაძრობა, მაგ., შარელისა
„ღეცი, ნიფხავ ჩამექლით“.

ჩაქცევა ზევიდან ქვევით. „თავის ცხენ
ბაქომ კალასაკ ჩაქციოგ“.

ჩაქოჲ ბაეშეის ენაზე პატარა ჩა-
რტეა.

ჩაქუხაჲ წყალეარდნილი.
ჩაღმურაყ ხალხი ჩაღმელები. „დიკლო-
შენაქოთები მეტაყნ ჩაღმურაყ ხალ-
ხიგ“.

ჩაშაული უშაეისი.
ჩაშაულ ღურჯი უღურჯესი.

ჩაშაულ წითელი უწითელესი.

ჩაშქემა ჩარქობა, მაგ., ლურსმნისა
ძელში.
ჩაჩანში საჩაჩნოში. „ჩაჩანში რუ-
სის პახოტში ვიყავი-ლ' მეს თოფი ყიყიქ
მარქე აფიკერა“.

ჩაჩნობის წელი გვალვიანი წელი,
როცა ცხერის საყვიბი არაფერი იშოვე-
ბოდა და თუშები ცხვარს გროზნოს მი-
დამოებში მირეკადენენ.

ჩაჩოჲ, მრ. ჩაჩოები ბაეშეის ენაზე
თვალი. „ნანელოჲ რა კა ჩაჩოებ გა-
ქვა“; ნ თაჩო.

✦ ჩაჩუნტვა ადგილზე ჩაცუქტეა, მო-
კუტეა; აქედან: ჩაჩუნტული—ჩაცუ-
ქტული. უწოდებენ აგრეთვე დაბალს, პა-
ტარა შენობას. „ჩაჩუნტ (სახ.) ბაშტეს
კარებთან ჩაჩუნტული იჯდ“.

ჩახრიალაყი ნ. ჩაქუხა.

ჩაჯლომაჲ 1. მზის, სიკარის ჩასვლა;

2. მიხვედრა, გაგება. 'ორწყალშიც როცა
მვივით, მზე ჩაქდ; ჩემ აუადობას ჩემ
მამაყი ჩახქდა-ლ' შინ წალალებად
დამიპირა“.

ჩელი ჩადი. „თუშებთ ურჩიეს კახოს თინას ჩე დ ი ტი“.

ჩემ დაა და.

ჩემ დიაცვი სხესთან ლაპარაკში ცოლის სახელწოდება ქმრისათვის.

ჩემისაკრ ჩემსკენ, „უთხრილი ჩემ კისაკრ იუჟნენაჟი“.

ჩემ კმილისხა ჩემი ხნის, ჩემი კბილა. „ყვეს ბიკ ჩემ კმილისაი“.

ჩემ ძმამ ძმა.

ჩემ ჳელმტრობით ჩემი შრომით, ჩემი ჯაფით. „ელისოა ობოლ დამრჩა-ღ' ჩემ ქელმტრობით გამოვზარღ“.

ჩერადი ნ. ნობად-ნობადი.

ჩერი წყალმანიკი.

ჩეფიში ნ. ჩეფიჩი.

ჩეფიჩი 1 წლის თხა.

ჩეჟლიმჩ თოვლიან მთაზე ცხერის მიერ გავეალული გზა, ბილიკი.

ჩეჩხა ჩეჩვა.

ჩეჩხაა ყოვლოჩინა, მედიდური. „ბიკუტი, ნუ ხარი ჩეჩხთაჟ“. იჩეჩხებ—მედიდურობ; „ნეტარჩ რაყს იჩეჩხებ“.

ჩეჟეჟცი ზევიდან ქვევით გაეჟკია „ბერიკიზეს ცხენისად აღვირებ წამეჟყარა-ღ' კლავსაკრ ჩეჟეჟცი“.

ჩვათი, მრ. ჩვათები კვირტისაგან (ნკვირტი) ნაქსოვი მოკლეყლიანი წინდები, ჩასაცვაში ჩეველებრივ წინდებზე.

ჩვეჩხა ნ. ჩეჩხა.

ჩვეჩხა ჩეჩვა. „ჯარნებსაც ზვახ, ეჩეჩხავ, ვაზდავ, ფეჟთაც დავეკერაჟი“; ნ. ჩეჩხა“.

ჩითები მატყლის ფებსაცმელები, უჟელა. ნ. ფეჟები.

ჩიკაჟი დაბალი, სამფეხა სკამი.

ჩინა ჩენა. „არაფერიც არ ჩინს, მეტაჟი ბნელა“.

ჩირდილი 1. ჩირდილი; 2. სოფელი იყო, ახლა ნასოფლარია; „ჩამომავლინეს ჩირდილი“.

ჩრთხენ იჟ დავლი//დავლივ წყალია“...

ჩიტების ფარაჟი ჩიტების გუნდი.

ჩიტე აფრინდაჟჩ თამაშობაა: ერთი მოთამაშეთაგანი დგება ღელად და იძახის: ჩიტე აფრინდა, ქორი აფრინდა, ქათამი

აფრინდა... და ყოველ თქმასთან ერთად მთქმელიც და მოთამაშებელიც ხელს მალა სწევენ. ღელა განაგრძობს: ვირი აფრინდა, ცხენი აფრინდა, წოდგენი აფრინდა... და არაფრთოსთან დაკავშირებით ხელს მალა სწევს, რომ მოთამაშებელი შეუადინოს და ხელი ააწევიროს. ვინც ხელს ასწევს, მას წაართმევენ საწინდარს და ასეთი გზით შეგროვდება სხვადასხვა ნივთი: ქინძისთავი, დანა, საათი, წინდა, ჩითები და სხვ. ამის შემდეგ ღელა. ამათუ იმ საგნის პატრონს აძლევს დაჯალუბანს, მაგ., ქინძისთავის პატრონმა იცუკვოს, დანის პატრონმა იმღეროს, საათის პატრონმა ვის გასცინოს და ა. შ. სანამ პატრონი დაჯალუბანს არ შეასრულებს, მას თავის ნივთს არ მისცემენ.

ჩიტის შვილაჟები ბარტყები.

ჩიჩიკაჟჩ უაიისფერი პატარა ჩიტი, ბინდარობს ყორეში.

ჩიჩიყუაჟი ღიღელა აღამიანი.

ჩიჩქინა (ციცქინა) ერთი ბეწო.

ჩიხჩიხი იარალია, რომლითაც გრეხენ ცხენის ძვისაგან, თხის ბალნისაგან თოვებს, საბლებს.

ჩილიჟი ენაბლუ. „ეინამხარაჟ (სახ.) მეტაჟჩ ჩლიჟიგ“.

ჩიობაჟჩ მუცლის ქონი ცხერისა, საქონლის.

ჩიობაჟჩ ნეცხეარე.

ჩიუროჟ ჩაგოზივი

ჩიობნად სჯობია ცხეისაო“...

ჩიოჟი საგანებოლ დაყონებული უმარილო ყველი, რომელსაც ერთი ორი კვირის შემდეგ აზელენ, მარილს მოაყრიან და გულაში ჩაღებენ. ასეთი ყველი გემოთი მომეყუა, იხმარება სატნად.

ჩიოღირი მეწერიღმანე, სოფელ-სოფელ მოვაჟრე. აჟედან: ჩიოღირობა—წერიღმანით სოფელ-სოფელ ვაჟრობა, ანდაზა: „ეირზედ ვინაჟმ იჯდაო-ღ' ჩიოღირობა სწყინდაო“.

ჩიოჟი ჩიოჩი, მუტრუჟი.

ჩიოჟი, ჩიოჟი, ჩიოჟი... ვირის მოსაფერებელი ძახილი.

ჩიოჟინაჟჩ მუტრუჟი.

ჩიოლოხ-მოლოხ საზოგადო სახელია

ყოველგვარი ძველმანისა: ტყავეულობა, რკინეულობა, ქსოვილი და სხვ.

რონგურის გული ჩონგურის უკანა გამობუტული ნაწილი.

ჩონგურის ყელი ჩონგურის ტარი.

ჩონგურის ყურები სიმების მოსამართავი თავფართი ჩხირები.

ჩოყალი უხასიათო, ჩოფანო ადამიანი, უხეო საქონელი.

ჩოჩი, ჩოჩი, ჩოჩი... მუტრუქის მოსაფერებელი ძახილი.

ჩოჯის დაკალთაყვება ჩოხის კალთების ქამარში ჩატანება.

ჩუღნი, მრ. ჩულეები უნაგირის ქვეშ საოფლისა (ნ. საოფლაყი და ქვეანის (ნ. ქვეანო) ზემოთ დაფენილი ჯუჯიმიანი (ნ. ჯუჯიმი) ნაქსოვი.

ჩურტო პატარა და ულამაზო სახლი

—ბიჭუ, ორათეს კარგაყ სახლ ედგა?

—არ, კაცო. ერთ ჩურტო რაყიმ იყუი”.

ჩურჩურაყობა ბავშვების თამაშობა.

ჩურჩური ჩურჩული.

ჩურჩხლადა ჩურჩხელა.

ჩუტოა ნ. ხუხუტაყი.

ჩურჩუტაყი ქუჭრუტანა.

ჩურჩუტანაყი ნ. ჩურჩუტაყი.

ჩურჩულაყი ახალი, რბილი ხორცი. „გერმანაყანთას კაა ჩურჩულაყ ხორცი იყუი”.

ჩურჩუნი განძრევა, ფაჩუნო „ღორს რო თოფ დავხკარ, არ ქნის ჩურჩუნაყ”.

ჩურჩუტაყი ნ. ხუხუტაყი.

ჩურჩხუნი მოუსვენრობა, მოძრაობა.

„კოდშიგ დამალულ მუხამას სულ დღუყგუბდა-ღ’ ფქვილ შუყდინ ყელ-ყურებშია-ღ’ დიყყუი შიგ ჩურჩუნაყ-ღ’ ბურწუხაყობადა”.

ჩუყტენელაყჩ ჩუტენელი; ანდაზა: „პირეულად ჩუყტენელაყ გულად მემრან ალარ ჩუყტენებაუი”.

ჩხანჩხარაყი ყბედი, ბაქია, „ჩილოელთ ილიტოა მეტაყ ჩხანჩხარაყი”.

ჩხანჩხარი ნ. ჩხანჩხარაყი.

ჩხატი „ერთ კისტ ქუი ჩამოსულიყუი ჩხატს”; ნ. ჩაქუხა.

ჩხერებაა გამეტება. „რადამ ჩემდ არ იც ჩხერებაა”. გენხერება—გემეტება: „ჩემდ არაიყ ყარ გეჩხერება”.

ჩხიყვაყი ჩხიყვი.

ჩხირგატეხილემი ნ. შურათ შესვლადა.

ჩხირმარი ნ. კატოში.

ჩხირმარაყობა თამაშობა: ბავშვები თავს ყურიან მინდორზე. ერთი მათგანი ღებება, სხვები წვებიან ისე, რომ ფეხები მიბჯენილი აქვთ დამდგარი ბავშვის ფეხებზე. ერთ-ერთი დაწოლილთაგანი მალავს ჩხირს მაშინ, როდესაც დამდგარს თვალედი, დახუჭული აქვს. ცოტა ხნის შემდეგ დამდგარი თვალს ახელს და თუ გამოიყნო ჩხირის დამმალავი, მაშინ ეს უკანასკნელი ღებება პირველის ადგილზე, თუ ვერ გამოიყნო, იმ შემთხვევაში რამოდენიმეჯერ წიხლს უთავაზებენ დამდგარს. ამ ცემის დროს დამდგარი წაიქცევა და რომელ მოთამაშესაც დაეცემა, ის ღებება მის ადგილზე და ა. შ.

სხვა ვარიანტი:

ბავშვები დასხდებიან წრედ. ერთი მათგანი მათ შუა ღებება. დამსხდარნი წიხლებით სცემენ დამდგარს, მხოლოდ წელს დაბლა. ფეხზე მდგომი ცდილობს ტრიალის დროს რომელიმე დამრტყმელთაგანს დაეცეს. როცა ამას მოახერხებს, მაშინ ღებება ის, რომელსაც დაეცემა და ა. შ.

ჩხლაყვი არყის ხის ქერქი, რომელსაც კარგად ეკიდება ცეცხლი. ეწევა კვარის მაგიერობას. აგრეთვე ჩხლაყვს აგებენ ქერხობი, რომ მასზე დაყრილი მიწა სახლში არ ჩამოვიდეს.

ჩხლაყვის გოდორი ჩხლაყვისაგან დაწული 1/2 მეტრის სიმაღლისა და 20—25 სანტიმეტრის სიგანის რძის საწური გოდორი.

შუა წელის დაბლა ერთმანეთზე დადებით ჯვარედინად მას გაყრილი აქვს ჯოხება, რომელთა შემწეობით ეს გოდორი კოდში არ ვარდება. გოდორში აფენენ მჩაღაის (ნ.) ან კინკრის ანდა სხვა მცენარის ფოთლებს, რომ რძე გაიწმინდოს ცხერის ქურთისაგან (ნ. ქურთი).

ჩხლეკოა ნ. ჩეჩხოა.

ჩხუტი კარაქის საღებები გრძელი კასრი.

ჩხუტის გამოსაწმენდი ვერცო ოვალური ფორმის მკრული იარაღი, რომლითაც წარმოებს გამოსუფთავება გულამოღებული ჩხუტისა.

✓ ჩხუტის საფართო ვერცო ოვალური

ფორმის იარაღი, რომლითაც წარმოებს ჩხუტის გულის ამოღება,

ჩუქენ კაცი სახელწოდება ქმრისა, როცა ცოლი ოჯახის გარეშეს ეკითხება ქმრის შესახებ.

— ჩუქენ კაც არ გინახავისა?

— გიროლაყანთ კარბსთან ეძულად-საობრიოდ... —

8

ცა ჩამოტეხად იუჟ ნ. დეღგმა.

ცალაყაჲ თჳალი ცალი თვალი.

ჩრას იხედებ, ჩიჩიკაჟი,

ცალაყაჲის თჳალითაჟი... —

ცალგულაყი ერთგული. ჩარჩილოჲ ბეჩაყი, მაგრამჲ მეტაყ ცალგულაყი.

ცალთვალაყი ცალთვალი. ჩემ ერთგარ ცალთვალაყი, მაგრამჲ მეტაყ კაჲ.

ცალთითაყი ერთი თითით ნაკლები. ჩაქოჲ ცალთითაყი ასა.

ცალკარაყი ცალკარიანი.

ცალკეცაყი ცალკირი ნართი.

ცალპირაჲ ნ. ცალკეცაყი.

ცარელაყი, მრ. ცარელაყნი ცარიელი. ჩემ ხაზენიმ მითხრ ცარელაყი წედლიჲ; ჩაკეებ წაეიდნეს, მაგრამჲ ვერ მენჭჳელად-ლ ცარელაყნი მოიდნეს.

ცელი ნამგალი.

ჩქალეზო, ცელეზ დავლესოთ, ყანა გამჳდარა სამკალი... —

ცერაყი ფრიალო კლდის ნაპირი.

ცერი მთის წვერი. ჩაზაფხულ ცერი გაშრებისა-ლ მიწაჲ ხამით ღრჳფარებისა.

ცერკლიან გზაჲ საცალფეხო გზა კლდეზე. ჩროყცა ცერკლიან გზას მიეგანეთ, უჩინაყ ღამეშიგ არაფერ ჩინდა.

ცერცერაყი, მრ. ცერცერაყები ცერ და ცერ, მთის წვერიდან წვერზე გადასულით. ჩაზაფხულ ცერცერაყებზე დ წინ გადმოვხუყები ცხჳარსაო... —

ციტრიტაყი ცეტი, აჩჳარებული, ცერ-

ცეტი... ჩანთაჲ შეხედულობაზედ კაი გ. მაგრამჲ მეტაყჲ ცეტრეტაყი.

ცვარცვაჲ მარცვა. ჩმეცეჳარებს ყაჩაღებ დახედრიოჟენეს ტყის თავშია-ღ ღრჳცეარცეჲ.

ცვერიცო//ციფერი (Pisum sativum) ცერიცო.

ცვეროჲ ბავშვის ენაზე ცხვირი. ჩცვიროჲ მრეცეცოჲ, ყვინტლიან (ნ.) ხარი.

ცია თეთრი უთეთრესი.

ციების ბალახი იცის კლდეებში, არის ფიჭვის ნორჩი წიწყის მაგვარი. ამ ბალახს ჩმეში ხარშავენ იმდენ ხანს, რომ ერთი ხელიდან დარჩეს ჩას კიჳა. ამ კიჳა წვენს გაწურავენ და სუამენ ციების წინააღმდეგ. როგორც ამბობენ, უებარი საშუალებაა, მხოლოდ სასმელად ცუდია. ნ. ბალდის ბალახი.

ცივად თეთრი ნ. ცია თეთრი.

✓ ციკანაყი ციკანი.

✓ ციკანი ჯიხვის შვილი.

✓ ციკოჲ ნ. ციკანაყი.

ციმციმ წაღებაჲ ტირთის მსუბუქად, მჩატედ წაღება. ჩბაჲგულაყჲ ყციკოდ ორ ტირთობა შეშია-ღ ციმციმ წრჳელჲ.

✓ ცინტაცობაჲ ცხვირის დაცეინება, დაცეიყება.

ციროჲ ნ. ცვიროჲ.

ცირციელი (Sorbus caucasigena) ისხამს მსხვილ მარცვლებს მტენებად, იჳმება; იყენებენ სხედასხეა იარაღის ტარებად.

ციხ დაცემაჲ უბედურების თავზე დატელომა.

ციხთვალემაყი ციხფერთვალება.

ციცი, ციცი, ციცი კატის ვასაგდები მახილი.

ციცაჲ კატა.

ციცოჲ ნ. ციცაჲ.

ციცრიტანაჲნ ნ. ხუხუტაჲნ.

ციცქუჲ ცქეტი ადამიანი.

ციხუნაჲნ პატარა ციხე. „სალამო ხან ქორბელელას გწყეთებენ, ციხუნაჲს სამჯერ შემწყვლიან, მემრი დაშლიან ქორბელელას“ (ნ. ქორბელელაჲ).

ცმაჲუნნ ტოკვა, კუნტრუში.

ცმაჲუნნ ცანცარი წვერისა, „შეხეხედ-დ' თხა წვერს აცმაცუნებდ'“.

└ ცმელნ საქონლის მუცლის ქონი, დამარილებულად შენახული.

ცოდვილაჲი 1. საცოდავი, საბარლო; 2. ცოდვიანი.

ცოდვილაჲ-უპატრონოეებნ საცოდავები, უპატრონოეები, რომელთა გახსენება-მოგონება ხარჯში, ქორწილსა თუ ღლეობაში აუცილებელია. მათთან ერთად იგონებენ სხეებსაც. მაგ.: „მოიჲსენიოს ცოდვილაც - უპატრონოეებთ, დედულ-მამულთ გაწირულთ, სახ-კარჩაბოსრულთ, ჯინჲარამოსრულთ, მთა-გზაჩი დალუბულთ, მტრის გაგმირულთ, დიდ გვერდშიგ (ადგ.) დაწოცილთ, ნაბძოლშიგ (ადგ.) მოკლულთ, კართიან (ადგ.) დალუბულთ, ზევა-წყალთ ნალევთ, ფატერაგითა-დ' მაჲკით დალუბულთ, მოლხინარ ქალ-ვაჲთ უგვირგვინოდ წასრულთ, ყველა დავიწყ-დამიწყებულთ.“

ცოლიაჲცობაჲ თამაშობაჲ: ყმაწვილები წრედ დგებიან. ერთი მათგანი წრეში ჯდება, მეორე კი მარჯვენა თუ მარცხენა ხელის მხარზე ან თავზე დადებით მას იცავს დანარჩენებისაგან, რომლებიც ცდილობენ დამჯღარის ზურგზე ხელის დარტყმას. დარტყმის ცდის დროს დამცველმა თუ მოახერხა ხელით ან ფეხით რომელიმე შეხება, მაშინ ის დგება თავისი ამხანაგით წრეში...

ცომანნ უში, ცომი, უმცხვარი.

ცომა კართობელნ უში კარტოფილი. „ცომაჲ კართობელის კაჲმ აროციოჲა?“

ცოტა ქოჭბეს ცოტა ქვევით.

ცოტმატაჲნ ცოტ-ცოტა.

„—პენცია ვაჲტის რაჲ, დავითაჲ, მაგაჲებისაჲ?

—ვაჲტის ცოტმატაჲცი.

ცოცოტაჲნ ცოტ-ცოტა.

ცოცხალი მთლიანი, მთელი, მაგ., ქსოვილი. „ჲე მაგ ნაჲარას ნულარ ვაჲჲრ, მაჲთაჲ ცოცხალ დადვიჲ“.

ცოცხალ ჲერივნ განჲორწინებული ჲალი თუ კაცი.

ცრემლით წვიმაჲ ცხარე ტირილი.

„ბვერი კაჲ ყმის საცოლე დალისტანს ცრემლით წვიმსაო“...

ცუდალ მბობაჲ ცრუობა.

ცუჲცუჲ ცუჲქუჲი.

ცუმნაჲი ფხვიერი მიწა, ჲუმელი და მსგავსნი. „რა მეტაჲც ცუმნაჲც მიწაჲ, ფაჲბე მფელობ შიგ“.

ცუნცრუჲი აღვირახსნილი (სქესობრივად).

ცუნცულ მელოჲ ცუნცულა მელა-გუშინასნ ცუნცულ მელოჲ ჩამობოდ სერიოთ“.

ცუნცჲარაჲნ დაჲჲულით სავსე ჲურჲეული დაუტკეპნაჲი.

ცუტუნაჲნ პატარა. გამოცანაჲ: ცუტუნაჲცი, კროჲუნაჲცი, ძვალ-მალითა სამსვიაჲი (პირის ღრუ და კბილები).

♣ ცუტემაჲ ბავუის ენაზე მოსაჲმება. ეცუჲო—მოისაჲმე. „ჲაჲან, წელ, ე მანდე ეცუილი“.

ცუტუნ-ჲუჲუნით ბეჩაჲდ, საბარალი-სად. „ბერდელოჲ ცუტუნ-ჲუჲუნით მიდიოდ აღმიაჲშიგ“ (ნ.).

♣ ცუხ, ცუხ ცუხ... ბატკნის მოსაფერებელი ძახილი.

ცუხაობაჲნ ციგაობა. „დლის-დლის ხან ეცუხაობთ მარჲილებით“.

ცჲჲრენაჲ სხლეთა, იცჲჲრენს-ისხლეთს.

ცჲრიატ დღეჲ გრილი, ნიაჲიანი დღე. ჲცხემლნ, მრ. ცხემლები 1. წინდის ჩხირები; 2. ქსელში ძაფის სატარებელი მაჲო.

♣ ცხენების რბევაჲ ცხენების ჲენება, დოლი ალუდში (ნ.) ამა თუ იმ სახის ჲილდოს მისალებად. „მემრინასნ ცხენებს არბევენ“.

✓ ცხენ-ვირნი, ცხენი, ვირი, ჯორი...
„სხუას წელ ცხენ-ვირნი მექნებინან.“

✓ ცხენითა გადმოფრენა ცეკიტად, მოხ-
დენილად ჩამოხტომა ცხენიდან.

✓ ცხენის გაძრობაა უნაგირის ქვეშ ნაბ-
ღების გაწევე-გამოწვევა კენების დროს.

ცხვაქრ//ცხტაქრ სხვაგან. „გწუმ ცაროა
ცხვაქრ წაეილ“.

ცხვაკითაა სხვა მხრიდან. „ერთ ქუმე-
ლაურთელ კაც ცხვაკითაა ცხენით
მოდენილგ.“

ცხვაჲ//ცხტაჲ სხვა. „მემრიანისჩ
ცხვაჲ ი გადმოქდებან-ღ' ითამაშებს“.

ცხვებურაჲჩ სხვაწიარად. „ცხვებეუ-
რაჲ ი თამაშ ვერ ვეიცი“.

ცხვირი წალდის ნილური.

✓ ცხვირის შუშუტაჲ ი ნესტოები. „პო-
ლატეს მეტაჲ ფართჲ ცხვირის შუშუ-
ტაჲ აქეის“.

ცხვირის ძონძები ცხვირსახოცი. „და-
ლიწულ მისცემს მოლიწნეჲებს სათითაოდ
წინდაჲებს, ზოგს ქუროებს, ზოგს ცხვი-
რის ძონძებს“.

ცხვირული დანისწვეარობის მერეჲე
სახე: იგუეჲე ჰაქური (ნ.), ოლონდ ჰაკის
მაგიერ ცხვირაჲე გამოყენებული.

✓ ცხვირის გაუწენება ბატკნის მოშორება,
გამოცალკეება.

ცხორებაჲ ცხორება. „ბერდელოს კაჲ
ცხორებაჲ აქეის“.

ცხრაათჲან ფეჲი ნ. ცხრაათჲეჲი.

ცხრაათჲეჲი ცხრა-ათი სული, მაგ.,

ცხვარი. „იკალეჲე რაჲგვერი კაციჲ,
ცხრაათჲეჲე ცხტარი ჰუაჲის“.

ცხრაოც „მაშინას ცხრაოც კვამლ
ყოფილიყტ ჩილოს“.

ცხრაძარღვაჲე მრავალძარღვა (Plan-
tago major) იზრდება დაბალზე, იცის
ბრტყელი ფოთლები, ფოთოლს იღებენ
იარაზე, რომელსაც ამწეებს კიდეც და
ჩირქეც ამოაქვს.

ცხრო კანკალი, ცახცახი. „ისრი დაჲ-
ზერ, როსუ ცხრომ ამილტ“.

ცხროებაჲ ნ. ცხრო.

ცხრუებაჲ ნ. ცხრო.

ცხტად ბარაქალაჲე სხვისთვის ხელ-
გაშლილი. ანდაზა: „ცხტად ბარაქალაჲე
სულელის ფარდიაჲ“.

✓ ცხტარ-ბატკანი ცხვარი და ბატკანი.
„სუსუ ცხტარ ბატკანს დავედეჲ“.

✓ ცხტარ-ზროხაჲე ცხვარი და ძროხა.
„ჩუნ სოფელშიგ უღერაჲჩ ცხტარ-
ზროხაჲე“.

✓ ცხტარი ცხვარი.

ცხტანწელ მერმის; ნ. ბინა.

✓ ცხტარისნი-ღ' ბატკნის პარხვაჲ ცხერი-
სა და ბატკნის პარხვაჲ.

✓ ცხტარშიყით ცხვარში და იქიდან.

✓ ცხტარის ქსიტინი ფრტუნი ცხერი-
სა. „მელიტოს ცხტარის ქსიტინზე
გაპოლიძებოჲეჲ“.

ცუერცი ცურცი.

ძ

ძაბი ძაბვა, წელეა. „ეგნატო, რად
იცი საბლის მაქთაჲ ძაბი, გაწყლებ“.

ძაგა-ძუგით სირბინი ტანის მძიმე მო-
ძრაობით სირბილი, ძუნძული.

ძაგ-ძუგით სირბინი ნ. ძაგა-ძუგით
სირბინი.

ძალვა დაძლევა, შორევა. „ამაჲგობა-
შიგ (ნ.) მოლაჲმ გამწეცხად, რომაჲთ ძალ-
ლებ ერთმანერთს ვერ ზძალუენა-
ო-ღ' გაჲაშეველოთაჲ“.

ძამები ძმები. „ძამებო, რაჲგვერჩ
ხართაჲ, — დაგვიძახ გოთაჲანთ ჰეტ-
რემ“.

✓ ძარღვების განახეჲეჲე ცხვირისა და
თხის ავადმყოფობა: ძარღვები გაეცენე-
ბა და ხშირად კიდეც კლაჲს.

ძაფი სიმინდის ტაროს თაჲზე ამოლე-
ბული ფოჩი, ბოწოწო. „ტარომ ამწესჲე
ძაფიჲ, ვიტყვი“.

✓ ძაფის ნემსი. ნ. სანაქრიჲე ნემსი.

ძაღლის ენაჲ (digitalis) იზრდება
დაბალზე, კრილობის უებარი წამალა.

ძაღლ-კატანი ძაღლი და კატა. „შიინ
ძაღლ კატანი გუჲაჲის“.

ძაღლქოლაჲჩ (chenopobium folio-
sum) იზრდება მიწაზე გაბარდით, ის-

ბამს წითელ ნაყოფს, იკმება; ნორჩს ხმა-
რობენ მხალად.

● ძალღლორი დაუპატიებელი, არასა-
სიამოვნო სტუმარი.

ძახილ-ძახილი ძახილი „ცერზელი-
თაჲ ძახილ-ძუხილ მესმოდეს“.

ძგულით ჟრიაბულით. „ბალები ის-
თაჲ წავლენ ძგულითაჲ სკოლისა-
კრ, რო“...

ძებლაბერი მიწისმზომელი (земле-
мер). „მთელაჲც ალონის ადგილ ძებ-
ლაბრებს თუშებისად მწეზომ“.

ძეგლაგაცი დაბალი, ჩასკენილი ტანის
კაცი.

ძვალმალი კბილები; ნ. კროკუნაი.

ძივი მძივი, ყელსაბამი.

ძილ-ვაჯშამ გვაჯამოს დაწოლის წინ
ერთმანეთისადმი სათქმელი: ძილი და
ვაჯშამი შეგვრგებოდეს.

ძილის გაკისტებაჲ ძილის გატება. „ნე-
ტარ რაყდამ ცასარჩ ძილ გამი-
კისტღ“.

ძილის ძინებაჲ ძილი, დაძინება; ნ.
ყულილი.

ძირსთვალღიანი ღრმათვალეზა ადა-
მიანი.

ძირტკბილავჩ (Polupobium vulga-
re) კლდის ბალახი, აქვს ტკბილი ძირი,
სამკურნალოა.

ძირყანაჲ ბოლო ყანა.

ძირხენაჲჩ (Arctium) ეკლება ბა-
ლახი, აქვს ბოლქვისებური ძირი, იკმება.

ძიძაჲ, მრ. ძიძაჲები ძუძუ აღამიანისა,
საქონლისა.

ძიძაჲიან ვაშრაჲაჲი მუცელგამობერი-
ლი სპიუნძის პატარა თუნგი.

ძმობილობა დამობილება. „იმამ მითხრ
მეა-ღ' შენ ვ ი ძ მ ბ ი ლ ო თ ა ჟ“.

ძნაჲ „ძნის ასაკრავად ვაჟი სჯობ,
საქელ მალ შერეკებული...“

ძონძი ძეკლმანი.

„ძორხა, მრ. ძორხეზი ძროხა. „ერთ
ძორხა მყავისა-ღ' სუ ციციმას დაე-
ღევ“.

ძოღანის ამას წინათ.

ძოწი წერილი მძივების ყელსაბამი.

ძრეილი ძლიერი; ნ. შეკანტული.

ძროხოზა ძროხების ჯოჯი, ნახირი.

ძუგძუგჩ ძუნძული. „მგელმ მონაჲ
ძუგძუგ იცის“.

ძუღარეშეზი დედაკაევი. „ქისტებთ
ღწეძახეს: მოთა ძუღარეშეზო ჟ“.

ძუნაჲი ძუ, მავ, ძალი.

„ძუძუს სატკვიარაჲი ცხერის, თხის გა-
ღამლები აუღამყოფობაჲ: სამი სახისაა:

1. ცხვარსა თუ თხას ძუძუები უსივდება,
ამის შედეგად შეიძლება დაუჩირქდეს ან
გაუშაგრდეს ქეასავით. ასეთ ცხვარს ბატ-
კნის მოგების უნარი შერჩება, მაგრამ რძე
არ ექნება; 2. ცალი ძუძუ გაუფუჭდება
სამუღამოდ, ცალი სალი დარჩება; 3. ძუ-
ძუები უსივდება, როგორც პირველი, ისე
მეორე შემთხვევის მსგავსად, მაგრამ ეს
სიმსივნე გაღადის თვალებზე და შეიძლე-
ბა დააბრმავოს კიდეც. აუღამყოფი ცხვა-
რი მაშინვე ცალკე გაჰყავთ.

6

წადილი სურვილი. შეთემ შამილს
შუწყვეალ სულზედ მანათს არ გაძღვევაჟ,
წადილ არ მაქვეაჟ.

წაჯხუვარ (მას მე) მიყვავარ. „შე და-
სალეველოჟ, რად ჯარ გამოზინხარით,
ტყუედ წავეხყვარი ი ლეკებსაჟ.

წაზღითაჲ//წაზღითა მიღიხარო, წა-
ხვედით?

„—კახეთ წაზღითაჲ // წაზღი-
თი ა?

—წავდით, წავდით“.

წავიღეს მივიღენ. „შინ რო წავეი-
ღეს, ქაზიმათმ სალაფავი გწყვეთ ძაღლ-
სა-ღ' წყლის მაგიერ ბოზაჲ (ნ.) უქნ“.

წაის ნ. წაისე.

წაისე წასვლისას.

„სტუმრის მოსიე მზე მოვა,

წაისე—შავი ღრუბელი“...

✓ წაჲა წაჲა//წაჲე.

✓ წაღება მოგება.

წალაღვაჲ გაგზავნა. „ქალის თხოვნად
მარჯაკლის წალაღვაჲ ვიციო“.

წალღუკაცი პატარა წალღი.

✓წალი წლის თხა.

წაღმა საქემელე სულადის (ნ.) მოსახალაეი ღრმა ქურქელი თუჯისა. ღღეკი მითხრ ცუციმასაჲ თუქარესაეით თვალე ბქონღ წაღ ოს ტოღებიჲ.

წაღტი წაღღი.

წამეყოზაჲ ერთის მიერ მეორის ცაღე გახმობა სასაიღუმლოღ. თლუმამ ღამიძახ: ღაქაღ მოღ ყურეზე გი წამამეცება ჲ.

წამომატან მომისწრო. წამომატან აღღიღის პატრონმაღ-ღ ღწეწეუჲ ცხე: რს ტაქაჲ (ნ. ტაქეწაჲ).

წამოქრუშევეზაჲ კის ღაგრაგნა საეღღრო შაეი ღრეღღეღით.

„ცა რისეეით წამოიქრუშევებს, შაეიი იბერავეს პირსაო...“

წამოწმატულ ჯღოზაჲ ნ. გაწევეტულ ჯღოზაჲ.

წამუღალაეი წამსეღელი. წამავეღი. „ბე-რიკათ ჯაეღო ბიოსოს (სოფ.) წამუღალაეი თურჩ მობრუნღაღ-ღ გამოსეღ ქეღეღაღრთას.“

წამწევეტაეეზაჲ ნ. გამწევეტაეეზაჲ.

წანავეღი საქონლის მიერ გაფუქეღული ნათესი. „გუშინასჩ ბაქოს მიეეე წანავეღი“.

წანარეზაჲ ცეცხლის, სინათლის გაქროზა. „ზაღოჲ, ბუეკან (ნ.) წაეცაპარჩ“.

წარამარა ზაღბი უსაქმო, მოღაეებე ზაღბი.

წარაჲი ნისლის. ყანის, ტყის გრძელი ზოღი.

„ეაე. იმღ გორზეღ გაბეღე, წარაჲი წაზღეეს ნისლისი, მჭრით მოზღეეს მონაღირეი, ქოჯო (ნ.) წელთა შკვი ისრისი, ასრიაღღ-ღ გაღმწეგორა, შხარ-შხირ გამოღის ქეიშისი, ჯიკვი კღეს ღაკიღეღელა, ნაწვეთ ჩამოზღის სისხლისი...“

წართხაღი (Polypodium alpinum)

გულსაეეე მეენარე, კანის გაკლის შემეღეეიკეზა.

✓წახხმაჲ გარეეეა საქონლისა. იხზარეზა აღამიანის მიმართაე.

წატანა წაღეზა; წ წეცტანს—წაღეღებს. „სიღ იღეზ, ვინ გაძღეეს მაგ პენიას?“

—თელაეის ზახინაშიგითას ეიღეზ. : ტისტაღ მაქჲ, ყოეიზას წ წეცტან, იმა-შიე მომეეეეენ“.

წატაეეეზაჲ თან წაეუნა, თან წაღეზა. „ი ქაღიჲ თაეღაეე კღეზეღ გაღეეარ-ღაო-ღ ბელაღიე თან წიეცტაეეაჲ“.

წაღმეღ წაღმა. წაღმეღარაჲ უწესრიგოღ ღაყრა, მაგ, ტანისამოსისა...

წაყრაჲ გაზღა, გაძროზა ან წაძროზა. „ხეღეღეგს ჯარ თურჩ ტანისამოსი წახეყარეს, თეჲიი-ღ ტყაეის ქელი-ღ ჩწეეეეს კარგაეე პალტოი-ღ ქელი-; „ქა-ღებთ ყიზ ღიღოსაჲ წახეყარესაჲ ბევეღიჲ, ჴუნჩაეებიჲ“.

წაქუეეეაჲ მოგეზა; წაეეეეეეე — მოეეეეეეე.

წაზარტეაჲ ნ. წაქეეეეეე; წაეეეეეეე — მოეეეეეეე.

წაბჲ წახეღ. „ოსორა, კახეთს როღი-სეემ წახეჲ. მითხრიღი“.

წაქღეღნაჲ აოხრეზა. „მაეენე მოიღაღ-ღ გეითხრ, რომაჲ შამიღს თუშეთის წაქღეენა სწაღისაჲ“.

წაეაქ-მაეაქ მიიქეს-მოიქეს. წღოზაჲ წრთოზა რკინისა.

წეზა მარიღი ნ. წიეჲე. წიეზულაეჩ ნეკის სიმსხო ისარი, რო-მელსაე ოთხი თვე (ნ.) აქეს.

წიღი წაღი. „მეკოპარმ ღწეეეახ გეეეს: წიღი, იარეჲ.“

წიღეზაჲ/წიღეზაეი შარაეზა. წიღიეი წეღი. „ეეეეეე, წეღეებ მტეეეაღ-ღ მიშეეეეეეეე“.

წიღიან კაზაჲ მთლიანი კაზა.

წიღიან ჩიკაჲ საზურგეიანი სეამი.

წიღმისაეუღეღეღეღაეე მეევი ზურგეიანი მეევი (ნ.).

† წელშირაც კაბაა წელქვედა კაბა.

წელწალი ახალი წელი. „დღეებ მითხრ წელწად ლამესატი დიღო მოიდ ხისოაჲ“. წელწლობა ახალი წლის დღეები. „მეს ამბავ მომხდარიჲ წელწადობის დღეებში“.

წერამწერელი ბედისწერის დამწერი, მომცემი. „ბუბა, რა კა წერამწერელ გეოლიგ“.

წედ წელან. „ბათაა წელ მაქ იუჲ“.

წელანისნ წ. წელ.

წელაა წ. წელ.

წელაჲ წ. წელ.

წვედით წავედით. „წვედით თა-ღ' სამ-ოთხ განად გაეყუენთ“.

წვერაკაცი გრძელ წვერ-ულვაჲ. „გახედა-ღ' აღარც კაკალ იდგა-ღ' აღარც წვერაკაცო იყჲ“.

წვერები უღვაშები. „სულთანელ და-თოს თურნ მეტაჲ გძელ წვერებ ბქონა“.

წვერიან ციხეა თაჲშერული ციხე.

წვერწირიან კაცი თმა-წვერ-ულვა-შებმოშეებული კაცი.

წვივსაკრავაცი ლეკვერთლები; წვივზე გადასაქერი ზონარი პაქიკების თუ სხვა მაღალყლიანი ფეხსაქმელების ყელის დასამაგრებლად.

წიბაცი, წიბაცნი ძმა, ძმები. „მაკრ-ატოა ჩემ წიბაცო“.

წიბომა ნაქსოვის დასამაგრებელი შემონაკერი ფეხებზე (ნ.)

წიგნი წერილი.

წიდაა წრთობის შედეგად მიღებული მაგარი ნივთიერება.

წითელ ზოკოა წ. მარნაულაჲ ზოკოა.

წიკოა ბავშვის ენაზე წიწილა. „წედ, წიკოა დამიკირიდილ, ქალიკოა“.

წიკო, წიკო, წიკო კათმების მოსახმობი ძახილი.

წიკოა სულ მკირე, ნამცეცი.

წილი ნაწილი. „ჯარ სამად გაყოფილ: ერთ წილ ჩასრულ ხისოს, წილ ქუმე-ლაჲურთას, ერთ წილ უმალოს“.

წილხამც ამასთრი წყველაა. წილსაც ამოიღებ, დაჰკარგავ. „შენ გუარ-შიმ წილსამც ამასთრი“.

წინა არაყი თავი არაყი. „მაგდომ გა-

მჩულჲ შინთაჲ ერთ ბოთლ წინა არაყი-ღ' ერთ დიდ საღვინეო“.

წინა გამონაქარი წ. გამონაქარი.

წინავეჲ წინასწარ, წინადვე. „მეკობ-რობაჲ წინავეჲ ყოფილ თაშე“.

წინაჲ წინად, პირველად. „მეყაც წინავეი მაგარ მეგონის“.

წინათითაჲ წინიდან. „გამოზღგომიან ლეკებს ზოგ წინათითაჲ, ზოგ უქმე-ნითითაჲ, ზოგ ზეუითითაჲ, ზოგ მაღლი-თითაჲ“...

წინათისხაკ წინისკენ.

წინამძლოლელაჲ წინამძლოლი, მე-თური.

წინად ნიღრი ცულის პირის წინა ნაწილი.

წინაწარმეტყუელაჲ წინასწარმეტყუე-ლი.

წინაწარმეტყუელი წ. წინაწარმეტყუე-ლაჲი.

წინა-წინ ყველაზე წინ; „პირველად წინაწინ რომელიც ცხენ მოალის, ალაზს მისიკემნ“.

წინ გამოკაფული სერი: იგივე, რაც უკან გამოკაფული (ნ.), ოლონდ ცხერის ყურის წინა მხარეზე.

წინდანისფხა სერი: იგივეა, რაც უკან-დანისფხა (ნ.), ოლონდ ცხერის ყურის წინა მხარეზე.

წინდაცები წინდები.

წინთბე სერი: იგივეა, რაც უკანთბე (ნ.), ოლონდ ცხერის ყურის წინა მხარეზე.

წინ წათლილი სერი: ცხერის ყურის უკანა მხარის წინა ნაწილი წაქრილია ირიბად.

წინწალი ახალი წელი. „დიდოგობ გვიძახეს: მოითაჲ, თუშებოჲ, ჰამეთაჲ, თქვენ წინწალიაჲ“.

წინ წანაქარი წ. გამონაქარი.

წინ-წინ წ. წინწინაჲი.

წინწინაჲი სხვაზე აღრე, პირველად. „თუშებზედ წინწინაჲი წიქყაჲ ჩასუ-ლიუენეს ბარშიგ“.

წინწკალი, მრ. წინწკლები წყლის შხე-ფები; დაკვესისა თუ მუგუზლის რამეზე ჩამოკვრით გამოღებული ნაბერწკლები.

✓ წინ კვლე კუთხურად სერი: იგივეა, რაც უკანა კვლე კუთხურად (ნ.), ოღონდ ცხვრის ყურის წინა მხარეზე.

წისქვილის გული წისქვილის იატაკში გაკეთებული ლერძის ხვრელი.

წისქვილის თოჯი ლერძის თავზე პორიზონტალურად ჩამოცმული რკინა, რომელიც შედის სახედაო ქვაში და ატრიალებს მას.

წისქვილის ყელი სახედაო ქვის ნახვრეტში ჩადებული უძირო თიხის ჯამი, რომ მარცხელი არ დაიბნეს და ქვედა ქვაში ჩაცვივდეს.

წისქვილ ჩამქვლი წისქვილს საფქვავე გაუთავდა.

წისქვილ ჩუხსხი წისქვილს საფქვავე დაეყარე.

წიწანაყი პატარა ჯამი. „მე მაგ ბალებსაღ ჩუხუვე ფაფაჲ წიწანაყ მ ი გ“.

წიწაყი ორმაგულაყის (ნ.) საქსოვი იარაღი.

წიწილაყი წიწილა.

წიწკანაყი (*Parus major*).

წიწკი არყის, ფოხვის ნეღლი ტოტები, რომლებსაც საქონელი ქაშს ზამთარში.

წიწლიყომ ბავშვის ენაზე მოზრდილი წიწილა, ვარიასაყით.

წიწხუაყი პატარა ჯამი.

წიწო-ბოწოჲ წვრილი ნართი. „თუკოს რაგკვერი წიწო-ბოწოჲ რაყმ გუხუბდაე“.

წიწომ ნ. წიწანაყი.

წიწუმ ნ. წიწაყი.

წკეპის გაყრაჲ გაწყვეტის, გატების ხმა.

წკერნება ღიღი რამის გაბზარვის, გატების ხმა.

წლაჲჲ ცივი იარაღის წვეტის გაშევა, გაწვედენა.

წლისთავაყი წლისთავი.

„ბიქტი, იქატი გავემარჯვება,
სიყაყ ვმალნ იყუნენ ელვასა,
ტყვიანი მოიქეულობდეს,
შუბებ ს წ ლ ა პ ა ვ დ ე ს ე ნ ა ს ა...“

ქწინდა ნემსი ნ. სანაქრიაყი ნემსი.

წოდგული ცელი.

წოდგენი ნ. წოდგელი.

წოდგულია ცელი. „ითვის წოდგულით ს წოდგვლენ“.

წოური ნ. კაბიწი.

წოოწინწ ნ. გაწოწინება.

წუმბერაჲ//წუმბერაყი წურბელა.

წუპროჲ პრანკია, იწუპრებ—პრანკები. „რაგვეერწ წუპროჲ ხარი, რას იწუპრებ პატარზალსაყით“.

წურულაყ ბალახი (*Poa nemoralis*) მოგრძო ღეროიანი და წვრილ ბუსუსებიანი ბალახია, საქონელი ქაშს.

წურქალაყი ნ. წურქალაური.

წურქალაური წვრილი, სუფთა ნახელია ისარი, რომელიც გასროლის დროს მიდის შორ მანძილზე; „მიტოს ერთ კად წურქალაური აქტის“.

წურქუნი წაყწაყი, წმუტუნი, მაგ, ძაღლისა; კუთვა, კენესა ადამიანისა. „ბალს სცივა-ღ წურქუნებ ს“.

წურქურაული ნ. წურქალაური.

წურწუნ-კუაყი ჩიყლი, წურწუნი ადამიანისა.

წუხრწ საღამო. „ბიჟიანთ წუხრ არაყ მოსწურეს“.

წულა//წურქალაყ წაუსვლეღი. „თოსოს ნუ გავღვიძებ, წულაღ ყარ დარშეების, წავალისა-ღ მოკუნენ“.

წუყაები წოვები. „წუყაებ ს თ ა ნ ვიყავ წყემსაღ“.

წუყარა ბალახი ლურჯუყვილა, მაღალღეროიანი მთის ბალახი, წვენს წუნნიან“.

წუყტან წაუღებ. „მოწმობას წუყტან, იმაშიჲ მომემენ ჩემ ცხენს“.

წუალთაღ წახვლა მოშარღვა.

წუალს გამწური მდინარეში ფეხით გავედი.

წუალჩი „ორწუალჩი (ადგ) ცხტარ ხუტანდ თორღეყანთ“.

წუაროსთავალაყი პატარა წუარო.

„წუმსაღ მწემსაღ. „მე ვიყავ შირაქში წყემსაღ“.

წუვაჲ მიწის ზომვა; წუვლა—ზომვლა. „გიჩალემ გონთ იცის მიწის წუვაჲ“.

წუვღა (*Juniperus sabina*) ლეია.

წულღეჲჲ წულის სმევა, დაღეყინება.

წყლის გადასაგდები წისქვილის ღარის თავზე პატარა გვერდითი ღარი, რომლითაც წყალს გადაუგდებენ, თუ წისქვილი არ მუშაობს.

წყლის კოორტაჟი მოთეთრო ფრინველია, უყვარს გუნდური ცხოვრება, იკმება.

წყლის საგდებელაჟი ნ. წყლის გადასაგდები.

წყლის ჰონდარაჟი ველური ჰონდარი, იკეთებს თეთრ ყვავილს, ხმარობენ წვნიან

საკმელში. დამწიფების შემდეგ კრეფენ, ახმობენ და ინახავენ საზამთროდ.

წყლის შეუუება წყლის შეთობა; აქედან: შეუუებულნი—შემთბარი. „თავ დიგებანი, აქეს წყალ შეუუებულ“.

წყლის ჩიოტა წყლის ჩიტი.

წყლის ძირაჟი ბოლოქანქალა, ცხოვრობს წყლიან ადგილებში, არ იკმება.

წყარული წყლული, ნ. ყია.

ჭ

ჭაგარა კალარა, კარმაგი.

ჭაგარა ნ. ჭაგარა.

ჭალაჟი სოფლის ძირის ხეობა.

„ქალაქს ჩაზდიოდ, ყინვარო, გორს მწვანე ამოზდიოდე“...

ჭალაჟი ჯიდი კალის ხიდი.

ჭალური ასხლეტილი (ნ. ასხლეთა) ბატკნის ღამით დასაყენებელი ბინა.

ჭამად საკმელად. „დიდურაჟ კაც კამად შემდგარიჟ“.

ჭამაჟ სურსათ-სანოვაგის საზოგადო სახელი.

ჭამის ჭამაჟ საკმელის კამა. „დავშეერთო, ჯელ-პირ დავიბანეთა-ღ' კამის კამაჟ დავიწყეთ“.

ჭამის შოვნაჟ საკუთარი შრომით საზრდოს მოპოვება.

ჭამის ჩაყრაჟ საგძალი.

✓ ჭანი დაკოდილი ცხვარი.

ჭანან-ჭუპანაოხაჟ თამაშობა: არჩევისა და არამეს შემწეობით ახლგაზრდები ორ წრედ გაიყოფიან. 15—20 მეტრის დაშორებით ერთმანეთის პირისპირ დადგებიან ხელეზჩაილებულნი. მერე ერთ-ერთი მხრიდან ერთი მონაწილეთაგანი გაიქცევა მოპირდაპირე მხრისაკენ და ცდილობს ჩაიკლებული ხელების სადმე გაწყვეტას. თუ ეს შესძლო, ხელგაწყვეტილის თან წამოიყვანს და თავის წრეს უბრუნდება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მოწინააღმდეგეთა ბანაკში რჩება. შემდეგ მოპირდაპირე მხარე იწყებს და ა. შ.

ჭპანად ნაწნავი გრძელი, კპანისებური ნაწნავი.

„ყარ დაიშალა, გადმოშველა
კპანად ნაწნავ თმიანსა“...

ჭარი ტყაზე, ადამიანის კანზე ანაფექტური, ანაფექტი. „საქამბლეს კარი ავხყარი“.

ჭაჭი ნიკაპი.

ჭაჭური დანისწვერაობის მეექვსე სახეა. მოთამაშე დანისწვერს იჭერს საჩეენებელი თითითა და ცერით. ამგვარად დაკერილ დანას მიიღებს ჭაჭზე, ხელის ჩამოქნევით სწრაფად მოაცილებს ჭაქს და ხელის ამობრუნებით მიწაში არკობს.

ჭაქრიტი ხრახნილი.

ჭელელი მქედლი. „ასფურცელაჟმ ქედელს გაყაქეთები კინისჩ ისარეშუინდი“.

✓ ჭელილაჟი მამალი ცხვარი მეორე გაპარსვის შემდეგ.

ჭეკოჟ ნ. ქეკუ.

ჭეკუ (*Vicia sativa*) 1. ველური ცერცივი, იცის ყანებში; 2. ლობიოს, ცერცივისა და მსგავსთა პარკი.

ჭეკუნტელაჟი ნ. ქეკუ.

ჭენაჟოხაჟ სირბილი ადამიანის, ცხოველისა თუ ფრინველისა. „იკალეჟ გაქენდ, გაქენდ რო“... რამეს ტრიალი. გამოცანა: ჩემი თეთრი ვარიაჟი ქენაჟობით მაკიაჟი (თითისტარი ნართით სავსე).

ჭერი ნ. ლამფაჟ.

ჭერხო ადგილი სახურავსა და კერს

შორის. „აეიდ ქერხოშია-დ იძახ დე-
დინაცვალმ: შერტულ იყოს ბუსურმნის
ტელი-დ“ გაშლილ იყოს ქრისტიანის ქე-
ლოთ“.

ჭერხოს კარები სახლის ქერში შე-
სასველი კარები.

✓ ქეჭყაჲ 2—3 წლის მოზვერი.

ჭიდი ნ. კუერი.

ჭილტაყი კალია.

ჭიმი (*Anthriscus sylvestris*) მინდ-
ვრის მტენარე, იცის მოხნულ ადგილებში
მეტად, აქვს დაბალი ღერო ფოთლებით
ძირი ბოლქვისებური, იჭმება, გემოთი
ტკბილია.

✓ ჭიჭიკი (*Polygonum aviculare*)

მთის ბალახია, საქონელი ჯამს.

ჭინჭვლიაყი ჟუბად, გაბრაზებით.
„წამუყარდ ერთ კინჭყვლიაყი-დ“
გამოეფერი“.

ჭიობა აბრეშუმის კიის დასმის პე-
რიოლი.

ჭირის მიმტკიცებჲა მისამძიმრება. „გე-
ნერლებთ შეთეს კირ მიუ მტკიც-
ენეს//მუყმტკიენეს“.

ჭირკუანაყ გჯაჲ კლაცნილი გჯა.

✓ ჭირტალწ, მრ. ჭირტლები (*Rumex
crispus*) იცის ცხერის ნადგომ ადგილებ-
ში. „კირტლებში გ გაძვერი-დ ღუყ-
კიპაჲ თოფ მეკობარს.“

ჭიუხი ფრილო კლდე ძნელად მისას-
ვლი. „ჯიჯეს კიუხებ უყვარს.“

✓ ჭილვი მზრის ძვალი.

ჭილუაყ ცოცხი ხმარებისაგან გაცე-
თილი ცოცხი.

ჭიჭყიყი გაუთავებელი ლაპარაკი.

ჭიჭკოტი (*Elyonimus*) ბუჩქისებური.ა.
ხარობს მთის ჩრდილტყიან ადგილებში,
მისი შერქნიდან აკეთებენ ისრებს, ნაყოფს
კი იყენებენ კუქის წვენის მეტი მეაეიანო-
ბას წინააღმდეგ.

ჭიჭკოტის ისარი ნ. კიჭკოტ-

ჭიჭლაყუა კობტაობა, მოხდენილობა
მხედრისაც და ცხენისაც.

ჭიჭი, მრ. ჭიჭები მებენარის კვერ-
ცები.

✓ ჭკდ სერი: მახვილკუთხედ გაკრილი
ცხერის ყერი.

ჭკვითა შრქმალ გაგყდა. „მოიდ მა-
მაი-დ“ ნახ დამწვარ ყანაჲ, გაჯვარებულ
ჭკვითა შრქმალ“.

ჭედი გამაგრებული თოვლი, რომელ-
ზეც საარული შეიძლება.

ჭოროკინაყჭ ქოროიანა.

ჭორღი წერილი ქვა. ხანთხან კორ-
ლით აშენებენ სახლს.

ჭოყვი, მრ. ჭოყვები ლოყა. „იმ ქაცა-
ნეს (ნ.) მსუქან ჭოყვებ აქუის“.

✓ ჭოჩხი ქალის კაბის კალთა, წიალი.
„ქალ, კორხში გ ჩრქსე ბალი“.

✓ ჭოჭყი ნ. კოჩხი.

ჭრა-კუწვაჲ ჭრა-კერა.

ჭრელაყ საპირისწამლე წელზე ჩამო-
საკილი მრავალფერად ნაქსოვი ქისა თო-
ფის წამლისათვის.

„ახლად შენ შემოთამაშიდი,

საპირისწამლე ჭრელაო,

ქალებს შენ მოეწონებო,

შე დასალეო, შენაო“.

ჭრიოხი კიუხი. ვაყაცის სიკვდილის
გამო

„მაღლა კრიოხში გ შურთხებჲა
გლოვის ჩამოჭკრეს ზარია“...

ჭროლაჲ შავთეთრა ფერი. „მაყვალო,
დეგ რამთუენ კროლაყ ქათმებ მოგფე-
როვებაჲ“.

ჭუილაყ ისარი ისარზე გაკეთებული
თბე (ნ.) ფრინეელის შიგნით ფრთიდან.
ასეთი ისარი გატყორცნის დროს ქუის.

ჭუპკვაჲ ნ. ჭუპკვაჲ.

ჭუპტვაჲ დანოქება, გამოცანა: „ერთ
ამტყელაყებდაჲ, ყერთ ამირგველაყებდაჲ,
ყერთ კილენ სკუპდედაჲ“.

ჭურიანი კორიანი.

„მე ქალ თაჲ სუფთა მეგონა,

ვეოფილვარ ავ ჭურიანი,

ჩემ თაზედ აეის მოთქამასა,

სახლიმც აქვს სატიროიანი“...

ჭურულაყი კლდიდან ზოლივით გად-
მომდინარე წყალი.

ჭურჭლის ტილოჲ საწყულ ტილო.

ჭუჭულაყი წიწილა, ჭუჭული.

კუპუტაყნ ძალიან პატარა რამ; ორ საგანს შორის ვიწრო ღია ადგილი. „ბი-კუტი. მემაგ კუკუტაშიგ გრცხედ“; კუკუტაყ წყარო — პატარა წყარო. კუაჲ, მრ. კუეები მკებენარი. „დეცი, რად ყარ თავს დაშბან, კუეები ჩამი-სხდებიან“.

კუანტის ჭონდარაყი ველური ჭონდარი, ხმარობენ საქმელში.

კუელიმად მარილით გადატეხა ძვლისა.

ხავარტაყი (Capsella bursapastoris) იცის ნახნავ ადგილებში უფრო, აგრეთვე ყამირებში. ყლორტებს უშეებს ერთ მტკაველზე და ისხამს წვირლ ფოთლებს. დაბლა, მიწის გასწვრივ კი იცის გრძელი, წვრილი და კბილება ფოთლები, ხმარობენ მხალად.

„ხავიწი ერბოიანი ხაკოს ფაჲა.“

ხაზინაშიგითაჲ ხაზინაში და იქიდან. პენციას თელავის ხაზინაშიგითას ვილებ.

ხათჷაში საღურგლო იარალი.

ხაიბარი ნ, ლაჲუჷკაყი.

ხაკების საყილი თავხე საქვაბეში (ნ.) გასწვრივი ბე, რომელზედაც ბაწარი ყულ-ფებადაა გაკეთებული ხაკების (ნ.) ჩამოსაკილად.

~ ხაკი, მრ. ხაკები შინ ნაქსოვი ჯვალო, რომელშიც იწურება მოხარშული ლუდი.

ხაკუნაყი პატარა ხაკი.

ხალი ნონი.

ხალიწნ ხალისი, სურვილი. „გარსოჲ დილით ცხტარს რო გუწმობს, მიყოლის ხალით აქუთის“.

ხალიკანაჲ დელებზე ვადებული ხე-წვრილი გასასვლელად. „ბიკებეს ერთ ხალიკანაჲ დარშჩომიყუ ჩასავდებულაყი“.

ხაზად ყოფნაჲ უცნობ ადგილზე პირველად ყოფნა.

ხაში 1. გამოუტყელი, უნდილი; 2. ნორჩი, ხალასი ბლახი. „ჩუენ ხაზად ვი-ყუენთ“.

...„დაკვილა ბერიზგამან ცხტარო, მოსძოვე ხამიჲა...“

კუყრიალაყნ ბრკუყვილა.

კუემმლი თვალით ავადმყოფის ჩირქი.

კუიროჲ თვექორორა, ლეგა ფერის ჩიტი მთისა, არ იკმება.

კუულაშუნი ხმაურით ლეკვა; აკულაშუნებ — ლეკვის ხმაურით.

კუყროჲ ნ. კუყროჲ.

კუყურტანაჲ ერთგვარია ჩიტია მთისა. კუტაშაჲ კამა.

ბ

ხანაჲ დრო. „შენი ძმაჲ ვერ მოეკალთაჲ — ლეკებთ მითხრეს, ხანაყარ მოგვეტაჲ ტლისიჲ“.

ხანთხან ხანდახან.

„სმაი-დ' სმაი ცუნდ ლენისა, ხანთხანად 'შემღერებაო, ხანთ კი ომი ცუნდ ძრიელი, ხანთხანად შესვენებაო“...

ხანი ნ. ხანაჲ.

ხანჭარი ხანჯალი.

„თუშ იყუ, წამოგიდგებოდ, ხანჯრის გიჩვენებდ ფხასაო“...

ხანჯრის დანაჲ ხანჯლის ქარქაშის უკან ჩატანებული დანა.

✓ ხაოიანი ფარდაგი მალალებწუნაქსოვი ფარდაგი.

ხარალი ცაცხვის ქერქი, რომელსაც ხმარობენ საძაფედ, აგრეთვე საღობე ხეების, ხირხლების ერთმანეთთან დასამაგრებლად; ნ. ხარლის კაბები.

ხარებობა 25 მარტი, როცა პირველად აბამენ ხარებს გუთანში, ხარება. „ოცდახუთსა მარტისასა ხარებობაყარ ასცდება“.

ხარხაჲ კოკი. „უფრო გჷელ ხარი-ხაჲ რო მქონიყუ, უდერაყ ღორებს გამოერეკავდიჲ“;

ხარლის კაბები ცაცხვის, ლაფანის და მსგავსთა ქერქისაგან დამზადებული კაბები. ძველად ცაცხვის, ლაფანის და მსგავსთა ქერქს დიდი ხნით წყალში დებდნენ, რის შემდეგ დამლბალი ქერქი იშლებოდა

ძაფებად. ამ ძაფებისაგან ქსოვდნენ კაბებს, გრებდნენ თოკებს.

ხარხლი ხრახნილი.

ხარჩაკელი ხის ჩევი, ხეტი (ნ.) იხმარება მეცხვარეობაში.

ხატი სალოცავი.

ხატის დაჭერილი ვითომცდა ხატის წყინების გამო დააფადებული აღამიანი.

ხაფხული (*Chaerophyllum bulbosum*) მიწავეშლისებური მცენარე, იყვითება ბოლქვებს, იჭმება, გემოთი ტკბილია.

✓ ხაშალი ბატკანი ფილტვებდასუსტებულ ბატკანი. მეცხვარე ასეთ ბატკანს მკურნალობს შემდეგნაირად: დახაშლებული ბატკნის პირს მეცხვარე იღებს თავის პირში და ჩაჰბერავს ჰაერს ისე, რომ ფილტვები ჰაერით გაეცოს. ამას აკეუბს დილაობით. ასეთ „მკურნალობას“ იმეორებს განკურნებამდე. როგორც ამბობენ, იშვიათია, რომ ბატკანი მოკვდესო.

ხაცხაც შეეღობა; ნუ მახცაებ—შეეღობაში ნუ შეგყავარ. „მაშხალა ქალიანთას არ იციან, ხაცხაც იქნება მაქ რო ვთქვათ“.

ხახა სალოცავი ხატი იყო. განზოგადების შემდეგ მისი სახელობის სახლებიც კი იყო ზოგიერთ სოფელში. „ბერდელდომ მითხრ იმაშინასიერ ხახაში იგ წავეითაოლ“ საკლავ დავხკალთაჟი.“

ხაჯალაყი ბავშვის ენაზე: ხანჯალი.

✓ ხეტი გრძელი, ბოლომობრილი რკინაა, ხმარობენ მეცხვარეობაში, აგრეთვე ცეცხლის გასაწევ-გამოსაწევად.

✓ ხეჩანი მატყლის, კანაფის ქსოვილი, რომელიც ახვევდნენ ახალშობილს. „აკავანშიგ ჩანგებდეს ჩალას, მატყლისას დასწნეუდეს ხეჩანს. მიხვ-მოხვეუდეს ბალსა-ლ“ ჩანწყენდეს ჩალაშიგ“.

ხვავებაჟ კრეფა. „ქვაფის (ნ.) კრეფას კიდენ ხვავებაჟ გვიქვან“.

ხვალმზეგაყებს ხელაზეგ.

ხვალისხვალ ზეგ.

ხვალხვალმზეგაყებს—ხვალისხვალის ზეგ.

ხვევნურაყი სარეველა მცენარე, ეხვევა კულტურულ მცენარეებს და აფუჭებს. ხვეულაყები ხვეულები, კლაკნილი

გზა. „აბაიზე, რა მენაყ ხვეულაყები აქტის“.

ხობრაყი ვალწვის შემდეგ დარჩენილი წვრილბზიანი პური, სვილა... „ჩემ დიაკცმ ხობრაყ განწიავგ“.

ხილმალი ხილეული. „თუმეთ ტყის ხილმალი ცოტმატყა“.

✓ ხიმანგ ხარების გასარეკი ძახილი.

ხინაჟ/ხინაყი ნიჩაბი, რომელსაც შუაში გაყრილი აქვს გრძელი ტარი და იხმარება გახურებული თონის გამოსაწვენად.

✓ ხინდი მოსაქსოვად გამზადებული ძაფი.

ხინჭრიკვაყი ნ. ხინჭრიქვაყი.

ხინჭრიქვაყი თეთრნარევი კვიანი რიყის ქვა. „ნაშინაყ ქმას ევაზ მონადირისად: მეგაჟ ისთაყ ლონიერ ვარიჟი. რომეჟ გორსაც ვლგლეჟა-ლ“ ხინჭრიქვაყსაც ვწვენ ვაღენაჟ“.

ხიპიტურაჟ ნ. ხიპიტურაჟ.

ხიპიტურაჟ სიტყვადაუფიქრებელი, მროშაჟი.

✓ ხიპრიწანი 1. გამზდარი აღამიანი. 2. მეტსახელია კახელისა.

ხიპროჟ ნ. ხიპრიწანი.

ხიხის კოზები ხის კოზები.

ხის მილიონაყი ე. კირკიტობი.

ხის ფეჭი ჩითების (ნ.) კალაპობი ხისა.

ხის ჩამჩაჟ ნ. კოჩხო. 111ყ.

✓ ხიწიწი ცხვრის ღუმის გამოღობის შემდეგ დარჩენილი მოშუშული ღემა.

ხიჟი ნ. ხინჭრიქვაყი.

ხიხლაყი ნ. ხიპრიწანი.

ხმაქვათჩაქრეფა სიკვდილი. „მწუხრიანსნქ ქალმ ქმაქეკაჩაქრიჟ“.

ხნინი ხნიერი.

ხო ხომ.

ხოყერი პატარა კოლოფი, რომელშიც მქსოველს ჩაწყობილი აქვს ფთილები (ნ.)-ხონი გობი. „მართოს ერთ დიდხო ნ ქალ გმწზილ“.

ხოწანაჟა გრძელი ტაბაყი, ხმარობენ სხვათა შორის საქმლის გამოსატანად.

ხორელა შავი კირი.

ხორხოშელაყი სეტყვა.

ხოტვრამ 1. ხილის, საკმლის, ნივთის... სხვაზე მეტის მისაკუთრება; 2. თავის ფხანა; 3. მიწის თხრა. „ბნ, რა მეტაყ თავისაჲნ ხო ტ რ ა ვ“; „ქალ რაცვერეთაყი თავს ი ხო ტ რ ა ვ“. „ძალღებთ ღნწყუყს ღრინუაი-ღ' მიწის ხო ტ ვ რ ა ჯ“.

ხოტი ლუდის ნახარში.

სოწაჲ ძაფის ხეყწა. ღართულ ძაფს პატარა ჩხირზე ერთხელ გადაახვევენ და ჩხირის ზეყვე-გამოწყვით ძაფს აცილიან წყრილ ბოჭკოებს.

ხოწი საღურგლო იარაღია. მით წარმოებებს ამოღრმავება სხვადასხვა საგნისა, მაგ., ჩამჩის, ქიტის...

ხოხორის დაყრაჲ წყრილი მუწუყების დაყრა სახეზე, ტანზე. ხო ხო რ დ ნ წ ყ ა რ — მუწუყები გამოაყარა.

ხოხვჯაჲ ცულის, ნაჯახის, წაღდის და მსგავსთა საღესი ქვა, ოღნაჲ ხორკლიანი.

ხრანტე ნ. ხრატე.

ხრატე ხრამი.

ხრახნი ნ. ქახრაცი.

ხუ ხომ. „ჰვეგენ ჩევენებურებ იქნებთან, მეკოპრად წასრულ არიან ღიდოეთისაჲნ, იქითა ხუ არ მოღიანაჲ?“

ხუთთითგაშლაჲ გაშლილი ხუთი თითი (ხომის ერთეული) იხომება: ჩათო (ნ.) საბელი, ქალამნის ტყავი.

ხუთთითდაღებაჲ ნ. ხუთთითგაშლაჲ.

✓ ჯაბაჲჲ ტყავის პალტოსებური ტანსაცმელი. „მუხაჲჲ ჯაბაჩა წამოსხმულ გრჯარის მეზობლებშიგ სასაობროდ“.

ჯავირობა ლეკების ღღეობა.

ჯავილი შელის ყვირილი „შეთელ ქაეის“.

ჯალი ქუმელი. „თეკო, ქალ გაზილი“.

ჯალმარილი ქუმელი და მარილი ერთმანეთში არეული ძროხისთერს.

ჯამ ვარგა, საკიროა. „არ ქამღ ცხუა ქალ შობიარესთან წასულიყუ“.

ჯაჲჲჲ ვარგა? — კიჲჲ, მეს წოდგელ (ნ.) ჯამამაჲ

ხუთწინილიან ღობეჲ ხუთი წნელის ერთმანეთზე გადაღობიეთ გაყეთებული ღობე; შღრ. კანკალა ღობეჲ.

ხუმრაცობაჲ ხუმრობა, თამაშობა. „ქემწიფის ბაღლ ცხუა ბაღლებშიგ რო წავიღოდ სახუმრაცოდ, ხან ჰელს ამტყრეღ, ხან ჲეჲს“.

ხუნწი (*Ribes orientale*) მოცხარი, ბუჩქისებურად იზრღება, ისხამს თაფლისფერ ნაყოფს.

ხუნჯირო ხურჯინი. „მემრინას ციცოს ეგყიდ ხუნჯირო-ღ' წასრულიყუ“.

ხუნჯირის თუღალი ხურჯინის თუღალი, პირო.

ხუნჯირუყაჲნ პატარა ხურჯინი.

ხუპტერაცობაჲ 1. თავისთვის ფუსფუსი სახლში, უღრო მოსუცისა; 2. ქალ-ვაჲის გადაშლაშებული ხუმრობა. „ბერღეღო, რას ხუპტერაცოდ. „ახალნო, ჲავრ ხუპტერაცობაჲ შინცქლები-საჲ“

ხუროჲ კალატობი.

ხურტკბილი (*Grossularia rechinata*) იზრღება ბუჩქისებურად, ისხამს ნაყოფს მარცვლებად, იჲმება.

ხუ ყარს ცოდვიღაყობ ხომ არ აეღდ-მყოფობ.

✓ ხუნჯარო ხუნჯარი შარკლის თაჲში გაყრილი წყრილი ქსოვილი შარკლის წელზე დასამაგრებღად.

3

— რაცვერ ყარ ჯამის, მეტაყ ჯამის“.

ჯამისამეჲ? ნეტაჲი ვარგა?

ჯამფუშნ მცონარე, უქნარა. „უშ, რა ჯამფუშნ, დაჲვრაიწ დაჲტღად გასჩინს“.

✓ ჯარ გაჲიგ სახნაჲში პირვეღად ხარის გასვლის ღრო. ნ. უღლისღებაჲ.

✓ ჯარების დაჲინძჲჲჲ ხარების შებმა უღელში. „ეფრო, რაჲს უყურებ ჯარებ დაჲქინძენი“.

✓ ჯარი ხარი

ჯარით შეყრიღები ორი სხვადასხვა ჲეკარის ფიცით შეყრა, ძმაღ გაფიცვა.

ჭარის საქციევი ხენის დროს ხარების მოსაბრუნებელი ადგილი.

✓ ჭარისძირაყი (Helleborus) ამ მცენარის ძირს ხმარობენ ცხენის ავადმყოფობის წინააღმდეგ.

ჭარმოჭნა ხენში შეწვენილი ნაღი.

ჭარნუყაყი (Hieracium) იყეთებს ყვითელ ყუაიულს, მისი ნორჩი ფოთლები იჭებება.

ჭარო საღმეილე წისქვილში

ჭაროვანი//ჭაროანი ხარების ჯოგო.

ჭარუანი ნ. ჭაროვანი.

✓ ჭარ-ჭროხაა // ჭარ-ძროხაა ხარი და ძროხა.

ჭასუნი ნელი და ხშირი ხელება ადამიანის, ცხოველისა. - რაყს აჭასუნებ, სურდო ყან შეგეყარგა.

ჭაფბუყვანი ლობნადი ოქის (ნ.) მქონე ბუყვანი (ხ.). ბუყვანს ხარშაყენ, რის შემდეგ მისგან გამოიყოფა ოქი, მაგრამ ბუყვანი თუ ცუდია, მაშინ მისი ოქი ადვილად ლებება.

ჭაფი ადვილად მსხერევალი ხე. ქვა, ბუყვანი, ნ. ყიფი.

ჭაცუყაყი ფიქვის ყუაიელი, რომელსაც წუწხიან. „წ ა ვ ი დ ე თ ა - დ' ქ ა ც უ ც ა - ც ი დ ა ვ ე კ რ ი ფ თ“.

ჭაჭანი ბაეშვის მთელის ძალით ტირილი. „რაყვეერჩ ქ ა ჯ ა ნ ე ბ, შე არ საქმელო“.

ჭაჭმატის ჭჭარი ხეესურთა სალოცაევი მთაძი.

ჭაჭი ხევი.

ჭაჭრახტი ვიწრო, ოღრო-ჩოღრო ხეობა. „გომეწრისაყჩ ერთ მონა ქ ე ე ჳ რ ა ს ტ წ ა დ ის“.

ჭაჭუჭვი სხვადასხვა სიფართოვისა და სიღრძის ხეობა.

ჭელაბჩები ხელის ბორკილები.

ჭელადაყი ხელადა.

ჭელბიჭაყი ხელზე მოსამსახურე ბიჭი.

ჭელზეაყეწ წსორედ ხელზედუე. „ქელის ზალტყეებს შეხედ, ქელზე ა ვ ე ვ მ ა ქ ე“.

ჭელზე გასაკეთებელაყი ნ. ლაყი.

ჭელთაყევე გჯაა დაღმართი.

ჭელი ხელი.

ჭელიფობაა ნ. ქაროზაყი.

ჭელის ზალტყეები ნ. ჭელაბჩები.

ჭელის ლამფაა ქრაყი.

ჭელის ქტაა ბრტყელი, მოსქო ქვა, რომლითაც მარილს ფეყაყენ მარილსაფქვაეა ქტაზე (ნ.) გასმა-გამოსმით.

ჭელის ხერხი ცალხერხი.

ჭელისხვედაა პატარა ხვედა.

ჭელისყოცი ხელსახოცი.

ჭელმჭრობა ჯაფა, შრომა. „ჩემ ჭელმჭრობით ლუქმა პურ შეეყანწ.“

ჭელმჭრობა ერთმანერთისა ერთმანერთის დახმარება, მხარის დაყერა.

„ძმო, ძმით ხარი მაგარი,

თუ არ მტერ მოგერეოდა;

მთაო, მითთ ხარი მაგარი,

თუ არ ცხჭარ მოგერეოდა;

ტყეო, ტყით ხარი მაგარი,

თუ არ ქარ მოგერეოდა...“

ჭელოსანი ნ. დეკანოზი.

ჭელხაკიდაყი სახელური.

ჭელსმით ხელის მოსმით. „მუხამაა ყარებშიგ გადაბლაყუნდ თქალებზედ ჭ ე ლ ს მ ი თ“.

✓ ჭელტარაყი თითისტარი.

✓ ჭელფეყიან ცხენი მუხლადი ცხენი; იტყვიან ადამიანის მიმართაც.

ჭელჩაკიდებაყი თამაშობაა: ყმაწვილები ხელიხელჩაკიდებულები დგებიან წრედ. ერთი მათგანი გამოდის წრიდან (დანარჩენები კი ისევე ხელჩაკიდებულები დგანან) და ხელის წრეს. მოულოდნელად ის რომელიმე ზურგზე ხელს დაჰკრავს და წრის ირგვლივ თავის მიმართულებით გარბის. დარტყმისთანავე დარტყმული ტოყებს თავის ადგილს, რომელიც ღია რჩება და გარბის დამრტყმელის მოწინააღმდეგე მხარეს. ორივე ცდილობს წრეში ღია ადგილის პირველად დაყეებას. რომელიც ამას შესძლებს, ის გამარჯვებულია. როცა ქალ-ყაყ ხელება ერთმანეთს, რა თქმა უნდა, ყაყი თავაზიანობას იჩენს და ქალს არ ასწრებს ღია ადგილის დაყეებას.

ჭელჩარტყმაცობაა ნ. თავეკატაობა.

ჭელცულაყი ნაყახი. „ხტურის დეყი, ჭ ე ლ ც უ ლ ა ყ მომეცი.“

—გუშინასნ კაპიტანმ (მეტსახელი) წრ-
ცლჷ“.

ჯელცუცაყნ ფიქვის ნაყოფი, რომე-
ლიც შეიცავს სითხეს. ამ ნაყოფს კრეფენ
და კამენ.

ჯეობა ხეობა: „წაედლიოდეთა-ლ' ერთ
ქეობაშიც შეეჩინდით“.

ჯერეული ხელეური. დასართავად დამ-
ზადებული მატყლის ფთილა.

ჯერცო გრძელტარა იარალი, რომლი-
თაც ირებენ საკოდე ხის გულს.

ჯერტი 1. მოხერხება, გამჭრიახობა;
ანღაზა: „ქერკით უნდ თავშობაჲ,
დათვამც იცის ბლაჯი-ბლუჯი“.

ჯეჩვა დაპობა, დახეთქვა, მაგ., შე-
მისა.

ჯეცი მხეცი.

ჯეჯერაჯი ობოლი ბატკანი.

ჯეჯი, მრ. ჯეჯები ლოდი, ტინი. „ჯი-
დის საყუნწურ ერთ დიდ ქეკ ძეგს“.

ჯეჯაჯი (Rubus idaeus) ყოლო, ყო-
ლი.

ჯეჯაობ წასვლაჲ ჯეჯას საკრეფად
წასვლა.

ჯეჯი ღრმა ტაფობი.

ჯედაჲ ხის ურო, ხედა. „შენ ცულ
ღრქირე-ლ' მე კიდენ ქეკ დით დავხ-
კრაჲ“

ჯეიმბური ხეიშირა, ოფირა.

ჯეინგური ნ. ჯეიმბური.

ჯეინგურის ჯიდი ხეები, რომლებზე-
დაც დამაგრებულა ხეიშირა.

ჯენეშოჲ ნ. ფეშუნეჲ.

ჯიდი, მრ. ჯიდები 1. ხიდი; 2 სახლის
კოკები, გაუთლელი; 3. ჩინგურის და
მსგავსთა ტარზე დანაყოფები.

ჯიდის საყუნწურნ ზიდის ყურე გამაგ-
რებული ქეთ სავსე დიდი წნულით.

ჯიღახეჲ კვერნის დასაქერი მახე:

„მდინარეზე“ გადებენ ჯოხს, რომლის თა-
ვებში ყულფადაა გაკეთებული ძუის ბა-
წარი. კვერნა წყალში დასველებას ერი-
დება, ამის გამო ჯოხზე გავლით დააპი-
რებს მოპირდაპირე ნაპირზე გასვლას და
ყულფში კი გაყოფს თავს: ამ ღროს ქვა,
რომელიც ყულფის წვერზე ჰკიდია, დას-
წებს ყულფის წვერს და კვერნა ყულფში

გაიკედება. ქვის სიმძიმის გამო კვერნა
ჯოხზე ეელარ გაჩერდება და წყალში ჩა-
ვარდება. ქვა ჩაიძირება და მისი სიმძი-
მით კვერნაც. მეორე დღეს მონადარეს
ხედება დამლრჩვალი კვერნა.

ჯიღოშაჲ არასასიამოვნო კრელი ფე-
რი. „ქალ, რაგვერთაჲჲ ქიღოშაჲ
ფარდაჲ მოგიქსოაჲ“.

ჯინცვაჲ აღმართა ჯგუფად, მკიდ-
როდ ჯღომა ან ჩამოსვლა-მესვლა.

ჯირიში ყირიმული კაჟიანი თოფის
ერთი სახე.

ჯირჯილი, მრ. ჯირჯილები წერილი ქე-
რისის ღობე. ქიშკარი.

ჯშალი ხმალი.

ჯშალიკაყნ ხის ხმალი, რომელიც გამო-
იყენება კოდში ყველის ასაქრელად ან კი-
დეე სულადის დახალვის დროს ასარე-
დასარევეად.

ჯშიალი კეცზე გამომცხვარი აუფუფე-
ლი პური.

ჯშით ტირილი ხმამალაღი ტირილი.

ჯშინავს ოხრავს, გმინავს; „ნეტარ
რაცს ხეგმინაჲ“.

ჯშის გატეხა ამბვის, შემთხვევის გახ-
შიანება, ხმის დარხევა.

„ქმა გატყდა: ჩაღმა-გომეწარ.

დაიძრა დაღისტანიო“...

ჯშლის ტემლაკი ხმლის ტარზე ჩამო-
კიდებული ფოჩებიანი ლენტე მიღებული
ჯიღლოდ.

ჯშოვი ნ. ქშოჲ.

ჯშოჲ ხბო, ანღაზა: „სიაც ქუეყნის
ნახირიჲჲ, იქაჲჲ ბებრის ქშოვიჲ“.

ჯწევაყნ ხენა.

ჯოდარკოჲ ფიქრის ქალათან (ადგ.)
არსებული დიდი წყალვარდნილი.

ჯოდარკოს ჰირკუანაჲჲ ვიწრო კლდე-
ლორლიანი გზა ჯოდარკოს მიდამოებში.

ჯოში მაჯის, კოქის ამობურცული ძვა-
ლი. „ჯომ ქუას მივარტყი-ლ' მეტკინ“.

ჯორციხე დუღემაჲ ზორციხე მოხარშვა.
„ბაღდ რომოჲდ, აგრ მწყტყუ, რომეჲ
ერთ ზროხაჲ რო ყვაჲჲ ღიაცკმ ცის
დაკლასაო-ლ' ჯორც ადულოსაჲ“.

ჯორტი 1. შთის ხეობის სათვე; 2 ხა-
ხა; 8. ლორლიანი კლდე. „ბატკანი ვაკის

ძირის კორექცი გვეყვის. „წინააყმ
ყალ-ჰორჯ ჩაშუჲ“; „მთელა ქაჩუს (მთა)
ჰორჯ დაბნელებულიყმ მტრის ჯა-
რით“.

ყოტო ლუდის ნახარზი. „შე არ გამიგო
ჰოტოის კშევაჲ.“

ყოცაჲ ზოცა. „შეკობრებთ თქუეს:
ღმერთსაღ არ ეაწყინოთაჲ ამთჲენ ხალ-
ხის ჰოცაოიჲ.“

ყოცვაჲ მოხუცებულობის გამო ნელი
სიარული. „ხარჩაკელი ისთაჲ დაბერდ, რო
ძლიეაჲ შუჲძლი კოტეაჲ“.

ყოტობი ზოტობი.

ჰრუსტოჲ ნ. ჰტრელი.

ჰუმბური ნ. ჰვიმბური.

ჰუნდი ჯარას საღგომზე წამოგებული
ხის მსხვილი ნაქერი; გროვა შემისა, და-
ყუღებული გასახმობად; ნ. ჰუნდი.

ჰუნჩაჲ, მრ. ჰუნჩაყები მსხვილი ბა-
წრით ძირგამოქოვილი ფეხსაყმელები;
ნ. გამზანებელი.

ჰურვა საქონლის დასამაყებლად ახუ-
რება.

ჰურჰევაყი თამამობაჲ: ყმაწვილები
დაღგებიაჲ წყვილ-წყვილად და ხელებს ჩა-

ჰიღებენ. ჩაიღებულ ხელებს შალა ას-
წევენ, უკანასკნელი წყვილი დაწარჩენების,
შუა გაიყლის. გაყლის ღროს მთ მსუბუ-
ჰად სცემენ. ეს პირველი წყვილი ასე
გავლით თაჲუი მოეჰყევა შემდეგ შიღის.
მომღეუნი წყვილი და ა. შ.

2. ვიწრო გასასვლელი სახლებს შო-
რის. „მწუხრინასჲ ჩუნე ჰურჰევაყ ჰედ-
დიღოთ ამიყარეს“.

ჰურჰევი ხეხუევი.

„ჯარღალმა გოჩიღაიხემ
ჰურჰევე ყაყამსჲ მკტრითაო“...

ჰურჰუში ნ. ჩხატო.

ჰუჰუჲ ხიწყისებური საყმელია ნახე-
ვარწრელ ნაპირებ შემოხეუელი, შიგ-
ურთაჲენ ხაჰოს, კარტოფიღს... და ხარ-
შაჲენ წყალში.

ჰუჰუტაყჩ გავხრეტიღი, მაგ., ჰებაი.
„ჩუნე ჰებაის ძირშიგ ჰუჰუტაყ გაზღის“;
ხერელი, მაგ., კელღეში „მოღიღ, ჰუ-
ჰუტაყშიგ გახეღოთ.“

ჰუჰაჲყი ნ. ჰუჰაჲყი.

ჰტრელი ხერელი მიწაში. „თაგჰიჲ
ჰტრელ შიგ ჩაჲყარ“; „კღეშიგ დიღ
ჰტრელ შედის“.

ჴ

ჴაბრი ჯიბრი.

ჴაგიაწი, მრ. ჴაგიაწები ჯაგნარი აღ-
გიღი.

ჴაღოჲ ჯაღო. „დიღოს ჯაღოჲ ნეყ-
ღღუ ჩუნე შინ“.

ჴალაბნი გათხოვიღი ჴალის შმოზღე-
ბი. ანღაზა: „ჴალ ჯალაბთას წასუ-
ლიყოღ- გურჩ-საყებელი დამაღღულიყმ-
ნესაჲ“.

ჴალაობა ჯალაობა.

ჴაჴაგირი ცხენისა დოღში გამარჯუ-
ბული ცხენის სხედასხვა ჯიღოღ: ცხეა-
რი, ხბო, ჴსოვიღი, ჩითები, ფული,
მატყელი და სხე. ჯიღღოს ღებუღობენ
რიგის მიხეღვით.

ჴამანეჲ ჯანღაბა. „სი ჯამანეს წა-
ხული, შე აოსაჰნეღო“.

ჴამუნაყი ნ. წიწო.

ჴამწინაყი ჯამეღოღა. „ჩუნე მეზობ-
ღღლ ჴორწიღ იყოღ-ღ“ მასხინღელმ ჯამ
წიწანაყის მოყრეღად ჩამწყარგ“.

ჴანგაჲ ნ. ჯანგარო.

ჴანგაროჲ კღდის სიჰე გაღაყრული
თეთრნარევი ხავსი, იხმარება საღებავად.

ჴანგისფერთვაღიანი (მოყვისფრო-
მოწითლო) „ბესაროს მწუხრინას ყურთ ვინ
ჯანგისფერთვაღიანი მოხუჲ“.

ჴანღი ნისღი, ბურღუსი.

„თუში მთებს ჯანღი ჩამოღგა-
შუჰი დაბნეღდა მზისაო“...

ქანჭური ბლაგვი იარაღით, მაგ. ცუ-
ლით ხის კრა, თლა. „ყრთ მონა ცულ
მქონდ. ყრთ ხეს უჯანჯურე-დ'
ძლიეჲც მოეშქერა“.

ქანჯალაყომა კიანწყეცა. „საკჳირველი,
რო მაგტოლაჲ ჯანქალაყომაჲ არ
ჩამწყებერ გარევერ“.

ქარად წყებად. „ცირბეჲ (ადგ.) ძირ
ყანას ემეშაობ, ძნას ვაწყობ საშა ჯარა-
და“...

ქარანი ჯარა.

ქარანტარი ჯარზე მიმაგრებული დი-
დი თითისტარი, რომელზედაც ნართი
მხვევა.

ქართაობა ნ. ტაშტი-მუშტი.

ქართი ნ. ნაჯლანაჲ.

ქარი ხალხმრავალი წვეულება, ამა თუ
იმ დღესასწაულში ხალხის თავის მოყრა.
„ხუალ ჩქენსა ჯარ იქნება“.

ქარის გაკეთება წვეულების გამართვა,
ხალხის მოპატყება. „მემრინასწ ჯარს
განყკეთებენ“.

ქარნებხ ვევახ ჯარათი ევახაჲ.

ქარში წასვლაჲ დღეობაში წასვლა.

ქარჯაჲ ღვექი, დაგრეხილი წნელის
სამწურაყები (ნ.).

ქარჯარაჲდ რიგ-რიგად. „ბერწნ-დ'
ახალნი ჯარჯარაჲდ იღვენს“.

ქაფა-ჭაჭანებაჲ კიანწყეცა. „მენანე-
ბითაჲ, თუშებოჲ, მენანებითაჲ, სუ ჯა-
ფაჯაჯანებაჲში გ ხართაჲ აღენა-
შიაოლ- ჩადენაშიაჲ“.

ქაჭუტრ რეინის პატარა-პატარა რგოლე-
ბისაგან შემდგარი სამგლოვიარო ბაღისე-
ბური ქსოვილი, რომელსაც უშეილო ქმარ-
მკვდარი ღელაკაცი ერთ წლამდის და, თუ
არ გათხოვდა, სამუდამოდაც ატარებს
უბის მარცხენა მხარეზე.

ქახანა ნ. ჯამანეჲ.

ქახანა ნ. ჯამანეჲ.

ქაჭნი ჯახანი. „უსმინ, რაყვეერ ჯაქნ
შაწყქოტ ჴეჭებს“.

ქაჭუტე ჯახ-ჯუხი.

ქაჭლარი ფოცხი.

ქაჭნამა ნ. ჯამანეჲ.

ქეილკაცი 5—10 წლის დაყოლში-
ლებული კაცი.

ქელიობას ახალგაზრდობაში.

ქენჯვა ჯიჯგნა; ჯენჯეს—ჯიჯგნეს.

ქვარანი ჯეირანი. „ბულედან იმედაყიზე
ჯერანსი ვითა რბისაო“...

ქვირ სურსათ-სანოვაგე. „ჯერ ხუ
არ დაგაკლათ, წყემებუჲ“.

ქვრის მოკითხვა სურსათ-სანოვაგის
თხოვნა, სესხება. ანდაზა: „ვინც წისქვილ
მიდიოდაჲ—ხტყვეუდაჲ, ვინც არაოლ-
ჯერს კითხულობდაჲ“.

ქვრკვალნ მტკივიან ბუნებრივი სის-
ხლის დენით გამოწვეულ ტკივილზე იტ-
ყვიან.

ქვრჭვრობით რიგრიგობით. „ღვეისყუ-
რამა-დ' ცხტებთ თქტეს: მოდიჲ, ჯერ-
ჯერობით ვინადიროთაჲ“.

ქვჩიმნ ბოქოიანი კრელი, გრძელი
ფარდაგი. „მეუზედ ჯეჯიმ იყუტ გაშლი-
ლი“.

ქვეჭიშიან ჩუღი უნაგირის ბალიშზე
საუენი ფერადი დამჯდარი ნაქსოვი.

ქვარში წასვლაჲ დღეობაში წასვლა.
„ციცოს დედისად ეთქუ: ყუელაყნიჲ
ჯვარში გწადიანაო-დ' მეცალ წა-
ვალიჲ“.

ქვარწერაჲ ჯუარის წერა, დაქორწი-
ნება. ტყიყუსენ ბოქორნას (სოფ.) წასუ-
ლიყუნეს ჯვარწერად“.

ჭიბირი ჯებირი.

ჭიბის დანაჲ ჯაყუა, საყეცი დანა.

ჭიგარი 1. ცხოველის შიგნეულობა;
2. სამგლოვიარო შავი სამოსი. „ბაქოს ძმა
მუყკვდ, სუ შავ ჯიგარ ჩაცმულ არის“.

ჭიგვი გოჯი, ცერი.

ჭილდო ობობასებური მწერი, რომლის
გარენა სახლში თითქოს უბედურების მო-
მასწავებელია.

ჭიმჭიმი გაურკვეველი, ცხვირში ლა-
პარაკი. „გონთ თქტი, მანდ რაყას სჯიმ-
ჯიმება“.

ჭინი 1. მინდორში პატყვის გასატანი
გოდორი; 2. გოდორისებური დაწული
აღამიანის საწოლად.

ჭინის ფეჭები მარხილის მესრები.

ჭინუყაყი პატარა ჯინი.

ჭინჭარი კინჭარი.

ჭინჭველაცი კიანჭველა. ანდაზა: „ჯინ-

შველაჲ გუდანაბადიჲ თუ არ მოიდ ლე-
ვის ჯარიჲჲ.

ჭინჭველაჲსი ჭუღურაჲსი კიანჭველების
ბუღის თაჲი ამობურცულო.

✓ **ჭინჭრის ღელაჲ (Lanium album)**
ფოთლენა ბალახი, რომელიც ხარობს ბი-
ნის (ნ. ბინა) ახლოს სასუქიან ადგილებში,
იხმარება რძის საწურად, არ სუსხავს.

ჭირა მარილი ნ. ჯერი.

ჭიჭვი მამალი ჯიხვი, ღელალი—შენია.

„—ჯ ი ქ ე ო, გუნება მძიმეო
კდიდამ რაჲმ გამოგოყვანა?

—ისარმა ყიაწითელმა,
ფშტინდმა ამ ჩემის რქისამა,
უწყალოდ შემოსრევაჲმა
პირტიტელაჲსის ყმისამა—...

ჭიჭვის რქაჲ ჯიხვის რქისაგან გაცე-
თებული ყანწი. „ჩყსენ აღუღს ჯ ი ქ -
ე ი ს რ კ ი თ ს მოდეს“.

ჭიჭოლაჲსი ღაჲო.

ჭიჭროანი ჯიხვის ჯოგე.

ჭიჭაჲ 1. ქათმის ბიბილო; 2. ბეწვის
ენაზე—ხორცი.

ჭლაჲსი სამუშაო იარაღის უღახა-
თოდ ხმარება „იარათანაშიგ იჯდ ილი-
ტოი-ღ“ ქსელ ა ჯ ლ ა გ უ ნ ე ბ ღ“.

✓ **ჭლაჲსი ცხენის ჯინჯრიკი.**

ჭობება ჯობნება. „ჩე, შე, ჶუ გელოჲ,
სამით გიჯობებ აჲ“.

✓ **ჭოგი მხოლოდ ცხენებისა.**

ჭოღლაჲსი წვერმოტეხილი ნემსი, ღა-
ნა, ხანჯალი და მისთანანი.

✓ **ჭორაკის ჯორი, ვირსაც უმახინა.**

ჭორთჲდაჲსი ნ. ჯორი კუდაჲსი.

✓ **ჭორი 1. ვირი; 2. ჩონგურისა და-**
მსგავსთა ჯორა.

„ჯერ ჯორ სჯობ საქონელშია,
კარხედ მოჲ აკიდებული“...

✓ **ჭორი, ჭორი, ჭორი... ნ. ჩოკი, ჩოკი,
ჩოკი...**

ჭორიკუდაჲსი ველური ტარხუნა, იკ-
მება.

ჭორღლეტაცოჲსი თამაშობა: ბეწვები
გაიყოფიან ორ თანასწორ ნაწილად. ერთი
ნაწილად ხელეზაკიდებული ღვას წრედ,
მეორე ნაწილი ამ წრეს უვლის და წრის

წევრები ცდილობენ წრედ დამდგარი
ბეწვების ზურგზე შეხტომას, მაგრამ მათ
იკავს გამოყოფილი ღელა. თუ რომელიმე
შემხტომთაგანი ღელამ ფეხით დაქრა, მა-
შინ შემხტომნი შესახტოთა ადგილს იქე-
რენ. შეხტომის დროს თუ რომელიმე შე-
სახტომი წაიჭყა და ღელამ შემხტომი,
რომელსაც ფეხი მიწაზე აქვს, დაქრა,
უკანონოდ ითვლება.

ჭოჲარი//ჭოჲალი თივა. ნ. აჯოყრება.

✓ **ჭუბაჲ ბოლომოქარგული შალის კაბა.**

ჭუგ, ჭუგ, ჭუგ... ქათმების დასახე-
რებლად მოსახმობი ძახილი.

ჭუნჭლვა ბეწვის, ცხოველის, ფრინვე-
ლის შვილების ხელში უთავბოლოდ წვა-
ლება. „გშეშე, ნულარ ე ჯ უ ნ ჯ ლ ა ვ მ ა გ
ქათამს“.

ჭურუმი სირცხელი.

ჭუფთა სწორი. თანატოლი.

„ქალო, მზის შაჯუფთთავეო,
გადმოგედ ფანჯარაზედა“...

ჭულურა შეუხედავი, უღამაზო.

-წელსაც ხომ გაეძღე უშენოდ
თაო თუშეთო, ტილო,

სამკორნოს წვერო ჯ უ ლ უ რ ა ვ,
შაკვილდევ ქარაპინო“.

ჭუჭჭური ძალით მოქილება, პორწია-
ლი. „ნეტარ, რაჲს მე ჯ უ ჯ გ უ რ ე ბ ი“.

ჭუჭულაჲსი ბეწვის ენაზე მოხრდილი
წიწილი.

ჭუარ-ღმერთი ჯვარი და ღმერთი. „მამ
ხალხსაჲ ჯ უ ა რ - ღ მ ე რ თ შ ე ლ ე ნ ა ჲ -
დიდობებთ თქეთს“.

ჭღარბი ზღარბი.

ჭღართანევით უთავბოლოდ, უწესრიგ-
ოდ. „ცოცი ძნებს ვერ უყურებ, ჯ ღ ა რ -
თ ა ნ ი ვ ი თ ე ვ ა რ ნ ა“.

ჭღართვი ჩხართვი

ჭღარი ნ. ჯღართანი.

ჭღეთა გაბრახება, გაჯაერება.

ჭღირტაჲსი, მრ. ჭღირტაჲსები ჯირყუ-
ლი.

ჭურე ხეთა ჯგუფი, იხმარება სხვა მა-
გარი საგნების მიმართად.

ციცის რო ისე რომ. „ციცის, რო ცხტა
გზა არ იყუტ“.

ციცქითიმც აქისი გამოგიუქიან ნეტავი
იქიდან აქეთ გამოგიყვანა.

ციცქის ისხნეს ხეები იქ ეწყო ხეები.

ციცქის წაის იქით წასელისას. „ბე-
ლადმ უბძან თავის ჯარს: ციციქის წარს
რო ქტა დავხყარეთ, ყველაყამ თავის წელ
ციცილეთაუ“.

ციციქ სილ ნ. ციციქ სიყამ.

ციციქ სიყამ იქ სადმე. „წელა, ბიჭუ,
ის ვირაცილ მიყელიყალი, ციციქ სიყამ
იქნებ“.

ციციცოდ იცოლე, -ციციცოდ, რო ხეთ-
მაბათ ლაყაშიგ ვიქნებ“.

ციციხვენი ნ. სეფრის აგულეა.

გეოგრაფიული სახელები

2

აბანოს გზა საცხენე გზა, რომელიც სოფ. ხისოდან (ჩაღმა) აბანოს ღელით კავკასიონის ქედზე, ბულანჩოს წვერსა და შავკილდის შუა, გადადის და „თუშეთის აბანოში“ ჩადის. აქედან გზა მიდის „თორღვის აბანოში და ლეჩურ-ფშაველით კახეთში ჩადის. 1948 წ. მთავრობის განკარგულებით დაწყებული სამანქანო გზა აბანოდან გაყვანილია.

აბანოს თავი ადგილის სახელია „თუშეთის აბანოს“ თავზე.

აბანოს ცერი ნ. აბანოს თავი.

აბრაძაყის რუფი ადგილის სახელია ჩაღმაში.

აბროს ყანა ადგილის სახელია ჩაღმაში.

აბდუჯ ადგილის სახელია ჩაღმაში.

აგურთა//აგევრთა სოფელი იყო ჩაღმაში. ამ რამდენიმე წლის უკან მისი მცხოვრებნი გადასახლდნენ შენაქოში და დღეს სოფელი გაუქმებულია.

აღაშაყი მთის სახელია პირიქითში.

აკემების წვერი ადგილის სახელია ჩაღმაში.

აკუნაის ვაკე ადგილის სახელია გომეწარში.

ალაზნის ჰალაყი ადგილია გომეწარში.

ალატონი ადგილის სახელია ალვან-თუშეთის კეპნის გზაზე.

ალექსაის ნაბინავარი ადგილის სახელია ალვან-თუშეთის კეპნის გზაზე.

ალის გორი სოფელია გომეწარში.

ალონი ალვანი. ალვანი ორია: ზემო ალვანი, დასახლებული წოვებით, და ქვემო ალვანი, დასახლებული თუშებით.

წოვები დიდი ხანია მთაში არ ცხოვრობენ, თუშების ნაწილი კი ზამთარ-ზაფხულ მთაში ცხოვრობს. ორივე ალვანი შედის ახმეტის რაიონში.

„ალონში გქალი ატირდა: ქისტებთ მომიკლეს ქმარიო“...

ამბითუე ადგილია პირიქითში.

ამირანის კვარები ადგილია 15—20 კილომეტრის დაშორებით მთაში (კვარები ფშაურად გამოქვაბულია).

ამოსაჩენი ადგილია პირიქითში

ანანის ქალის ჯვაფი ადგილია თუშეთის მთებში.

ანგელოზთ ღელე ადგილია გომეწარში.

ანდარაზანი ადგილია ალვან-თუშეთის შავკილდის გზაზე.

არაყ საწურაყთანაყი ადგილია პირიქითში.

არუუნაი

არლაჭე ადგილია ჩაღმაში.

აფაკურთა ადგილია გომეწარში.

აქვარის თავი მთის სახელია თუშეთის მთებში.

აქვაჩიონი ადგილია ჩაღმაში.

აყარის გორი ადგილია გომეწარში.

აჩაროს გორი ადგილია გომეწარში.

ახალუბანი ადგილია ჩაღმაში.

ახვაკე ადგილია გომეწარში.

ახოს წყარო ადგილია გომეწარში.

აკატის კორტი ადგილია აბანოს გზაზე

ბ

ბაბოს გორი ადგილია ჩალმაში.
 ბაგათანაყი ადგილია პირიქითში.
 ბაინდურის ყანაა ადგილია ჩალმაში.
 ბახოა ადგილია ფარსმის მიდამოებში
 (პირიქითი).
 ბაქანე კლდეებიანი ადგილია ჩალმაში.
 ბაჟლის გორი ადგილია გომეწარში.
 ბაჭლორი მთის სახელია ჩალმაში.
 ბეკევი მთის სახელია ჩალმაში.
 ბეკიო მთის სახელია ჩალმაში.
 ბეღელაყი სოფელია გომეწარში.
 ბეწვის კიდი ადგილია აბანოს გზაზე,
 სადაც შემზარავ ნაბარაზე ხილია ვიღებ-
 ბული (მომსხო ხე).
 ბეხეურთა ადგილია ივანაყურთაში.
 ბიჭიყურთა სოფელია გომეწარში.

ბიგოეთ წყაროა წყაროს და აქედან
 ადგილის სახელია ჩალმაში.
 ბიწკაც ნაღობაა ადგილია გომეწარში.
 ბიკეხგორი ადგილია ჩალმაში.
 ბორთხუკენითაა ადგილია ჩალმაში.
 ბორშობოხელი ადგილია გომეწარში.
 ბრულგორი ადგილია თუშეთის მთებ-
 ში.
 ბრუღის ახოა ადგილია ჩალმაში.
 ბრუღის წყაროა ადგილია ჩალმაში.
 ბულანჩოა მთის და აქედან ადგილის
 სახელია აღვან-თუშეთის გზაზე.
 ბუცე ადგილია ჩალმაში.
 ბუცეხგორი ადგილია ჩალმაში.

ბ

გაგნის გორი ადგილია ნაქერალს
 გზაზე, კართიანის მიდამოებში.
 განჯაურაყი ადგილია ლეჩქურიდან
 15—20 კილომეტრის დაშორებით მთაში.
 განჯირბოსხელთანაა ადგილია ჩალ-
 მაში.
 გელიაყის მონაკლავთანაა ადგილია
 აღვან-მთათუშეთის კენის გზაზე.
 გეუთ ადგილია ჩალმაში.
 გეჩაყთანაა ადგილია ჩალმაში.
 გინჯები მთის სახელია ჩალმაში.
 გირევი სოფელია პირიქითში.
 გიყოს ნაბინავარი ადგილია აღვან-
 თუშეთის კენის გზაზე.
 გნოა ადგილია პირიქითში.
 გოგორაყთა ადგილია ჩალმაში.

გოგურლთაა სოფელია გომეწარში.
 გოდორკდეთანაა ადგილია გომეწარ-
 ში.
 გოლურთა მთის სახელია ჩალმაში
 გორგის ჯვანაჩ ადგილია გომეწარში.
 გორის კალოა ადგილია გომეწარში.
 გორულთაა ადგილია გომეწარში.
 გორის წყაროა ადგილია ჩალმაში.
 გრანულთაა ადგილია გომეწარში.
 გუბთანაა ადგილია ჩალმაში.
 გუბი ადგილია ჩალმაში.
 გულაყანთაა სოფელია გომეწარში.
 გულფიკვთანაჩ ადგილია ჩალმაში.
 გქელყანა ადგილია გომეწარში.

ღ

ღადიკურთა სოფელია გომეწარში.
 ღავიჯაურთ კლდე ადგილია ჩალმაში.
 ღათვაყის გორი ადგილია გომეწარში.
 ღათოზაჯკეა ადგილია პირიქითში.
 ღანოკი ადგილია პირიქითში.
 ღარბაწი ადგილია ჩალმაში.
 ღართლო სოფელია პირიქითში.
 ღეობანი ადგილია აღვან-თუშეთის
 კენის გზაზე.

ღიდბერაყთანაა ადგილია გომეწარში.
 ღიდბოხელაყი ადგილია გომეწარში.
 ღიდვერდი ადგილია თუშეთის მთებ-
 ში.
 ღიდვაკეა ადგილია გომეწარში.
 ღიდოთ გორი ტყუანი მთის სახელია
 ჩალმაში.
 ღიდოთ ლელეა ადგილია გომეწარში.
 ღიდრუვი ადგილია გომეწარში.

დიდფერდი ადგილია ჩალმაში.
დიკლო სოფელია ჩალმაში.
დირეთანაჲ ადგილია ჩალმაში.
დიყიანი ადგილია აბანოს გზაზე, სა-
პურის მთის თავში, სადაც ბევრი დიყი
იყის.
დოვანაჲ ადგილია გომეწარში.

დოიდაუთეჲ ადგილია პირიქითში.
დორაყის ჳევის სათავე ადგილია პი-
რიქითში.
დოდაქალტოჲ ადგილია ჩალმაში.
დოჭუ სოფელია გომეწარში.
დროშაყ წყაროჲ ადგილია ჩალმაში.

2

ენჭო ადგილია გომეწარში.
ერაყთის ჳალაყი ალაზნის ქალის სა-
ხელია ჩალმაში.
ერეკლე სალოცავი ხატის ადგილია
სოფ. ჩირდილში. „ერეკლე ჩირდილისაჲ,
შენ დამიგმენ გოგარულნი, ჩემ მონან გახ-
ჯალენი“.

ერულაყთანაჲ ადგილია ჩალმაში
სოფ. ხისოსთან; ადგილები ერულა-
თანა და ერთელთა მიჩნეული იყო
ავი სულემის სადგომად და სამიში იყო.
ეშმათჳევი ადგილია ავანაყურთაში.

3

ვადეთის ჳორჯი ადგილია ჩალმაში.
ვაკეჲ ადგილია ჩალმაში.
ვაკისძირი სოფელია გომეწარში.
ვარდაყვაკეჲ ვაკე ადგილია გომეწარის
ხეობაში, სადაც ხდებოდა ორი სამამასა-
ხლისოს—ჯვარბოსლისა და ილიყურთას
მცხოვრებთა თაემოყრა საერთო მნიშენ-
ლობის საკითხების გადასაწყვეტად.
ვარდიანთ ციხეჲ ციხის სახელია დიკ-
ლოში:

ზედა ზის შავი ყორანი,
ბუმბულეჲ ჩამოზღისაო“...

ვებუ ადგილია ჩალმაში.
ველკეთილი ადგილია გომეწარში.
ვერხოანი სოფელია გომეწარში.
ვესტომთა სოფელია ივანაყურთაში.
ვესტომს ჳალაყი ადგილია ივანაყურ-
თაში.
ვეშარის თავი ადგილია პირიქითში.
ვეძის ჳევი სოფელია გომეწარში.
ვეჭკუ ადგილია ჩალმაში.
ვიღე ადგილია ჩალმაში.

„დიკლოშიგ ვარდიზის ციხეს
ლიბო (ნ.) რად ერღვევისაო,

ზ

ზეთავის წვერი ადგილია ალვან-თუ-
შეთის კენის გზაზე.
ზეთბოიკოს გორი გორის, აქედან
ადგილის სახელია ომალოში (ჩალმა).
ზეთვიღე ადგილია ჩალმაში
ზეთლიპურეჲ ადგილია პირიქითში.
ზეთნაპირი ადგილია ჩალმაში.

ზეთორწყალი ადგილია ორწყალის (ნ.
ხეობაში).
ზეთქურთუანი ადგილია ჩალმაში.
ზეთწანე ადგილია ჩალმაში.
ზეთწყაროჲ ადგილია პირიქითში.
ზეთხოშანეჲ ადგილია ჩალმაში.
ზეტის წყაროჲ წყაროს და აქედან
ადგილის სახელია გომეწარში.

თ

თათიშალტანთანაჲ ადგილია პირი-
ქითში.
თბილაყწყალთანაჲ ადგილია პირი-
ქითში.

თეთრის ჳვართანაჲ ადგილია საპუ-
რის მთების შიდაშობებში.
თეთრწყალთანაჲ ადგილია პირიქით-
ში.

თენდორვაკმა ადგილია გომეწარში.
თოთიეთ ვაკეა ალაზნის ქალაა ჩაღ-
მაში.

თორღვაყის ციხეა ციხის და აქედან
ადგილის სახელია აბანოს გზაზე.

ი

იაჯხარი ადგილია პირიქითში.
ივანაყურთაა კუთხეა გომეწარში: „ივან-
ნაყურთას გაადერდა, ვესტმოს ჩამოწვა
ჯვანლები“...
ილბეა ადგილია პირიქითში.
ილიყურთაა სოფელია გომეწარში.
იმედის ეხი ადგილია პირიქითში.
ინაყის ტყეა ტყის, აქედან ადგილის
სახელია ჩაღმაში.

იქოს გორა ადგილია ჩაღმაში.
იღონე ადგილია ჩაღმაში.
იშორიკი ადგილია გომეწარში; ეს ად-
გილი გამოყენებულია იტქლის სათესად,
მღებარეთბს სოფ. ხახაბუ//ხახაბოსთან
ახლოს:

„მიყვარხარ, ხახაბუელ ,
იშორიკ იტქლო წით ლო“...

კ

კაბარქეთ გორი ადგილია გომეწარში
კაკანიაყი ადგილია პირიქითში.
კაკლიანჭალაყი ადგილია კეპნის გზაზე.
კაკნიეხი ადგილია პირიქითში.
კამპორე ადგილია ჩაღმაში.
კაპიჭის კუჭი მთის სახელია კეკკა-
სიონში საბუნჩიოს გვერდით.
კარატე გორია ჩაღმაში.
კართიანი მთაა კეკკასიონში.
კასტანი ადგილია გომეწარში.
კაჭუბაყის მონაკლავთანაა ადგილია
კეპნის გზაზე.
კახაის გორი ადგილია ჩაღმაში.
კეპანი მთაა კეკკასიონზე, ზღვის დო-
ნიდან 2500 მეტრია.
კეხელო გორია ომალოში; ციხეებს,
რომლებიც ამ გორზეა აგებული, კესე-
ლოს ციხეები ჰქვია.
კემევერი წყაროა ადგილია ჩაღმაში.

კეველო სოფელია პირიქითში.
კერიეთ გორი ადგილია გომეწარში.
კიდუკი ადგილია სოფ. ლერურის ახ-
ლოს.
კიმოთეს ნაბინავარი ადგილია ალვან-
თუშეთის გზაზე.
კიმოთეს წყაროა ადგილია პირიქით-
ში.
კიწლურთ რუვი ადგილია ჩაღმაში.
კნიაზის ნასახლარაყი ადგილია კეპნის
გზაზე.
კოკანაყის ჰალაყი ალაზნის ქალის სა-
ხელია ციხის გორასთან ჩაღმაში.
კოკილაყ ბოსელი სახნავ-სათესი ად-
გილია გომეწარში.
კოტორაყ წყაროთანაა ადგილია ჩაღ-
მაში.
კუჭუტთანაა ადგილია გომეწარში.
კუჭუთლაყთანაა ადგილია გომეწარში.

ლ

ლამატაყი ადგილია გომეწარში.
ლასტაყის გორი ადგილია პირიქითში.
ლაჭუბატის ღელე ადგილია პირი-
ქითში.

ლაში ვაკეა ადგილია ჩაღმაში.
ლაყა ადგილია ჩაღმაში.
ლემკოვაკე ადგილია ნაჭერალაში.
ლომათეა ადგილია პირიქითში.

მ

მაწარეხი
მაწარაკი ადგილია ჩაღმაში.
მგელაყის კარი ადგილია ჩაღმაში.
მღობიარეთ რუხი ნ. მოყვარეთ რუხი.

მერცხალაყ ბუღისწვერი ადგილია გო-
მეწარში.
მეშვლიყანთ უანაა ადგილია ჩაღმაში.
მეხჩანავარდნი ადგილია გომეწარში.

მთის წყარო ადგილია გომეწარში.

მირგველაყი ადგილია ჩალმაში:

ბოკორმელებსა და უმალოელებს შორის სახნაეი ადგილი მირგველაყი (მრგველი) სადაეო იეო. ანდაზა: ქუეს (ადგილია) მოეკიდნეთ, მირგველაყი აქისეე დაეკრჩებუ.

მიჭაყათა ადგილია ჩალმაში,

მინის ციხე ადგილია აბანოს გზაზე.

მოზგის ჳევი ადგილია ჩალმაში.

მოსისრუეი ხევის სახელია ჩალმაში.

მოყვარეთ რუხი გამოქვაბულის სახელია პირიქითში, სოფ. ჩილოს წინ (მოყვარეთ რუხი—შეყვარებულთა გამოქვაბული).

მტრედესულთა ადგილია ჩალმაში.

მწუერაყ რიყე ადგილია გომეწარში.

მწუერაყადეთანა ადგილია ჩალმაში.

6

ნაბრძოლთანა ადგილია ქვათანის წყაროსთან.

ნაბრძოლი

ნადილიცურთა ადგილია გომეწარში.

ნადირაყის გორი მთის სახელია ჩალმაში.

ნაკარობი ადგილია.

ნაკაფავი ადგილია გომეწარში.

ნაკლავი

ნაკუდურთა ადგილია გომეწარში.

ნაპირის სერი ადგილია ჩალმაში.

ნაპურალი

ნარებაყი ადგილია ჩალმაში.

ნარიანტაფეე ადგილია ჩალმაში.

ნარუჭაყი ადგილია ჩალმაში.

ნარღვევეთა ადგილია გომეწარში.

ნარჩხავი ადგილია ჩალმაში.

ნაქცევრიანი ადგილია აბანოს გზაზე.

ნაღვრის ჳვაფი ადგილია გომეწარში.

ნაღობავი

ნაღობარი ადგილია გომეწარში.

ნაყაჩოა მთა პირიქითში; ამ მთაზე გაღაღიან გომეწარიდან პირიქითში მიმავალი.

ნაშლიანი ადგილია კეპნის გზაზე.

ნაციხარი სოფელია კანჭახოვანში.

ნაწიღური ადგილია კეპნის გზაზე.

ნივრე მთა ჩალმაში.

ნისტოხი ადგილია ჩალმაში.

ნიშტაყო მთა ჩალმაში.

7

ობი ადგილია ჩალმაში.

ომალოს ლაყა ადგილია ჩალმაში.

ორეთი ადგილია ჩალმაში.

ორეთის ჳორჭი ადგილია ჩალმაში.

ორწყალი ადგილი, სადაც იყრებიან პირიქითისა და გომეწარის ალაზანი.

ორჯევი ადგილია ალვან-თუშეთის გზაზე.

8

პაპაყის შანტალი ადგილია ჩალმაში.

პაპის კალოთანა ადგილია გომეწარში.

პეტრედთ უბეე ადგილია ჩალმაში

პირიქითი მთათუშეთის კუთხეა, რო-

მელშიე შედის შემდეგი სოფლები: დართლო, ჩილო, კვავლო, დანო, კეშო, კონთიო, ფარსმა, დაქიერთა, გირევი.

პლატერუედანაცუხებთანა ადგილია პირიქითში.

9

უეედურთა სოფელია კანჭახოვანში.

რ

რეკუ მთის სახელია ჩალმაში
რუსთანადგომი//რუსთნადგომი.

რუსისნადგომი ადგილია პირიქითში.
რუსნადგომგორი ადგილია პირიქითში.

ს

საართანო ვაკე ადგილია საპურიის
გორის მიდამოებში. აქ მგზავრები ღამეს
ათევენ დიყინსა და კიხოლე წყაროს
შუა.

სააურე

სააურეთანაა ადგილია გომეწარში; აქ
მოკრილ შეშას საეენებად, აურებად დგა-
მენ.

საბზიკეთანაა ადგილია პირიქითში.

საბოლოკეა ადგილია გომეწარში.

საბოლოკოანი ადგილია ჩალმაში.

საბორიოა ადგილია კეპნის გზაზე.

საბუე ნასოფლარია გომეწარში.

საგველგა ადგილია კეპნის გზაზე.

საგინთწყარო ადგილია პირიქითში

საგინთწყაროსთანაა ნ. საგინთწყა-
რო.

საგრილაყი ადგილია გომეწარში.

საგუბელო

საზვინეთანაა ადგილია ჩალმაში.

სათიბრუანი ადგილია გომეწარში.

სათურსოანი ადგილია ჩალმაში.

სათურსუანი ნ. სათურსოანი.

საკაკბეა ადგილია ჩალმაში.

საკახეთაა ადგილია გომეწარში.

სალაშქროა

სალაშრო ვაკეა ადგილია ჩალმაში.

სამალაყი//სამალაყი.

სამარეთანაა ადგილია გომეწარში.

სამაროანი სასაფლაოს და მისი მიდა-
მოების სახელია ჩალმაში.

სამარხიბე ადგილია ივანაყურთაში,
საჩილოლოს წინ.

სამგლურთის წყაროი ადგილია პირი-
ქითში.

სამცორნო მთის სახელია კავკასიონში.

სამცორნოს წვერი ნ. სამცორნო.

სამგევის პალაყი ადგილია სოფ. ხი-
სოს ახლოს აბანოს გზაზე.

სანდროს მონაკლავაა რუს და მისი
მიდამოების სახელია ჩალმაში.

საპურიის გორი მთაა ნაქერალაში
სოფ. ლეჩუხის შემდეგ.

საყოლიანაყი ადგილია გომეწარში.

სარიკიიკაყო ადგილია ჩალმაში.

სასვენაყთაა ადგილია გომეწარში.

სასიპეთანაა ადგილია ჩალმაში.

საფიტგა ადგილია პირიქითში.

საფიცრის რუფი ადგილია ჩალმაში
(საქედლო).

საღმერთო

საყორნე მთის სახელია კავკასიონის
სამრეთ კალთებზე.

საჩხატაყი

საშაბათოა ადგილია გომეწარში (სა-
ცუხაყი).

საცურაყაყი

საცხენე ცერი ადგილია ჩალმაში.

საცხტრე მთები ცხერისათვის მისაღ-
გომი საძოვარი მთები.

„აეს გაზაფხულიც მოიდა-ღ“

ჩამომრა ს ა ც ხ ე რ ე მ თ ე ბ ი ა ...

საცხტრე ღელგა ადგილია ჩალმაში.

საცხტრე ჯორჯი ადგილია კეპნის გზა-
ზე.

საძროხე ადგილია ჩალმაში.

საწართხლგა ადგილია ჩალმაში.

საქვრეტელაყი ადგილია გომეწარში.

სახუნწიაყი ადგილია, სადაც ხუნწი
(ნ.) იცის.

საჭინჭვლგა ადგილია გომეწარში.

საჭიჭვე კილდე

საჭინჭრის გორი მთაა გომეწარში.

სონეხი ადგილია ჩალმაში (სოფელძი-
რი).

სოფლისიერი

სრელოანი ადგილია ჩალმაში.

სტვირეხი მთაა ჩალმაში.

3

ტაბაჩე ადგილია ჩალმაში.
 ტატიაცი მთაა პირიქითში.
 ტატიაქოსელი ადგილია ჩალმაში.
 ტაფუანაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ტბა ადგილია კართანის მიდამოებში.
 ტბათანაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ტერელი

ტიე ადგილია ჩალმაში.
 ტუტარიკი ადგილია ჩილოს მიდამო-
 ებში.
 ტუჰვიან კაცი ადგილია დიკლოს მი-
 დამოებში.
 ტუიან გორი ადგილია გომეწარში.
 ტუისთავი ადგილია კუნის გზაზე.

4

უბაჰი ადგილია ჩალმაში.
 უბის თავი ადგილია გომეწარში.
 უნათლავთანაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ურმულთაჲ ადგილია პირიქითში.
 ურციუხი ადგილია აბანოს გზაზე.
 უუაყის წყაროჲ წყაროს და მისი მი-
 დამოების ადგილის სახელია ჩალმაში.

უყეშის ღელე გადასასვლელის სახე-
 ლია ჩალმაში.
 უშარუანთ გორი გორისა და მისი მი-
 დამოების სახელია ჩალმაში.
 უხარშავთანაჲ ადგილია გომეწარ-
 ში.

5

ფაჭუგო წყაროთანაჲ ადგილია ჩალ-
 მაში.
 ფელკეურთაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ფელორი ადგილია ჩალმაში, პირიქით-
 შიაც.
 ფიცარანხერხთანაჲ ადგილია პირი-
 ქითში.
 ფიწალაჲ მთაჲ მთის და აქედან მისი
 მიდამოების სახელია გომეწარში.
 ფიქუხი ადგილია ჩალმაში.
 ფიქვთანაჲ ადგილია პირიქითში, ფარ-

მის მიდამოებში.
 ფურთკალოჲ ადგილია ალვან-თუშე-
 თის გზაზე.
 ფშაველი სოფელია ალვან-თუშეთის
 გზაზე.
 ფშლაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ფშუინდის გორი ადგილია გომე-
 წარში.
 ფიჩხიანი ადგილია პირიქითში.
 ფიცრის ჭალაჲ ადგილია აბანოს
 გზაზე.

6

ჭანიაურთაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ჭალთგორი ადგილია ჩალმაში, დიკლოს
 მიდამოებში.
 ჭალჭუბრი ადგილია ალვან-თუშეთის
 გზაზე.
 ჭაჭავრის ტყეჲ ადგილია ჩალმაში (ჭა-
 ჩურღელე).
 ჭაჩუხ ჯორჯი
 ჭერელოანი ადგილია ჩალმაში.
 ჭვათანაჲ ადგილია ნაქერალში.
 ჭვანაყარი ადგილია ჩალმაში.
 ჭვაშაყი ადგილია გომეწარში.
 ჭვაჭიდის ჭალაჲ ადგილია პირი-
 ქითში.

ჭვეთბოკოს გორი გორისა და მისი
 მიდამოების სახელია ჩალმაში.
 ჭვეთგორი გორისა და მისი მიდამო-
 ების სახელია ჩალმაში.
 ჭვეთვეშარი ადგილია პირიქითში.
 ჭვეთვიღე ადგილია ჩალმაში.
 ჭვეთ ლაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ჭვეთლიპურეჲ ადგილია პირიქითში.
 ჭვეთ შირგველაჲ ადგილია ჩალმაში.
 ჭვეთ ნაპირი ადგილია ჩალმაში, იქ
 ჭუმელაურთელებს ბოსლები აქვთ.
 ჭვეთორწყალი ადგილია ორწყალში.
 ჭვეთ ქუჩრუანი
 ჭვეთწახნე ადგილია ჩალმაში.

ქვეთჰალაყი ალაზნის ქალის სახელია ჩალმაში.

- ქვიბაკთანაჲ ადგილია გომეწარში.
- ქვიშათანაჲ ადგილია ჩალმაში.
- ქიბღური ადგილია ჩალმაში.
- ქიონი ადგილია ჩალმაში.
- ქოუდაყათაჲ ადგილია გომეწარში.
- ქოჰორთა ადგილია ჩალმაში.

- ქოხშირი ადგილია ჩალმაში.
- ქუმელაურთა სოფელია ჩალმაში.
- ქურბუხეჲ ადგილია ჩალმაში.
- ქუათემთაჲ ადგილია გომეწარში.
- ქუათემთის ციხეჲ მთაჲ, რომელზედაც აგებულ იყო ივანეფურთის ციხეები.
- ქუე ადგილია ჩალმაში.
- ქუისპირი ადგილია ჩალმაში.

ლ

ღინის რუვი ადგილია ჩალმაში.

ყ

ყანოანი ადგილია ჩალმაში; დღეს ამ ადგილზე მღებარეობს სოფ. უმალო//ომალაო.

ყვავთჰუვი ადგილია ჩალმაში.

ყვავთწყაროთანაჲ ადგილია ჩალმაში. ყოჯას დანალევთანაჲ ან მონაკლავთანაჲ ადგილია ფიცრის ქალის ქორეში, კაეკასიონის გადაღმა.

შ

შავკილდე სახელია ხაროვნის (ნ.) საძოვარი ადგილისა, სანადიროცაა.

- შავკილდის ქორევი
- შავქვიშათანაჲ ადგილია ჩალმაში.
- შავწყალი
- შალაქნაფუძარი ადგილია კეპნის გზაზე.
- შანტალთანაჲ ადგილია ჩალმაში.

- შანტლიკარი
- შაპარლუანი ადგილია ჩალმაში.
- შაფურთაჲ ადგილია ჩალმაში.
- შაშვის ჰაკი ადგილია ჩალმაში.
- შაყოს ჰალაყი
- შეხავალი ადგილია ჩალმაში.

ჩ

ჩაგანთ ნაბინავარი ადგილია ჩალმაში. ჩაკუანთ ბაკთანაჲ ადგილია პირიქითში.

- ჩალის გორი ადგილია ჩალმაში.
- ჩატეხილთაჲ ადგილია ჩალმაში.

- ჩირთის კარი ადგილია ჩალმაში.
- ჩიხარაყის ჰევი ადგილია გომეწარში.
- ჩოღლაყთაჲ ადგილია ჩალმაში.
- ჩხათანაჲ ადგილია ნაქერალაში.

ც

ცერაყულთაჲ ადგილია ჩალმაში, დიკოსა და შენაქოს შუა.

- ციხეთანაჲ ადგილია პირიქითში.
- ციხისგორი მთის სახელია ქუმელაურთასთან; ამ გორაზე დგას ციხე, რომელიც გადაჰყურებს ალაზნს.

- ციხისღელეჲ ადგილია გომეწარში.
- ცოკალთა სოფელია. კანწაროვანში.
- ცუტუნაყ ტყეჲ ადგილია ჩალმაში.
- ცხადაყის ჰევი ადგილია გომეწარში.
- ცხენღობეთანაჲ ადგილია ჩალმაში.
- ცხრაწყაროები ადგილია ჩალმაში.

ძ

ძველნაჭიღურთანაჲ ადგილია გომეწარში.

- ძველციხეთმირიანაჲ ადგილია პირიქითში.
- ძროხანაყოცი ადგილია ჩალმაში.

ნ

წახნეა ადგილია ჩაღმაში.
წეწნაყთაა ადგილია გომეწარში.
წითელთაა მთაა ჩაღმაში.
წინათვაკეა ადგილია გომეწარში.
წინატყეა ადგილია გომეწარში.

წიხქვილქვევი ადგილია გომეწარში.
წოექორთანაა ადგილია ჩაღმაში.
წუმბერეციხ ცერი ადგილია ჩაღმაში.
წუაროანაა ადგილია ნაქერალას მი-
ღამოებში.

ჭ

ჭალაყიხთავე ადგილია ჩაღმაში.
ჭარბიქეხი ადგილია ჩაღმაში,
ჭვინთაურთაა ადგილია ჩაღმაში.
ჭიაური ადგილია მთაში,
ჭიქვევი ადგილია ნაქერალაში.
ჭიქუერის წუარო//ჭიქვევის წუაროა
ადგილია ნაქერალაში

ჭიხოლე ადგილია ჩაღმაში.
ჭიხოლე წუაროა ადგილია საპურიის
გორის მიღამოებში.
ჭრელის ტყეა ადგილია გომეწარში.
ჭურციანთ ნაბინავარი ადგილია ჩა-
ღმაში.
ჭყანტები ადგილია ჩაღმაში.

ხ

ხახაბო//ხახაბუ სოფელია ქანჯახოვანში.
ხახაა ადგილია გომეწარში.
ხახოვნის ვაკეა ადგილია მთაში.
ხვარაჭაა სოფელია ნაქერალაში მთის
ღაბლა, ხეობაში.
ხიბრეტი ადგილია ჩაღმაში.
ხიმუ ადგილია გომეწარში.
ხოგორი ადგილია ჩაღმაში.
ხოშანე ადგილია ჩაღმაში; ეს ადგილი
საშიშად იყო მიჩნეული და ასეთი წყევლა
არსებობს: „ხოშანესამც მოგინდებ საფქა-
ვის დაფქა“.
ხუმელურთ ქევი ხეობაა ჩაღმაში.
ხუტაჩის გვერდალი ადგილია მთა-
თუშეთში.
ხუტაყანთ ბუქეა ადგილია ჩაღმაში.

ჯ

ჯაგირი ადგილია ჩაღმაში.
ჯარაყიხწუაროა ადგილია მთაში.
ჯაჩოვერხვი რუს, მასთან ადგილის
სახელია ჩაღმაში.
ჯაყაა ადგილია ჩაღმაში.
ჯეცუქურთაა ხეობაა გომეწარში.
ჯეტიანტაფეა ადგილია ალქან-თუშე-
თის გზაზე.
ჯოღარკოა ფიცრის ქალასთან (ნ.) დი-
დი წყალქარდნილია; აქედან ადგილის სა-
ხელიცაა ოღარკოს მიღამოებისა.
ჯუნდრუანი ადგილია გომეწარში.
ჯურჯევეთანაა ადგილია ჩაღმაში.

ჯ

ჯავახე ადგილია გომეწარში.
ჯვარბოხელი სოფელია გომეწარში.
ჯვარის კარი ადგილია გომეწარში.

ჯვარის ქვიშები ადგილია მელთკუდის
(ნ.) გაღაღმა, ნაკაროშოს გვერდით.
ჯვარის უანები ადგილია გომეწარში.
ჯვარჩუა ადგილია ჩაღმაში.

ადამიანის საკუთარი სახელების შესახებ

საკუთარ სახელებთან გაცნობა გვეუბნება, რომ საკუთარ სახელებში ურევია უცხო წარმოშობის სახელები, როგორცაა: ვაგრი, ეულაგრი, აფხაზი, შაი, ელანი, იჩუ, შეთე..., მაგრამ მათ გავრცელების არე თუშეთში არ აქვთ, თანაც ასეთი სახელები მცირეა.

დღეს თუშეთის ტერიტორიაზე გავრცელებულია: აბესალომ (აბესო), ანთა, კობე, რაჟდენ (რაჟდუ), სარდიონ, ბათლომე (ბათლო), ბესარიონ (ბესარო), გარსევან (გარსო), ბიჭია, ბეწუნა, ებდო, ელისო, მარიამ (მარე), მეწყინა, მაყვალა, მელანია, ივლიტე და სხვ. როგორც ვხედავთ, ეს სახელები ქართულია.

რაც შეეხება გვარებს, ისინი ძე-ზე დაბოლოებულია, მაგ.: ოსორიძე, ბაკურიძე, ქოთილაიძე, ბელაიძე, დანოილიძე, ნებიერიძე, ბერიკაიძე, ბეწუნაიძე, გოჩილაიძე, თორღვაიძე, ილიაიძე, ნაცვალაიძე და სხვ. მათთან ერთად გვაქვს ურ-ზე დაბოლოებული გვარები. ასეთებია: მექვაბაური, აზიკური, ინაური, სისაური, იჭირაული, გაბიდაური და სხვ. შვილ-ზე დაბოლოებული გვარები კი დღეს თუშეთის ტერიტორიაზე არ არის.

1840—50 წლების საეკლესიო დავთრებით დღევანდელი თუშეთის ტერიტორიაზე იხსენიება: კახოშვილი, მერაბაშვილი, ნაცვლიშვილი, მინდიაშვილი, დავითაშვილი, კუპრაშვილი, ხელაშვილი და სხვ. ძე-ზე დაბოლოებული გვარებიდან: გუთანაიძე, ჯარჯიძე, ციხელიძე, თავბერიძე, კუპრაიძე და სხვ. ურ-ზე დაბოლოებული გვარებიდან კი: ზოზიური, კოჭაური, უთუნაური და სხვ.

აღნიშნული გვარები და სახელები საქართველოში ცნობილია. ამ გვარების შესახებ აკად. ივ. ჯავახიშვილი წერს:

„საერთოდ ასე ნაწარმოები გვარები (იგულისხმება ურ-ზე დაბოლოებული) აღმოსავლეთ საქართველოშიც უკვე XVIII საუკ. ძე-თი და შვილით დაბოლოებულ წარმოებას უთმობს ასპარეზს და დასავლეთ საქართველოშიც ასე ნაწარმოები გვარები ამავე პროცესის გამო უნდა იყოს გამქრალი“¹.

¹ ივ. ჯავახიშვილი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, გვ. 176.

ამრიგად:

1. მცირე გამონაკლისის გარდა, თუშეთის ტერიტორიაზე მცხოვრებთა საკუთარი სახელები ქართულია.

2. უმეტეს შემთხვევაში ეს საკუთარი სახელები საყრდენია გვარებისათვის.

3. სადატურობის -ელ-ი აწარმოებს სახელებსაც: ჩილოელი, კურგსოელი, ნიქოკელი, ფშაველი...

აღამიანის სახელები

აბესო (კნ.)—აბესალომ.

აბრო (კნ.)—აბროსი

ადირო (კნ.)—ვლადიმერ

ალო (კნ.)—ალექსანდრე

ალუდაცი—აქედან გვარი: ალუდაცი (თ. ალუდაიზე).

ანთა აქედან გვარი: ანთაძე (ანთა-ცანთი):

„ანთაუ, ივანე რა უყავ,

ყმაწვილ იუჟ უმეცარიო?

—ივანე ქეჟიდს (ადგ.) გავწირე,
დაკრილი რაცკვერც მხალიო“...

ანო (კნ.)—ანა.

ბაბაჩი

ბაბო

ბათა (ქალის)

ბათირი

ბათლო (კნ.)—ბათლომე.

ბაინდური აქედან გვარი: ბაინდურა-შვილი

ბაკური აქედან გვარი: ბაკურაძე. (ბაკურაზე).

ბასილო აქედან გვარი: ბასილაშვილი, ბასილაძე (ბასილაზე).

ბაქო

ბელადი აქედან გვარი: ბელადიძე (ბელადიზე) ბერთი.

ბერიკო აქედან გვარი ბერიკაიძე (ბერიკაიზე):

„ვინამ სთქვა, ვინამ გაღებდა:

ბერიკაიძე ბერია,

ცხენელ შეჯღების—ქორსა ხვავ,
დაუქვეითის—გელია“...

ბერო აქედან გვარი: ბეროძე (ბეროიზე)

ბესარო (კნ.)—ბესარიონ

ბეყო აქედან გვარი ბეყოძე (ბეყოიზე)

ბეწუნა აქედან გვარი: ბეწუნაძე (ბეწუნაიზე)

ბიკიაცი

ბორძა

ბორწიკი „თოფ გავარდ ლეკის, მაქა-რი.

ბორწიკმა ც დაიძინაო...“

ბოსელა აქედან გვარი: ბოსელაძე (ბოსელაიზე)

ბუბა (ქალის)

ბულედან:

„ბულედან იმედაიზე

ჯარანსავითა რბისაო,

გამომყევთ, ჳეესურთ ბიქებო,

წკეზაი თუშთა კმლისაო...“

გაგო, აქედან გვარი: გაგოძე (გაგოიზე)

გაწო (კნ.)—გაიოზ

გარსო (კნ.)—გარსევან; აქედან გვარი: გარსევანიძე, გარსევანიშვილი

გეგენაცი

გემაცო (კნ.)—გერმანე

გიო//გიყო აქედან გვარი: გიყოძე (გიოიზე)

გიჩალე

გოგო

გორგი აქედან გვარი: გორგიძე (გორ-
გინძე)

გოჩილა აქედან გვარი: გოჩილაძე
(გოჩილაიძე).

გოჩო

გუგუჩი აქედან გვარი: გუგუჩიძე (გუ-
გუჩიძე)

ღანოა (კნ.)—ღანიელ; აქედან გვარი:
ღანოიძე (ღანოილიძე)

ღაცოა

ქბლოა

ელანი; აქედან გვარი: ელანიძე (ელა-
ნინძე)

ელისოა (ქალისა)

ეპრო (ქალისა)

ესტო (კნ.)—ესტატე

ვარდანაყი; აქედან გვარი: ვარდანაიძე
(ვარდანაიხე)

ვარლიკო (კნ.)—ვალერიან

ვაჭხილაყი (კნ.)—ვასილ

ვახტოა (კნ.)—ვახტანგ

ვეფხოა

ვებუ „ჯიჯურიანთ ვებუს ცხტარ
ხეჯანიყი“

წვიადი

წოყი (ქალისა)

წუღუნაა:

„ზუღუნა ხაბაიხეი

ლამაზ იბრუნებს პირსაო...“

თაყებროა; აქედან გვარი: თაყებრიძე

(თაყებრიხე)

თათარაყი აქედან გვარი: თათარაიძე
(თათარაიხე).

თათიკი

თათრულაყი აქედან გვარი: თათრულ-
ლაიძე (თათრულაიხე)

თაყო (კნ.)—თამარ, თამარი

თემო (კნ.)—თემურაზ

თისო

თლუზაა

თოთაყი

თორღვაა აქედან გვარი: თორღვაიძე
(თორღვაიხე)

თურქო

ოაზ

ილიაყი აქედან გვარი: ილიაყიძე
(ილიაყიხე)

ილიტო (კნ.)—ივლიტე.

ინაური აქედან გვარი: ინაურიძე,
ინაურიანთი (ინაურიხე)

იობი აქედან გვარი: იობიძე (იობიხე)

იორათე (კნ.)—იორამი

იჩუ//იჩო აქედან გვარი: იჩუაძე
(იჩუაიხე)

ქაცუაყი

კახო: „კახომა ხვედეგიზემა

გული ჩაიღვა ქვისაო,

ლეკთა მოუკლა ბელადი,

მეტლი შეიბა მგლისაო...“

ქელაყი

ქიკაყი (ქალისა)

ქიოა (კნ.)—კირილე

ქიშოა (კნ.)—ქიშოთე

კობეა აქედან გვარი: კობეიძე (კო-
ბეიხე)

კომბლეა

კოტალე (კნ.)—კონსტანტინე

კუსროელი

ლაგაჯი

ლაშა: „შენაქოს დიდო შიოდა

ბითხოა-ღ' ლაშა ხქეიანი...“

ლეყან: „თათარამ სულაეიზემა

ცხენს შეუნასკვა თმანიო,

ადგა, გაგზუნა კახეთში—

ლეყან, გვიბოძე ყმანიო...“

ლიტოა

ლონგოა (კნ.)—ლონგინოზ, ლონგი-
ნოზი

ლესუმე

ლუყი

შაკრატოა (კნ.)—ბაგრატ

შარე (კნ.)—შარიაბ

შარტილოა (კნ.)—შარტინ

შარწყოა (ქალისა)

შაყვალაყი

შგელაყი

შერცხალაოა (ქალისა)

შეშველოა აქედან გვარი: შეშვე-
ლიანი

მეწუინაყი (ქალისა)
მთვრალაყი
მიჭაჲ აქედან გვარი: მიქაძე (მიქაზე).
მიჭოჲ—ნ. მიქა
მიცი
მიწუინაყი (ქალისა)
მოწაყი აქედან გვარი: მოზაიძე (მო-
ზაიზე)

ნათელოჲ
ნაკუდოჲ
ნანაყი
ნანელოჲ
ნარჩომაყი აქედან გვარი: ნარჩომაიძე
(ნარჩომაიზე)

ნატაშო (ქალისა)
ნაცვალაყი; აქედან გვარი: ნაცვა-
ლაიძე (ნაცვალაიზე)
ნებიერი აქედან გვარი: ნებიერიძე
ნინ (კნ.)—ნინო
ნიჭოკელი

ორათე (კნ.)—იორამი
ორე—ნ. ორათე
ოსორაჲ; აქედან გვარი: ოსორიძე (ოსო-
რიზე)

როსა (კნ.)—ლუარსაბ
როსაბო—ნ. როსა

ჯაბედოჲ (კნ.)—ელისაბედ
საგიბათა (ქალისა)
სათოჲ (ქალისა)
სალიკ (კნ.)—სალომე
სამოჲ (კნ.)—სამსონ
საყო (ქალისა)
საქო (ქალისა)
სონეჲ

ტაჲო (ქალისა).
ტალივრი
ტატე (კნ.)—ესტატე
ტირო (ქალისა)

ტაშუშო

ტუბალი „თუშეთშიგ მოიდ ლაშქარი
ტ უ ბ ა ლ ი ბელადისაო...“
უთურგაყი; აქედან გვარი: უთურგაი-
ძე (უთურგაიზე)
უშარი—ამ სახელთან დაკავშირებით
ასეთი გადმოცემა არსებობს: ლამით

ცხვის ფარას სხედასჯეა მხარეზე უდგ-
ნენ ზურაბ და უშარ. ქისტი მეკობრები
მიეზარნენ და ზურაბს თავს დაადგნენ.
ზურაბმა მდგომარეობიდან გამოსვლის
მიზნით მაშინვე თავი მოიშინარა. ის
თითქოს სიზმარშია და ბოდაეს: აბაიმე,
როდის იქნება, რომ სახლს ავაშენებ.
ცოლს შევირთავ, შეილი მეყოლება და
დაუქაზებ: უშარ! უშარ! ეს ხმაშალი
დაძახება გაიგონა უშარმა, რომელიც
ცხვარს მეორე მხარეზე ედგა და, იგრძნო
რა საშიშროება, ზურაბს მიეშველა; ამის
შედეგად მეკობრებმა მოკლული დატოვეს.
წაღებით კი ვერაფერი წაიღეს

ფარო (კნ.)—ფარნაოზ
ფეფეჲ (ქალისა)
ფილონაყი (კნ. ფრილონ; აქედან: ფრი-
ლონაშელი.
ფილოჲ (კნ.)—ფილიპე
ფიროჲ
ფიქროჲ
ფიცხოჲ

ქაბატოჲ (ქალისა)
ქავთარი აქედან გვარი: ქავთარაული,
ქავთარიძე

ქაობი (ქალისა)
ქითი
ქიტოჲ (კნ.)—ქიტესა
ქორთოში
ქუმელაყი აქედან: გვარი, ქუმელაური
და სოფელიც ქუმელაურთა
ქუჭაყი
ქუშეი

ლერენაყი
ლეთისია
ლეთისავარ
ლეთისოჲ

ქუდოჲ

შეთეჲ—სოფ. ქუმელაურთის მცხოვ-
რები იყო შეთე გულუხაიძე; ცნობილია
თუშეთში როგორც თავდამსხმელებთან
უშიშარი მებრძოლი. მისი სახელი დღესაც
სიამაყით იხსენიება იქ.

ჩაგაჲ აქედან გვარი: ჩაგაიძე (ჩაგაიზე).
ჩალხომაჲ აქედან გვარი: ჩალხომაიძე
(ჩალხომაიზე)

ჩაღხოფ აქედან გვარი: ჩაღხოფე
(ჩაღხოფე)
ჩაჩაურე; აქედან გვარი: ჩაჩაურეფ
ჩიღოფლი

ცოფი აქედან გვარი: ცოფიანთი
ცოფი

ჭვრეცოფ
ჭვიჭანი
ჭვიხოფე
ჭარეზაფი
ზატოფ
ზელოფ
ზეთიხიაცვი
ზოსიცი

ზუტი
ზუტური
ზუშპარი

ჯავოფ
ჯევესურაფი
ჯოლიაფწ
ჯუნჩაღეფ

ჯგაშარი
ჯამრულოფ აქედან გვარი: ჯამრულოფე
ჯაფოფ
ჯარღალი:

„ჯ არღაღსა სანარღიშეღსა
საეტლო აღდა ლეთისაო.
ჯარი შეხეყარა თუშისა,
მკრეფელი ზარგ-ზანღისაო...“

ჯარჯო
ჯემნაზი (ქალისა)
ჯეჭური აქედან გვარი: ჯეჯურეფე
ჯოჭე
ჯაჭვიმი; აქედან გვარი; ჯაჭვიმიფე

აღაშინანის მებტახელეზი

ზაძაგაფწ
ზრუღოფ
ზუჭეველი
ზუჭევიტაფწ
გერე
ღამაღონე
ღუნღულეზე (შერქმეული გვარია)
ერთიანაფი (ქალისა)
ეჭვხითაფი
კაპიტანი
კნიაზი
ლეკისკაცი
მაჭკატაფი
ტაზურეტაფი
ტროფიაცვი
ფისტონაფი (ქალისა)
ფხაჭაფ

ჭვითანაფი
უადიღაფი
უვიწოზაფ
უიპოფ
უუღიაცვი
შეზუ
ჩაჩუტე//ჩაჩუტე
ჩოხელი
ცუკი
ცჭვიტოფ
ზანსო
ზეზეწოფ
ზუტოფ
ჯვანჩაღი
ჭაუოფ
ჭღუნია

უცხო სახელეზი

აღღამი ქისტური სახელია კაცისა.
ასტაშფირაღა ქისტური სახელია კა-
ცისა:

„ღიკლოშიგ გულჯავერიანმა
თუშმ მოკლა ასტაშფირაღა,
ზატეაზშიგ ცოღმა შეიტყო
ღაჭერივღა, ღაჯღა მტირაღა“..

აფხაზი ლეკური სახელია კაცისა:
„ფარსმაშიგ ლეკებ მოღღნეს
აფხაზი-ღ' შაფი ზჭვიანის.
ღახოცონ, ნუ გუწეშობენ,
წინ მაგათ უქნავთ რიაღი...“
ღინღა ლეკური სახელია კაცისა
იზი ქისტური სახელია კაცისა

იდრისა—ქისტური სახელია კაცისა
კუჭანდი—ქისტური სახელია კაცისა.
წურთაწი—ლეკური სახელია კაცისა;
„მ უ რ თ ა ზ ა ს ღუჭბარებაჲ:
ჯარს ეხკრეფაჲ ბუსტრმნისაო.“—

მუხამაჲ—ქისტური სახელია კაცისა
ომახანი—ქისტური სახელია კაცისა
ქაწიშათი—ქისტური სახელია ქალისა
შაყი—ნ. აფხაზი
ჯაბრაილი—ქისტური სახელია კაცისა.

ცხოველების სახელები

აბაჯარაჲ სახელია ძაღლისა

აღმახაჲ სახელია ძაღლისა; ამ სა-
ხელთან დაკავშირებით ასეთი თქმულება
მთაში: კიუხის წყურზე მონადირეჲ ფიხვი
დაპრა. ფიხვმა კიუხებს შეაფარა თავი; მო-
ნადირე მას დაედევნა და შემთხვევით
ქალამნის თასმით კლდეზე გადმოეკიდა.
მასთან მხოლოდ ძაღლი აღმასა იყო და
მას მიმართა:

„დაპყეფე, ჩემო ა ლ მ ა ს ა ჟი,
შენ შავის პატრონისაო,
კლდეზე გიკიდაჲ პატრონი,
ფურბერწის საბალდითაო,
ლამეს ათუნებს გმინეთა
ერთაის პერანგითაო.
ქმობილსაღ შემიტყობინე,
ქმობილს—ქითიძის შვილსაო,
მე ის აქ არას გამწირავეს,
ყარც რაცს შეირცხვენს პირსაო,
გაშკრიან, ჩამომაგდებენ
ღლიღველის ფრანგულითაო...“

ბაკურაყი სახელია ხარისა
ბახარაჲ სახელია ძაღლისა
ბაქრაწი სახელია ძროხისა
ბაწარაჲ სახელია ძაღლისა
ბოთვერაყი სახელია ძაღლისა
ბოთო სახელია ძაღლისა
ბოლიკ სახელია ძროხისა
ბოღვერაყი სახელია ძაღლისა
ბოღრაჲ სახელია ძაღლისა
ბრავნიკაყი სახელია ძაღლისა
ბრუცოჲ სახელია ძროხისა
ბუსკუნაყი სახელია ძაღლისა
ბუწაჲ სახელია ხარისა
გვრიტოჲ სახელია ძროხისა.
გომბეშოჲ სახელია ხარისა
ბულაჲ სახელია ხარისა
ბულრანაჲ სახელია ხარისა
გიუო სახელია ცხენისა

გორდა სახელია ძაღლისა
დათვია სახელია ძაღლისა
დემურჩი სახელია ძაღლისა
ელმირჯა სახელია ცხენისა
ეფეხოჲ სახელია ძროხისა
ვინახარაყი სახელია ძროხისა.
ხშირად მეცხვარე ძაღლებს არქმევს
შემდეგ სახელებს: ვინახარაი, რომელხარაი
ვინახარაი, რომელხარი და მას ერთგვარი
გამართლებაც აქვს. ღამლამობით მთაში
ხშირია სქელი ნისლი და უკუნი სიბნელე.
ამ დროს მეცხვარე ფხიზლობს, რადგან
ცხერის ფარა ისვენებს. ნადირმა და „მეკო-
პარმა დრო რომ ვერ იხელთოს, მეცხვარე
დროდადრო გადასძახებს ძაღლებს: ვინამ
ხარი, რომელხარაი ამით ძაღლებსაც აფ-
ხიზლებს და, თითქოს, მტერსაც ეუბნება:
შემჩნეული მყავხარ და არაფერი გაბე-
ლო.

თამარაყი სახელია ვირისა
თარეშაყი სახელია ძაღლისა
თეთრო სახელია ძაღლისა
თემურაწი სახელია ძაღლისა
თერგიწაყი სახელია ცხენისა
თვირთვილაყი სახელია ცხენისა, ზოგ-
ჯერ სხვა ცხოველებსაც არქმევენ.

იბაჯი სახელია ხარისა
იხაყი სახელია ძროხისა
კარატოყი სახელია ხარისა
კვირიაჲ სახელია ხარისა
კვირიონა სახელია ცხენისა
კიკენ სახელია ძროხისა
კოლა სახელია ცხენისა
ლაბაჲ სახელია ხარისა
ლეგუშაყი სახელია ძროხისა
ლოქო სახელია ძაღლისა
მალჩიკა სახელია ცხენისა
მარტია სახელია ხარისა
მასკლოჲ სახელია ძროხისა

შავვლადი სახელია ძროხისა
მაკულათი სახელია ძროხისა
მთვარიაცი სახელია ძროხისა
შიშინოჲ სახელია ცხერისა
მირჯა სახელია ხარისა
მუსხლადი სახელია ძაღლისა
მუსაჲ სახელია ძროხისა
მუხამაჲ სახელია ცხენისა
მწვანე სახელია ძაღლისა
ნაკეროჲ სახელია ხარისა
ნაცაროჲ სახელია ვირისა
ნიკორაყჩ სახელია ცხენისა
ნიშაცი სახელია ძროხისა
ოსმალო სახელია ძაღლისა
ოჰვი სახელია ძროხისა
პარახკევაყჩ სახელია ძროხისა
როჟა სახელია ძაღლისა
ხაბითი სახელია ხარისა
ხაჰულაყჩ სახელია ძაღლისა
სუკვაყი სახელია ხარისა
ტაბოჲ სახელია ძროხისა
ტაბუ სახელია ძაღლისა
ტატია სახელია ძაღლისა
ტექაკყი სახელია ძაღლისა
ტონტორიკნო სახელია ცხენისა
ტრიმანე სახელია ვირისა
ფანჩო სახელია ძაღლისა
ფარეხაცი სახელია ძაღლისა
ფუძილოჲ სახელია ძროხისა
ჰაბატოჲ არჰმევენ ძროხისა
ჰედოჲ სახელია ძაღლისა
ჰობაჲ სახელია ძროხისა, ძაღლისა
ჰორაცი სახელია ძროხისა, ძაღლისა
ჰორია სახელია ხარისა

ღურბელადი სახელია ხარისა
ვაწოყი სახელია ძროხისა
ვანწურეჲ სახელია ხარისა
ვარაბეშაცი სახელია ძაღლისა
ვარაშანაცი სახელია ვირისა
ყებეგაცი სახელია ძაღლისა
ყორანაცი სახელია ცხენისა, ხარისა
ყორანო სახელია ძროხისა
ყოყნოჲ სახელია ვირისა
ყროლია სახელია ძაღლისა
ყურშაჲ სახელია ძაღლისა
შავარდენაცი სახელია ძროხისა
შავრაცი სახელია ხარისა
შამილაცი სახელია ცხენისა
შებჩო სახელია ძროხისა
შეინდა სახელია ძროხისა
ჩასტონაყჩ სახელია ცხენისა
ჩაჩანაცი სახელია ცხენისა
ჩიბია სახელია ძაღლისა
ჩიბანაჲ სახელია ძაღლისა
ცაბეჲ სახელია ძაღლისა
ციბროჲ სახელია ძაღლისა
ცოდვილოჲ სახელია ძროხისა
წიპრანაჲ სახელია ძაღლისა
ჰაჯროყი სახელია ძროხისა
ჰეტოჲ სახელია ხარისა
ჰრელოჲ სახელია ძაღლისა
ჰუკოჲ სახელია ხარისა
ხოჰეგოჲ სახელია ძროხისა
ვილოჲ სახელია ხარისა
ჰამალაცი სახელია ძაღლისა
ჰერანაცი სახელია ცხენისა, ვირისა
ჰულბა სახელია ძაღლისა.

ზოგიერთი შენიშვნა

1. სახელობით ბრუნვაში ო მოუდით უმეტესად მელერ თანხმოვნებზე დაბოლოებულ სახელებს.

2 ყ-ზე დამთავრებულ ხმოვანფუძიან სახელებს ეს ბგერა ახლავს სხვა ბრუნვებშიც, სადაც სახელს არც ბრუნვის ნიშანი დაეკარგება და არც ფუძეში მოუვა ცვლილება, სახელობითში კი ზოგი მათგანი სხვადასხვა მიზეზით ო-ს დაირთავს.

3. ზმნებში ყ: ა) ხმოვანთგასაყარია და მაშინ ორივე ხმოვანი შენახულია; ბ) შემმართველია და მაშინ მისი მიზეზით ერთი ხმოვანი ამოვარდნილია, მასთან დარჩენილი კი გაგრძელებული; გ) ზოგჯერ თვითონაც ამოვარდნილია, მაშინ ზმნაში დარჩენილი ხმოვანი სიგრძეს კარგავს, მაშასადამე, ზმნის ფორმა გამარტივებულია.

რ ე ლ ა ქ ო რ ი ს ა ბ ა ნ

თუშური დიალექტის სალექსიკონო მასალა ავტორმა მოიპოვა ადგილზე.

ლექსიკონის აღნაგობა, გამართვის პრინციპები, რიგი საკითხის კვალიფიკაცია და ზოგიერთი სალექსიკონო ერთეულის ფორმა რედაქტორისათვის ზოგჯერ სადავოა, მაგრამ ითვალისწინებს რა თუშური ლექსიკონის საჭიროებას და, უპირველეს ყოვლისა, იმას, რომ ეს ლექსიკონი მის წინამორბედ ლექსიკონებზე (რომლებიც: როგორც წესი, გამოცემულ ტექსტებს ახლდა ხოლმე) გაცილებით სრულია, ვარაუდობს, რომ წიგნი დიდ სამსახურს გაუწევს თუშური დიალექტით დაინტერესებულ მკითხველს.

თ. უ თ უ რ გ ა ი ძ ე

ს ა რ ჩ ი ვ ი

წინასიტყვაობა	3
რას იძლევა თუშურის ლექსიკა	5
1. თუშურ კილოს შეუძლია ლიტერატურული ქართული ენის გამდიდრება	6
2. ძველი ქართული ენის ლექსიკა	7
3. ვეფხისტყაოსნის ლექსიკის ერთეულები თუშურში	15
4. მატერიალური კულტურის სხვადასხვა დარგის—ტანსაცმლის, ზომის, იარაღისა და სხვათა სახელწოდებები	31
5. თუშურის, ზოგი კავკასიური ენისა და ქართველური ენების საერთო ლექსიკური ერთეულები	37
6. გეოგრაფიული სახელები	44
7. მეცხვარეობა და მისი ტერმინოლოგია	53
ლექსიკონი	61
თუშური კილოს ლექსიკონის რაობა	62
გეოგრაფიული სახელები	192
ადამიანის საკუთარი სახელებს შესახებ	201
ადამიანის სახელები	202
ადამიანის მეტსახელები	205
უცხო სახელები	205
ცხოველების სახელები	206
რელაქტორისაგან	209

რედაქტორი თ. უთურგაიძე

გამომცემლობის რედაქტორი ლ. კობიაშვილი

ტექნორედაქტორი ი. ხუციშვილი

კორექტორი მ. ვახეიშვილი

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 10/VI-69

ქაღალდის ფორმატი 60×90/16

საბეჭდი თაბახი 13,25

საალრიცხველ-საგამომცემლო თაბახი 15,6

შეკვეთა 1633 უე 07210 ტირაჟი 1000

ფასი 1 მან. 23 კაპ.

თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, ი. ჯავახიშვილის პროსპ. 14.
Издательство Тбилисского университета, Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 14.
თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა, თბილისი, ი. ჯავახიშვილის პროსპექტი. 1.

Типография Тбилисского университета, Тбилиси, пр. И. Чавчавадзе, 1.